

BOREC

1955

10

**Opazirilo
naročnikom**

Naprašamo vse naročnike, ki še niso poravnali lanskoletne naročnine, naj to storijo čimprej, ker jim bomo sicer morali ustaviti pošiljanje revije. Naročnikom, ki so plačali naročnino za I. polletje 1955, smo v septembru poslali položnice za poravnavo naročnine za II. polletje, ostalim pa položnice za poravnavo celoletne naročnine. — Pričakujemo, da boste vsaj do 15. decembra letos te položnice, izpolnjene, vrnil našo upravi.

ELEKTRIČNI STROJI — GASILSKA OPREMA — HLADILNIKI

MOTOR ŠKOFJA LOKA

ŽELEZNIŠKA POSTAJA: ŠKOFJA LOKA

IZDELUJE: Elektromotorje, asinhronne, v zaprti in zaščiteni izvedbi od 1,21 do 5,2 kW. Električne brusilne stroje 1,21 kW 2800 o/min, 0,80 kW 2780 o/min. Električne krožne žage z elektromotorjem 5,2 kW 1400 o/min ter zvezda trikot stikalom. Gasilske črpalke tipa T-I-1 300 l/min z bencinskim motorjem 5—6 KS. Gasilske armature, ročnike, spojke »Storž«, trodelne razdelilce, vodne zbiralce itd. Sirene, električne z elektromotorjem 4,2 kW, domet zvoka 8 km, ročne, primerne za kamnolome in slično, z dometom zvoka 0,8 km. Hladilne naprave. Naprave za navodnjavanje. — Če trgovska mreža v vašem kraju nima naših izdelkov v zalogi, se obračajte direktno na tovarno.

TRGOVSKO PODJETJE
S TEKSTILOM NA VELIKO

Tekstil
LJUBLJANA
CIRIL-METODOVA 3

SKLADIŠČA:

**VOLNENEGA BLAGA
TEKSTILNEGA BLAGA
TEKSTILNE GALANTERIJE**

**MALOPRODAJNI MREŽI NUDIMO
VSAKOVRSNO TEKSTILNO BLAGO
PO KONKURENČNIH CENAH
IN V VELIKI IZBIRI**

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Subić in Milan Bizovičar.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Stane Skrabar-Braškar in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/Z 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličite, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 10 — Letnik VII — Oktober 1955

8957

Vladimir Krivic:

Komuna — pot k ostvaritvi partizanskih idealov

NAŠE NOVE občine in okraji so pričeli z delom. Temelji našega komunalnega sistema so postavljeni, okviri novih politično-gospodarskih enot določeni.

V razvoju naše ljudske oblasti, od časov prvih partizanskih osvobojenih ozemelj do danes, smo prehodili dolgo pot. Naša ljudska oblast se je razvijala in kalila v najtežjih vojnih in povojnih prilikah. Toda s ponosom lahko danes ugotovimo: niti v najtežjih vojnih prilikah niti v najtežjih povojnih pogojih ni izgubila svojega demokratičnega in ljudskega značaja. Nasprotno. S postopno decentralizacijo in demokratizacijo smo dosegli z uveljavitvijo komune *tako stopnjo demokratičnosti, da pomeni zaenkrat edinstveni primer v zgodovini socializma in demokracije.*

Ta uspeh lahko smatramo za zelo pomemben zato, ker je dosežen kljub veliki oviri — sorazmerno veliki gospodarski in tehnični zaostalosti, raznolikosti in nacionalni razdeljenosti naše države. Prav tako pa zato, ker se pri razvijanju novih oblik nismo mogli zgledovati nikjer in je bilo zato treba z velikimi napori in odgovornostjo najti pravilno, samostojno pot.

Že dosedanja, začetni uspehi komunalnega sistema dokazujejo, da je naša pot pravilna. Hkrati dokazujejo živo, neizčrpno ustvarjalno moč naše ljudske revolucije, ki bo pravzaprav šele v tej svoji drugi fazi dala tako očitne rezultate ne samo v graditvi temeljev gospodarstva in narodne

obrambe, ampak tudi v ustvarjanju najnaprednejših in najkulturnejših odnosov med ljudmi ter v dvigu materialnega in prosvetnega nivoja delovnih ljudi, da jih bo moral priznati vsakdo pri nas in v tujini.

Komuna pomeni in bo vsak dan bolj pomenila utelešenje, nadaljnje razvijanje in poglobljanje najbolj demokratičnih tradicij iz NOB. Njen polni uspeh je odvisen seveda v veliki meri zlasti od dveh faktorjev: od naše gospodarske krepitve in od aktivnosti zavednih državljanov. Toda res je tudi to: sam komunalni ustroj lajša naš gospodarski dvig in krepitev socialistične zavesti državljanov.

Najaktivnejše sodelovanje vseh partizanskih borcev v sedanji dobi, ko se komuna mora boriti z začetnimi težavami, je seveda nadvse dragoceno. *Komuni je treba dati takoj v začetku pravo smer in polno socialistično obeležje in vsebino.*

Nova občina omogoča neposredno sodelovanje in odločanje velikega števila novih državljanov na vseh področjih družbenega življenja, zlasti preko takih organov občine in okraja, kot so sveti in komisije ljudskega odbora.

Kakšna bo usmerjenost in aktivnost teh organov, je odvisno v veliki meri od sodelujočih. Ali bodo prav in brez zavlačevanja rešena vprašanja, ki še težijo nekatere partizanske borce, je torej v veliki meri odvisno od njihovega sodelovanja v teh svetih, odborih in komisijah. Tu gre za vrsto socialnih, zdravstvenih, komunalnih, stano-

*Cerkno 1944. leta: Volitve v
KNOO*

vanjskih, prosvetnih in gospodarskih vprašanj, ki živo zadevajo vse naše borce, nekatere bolj, druge manj.

Komune odpirajo nove vire in možnosti gospodarskega napredka. Kako bodo ti novi viri uporabljeni, je odvisno spet od aktivnosti sodelujočih.

Osnovna naloga komun je, pospeševati razvoj obrti, kmetijstva, komunalnih dejavnosti, lokalnega prometa in stanovanjskih gradenj.

Kdo bo odločal o tem, ali bodo nove občine in okraji v zadostni meri pomagali zaostalim partizanskim predelom? Kdo drugi, če ne borci sami v okviru organov občine in okraja.

Danes ugotavljamo, da so občine formirale po večini mnogo manj svetov, kot pa

je potrebno v zvezi z njihovim obširnim področjem dela. Ponekod pravijo, da nimajo dovolj sposobnih ljudi. Toda, ali ni lažje najti ustrezajočih ljudi za več svetov, če imajo ti sveti ožje področje dela, kot pa za malo svetov z zelo širokim področjem dela? In, kje se bodo novi tovariši lažje znašli? Gre pa tudi za to: storiti moramo vse, da pritegnemo čim več novih delavoljnih ljudi, ki se bodo usposobili ob samem delu. Zato je največja napaka, naslanjati delo novih svetov predvsem na že tako preobremenjene stare, izkušene tovariše.

Ugotoviti moramo, da sodeluje v novih komunalnih organih mnogo premajhno število članov Zveze borcev, imamo pa tudi primere posameznih tovarišev, ki so preveč obloženi z različnimi funkcijami in dolžnost-

*Na dan volitev v Gor. Gradu
avgusta 1944. leta*

mi, ki jih ne morejo izvrševati. Nujno je torej porazdeliti dolžnosti na čim večje število tovarišev in tovarišic.

Komuna nam daje vse pogoje, da realiziramo naše najsvetlejšje partizanske ideale. Od nas samih pa je odvisno, kdaj in kako jih bo ta komuna ostvarjala.

Člani Zveze borcev bodo prav gotovo stopili v prve vrste borcev za pravilen razvoj in razcvet komun, ki pomenijo poleg delavskih svetov zgodovinski korak naprej ne samo v razvoju naše socialistične revolucije, ampak so naš največji prispevek h graditvi nove družbe, ki temelji lahko samo na dosledni socialistični demokraciji.

Zato smo lahko upravičeno ponosni, da ime Jugoslavije v svetu ni zaslovelo samo po svoji partizanski borbi in borbi za neodvisnost in enakopravnost po vojni, ki smo jo vodili proti zahodnim in vzhodnim oviram, ampak tudi zavoljo naše dosledne notranje in neposredne, politične in ekonomske demokracije. Ta je zaenkrat skoraj edinstvena v svetu in zato kažipot tudi drugim narodom v boju za neodvisnost, svobodo in napredek. Za nas pa je edina pot, ki nas vodi k splošnemu napredku, blaginji in kulturi, pot, ki so jo načrtali že naši borci s svojo borbo in krvjo v času osvobodilne vojne.

Jože Žukovec-Vladimir:

Po skritih poteh in stezah ...

(Nadaljevanje in konec)

OSNOVNA oznaka tega razdobja je nadalje organizacijska okrepitev in razvijanje relejnih zvez na področjih, kjer se le-te že obstajale, in upostavljanje novih zvez na Štajerskem in Koroškem. Upostavljene so bile n. pr. nove zveze med Rogom, Primorsko in Gorenjsko oziroma za Štajersko in Koroško. Kurirji so za tedanje čase dosegli veliko hitrost. Tako so n. pr. dostavili pošiljke od TV 15 do Pokrajinskega komiteja Primorske v treh dneh, do PK Gorenjske v poltretjem dnevu, a do PK Koroške v nekaj več kot štirih dneh. Število pošiljk v tem času je nenehno raslo. Na glavnih linijah je dnevno potovalo s kurirji 80 do 100 uradnih pisem in drugih pošiljk, pogosti pa so bili tudi primeri, da je to število še naraslo. Kurirji so razen literature prenašali tudi časopisni papir, tiskarsko črnilo, matrice in ostali material za potrebe partizanskih tiskarn in tehnik.

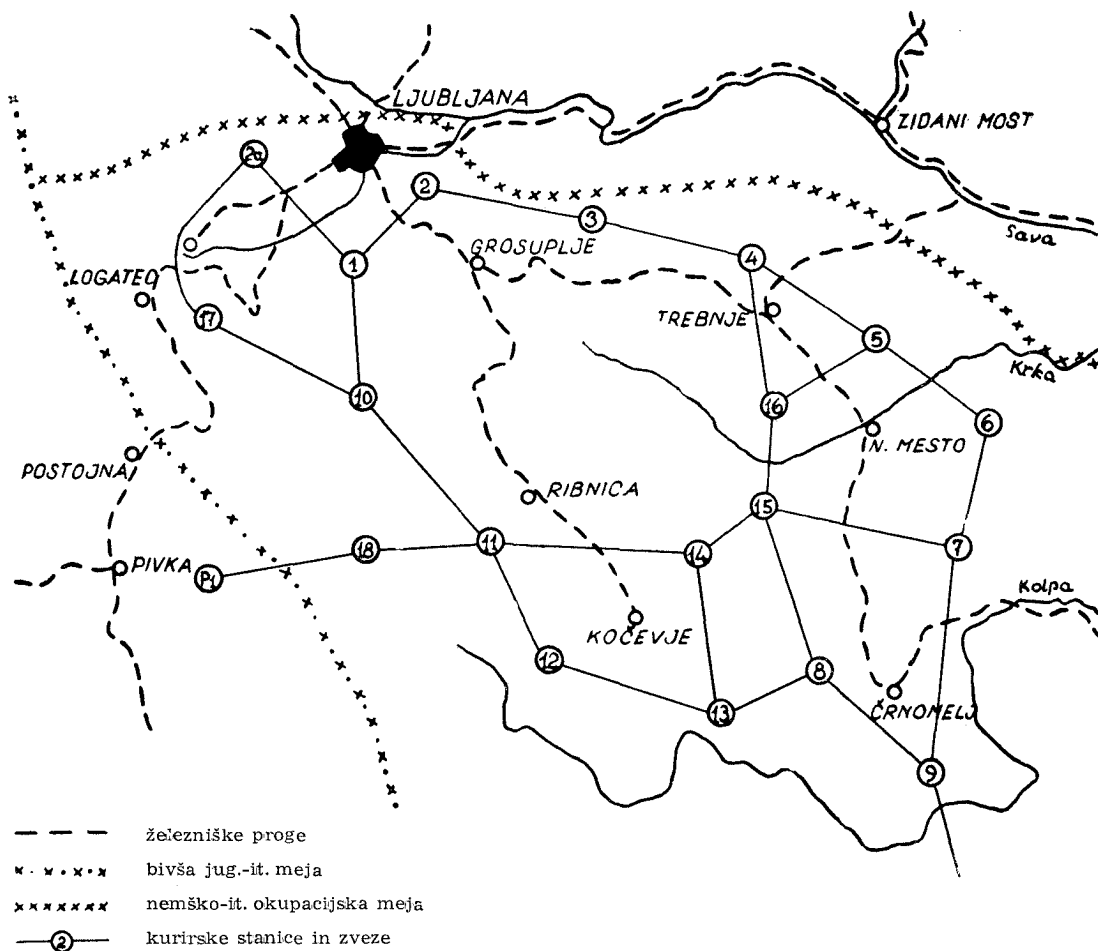
V tretjem razdobju so bile upostavljene nadaljnje zveze, in sicer na **Štajerskem** do Kozjanskega preko Boča in Haloz do Ljutomer; od Ljutomer čez Slovenske gorice do Kozjaka; od Pohorja do Haloz

Komanda relejnih postaj v Poljanah pri Dol. Toplicah, začetka marca 1944. Od leve proti desni: Povh mlajši, Ludvik Kukavica, komisar relejnih postaj; Jože Žukovec-Vladimir, komandant relejnih postaj, in Vladimir Mohar-Cene, namestnik komandanta relejnih postaj

prek Dravskega polja, kakor tudi od Pohorja čez Spodnjo Savinjsko dolino do revirjev; od Zgornje Savinjske doline čez Velenje, Vitanje in Konjiško goro do Haloz. Prav tako so se okrepile že obstoječe zveze na Štajerskem. Preko Drave so bili upostavljeni trije prehodi za Slovenske gorice

in Prekmurje, prvi pri Ptuj, drugi pri Vurbergu, nižje Maribora in tretji na selniškem področju. Na **Koroškem** so stekle zveze s področja Črne in Mežice na ozemlje med Karavankami in Dravo vse do Ziljske doline. Upostavljene so bile tudi neredne zveze prek Drave. Uveljavili so se tudi novi prehodi, n. pr. čez Savo pri Radečah in Spodnjem Logu nižje Litije na poti z Dolenjske na Štajersko. Iz Štajerske za Koroško sta se pojavila dva nova prehoda, z Gorenjske na Koroško trije prehodi preko Karavank, z Gorenjske na Štajersko zveza od Kamnika preko Tuhinjske doline in s Primorske na Gorenjsko zveza iz Zgornje Soške doline proti Bohinju, tik pod Triglavom. Razen tega so kurirji vzdrževali zveze z ostalimi jugoslovanskimi pokrajinami, iz Brkinov v hrvatski del Istre, iz Bele krajine na Hrvaško in dalje za Vrhovni štab ter iz Kozjanskega za Hrvaško Zagorje. Tak razvoj zvez, kakor tudi povečane naloge, so zahtevali novo preureditev, ki je bila izvršena poleti 1944. To je bila nova razdelitev na sektorje, in sicer: julija z ustanovitvijo samostojnega gorenjskega relejnega sektorja in avgusta z ustanovitvijo samostojnega koroškega relejnega sektorja. S temi spre-

Skica 1: Kurirske relejne zveze na področju Dolenjske, Notranjske in Bele krajine, konec 1942 (I. etapa)

membami je bila organizacija relejnih zvez v glavnem dokončna. Štela je pet sektorjev:

dolenjsko-notranjskega s 26 postajami, razvrščenimi v 4 linije;

primorskega s 24 postajami, razvrščenimi v 4 linije;

štajerskega z 38 postajami, razvrščenimi v 5 linij;

gorenjskega s 36 postajami, razvrščenimi v 4 linije in

koroškega s 16 postajami, razvrščenimi v 2 liniji.

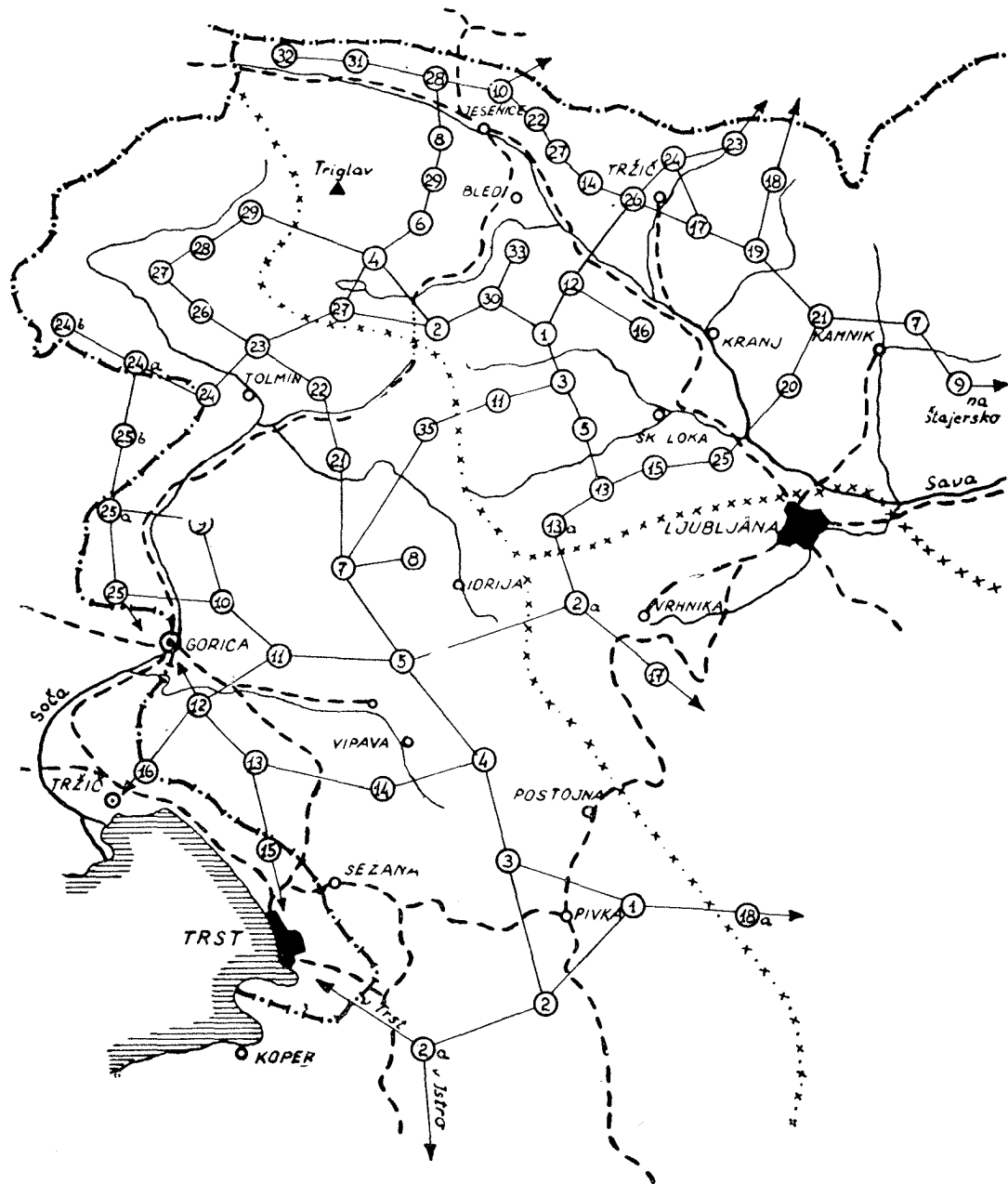
Celotna organizacija relejnih postaj je ob koncu vojne, maja 1945, štela 140 postaj s 1400 kurirji in funkcionarji.

Maja 1944 so bile relejzveze po novem v disciplinskem in vojaškem pogledu podrejene Poveljstvu vojske državne varnosti oziroma kasneje Diviziji narodne obrambe (KNOJ). Organizacijsko pa so relejne zveze še nadalje, ves čas svojega obstoja, ostale v podrejenosti Centralni tehniki.

Zima 1944/45 je pomenila najtežje razdobje v obstoju relejnih zvez. Nemci so namreč, da bi zavarovali fronte, ki so se čedalje hitreje približevale nemškemu ozemlju preko Madžarske, Srema in Italije, začeli »čistiti« zaledje. V ta namen so proti enotam NOV nastopili z vrsto ofenziv-

nih operacij na področju vse Slovenije, a zlasti na Štajerskem in Primorskem. Ti dve slovenski pokrajini sta bili v neposrednem zaledju fronte na Madžarskem, v Prekmurju in Italiji. Te vojne operacije so v zimskih pogojih povzročile obilo preglavic rednemu delovanju zvez. Posebno težki so bili prehodi preko Dolenjske, Save in Drave in v Slovenskih goricah, kakor tudi preko Pivke, Vipavske doline in Krasa, a deloma tudi na Koroškem in Gorenjskem, posebno pod Karavankami.

Pri tem je posebno omeniti požrtvovalnost, hrabrost in iznajdljivost moštva tistih po-

- — — železniške proge
- · · · · bivša jug.-it. državna meja
- x x x x x nemško-it. okupacijska meja
- · — · — sedanja državna meja
- (5) — kurirske stanice in zveze med njimi

Skica II: Kurirske relejne zveze na področju Primorske in Gorenjske, konec 1943 (II. etapa)

staj, ki so vzdrževale te zveze v najtežjih pogojih. Posebno so se izkazale sledeče postaje: 5a in S5 pri vzdrževanju zvez čez Savo pri Radečah; S6 in S24 pri vzdrževanju zvez preko Savinje pri Rimskih Toplicah; S8 in S14, kakor tudi S13 in S17 in pa S11a in S18 pri vzdrževanju zvez preko Drave na področjih pri Ptuj, Vurbergu in Rušah; S3 pri vzdrževanju zvez preko minirane nemško-italijanske meje na področju Litije in preko Save pri Spodnjem Logu; S3 in S29 pri vzdrževanju zvez preko Save na področju Jevnice, kjer je delovala »savska mornarica«, kot so partizani v šali nazivali kurirje in brodnike na tem, zelo poznanem prehodu preko Save; S2 pri vzdrževanju zvez z Ljubljano; P1 in P3 pri vzdrževanju zvez preko komunikacij na Pivki, kakor tudi P11 in P12 pri vzdrževanju zvez preko Vipavske doline; P24 in P9, kakor tudi P23 in P24 pri vzdrževanju zvez preko Soče na področjih Anho in Tolmin; G8 in G28, G12 in G26, kakor tudi G20 in G25 pri vzdrževanju zvez preko Save na področjih Jesenic, Radovljice in Medvod in G10, G23 in G18 pri vzdrževanju zvez med Gorenjsko in Koroško preko Karavank.

Bilo je nešteto primerov, da so bile obkoljene in popolnoma uničene postaje do poslednjega moža, ali pa so v zasedah padle patrolje, gredoč na zvezo. Zato so kurirji prav neposredno pred koncem vojne utrpeli najhujše izgube. Samo v razdobju od oktobra 1944 do konca vojne je padlo nad 120 kurirjev, precej pa jih je bilo ujetih. Vendar tudi ti bridki udarci niso mogli uničiti kurirskih zvez. Uničene postaje so bile znova postavljene, napolnili pa so jih novi kurirji, ki so naglo upostavili pretrgane zveze, pri čemer so pokazali veliko politično zavest in moralno silo.

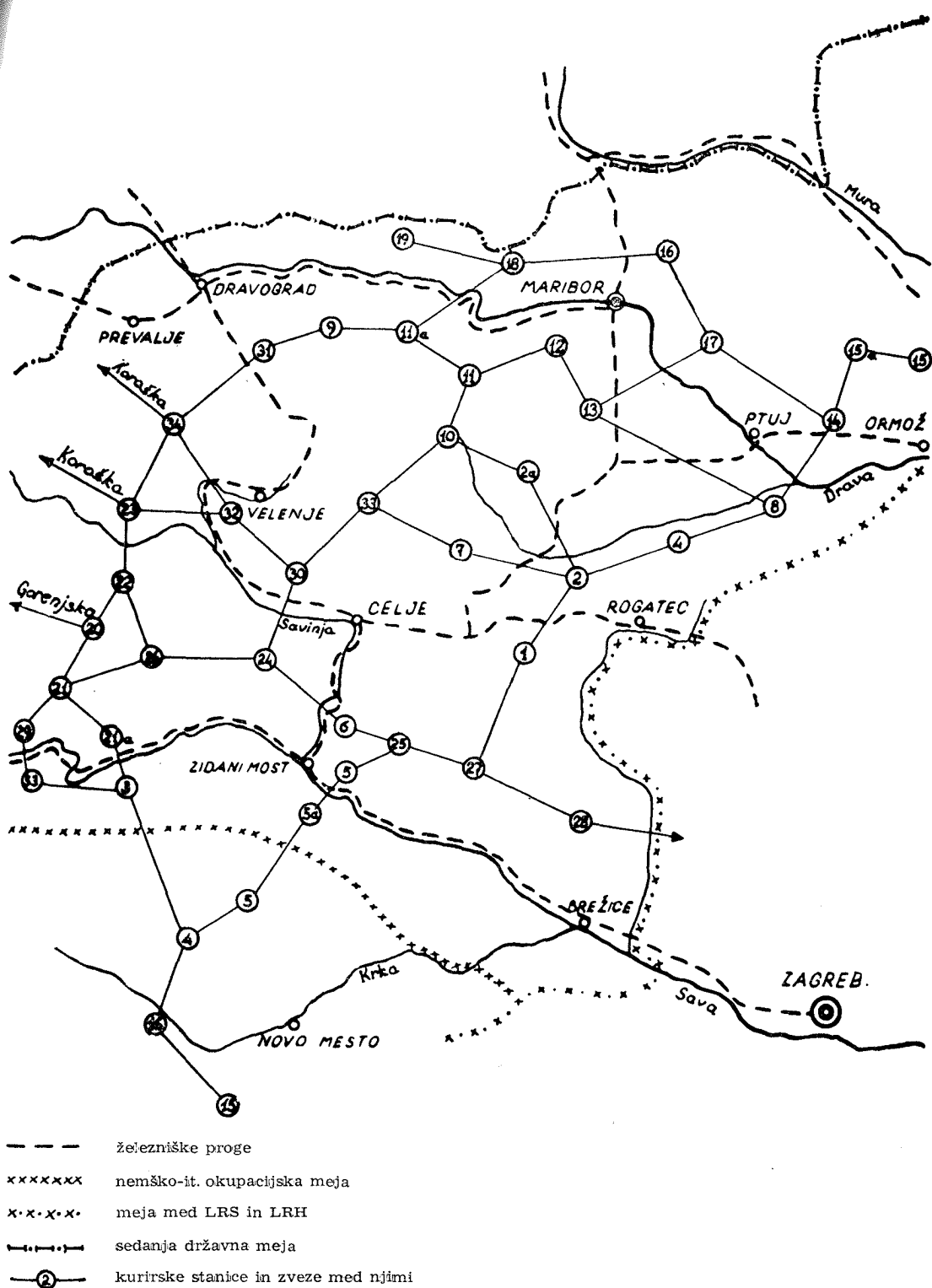
Podoba naše kurirske službe ne bi bila popolna, če ne bi omenili tudi drugih oblik delavnosti kurirjev, kot je bila, n. pr. politična dejavnost, s katero so se kurirji izkazali povsod, kjer so bile njihove postaje in so vodile njihove

poti. Kot dobri poznavalci krajev in njihovih razmer (večidel tudi kot domačini) so hkrati oboroženi s političnim znanjem in razgledanostjo odigrali pomembno vlogo v razvoju osvobodilne misli v naših krajih. Dostikrat so bili kurirji tudi politični aktivisti, posebno tam, kjer razen njih ni bilo drugih partizanskih enot. Takšna dejavnost kurirjev je bila posebno pomembna ponekod na Štajerskem, v Halozah, na Ptujskem polju, Slovenskih goricah in v Prekmurju ter na Koroškem. Poleg tega so postaje pogostoma vzdrževale v okviru svojih nalog zveze z našimi ljudmi, ki so bivali v sovražnih postojankah. Kurirske postaje so med vojno priredile tudi obilo partizanskih mitingov. Zaradi vsega tega so bili kurirji pri ljudeh zelo priljubljeni.

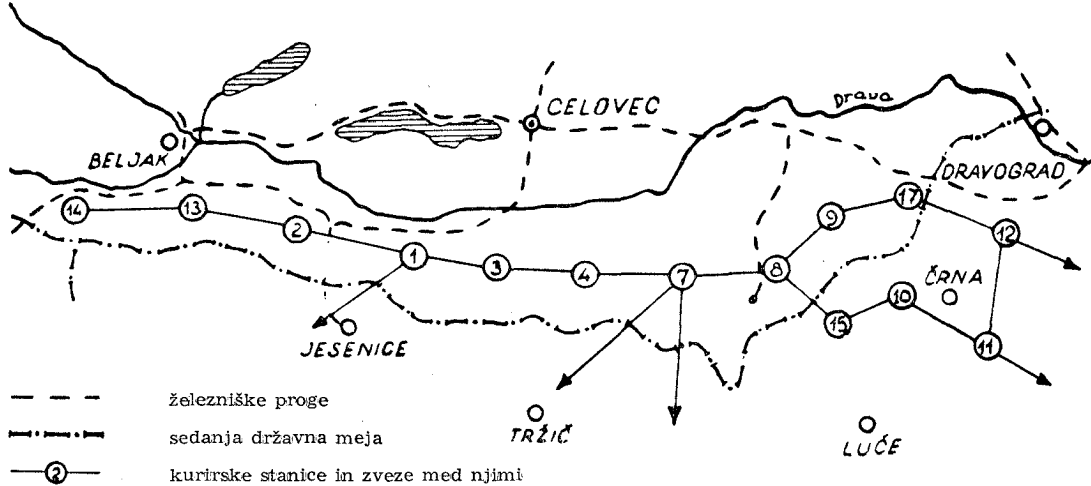
V področjih, kjer ni bilo drugih partizanskih enot, so kurirji tudi mobilizirali fante za NOV oziroma jih spremljali do partizanskih enot. Po posredovanju nekaterih postaj oziroma linij je prispelo k partizanom več sto mobilizirancev.

Kurirji so bili tudi dobri obveščevalci, saj so v stalnih stikih s prebivalci zbirali dragocene podatke o gibanju in namerah sovražnika in domačih izdajalcev ter jih sporočali vojaškimi komandam in organom varnostne službe. Istočasno pa so tudi sami sodelovali pri kaznovanju izdajalcev, vohunov in gestapovcev. Čeprav ni bila to njihova neposredna naloga, so kurirji često tudi napadali sovražnika in ga uničevali. Zabeleženih je bilo precej akcij te vrste, kot n. pr. napadi na sovražnikove patrolje in manjše orožniške in vojaške postojanke zlasti na Štajerskem, Koroškem in Gorenjskem. Kurirji so mimo tega razorožili tudi precej sovražnikovih pomočnikov in oboroženih straž, kakor tudi zasegli dosti koristnega materiala in opreme po likvidaciji sovražnih postojank. V akcijah te vrste je bilo ubitih, ranjenih ali razoroženih več sto okupatorjevih vojakov, policistov, orožnikov itd., zaplenjenega pa dosti orožja, med drugim 150 brzostrelk, obilo opreme, več

sto pušk, itd. Tu ni vračunano orožje in oprema, zaplenjena ob kapitulaciji Italije. O hrabrosti, požrtvovalnosti in iznajdljivosti kurirjev pričajo tudi naslednji primeri: kurirji s postaje K17 blizu Pliberka so od jeseni 1944 pa do konca vojne ubili 8, a razorožili oziroma ujeli 17 sovražnih vojakov in zaplenili 13 pušk, 3 pištole, 1 brzostrelko in mnogo vojne opreme; kurirji postaje S8 v Halozah so na lastno pest izvršili nekaj pomembnih podvigov. Tako je septembra 1944 ta postaja tipala za zvezo preko blokirane Drave. Patrolja s 4 kurirji je sedemkrat brezuspešno poskušala prebresti to reko, nato pa je šele osmič uspela, ko so se kurirji preoblekli v nemške orožnike in jo mahnil kar prek mosta v Ptuj. Tako so šli skozi mesto, ne da bi jih kdo prepoznal ali ustavljal; šele potem, ko so hoteli zapustiti mesto, jih je legitimiral prava orožniška patrolja, ki pa so se ji kurirji izkazali s partizanskimi »dokumenti« — z brzostrelkami in pri tem ubili 1 Nemca, 1 težko ranili, ostale pa razgnali. Presenečenim Nemcem so iztrgali brzostrelko in strelivo, nato pa odhiteli na postajo, kjer so upostavili zvezo in se vrnili. Ta njihova akcija je močno odjeknila v Ptuj in okolici; konec septembra so nadalje Nemci iz Ptuja in Rogatca zbrali skoraj 500 vojakov in policistov, da bi uničili to postajo. V spopadu je bilo ubitih 46 Nemcev in uničen en mitraljez. Padlo je pet kurirjev, ostali pa so prebili obroč in se izmaknili. To postajo so Nemci pozneje še trikrat napadli, toda vsakokrat brez uspeha. Vsi kurirji, 20 po številu, so bili oboroženi z avtomatskim orožjem, ki so ga zaplenili sovražniku; dne 31. decembra 1944 so se kurirji te postaje peljali v gumijastem čolnu na zvezo prek Drave. Nemška zaseda je nanje streljala in jim prestrelila čoln, tako da so kurirji morali s plavanjem med ledenimi ploščami nadaljevati pot. Gestapovci so jim sledili in jih naslednji dan — že po opravljeni dolžnosti — znova napadli. Tudi tokrat so slabo naleteli: kurirji so ubili enega gesta-

Skica III: Kurirske relejne zveze na področju Štajerske, konec 1944 (III. etapa)

Skica IV: Osnovne kurirske relejne zveze na področju Koroške 1944. leta (III. etapa). — Pripomba: Stanice na področju Koroške so imele poleg številke oznako K (K1, K2). Na področju Koroške so prikazane samo osnovne kurirske zveze. Zaradi pomanjkljivih arhivov in različnih izjav bivših kurirjev in funkcionarjev relejnih zvez na Koroškem, doslej ni bilo moč popolnoma rekonstruirati nekdanjih kurirskih zvez na tem področju, niti ugotoviti točno numeracijo posameznih stanic

povca, ostale pa pognali v beg. Pri tem so zaplenili brzostrelko in pištolo.

Moštvo postaje G9 v Tuhinjski dolini je v razdobju 1944/45 ubilo 3, a ujelo in razorožilo 7 sovražnikov. Zaplenilo je motorno kolo, 7 pušk in 2 pištoli.

Veliko je primerov, da so kurirji med borbo reševali ranjene tovariše. Tako sta bila komandir postaje P1 iz Jurešč nad Pivko, Vinko Hace, in kurir Stojan napadena, ko sta šla na zvezo. Sovražna zaseda je Stojana težko ranila. Komandir ga je kljub srditemu ognju zvlekel na varno, ga nosil uro daleč in ga na posled skril v grmovje, kamor ga je prišel iskati s kurirji, nakar so ga skupaj odnesli v bolnišnico. Tam je tovariš Stojan kmalu ozdravel.

Od ustanovitve postaj pa do konca vojne so kurirji utrpeli naslednje izgube: 300 padlih, mnogo ranjenih in okrog 70 ujetih, ki so večinoma padli kot talci ali pa pomrli v taboriščih. Iz tega je razvidno, da kurirske izgube niso bile majhne, lahko pa tudi zaključimo, da se je sovražnik za-

Skupina funkcionarjev relejnih postaj na Dvoru pri Žužemberku v začetku junija 1944 (po vrnitvi iz akcije na papirnico v Radečah). Od leve proti desni: Marijan Učakar, komisar Dolenjske relejne postaje; Andreana Družina-Olga (gost); Jože Žukovec-Vladimir, komandant relejnih postaj, in Anton Petrič-Idn, komandant Dolenjskih relejnih postaj

vedal pomena kurirskih zvez in jih poskušal razbiti in uničiti. Mnoge postaje so bile izdane in obkoljene, pogosto so padle posadke do zadnjega moža. Četudi je sovražnik često ponujal predajo, so se kurirji zmerom borili do zadnjega daha, ne da bi se pustili ujeti. Tako je na postaji P1 med vojno padlo 5 kurirjev, dva pa sta bila ranjena; na postaji P12 v Renčah je padlo tudi 5 kurirjev, štirje, ki so pozneje ušli, pa so bili ujeti; na postaji P7 v Gornji Tribuši je padlo 8 kurirjev, na postaji P23 na področju Tolmina tudi 8 kurirjev, dva pa sta bila ujeta in sta umrla v koncentracijskem taborišču; na postaji P24b Matajur so padli 4 kurirji itd.

Podobnih primerov je bilo še veliko in vsi pričajo o visoki zavesti partizanskih kurirjev, a hkrati tudi o pomembnosti in nevarnosti njihove službe, ki je pripomogla, da so enote slovenske narodnoosvobodilne vojske družno tolkle sovražnika ne glede na to, da jih je ločil prostor. Partizanski kurirji so ta prostor zmagovali nadvse uspešno.

Nekaj o zgodovini naših enot

Tovariš Franta Komel, polkovnik JLA, nas je v pričujočem sestavku opozoril na nekaj pomanjkljivosti, ki jih je moč zaslediti v pisanju zgodovine naših enot. V pismu, ki smo ga prejeli, pravi, da »...imamo mnogo bolj obdelane monografije in znanstvene razprave po pokrajinah kot po enotah«. Zaposlen je v Zgodovinskem inštitutu in se redno ukvarja z zgodovinskimi vprašanji. Po njegovem mnenju so najboljši podatki za pisanje zgodovine po enotah, dnevniki, ki pa so zelo redki in so jih enote začele pisati komaj 1943, nekatere pa šele 1944. leta. V nadaljnjem opozarja, da Slovenci zaostajamo za drugimi našimi narodi glede pisanja zgodovine enot in navaja prijeme, ki so se obnesli drugod pri pripravi gradiva za zadevne zgodovinske študije. Tovarišu Franti Komelu smo zelo hvaležni za tehten prispevek, ki je nedvomno aktualen, želimo pa, da bi nam tudi drugi bralci sporočili svoja mnenja, ki bodo koristna tako za bralce, kakor tudi za ljudi, ki se ukvarjajo s pisanjem zgodovine NOB.

KO ČLOVEK čita zgodovino NOB, se ne more otestiti občutka, da je pisanje enostransko. V večini člankov, razprav, monografij in knjig so opisani le posamezni dogodki ali pa je vzeta kot osnova pokrajina — del Slovenije. Redkejši so članki, ki bi opisovali zgodovino naših enot. Naša zgodovina mora biti univerzalna in mora zajemati tudi enote v njihovem razvoju. Iz nje mora bralec videti vlogo, ki jo je imela enota kot vojaški faktor v borbi proti sovražniku in pa kot element dviganja moralno-politične zavesti na terenu, na katerem je bila. Poleg tega bi se moralo razbrati še tisto, kar je prispevala v izgradnji oblasti, kadrov, notranjem življenju in v ekonomskem pogledu. Ker je vpliv partizanskih enot v sklopu NOB tako močan, mu je treba dati tudi odgovarjajoče mesto.

Gornja ugotovitev terja od nas, da rešujemo to vprašanje. Mnogi izmed nas, ki so proučevali preteklost in delo narodnoosvobodilnega gibanja še za časa vojne, so v povojni literaturi naleteli na mnoge praznine, ki pa bi jih bilo relativno lahko izpolniti. V Muzeju NO in po okrajnih muzejih imamo precej gradiva, ki bi nam z malo truda omogočili obdelavo posameznih enot.

Slovenija je v tem pogledu ostala precej daleč za ostalimi republikami, kjer so to organizacijsko že zdavnaj izvedli z lepimi uspehi. Glavni odbor ZB bo moral to stvar vzeti v svoje roke in celo stvar organizirati. Predvsem bi moral ugotoviti, katere enote so ob-

stojale za časa vojne v Sloveniji.

Naslednja naloga, ki bi jo bilo treba rešiti, bi bila v tem, da bi poiskali preživele borce tiste enote, ki bi bili pripravljeni zbrati gradivo, oziroma pisati zgodovino. Tovariši, ki bi bili pripravljeni to delati, bi morali sestaviti odbor, kateremu mora dati ZB konkretna navodila za delo.

Odbore bi bilo treba organizirati tam, kjer so ljudje, ki bi delali, oziroma kjer je gradivo. Ni nujno, da mora biti vse v bližini GO ZB, oz. v Ljubljani — čeprav je tam Muzej NO!

Pri vsem tem pa se postavlja drugo še važnejše vprašanje. Kako pripraviti ljudi, da bi zbirali gradivo, oziroma da bi pisali? Iz prakse vemo, da se partizani kaj neradi odzivajo takšnim akcijam, predvsem zaradi tega, ker mislijo, da ne znajo pisati. Tem tovarišem je treba objasniti, da se literarna plat lahko kasneje obdela, da pa so osnova podatki in ideja. Jasno je, da je treba najti tudi druge načine, da bi se pridobilo ljudi. Vsekakor je glavna stvar v organizaciji; kjer ljudje čutijo to temeljitost,

popbudo in dobro voljo za delo, dajo sami še več od sebe. To bi pomenilo, da se mora pisanje zgodovine enot dobro organizirati. Na koncu je treba razmisliti tudi o finančni plati, ker le-ta tudi lahko postane vzpodbuda za delo. To je najlažje rešiti s pomočjo tiskanja in objavljanja napisanih strani. Pobuda Slovenjega Gradca, da nagradi disertacijo ali razpravo, ni slaba, in bi jo bilo posnemati. Izpustili smo prilike ob desetletnici osvoboditve za takšne akcije. Ni še prepozno! Imeli bomo petnajstletnice posameznih enot in ob tej priliki bi lahko izšle brošure, knjige ali zborniki z njihovimi zgodovinami. Z delom pa ni čakati!

Najboljši način obdelave zgodovine ene enote bi bil »Zbornik«, ki bi moral vsebati kronološko urejene opise vseh borb in dejstev enot, zveze s terenom, delo sanitete, sredstev za zvezo, artilerije, inženircev itd., spiske preživelih (predvsem za starejše enote), spiske padlih, razne personalne podatke, sestav vodilnega kadra, zemljevide s potjo enote in skice posameznih borb, pohvale, nagrade, odlikovanja, faksimile važnejših dokumentov, itd. To je samo del tega, kar bi bilo treba obdelati, da bi naš popvprečen človek dobil sliko o življenju in delovanju ene enote.

Na ta način bi dopolnili zgodovinska raziskovanja posameznih predelov ali pokrajin Slovenije. Raziskovanje in pisanje zgodovine posameznih enot pa se ne omejuje na pokrajine, ampak zajema vse predele, kjer je bila enota. Zgodovine posameznih enot bi bile lahko objavljene v obliki edicije ene naših založb, kjer bi se vrstile zgodovine naših enot. Glasilo »Borec« bi pa moralo biti mobilizator za to delo in istočasno ogledalo uspeha. Ono svojo vlogo mobilizatorja za zbiranje spominov v polni meri opravlja, sedaj bi pa še moralo vzpodbujati partizane k pisanju zgodovine. Imamo junaško preteklost, ki bi jo morali tudi na odgovarjajoči način zapustiti našim potomcem!

Franta Komel

Z obiska grškega kraljevskega para v Jugoslaviji: sprejem pri maršalu Titu v Belem dvoru

»Delna ohladitev«, tako so namreč nekateri ocenili nekaj dogodkov po ženevski konferenci, ki jih je zares težko vskladiti z vzdušjem spravljenosti in medsebojnega razumevanja na sestanku »velike četvorice«. Ne gre tu morda za hujšaške izpade Cankarja, Singmanrija in podobnih, ki so vse svoje »načrte« gradili na peskovitih temeljih zaostrovanja »hladne vojne«, temveč tudi za nekatere osebnosti, ki zaradi svojega položaja ne bi smele dajati površnih in prenapljenih izjav o tem, da je treba nadaljevati s »politiko sile«, kateri se je bajè treba zahvaliti za sedanji pozitivnejši razvoj mednarodnih dogodkov, da je sedanji položaj le »predah« pred novo zaostritvijo itd. Skratka, vsi ti pozivi na nekakšno »budnost« naj bi znova obudili stare dvome in nezaupanje, izpodkopali vero svetovne javnosti, da smo na prelomnici, ko so dosedanje »hladno obračunavanje« zamenjali neposredni stiki in prizadevanja, da bi po trezni presoji iskali sporazumne rešitve današnjih odprtih mednarodnih vprašanj. Čeprav bi bilo nepravilno precenjevati pomen teh črnogledih svaril, vendar potrjujejo dejstvo, da bo treba na poti za zagotovitev trdnega in trajnega miru premostiti še marsikatero oviro, da je »blokovanje« trdovratna in žilava bolezen in da so napori

NAŠ RAZGLED

za mir borba proti tem reakcionarnim elementom na obeh straneh, nenehno prizadevanje, da bi to »črno-belo« vrednotenje mednarodnih dogodkov zamenjala skrbna, realistična in vsestranska analiza položaja v svetu. V nasprotnem primeru bi se kaj lahko pripetilo, da bi Ženeva ostala le lep spomin na lju-bezniv pomenek štirih državnikov, ki pa je ostal brez konkretnih rezultatov.

Seveda se vse prej omenjene »teorije« tistih, ki objokujejo agonijo »hladne vojne«, odražajo žal tudi v konkretni mednarodni praksi. Kljub večkrat izraženim dobri volji na obeh straneh in dejstvu, da so se stališča velesil precej približala, v času, ko to pišemo, delo podkomiteja OZN za razorožitev polževo napreduje. Isto velja tudi za kitajsko-ameriška pogajanja, kjer so se sicer po dolgotrajnih razpravljanjih sporazumeli o repatriaciji ameriških državljanov na Kitajskem in obratno, vendar za sedaj ničesar ne kaže, da bi se lahko kaj »premaknilo« v drugi bistveno važnejši točki — splošni odnosi med obema državama. Tu gre predvsem za vprašanje priznanja sedanje kitajske vlade, ukinitve omejitev v trgovanju s Kitajsko itd. Čeprav so v zadnjem času dale tri večje zahodne države na znanje (Francija, Kanada in Italija), da proučujejo vprašanje priznanja Kitajske, vendar Washington še vedno sleherni tako misel kategorično odklanja. Če k temu dodamo še nekaj zadnjih, celo uradnih izjav o »zvestobi« zavezništva s Cankarjskom na Formozi, je jasno, da letos ni pričakovati resnejših sprememb ameriške politike v Aziji. Kljub opominom realističnih krogov v Ameriki, da se je treba pač sprijazniti s sedanjim dejanskim stanjem na Kitajskem, v ZDA očitno še ni dozorel proces, ko bi bilo mogoče uresničiti to nujno spremembo, od katere je v glavnem odvisna rešitev azijskih vprašanj.

Tudi o naši državi smo lahko zadnje čase brali nekaj podobnih »blokovskih teorij«. Našo normalizacijo in izboljšanje odnosov s SZ in vzhodnimi državami so ti krogi tendenciozno popačili in skušali prikazati kot »vrnitev nazaj«, da smo spet nekam »dezertirali« itd. Ko bereš vsa ta »globokoumna dognanja«, se nujno vsiljuje misel, ali so ti nepoklicani

Ob povratku jugoslovanske parlamentarne delegacije iz SZ

Kanclerja dr. Adenauerja (desno) je na moskovskem letališču sprejel Nikolaj Bulganin (levo)

PO SVETU

kritiki sploh kdaj prebrali govore naših odgovornih državnikov in se sploh resneje lotili proučevanja naših zunanjepolitičnih odnosov. Naša država je med prvimi zagovorniki plodnega in iskrenega sožitja v svetu ne glede na družbeno ureditev posameznih držav in druge politične razlike. Z nekaj besedami: mi smo za dobre in prijateljske odnose z vsemi, ki spoštujejo našo neodvisnost in se v odnosih do naše države držijo načela o nedopustnosti vmešavanja v notranje zadeve druge države. Za nas pojem sožitja ni le fraza v diplomatskem slovarju, temveč napotilo za konkretno zunanjepolitično prakso.

Nečujni obisk suverenov iz prijateljske Grčije je zgovorno demantiral te »krive preroke«. Jugoslovansko-grško prijateljstvo je nazoren primer plodnega sodelovanja med dvema državama z različno notranjo strukturo. Grški obisk ni samo znova potrdil pravilnost te politike, temveč je gotovo prispeval k nadaljnjemu zblizanju in utrditvi tradicionalnih prijateljskih vezi. Iz zgodovine vemo, da prijateljstvo med grškim in jugoslovanskimi narodi izvira že od časa, ko so se ti narodi otresli otomanskega jarma. V dveh vojnah smo se borili ramo ob ramo in delili isto usodo — vse to je pognalo globoke korenine, ker so narodi obeh držav, poučeni s temi izkušnjami, spregledali, da naše prijateljstvo ne more biti le nekaj trenutnega, temveč je ta politika izraz življenjskih koristi obeh držav, ker ne zagotavlja samo njune neodvisnosti, temveč prispeva k enakopravni uveljavitvi balkanskih držav na mednarodnem torišču. Na istih načelih temeljijo naši odnosi s SZ in vzhodnimi državami, ki so zadnji čas pokazale z nekaj primeri, da si iskreno žele zboljšanja odnosov z Jugoslavijo.

Razgovori bonnskega kanclerja v Moskvi so potrdili, da je »ženevski duh« nekaj, na kar je treba, hočeš nočeš, računati. Zelja za trdnjšim mirom je tako globoko zakoreninjena, da danes ne more tvegati več noben državnik ukrepe, ki bi bili v nasprotju s to zahtevo večine svetovne javnosti. Po dramatičnih in včasih izredno ostrih pogajanjih sta se Zah. Nemčija in SZ slednjič sporazumeli, da bosta izmenjali ambasadorje, razširili trgovinske odnose, SZ

pa je obljubila, da bo repatriirala obsojene vojne ujetnike. Skratka, vse se je »dobro končalo«, kakor je napovedal dan pred zaključkom pogajanj v svoji zdravici sovjetski ministrski predsednik Bulganin. Ni dvoma, da gre levji delež zaslug za uspešen zaključek teh razgovorov sovjetskemu državniku, ki so nastopali izredno trezno in široko ter jih niso vrgle iz tira celo nekatere netaktne in diplomatsko nevljudne aluzije z nemške strani. Čeprav ni prišlo do nikakršnega senzacionalnega preobrata, vendar je sedanjí sporazum pomemben korak naprej. Upostavljeni so bili neposredni stiki med Moskvo in Bonnom in zdaj ne bodo več potrebni posredovalci, ki so že večkrat napravili medvedjo uslugo dosedanjim odnosom. Ne glede na dejstvo, da sta obe strani, kar se tiče glavnega vprašanja — združitve Nemčije — ostali pri starih, že znanih stališčih, vendar bo sedanja sprememba in konec dosedanje napetosti med obema državama blažilno vplivala na nadaljnja razpravljanja.

Moskovski sporazum je gotovo srečen uvod v razgovore štirih zunanjih ministrov 27. oktobra, na katerih bo osrednje vprašanje — Nemčija. Zahodne države so baje pripravile več predlogov, ki naj bi omogočili nemško združitve, obenem pa zagotovili

Ena izmed značilnih slik iz Maroka v sedanjih nemirih

evropsko varnost. Zatorej je upravičeno pričakovati da bodo prešli od »načelnih izjav« k proučevanju konkretnih predlogov, ki naj bi odstranili z dnevnega reda ta najtrši oreh. Seveda ni verjetno, da bi kar čez noč našli rešitev za vprašanje, ki je že deset let glavno jabolko spora med Vzhodom in Zahodom, saj je jasno, da to terjja mnogo časa, in kar je najvažnejše, dosti dobre volje in potrpljenja na obeh straneh. Poleg tega pa je treba še upoštevati dejstvo, da je nemško vprašanje, čeprav eno izmed najpomembnejših, le člen v verigi mednarodnih sporov. Zategadelj je pač »razrešitev« nemškega gordijskega vozla v veliki meri odvisna od splošnega zboljšanja mednarodnih odnosov.

Eno izmed temeljnih načel, na katerih počiva Ustanovna listina OZN je pravica slehernega naroda do samoodločbe. Številne nekdanje »kolonialne« države so si po zadnji vojni priborile neodvisnost, mnoge pa še vedno zamažujejo zahtevajo uresničitev tega mednarodno splošno priznanega načela. To je tudi vzrok nedavnih krvavih obračunavanj v francoski Severni Afriki. Dogodki 20. avgusta v Maroku in Alžiru so huda obzodba francoske kolonialne politike, ki je poskušala s »klasičnimi kolonialnimi metodami« — podkupovanjem, hujskanjem enega plemena proti drugemu, obljubljanjem reform, ki jih ni nikoli izpolnila, ohraniti svojo neomejeno oblast na teh področjih. Če kratko pregledamo zgodovino teh odnosov, bomo ugotovili, da so bili hujskanje Arabcev proti Berberom, podkupovanje visokih fevdalcev, dinastični škandali in podobni »ukrepi« glavni načini, ki naj bi zajezili stopnjevano nezadovoljstvo. Ko je energični Mendès-France hotel napraviti črto čez tako politiko, ki je po njegovem mnenju napravila veliko

škode francoskemu ugledu, mu je parlament izglasoval nezaupnico. Toda problemi so ostali isti. Mendès-Franceov naslednik Faure je moral glede Tunizije pristati na isti kompromis, zaradi katerega je malo prej padel Mendès-France. To sicer zveni nesmiselno, vendar je značilno za francosko kolonialno politiko.

»Krvavi ples« v Maroku je nazorno pokazal, da je mera polna in da so potrebni nujni in nagli ukrepi, ker bi se lahko v nasprotnem primeru »primer Indokine« ponovil. Na razgovorih z vidnimi marošskimi osebnostmi v Aixu les Bains so dosegli kompromis, da se mora umakniti dosedanj rezident Grandval, prav tako pa se je moral posloviti tudi sultan Ben Arafa, kar je glavni pogoji maroških rodoljubov za kakršenkoli kompromis s pariško vlado. Odstop Grandvala je bila cena, ki jo je moral plačati Faure desnemu krilu v svoji vladni koaliciji, da je lahko vsaj delno zadovoljil glavno zahtevo Maročanov. Strmoglavljenje zakonitega sultana Ben Jusafa, ki so ga izgnali na Madagaskar, je bila namreč ena izmed najtežjih in najbolj očitnih napak Francozov. Poleg tega so se sporazumeli še o sestavi reprezentativne vlade, ki naj bi se s Parizom pogajala o reformah in bodočem pravnem statusu Maroka.

Iz vsega tega je mogoče sklepati, da so prevladali zmerni elementi, ki menijo, da nasilje ne more zamenjati nujno potrebnih reform in večje neodvisnosti, ki jo upravičeno terjajo Maročani. Odprto vprašanje pa ostane, če tudi gre zdaj zgolj za obljube, ki jih nihče ne misli izpolniti, ali pa so se v Parizu zares odločili postaviti svoje odnose s prekormorskimi deželami na nova splošno priznana človečanska načela XX. stoletja.

J. Jeri

Dogodki v Goi

SREDI avgusta je Indija praznovala osemletnico svoje neodvisnosti. Osem let je torej preteklo, odkar so se Angleži umaknili z indijskega subkontinenta, šest let, odkar so Francozi zapustili svoje zadnje postojanke na indijskih tleh. Toda Portugalci se z indijskih obalnih mest dosedaj še niso umaknili! Senca portugalske navzočnosti, portugalskih kolonij, je vtisnila jubilejnim svečanostim, ki so odmevale od Himalaje pa tja do Ceylona, prav poseben pečat. Portugalska Indija je namreč tuje telo na indijskih tleh, ostanek kolonialne dobe, dobe, ko so evropske države z ognjem in mečem osvajale razne dele sveta. Rezultat kolonializma, torej zgodovine, ki se več ne vrne. Samo pogledmo malo po svetu, pa nam bo

takoj jasno, da je Portugalska Indija anahronizem naše dobe! Brez posebne zgovornosti, zgolj z nekaj najbolj znanimi fakti lahko to dokažemo.

Po drugi svetovni vojni se je kakih 600 milijonov ljudi (ne vštevši Kitajce) osvobodilo kolonialnega sistema. Najprej, in sicer leta 1945 se je osvobodila Indonezija, leta 1946 so Filipini proglasili svojo neodvisnost, leto dni pozneje so se Angleži umaknili z indijskega subkontinenta in iz pepela bivše Britanske Indije so zrastle kar štiri države: Indija, Pakistan, Burma in Ceylon. Vietnam, vsaj Severni, je danes praktično že samostojna in neodvisna država, v Malaji pa se je že pričela borba za to, da bi ta bivša kronska kolonija dobila vsaj položaj dominiona.

Angleži so se torej leta 1947 umaknili z indijskega subkontinenta, ki bi šel danes že okrog 475 milijonov prebivalcev, Francozi so se umaknili s svojih postojank, Pondicherrya, Mahéa, Yanaona. Le Portugalci še vztrajajo pri svojem plenu iz kolonialnih časov. In vendar šteje vsa Portugalska Indija le kakih 660.000 prebivalcev, torej komaj dve promili, dve tisočinki indijskega prebivalstva! Večji del jih živi v Goi, 400 km južno od Bombaya, manjši pa v Damaou na otoku Diu, severno od Bombaya.

To so torej v pravem pomenu besede bodice v indijskem telesu, saj vse ozemlje, ki je še v portugalskih rokah, ne meri več kot cca 4000 km². Toda te bodice so naperjene proti Indiji. Indijskega ozem-

lja seveda ne ogrožajo, še manj pa ga ogroža tistih par tisoč portugalskih vojakov na indijskih tleh. O tem ni niti govora. Indijska javnost je ogorčena predvsem zato, ker Portugalci dosledno odklanjajo vsak pameten razgovor. Pa vendar se Goa ne bo mogla dolgo držati proti močnejšemu sosedu.

Toda portugalska vlada beži iz sedanosti v preteklost. Njena teza je, da Goa ni nobena kolonija, marveč del metropolitanskega ozemlja, za katero veljajo isti zakoni kot za katerokoli drugo portugalsko pokrajino. Goa je namreč od leta 1950 dalje sestaven del Portugalske.

Portugalci se dalje sklicujejo, da je Goo priključil Lisbonu že Albuquerque, portugalski admiral, ki je v začetku 16. stoletja osnoval portugalski imperij na Vzhodu. Središče tega imperija je bila Goa. Dobro stoletje je bila Goa največje in najbogatejše pristanišče Vzhoda. Leta 1542 pa se je v Goi pojavil Frančišek Ksaverski, ki je spreobrnil številne hinde v kristjane. Le-ta je, če se lahko zanesemo na nekoliko idealizirana poročila, spremenil Goo v drugi Rim. In še zdaj smatrajo pravoverni Goanci, da se morajo pravzaprav le Frančišku Ksaverskemu zahvaliti, če Goa ni nikoli okusila mongolskega jarma na svojih ramenih.

50 let, od 1575 pa do 1625, je cvetela Goa kot nobeno drugo mesto na Vzhodu. Zatem so prišli Holanci, toda v samem mestu se niso mogli izkrcati. Vendar pa je slava Goe začela polagoma bledeti. Danes je stari del Goe le še kup mogočnih razvalin. Pač pa se je še dobro ohranila katedrala, ki jo je zgradil Albuquerque že 1511 in pa cerkev Bom Jesusa, v kateri je pokopan naš »nesrečni« Frančišek. Življenje pa se je že sredi 18. stoletja premaknilo v Novo Goo, ki je leta 1843 postala tudi središče Portugalske Indije.

Taka je v kratkem zgodovina tega mesta, oz. ozemlja, na katerem se je indijska kri skoraj popolnoma pomešala s portugalsko. Vendar pa trdi Salazar, predsednik portugal-

Premier Nehru govori indijskemu ljudstvu

ske vlade, da je Goa »spomenik stoletja odkritij, še več, rimsko-katoliške vere v Aziji«. Goa pripada Portugaliji s pravnega in zgodovinskega stališča, je nedavno izjavil.

Salazar se je v opravičilo svojega stališča, da je Goa bila in da bo ostala portugalska, skliceval na Severoatlantsko pogodbo pa na angleško-portugalske sporazume iz l. 1642, 1661 in 1899. Zagotovil pa si je tudi tiho podporo Anglije, Belgije, Italije, Brazilije in seveda Vatikana. Vpregel je torej vse, kar je mogel v svoj voz.

Toda kaj je Goa proti Indiji, kaj je 660 tisoč prebivalcev proti 360 milijonom! Ko kaplja v morju. Še celo papež je, bajé, zadnjič priznal, da je vprašanje Goe politično, ne pa versko. Vsaj tako so poročali italijanski listi, po Nehrujevem obisku v Vatikanu. Vendar pa poudarja Portugalska prav verski moment. Kot, da bi se Frančišek obrnil v grobu, če bi se Goa spet vrnila v naročje Indije. Še celo več. Salazar oznanja v svet, da bodo Portugalci to ozemlje branili z vsemi razpoložljivimi sredstvi. Toda, kako, se lahko vprašamo? Ali ni Goa skoraj deset tisoč km oddaljena od Lisbone? Daleč je torej Lis-

bona od Arabskega morja pa vendar govore ob Teju kakor, da bi bila del portugalskega sveta, ne pa indijskega.

Res je v Goi precej kristjanov, toda v Indiji vlada popolna verska svoboda. Še več, goanski kristjani bi samo pridobili, saj bi se jim pridružilo še nekaj milijonov indijskih kristjanov. Strah, da bi Indija pogoltnila goanske kristjane, je torej popolnoma neutemeljen.

Portugalska bo morala torej slej ko prej pogledati dejstvom v oči. Geografski, etnični in zgodovinski momenti so namreč na strani Indije. Še celo Angleži so se morali pred osmimi leti umakniti iz Indije, pa so vendar imeli nekaj več oblasti in ozemlja pod seboj, kot Portugalci! Indijska vlada je — kot znano — že koj ob proglasitvi indijske neodvisnosti svečano izjavila, da se bo do kraja borila za to, da se bo tudi zadnji kos indijskega ozemlja vrnil v naročje Indije.

Nobenega dvoma ni, da bo morala kmalu tudi Portugalska kloniti, saj je javno mnenje skoraj po vsem svetu proti njej. Sklicevanje na 400-letno zgodovino portugalske Goe ne zveni namreč preveč prepričevalno, saj bi se morala sicer zgodovina ustaviti. Tako bi

lahko Italijani v imenu Rimskega cesarstva zahtevali zase kar pol Evrope, Turki pa večji del Sredozemlja. Toda zgodovinski argumenti niso na srečo edini.

Vendar vsi mostovi še niso porušeni, čeprav zdaj med New Delhijem in Lisbono ni več diplomatskih odnosov. V indijski prestolnici še vedno upajo, da bo na Portugalskem končno le zmagala pamet in da bodo Portugalci pristali na

prav takšen kompromis kot Francozi.

Po indijskem predlogu naj bi Goa sicer postala del Indije, vendar pa ohranila vse svoje značilnosti evropsko-indijske civilizacije. S tako rešitvijo se bodo morali končno sprijazniti tudi tisti, ki še vedno ne morejo razumeti, da v Indiji ne vlada več Vzhodno-indijska družba, temveč indijsko ljudstvo.

Miran Ogrin

Povratka ni!

Ceprav smo o nemškem koncentracijskem taborišču pod Ljubeljem v naši reviji že pisali, ne bo odveč, če objavimo še nov prispevek. Vse z namenom, da čim točneje prikažemo razmere, v katerih so tem nemškemu taborišču živeli politični interniranci. Tokrat objavljamo prispevek inž. Janka Tišlerja, ki opisuje tamkajšnje prilike od ustanovitve taborišča do 1. julija 1944.

HITLER, ki je dobro ocenil važnost prelaza preko Karavank, je začel s pomočjo svojega oprode Reinerja graditi cesto in predor skozi Ljubelj. Tako je hotel povezati »veliki rajh« z Jadranskim morjem. Zamisel je bila, da se poveže cesta v Podgori na koroški strani s cesto v Podbrezjah na gorenjski strani. Predor naj bi bil dolg 1600, širok 12, a visok 6 metrov. Vsa dela bi morala biti končana do konca leta 1943. Za tako obsežna dela pa je nemška vojaška komanda potrebovala delovno silo. Hitler jo je našel na najkrvoločnejši način: zadolžil je gestapovce in esesovce v okupiranih deželah, da s samokresi in bajoneti priženo na Ljubelj politične nasprotnike. Tako so otrokom jemali očete, ženam može, staršem otroke in kakor hitro so te žrtve prestopile svoj domači prag, ni nihče več vedel za njihovo usodo. Nasilno odvedeni človek je bil poslej samo še številka in ni smel več pomisliti, da ima neke družino, starše, prijatelje, domovino... Odvedenim je bilo tudi nedvoumno povedano: povratka ni! S tako delovno silo je torej nemški rajh začel graditi ljubeljski predor.

*

Meseca julija 1943 so esesovci pripeljali svoje žrtve, okrog

100 internirancev iz taborišča Mauthausen, na tržiško železniško postajo. Od tod so jih zastražene prepeljali s kamioni do Sv. Ane. Bili so Francozi. Prišedši v Trzič, so ti bedniki v progastih oblekah doživeli presenečenje. Spoznali so namreč, da prebivalstvo Trziča ni tako kakor tisto iz okolice Mauthausna, temveč, da jih sprejema kot svoje brate. Trzičani so jim nosili hrano in cigarete. Ganljiv je bil dogodek, ko je neki Trzičan, stanujoč blizu postaje, dal Francozom, natrpanim na kamionu, nekaj kruha in cigaret. Esesovec je to opazil, planil k njemu in ga udaril tako, da se je revež zgrudil. Hrano in cigarete so podivjani esesovci potepali. Lačni in izžrpani interniranci niso smeli pobrati niti drobtin!

Prvi interniranci so začeli graditi pri Sv. Ani taborišče; pletli so žične ovire in postavljali visoke stražarske stolpe, od koder so esesovci kot psi prežali na svoj plen. Zlobno premišljen in preračunan na mučenje ljudi je bil zlasti nadzor nad delom. V ta namen so esesovci postavili za predelavce nemške kriminalce, obsojence zaradi ubojev, tatvin, nemoralnega življenja, itd. Le-ti so morali vsak dan prijavljati komandi SS obsojence, ki so jih potlej mučili.

Tudi med delom so se ti valpti znašali nad jetniki, jih pretepali, kradli, vohunili med njimi in jih s palicami nenehno priganjali k delu. Ni čudno, da so bile vse želje ljubeljskih sužnjev usmerjene v beg in rešitev iz te mučilnice. Nekateri so poskušali srečo že jeseni 1943, a le redkokomu se je posrečilo prekoračiti stražarsko črto, kajti esesovska krogla je bila hitrejša.

*

V začetku septembra 1943 sem upostavil zvezo s Francozi, ki so delali na progi pri vходу v predor. Le nekaj hipov sem se razgovarjal z njimi, toda dovolj, da smo se dogovorili za sestanek. Prvi uradni stik, če naj ga tako imenujem, je bil upostavljen v predoru. Tam so delali trije Francozi, Granger, Huret in Pimpaud, zaupni ljudje, ki so kovali načrte, kako se rešiti taborišča. Zbirali so naslove in pisma svojih rojakov, da bi dobili vsaj rahle znake življenja njihovih družin ali zancev. Načrt je bil precej tvegan, vendar tedaj nihče ni na to pomislil, ker nihče tudi ni vedel, če bo naslednji dan še živ. Do konca oktobra 1943 je bilo zbranih 44 naslovov, na katere so poslali pisma in obvestila. Omeniti je treba, da so kaznjenci smeli pisati samo enkrat v četrtletju in še to po navodilih SS. Na kartici je pisalo: »Zdrav sem in dobro mi gre, ne skrbite zame.«

Življenje kaznjencev v taborišču in izven njega najboljše označujejo tile podatki: število internirancev se je stalno večalo, tako da je bilo 21. januarja 1944 v taborišču 686 kaznjencev, največ Francozov, nekaj Poljakov, Rusov in Slovencev. Mesec in deset dni kasneje se je to število povečalo na 887 internirancev, med katerimi je bilo 56 bolnih. Dne 19. aprila 1944 pa je bilo kaznjencev že 997. Razdeljeni so bili po naslednjih delovnih mestih: na severni strani Ljubelja 326 delavcev v predoru; na južni strani Ljubelja (pri Sv. Ani) skupaj z minerji 626; minerjev v nočni službi 117 in pri gradnji vodovoda pod Jurjem 25. Skupaj je bilo torej na delu 730 neprostovoljnih

delavcev. Vrh tega je bilo v taborišču 86 kaznjencev, od katerih jih je bilo 10 zaposlenih na dezinsekciji, v kleti pri prebiranju krompirja 10, na delu na cesti 10 itd. Izoliranih, zaprtih v taborišču, je bilo 102, a bolnih 59 internirancev. Stanje na dan 19. aprila 1944 je bilo torej: 977 internirancev. Se tale podatek: dne 30. aprila 1944, 11 dni kasneje, je bilo v taborišču 965 internirancev. Število se je namreč zmanjšalo za 12 kaznjencev, ki so jih zaradi bolezni prepeljali v mauthausenški krematorij. Tega dne je bilo bolnih 70 internirancev.

*

Zveza s Francozi je brezhibno delovala vsak dan in to na štirih mestih. Ena v velikem skladišču s Chollom in drugimi, druga v delavnici z Ivanoffom in Espallargasom, tretja v predoru na južni strani s Pacinijem, Huretom, Duplaixom in drugimi ter četrta na severni strani predora s Crignerom. S trziške pošte je bilo s pomočjo te zveze od 17. oktobra 1943 do 5. junija leta 1944 odposlanih nad 220 priporočenih pisem in ogromno število dopisnic. Precej pošte je bilo prav tako odposlane s pošte v Borovljah in Celovcu, dospelo pa je v istem času na trziško pošto nad 300

Doslej neobjavljena fotografija prikazuje nemško koncentracijsko taborišče pod Ljubeljem

pisem in nad 50 paketov za internirance. Samo v enem dnevu, n. pr. 31. marca 1944, je bilo na trziški pošti oddanih 12 priporočenih pisem. Vso pošto, ki so jo oddajali interniranci, sem sprejemal v predoru, paketi in dospela pošta pa so bili oddani večinoma v predoru na južni strani, na dogovorjenem mestu, ali pa v velikem skladišču. Ob tej priložnosti naj naglasim, da gre velika zasluga za to takratnim uslužbencem pošte Trzič, pred-

vsem tovarišici Danici Štefe in tovarišici Kromarjevi za pisma, tovarišu Janezu Perku pa za zavoje. Kajti Slovenci smo sicer lahko pisali v tujino le po eno priporočeno pismo na mesec.

*

Kakšen je bil odnos in postopek esesovcev in Nemcev sploh nasproti internirancem na Ljubelju, kažejo naslednji primeri. V začetku, ko še ni bilo barak za policijo na južni strani pri Sv. Ani, so interniranci kopali temelje za te barake. Sonce je pripekalo. Žičnih ovir še ni bilo, zato je bila esesovska četa v gostih črtah na straži okrog internirancev. Le-ti so kopali s krampi. Neki esesovec se je tedaj poigral z internirancem tako, da je začel metati vanj storže in veje. Ko je interniranec dvignil pogled, se je esesovec iznenada dvignil, nameril vanj bajonet, začel udrihati po njem s kopitom in vpiti nanj.

Pomladi 1944, potem ko so interniranci pojedli borno paradžnikovo juho z nekaj zelja in krompirja, so stali kotli prazni ob cesti. Nekdo se je približal kotlu, da bi z njegovih sten postrgal ostanke. Le nekaj olupkov je revež utegnil zbrati, kajti hipoma ga je opazil kapo Fritz in planil nanj z vso silo. Bil ga je po obrazu in brcal v trebuh, nato

Nacistična sadista... (Fotografija ni dokumentirana)

Desetkrat je pomlad razcvetela že jasmin
in poletje je svoj zlati žar razpelo...
Desetkrat v jesen je ovenel rožmarin,
pokrila zima se je s kučmo belo...

Jesen, poletje, zima, rožnata pomlad
preko groba ljubkujoče ti potuje.
Ti ne gledaš cvetja več, ne čakaš več na sad,
ne vidiš solzo, ki za teboj žaluje...

pa ga je še prijavil esesovski komandi. Za ta »prekršek« je bil kaznovan s 25 udarci z bikovko. Dne 14. januarja 1944 je eden izmed esesovcev na severni strani predora prišel k internirancu. Ta se mu je, boječ se, da ga bo esesovec udaril, umaknil. V istem trenutku je neki drugi esesovec sprožil puško in kaznjenca na mestu ubil. Vse to je bilo seveda že vnaprej dogovorjeno. Dne 19. aprila 1944 je neki interniranec, Poljak, z lopato udaril esesovca po glavi in pobegnil. Čez šest dni so ga na koroški strani prijeli in ga vsega krvavega pripeljali v taborišče. Takoj so sklicali zbor vseh internirancev, ki so morali napraviti svojemu tovarišu špalir, skozi katerega so ukazali Poljaku dvakrat iti. Ves pretepen je moral v poljskem in francoskem jeziku ponavljati: »Camarades, je suis de retour et je serai pendu!« (»Tovariši, vrnil sem se in bom kaznovan.«) Pred špalirjem kaznjencev so stali esesovci in gledali vsakemu v obraz, da ne bi morda zamižal ali pogledal vstran, ko so mučili so-trpina. Skupil jih je vsak, kdor mučenja ni hotel gledati. Po dvakratnem sprehodu skozi špalir so esesovci zvezali Poljaka ter ga topli z bikovko, dokler se ni onesvestil. Nato so ga polili z vodo. Ko se je spet ovedel, so nadaljevali s pretepanjem do ponovne nezvesti. Potem so ga še enkrat polili z vodo. Po dveh urah mučenja so ga napol mrtvega odvedli in ubili.

V noči med 28. in 29. aprilom so interniranci napadli esesovsko stražo na severni strani. Uporniki so se polastili puške, ubili enega stražarja,

drugega pa ranili. Skupina 7 internirancev, ki naj bi zbežala k partizanom pa na nesrečo ni bila enotna, tako da so ušli samo trije. Srečno so prišli med partizane. Kot protitukrep je sledil več ur trajajoč zbor vseh kaznjencev. Ves čas niso dobili hrane. Pogon za ubežniki pa le ni rodil uspeha.

*

Bolne internirance so esesovci pošiljali v Mauthausen, ker na Ljubelju ni bilo krematorija. Če je bil kdo ubit pri delu ali na begu, ali pa je zaradi bolezni umrl v taborišču (takih primerov je bilo do 1. julija 1944 vsega 14), ga niso pokopali, temveč zažgali v ljubeljskem krematoriju, ki pa ni bil nič drugega kot navadno zažiganje mrlja na rešetkah, ki so ga prej polili z bencinom.

Na posameznih internirancih, ki so onemogli, so tudi na Ljubelju delali poskuse. Vbrizgavali so jim bencin ali druge reagente pod kožo. Za to je skrbel esesovski zdravnik Ramsauer.

Dne 13. maja 1944 je bil stanek v predoru z vodjo organizacije francoskega odpora v taborišču, Grangerjem. Stanek je bil v luknji, skozi katero se je vsipaval pesek iz zgornjega v spodnji rov. Luknja je bila od obeh strani zaprta, trije kaznjenci pa so stali na straži. Razgovor je trajal približno eno uro. Ob tej priliki je bil izdelan načrt, po katerem naj bi se Francozi uprli in pobili stražo, ko bi jih le-ta vodila na delo iz taborišča v predor. Istočasno pa bi partizanski Kokrški odred pritisnil z dveh strani na taborišče in kaznjencem omogo-

čil odhod k partizanom. Zaradi izdajstva med kaznjenci je bila akcija onemogočena. Izdajalci so zasluženno kazni prešli po vojni.

Zanimiv je tudi podvig treh Francozov, ki so tvegali svoje življenje tako, da so se skrili pod skalami in peskom, naloženim v vagončkih, ko so jih prepeljali iz predora na nasip. Dodati je treba, da so esesovci vsak vagon z železno palico preluknjali, preden so ga spustili na nasip. Tudi tokrat je esesovec vestno bezal v pesek, pri tem ranil »slepega potnika« in spustil vozičke dalje. Vsi trije so se rešili, prehodili bosi Karavanke in po treh dneh vsi prestradani ter iznemogli prišli v neko hišo na Koroškem, odkoder so jih napotili k partizanom. Eden izmed njih je padel v borbi, a dva sta še živa.

*

Tržičani, ki so jih Francozi, internirani na Ljubelju, ohranili v najlepšem spominu, so imeli le nekaj izdajalcev. Velika večina meščanov je Francoze gmotno in moralno podpirala. Naj omenim, da je bil prav v ljubeljskem taborišču en tak tržički občan, ki ne zasluži, da bi ga vodili v knjigah mesta Tržiča. Kot zagrizen nemčur je prostovoljno oblekel esesovsko uniformo, z odprto puško stražil trpinčene kaznjence in pomladi 1944, ko so zavezniška letala v jatah preletavala Karavanke, v brivnici esesovske barake v navzočnosti štirih esesovcev, dveh francoskih brivcev, inženirja Čerina in mene, rekel dobesedno tole: »Sie können noch so viel zerstören, aber was wir in unseren Herzen haben, das werden sie nie zerstören!« (Naj še tako rušijo, kar čutimo mi v naših srcih, tega nikdar ne bodo mogli porušiti.) Prav tako se mi zdi važno na tem mestu poudariti, da je lani avgusta minilo 13 let, odkar je taisti esesovec vodil nemško policijo preko Bistriške planine in Dobrče proti Begunjam in je bil ob isti priliki ujet tovariš Milorad Stošič, ki so ga pozneje v Kranju obesili na telefonski drog.

Inž. Janko Tišler

Začetki NOB v Sloveniji

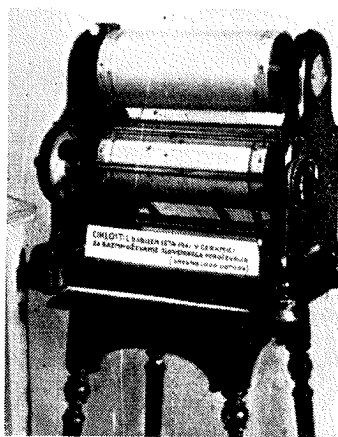
(Nadaljevanje in konec)

3. Ljubljanska pokrajina

TOD SO Italijani spočetka pokazali svojo »milejšo« okupacijsko taktiko, zato je bilo pri pripravah in na začetku vstaje treba premagati več težav. To seveda velja za podoželje, ne pa za Ljubljano, ki kot srce slovenskega naroda predstavlja od vsega začetka tudi dušo in srce osvobodilne borbe in revolucije. V Ljubljani in Ljubljana je na začetku revolucije vse: v njej dela CK KPS, Glavno poveljstvo, Vrhovni plenum OF in njegov Izvršni odbor, v Ljubljani so ilegalne tiskarne in cela vrsta drugih tehnik, Ljubljana daje partizanskim enotam in OF svoj najboljši partijski in frontovski kader, Ljubljana, ki živi sicer na karte, si od ust odtrguje hrano in jo pošilja partizanom, Ljubljana oblači in obuva svoje prve partizane, po svojem VOS obračunava z narodnimi izdajalci in drži z Narodno zaščito popolnoma ves položaj v svojih rokah, Ljubljana pošilja svojim borcem prve zdravniške, zdravila in obveze, Ljubljana javno manifestira za OF, demonstrira pred Visokim komisarjatom, pred škofijo in pred štabom italijanske vojske. Skratka, Ljubljana je takšna, kot jo je seveda nehoti, prav lepo označil celo škofov generalni vikar Ignacij Nadrah v svojem govoru na pogrebu likvidiranega izdajalca prof. Ehrlicha in njegovega spremljevalca, rekoč: »Glejte, polovica Ljubljane in še več, morda dve tretjini... govorita, da je bila vajina smrt zaslužena kaznen... In če nekdaj lepo slovensko belo Ljubljano vprašam kakor nekdaj veliki duhovnik Kajfa pismarje in farizeje: Kaj se vam zdi? — ni zdaj ne več bela, ampak vsa rdeča Ljubljana, odgovarja: Smrti je vreden! Ljubljana ni zdaj nič več bela, ampak vsa rdeča.«⁶⁷

Najstarejša partizanska četa v Ljubljanski pokrajini je Molniška četa, ki je bila ustanovljena že 12. ali 13. julija.⁶⁸ Od te se avgusta odcepi en del, ki odide na Mokrc in se tam začne imenovati Mokrska četa. Že sredi julija in na začetku avgusta nastajajo partizanske čete v okolici Ribnice, Borovnice, v Beli krajini, okrog Novega mesta in Moravonog.

Prvo akcijo izvede Molniška četa že 26. julija, ko napade fašistično kolono pri Brezjah nad Sostrim.⁶⁹ Zmotno bi bilo misliti, da so na prve partizanske akcije z vso ostroostjo in skrajno doslednostjo odgovarjali samo Nemci na Gorenjskem in Štajerskem. To so znali in delali tudi Italijani. Bili so sicer počasnejši in

Ciklostil, ki so ga 1941. leta rabili v Cerkljani za tiskanje »Slovenskega poročevalca«

okornejši (strah ima velike oči!), a odgovarjali so vedno in to zelo točno in kar je prav posebno značilno za Italijane, v vselej z ogromnimi silami. Tako Italijani že 30. julija hajkajo z velikimi silami in

⁶⁸ Ob obletnici Molniške čete, Ljubljanski dnevnik, 11. jul. 1953; Maks, Spomini na Pugled, Slovenski poročevalec, 29. julija 1947.

⁶⁹ Zbornik VI/1, str. 301, 45, op. 3.

iščejo Molniško četo, a je seveda kot tudi še kasneje ves avgust in september, nikdar ne najdejo. Avgusta postane zelo aktivna tudi Mokrska četa, ki konec avgusta napade karabinersko postajo na Turjaku. Napad je sicer pokazal prav vse slabosti teh prvih partizanov v Ljubljanski pokrajini, a Italijanom je le šel tako na živce, da potem tri dni (14., 15. in 16. septembra) z velikimi silami prehajkajo ves Mokrc in Iški Vintgar.⁶⁰ To partizanov ne moti in se na Mokrcu, Krimu in v Iški prav uspešno razvijajo. Tako se na začetku oktobra formira Krimski bataljon, ki je imel pet čet: Šolsko v Zali, Robsko, Preserško, Borovniško in Loško. In proti temu bataljonu začenja 6. oktobra general Robotti prvo veliko ofenzivo, ki traja potem skoraj ves mesec. Ko je ta ofenziva že v teku, naredi štab Krimskega bataljona načrt za prvo veliko akcijo v Ljubljanski pokrajini. Bataljon razdeli na dva polbataljona in z enim 19. oktobra ob pol šestih popoldne napade Lož, z drugim pa v noči od 19. na 20. oktober Bezuljak pri Cerkljici. Polbataljon, ki je napadel Bezuljak, se brez izgub umakne na Osrednek, kjer pa je bil zadnji dan velike ofenzive napaden in je utrpel velike izgube. Še slabše je bilo s polbataljonom, ki se je po uspešni akciji vračal iz Loža. Preko Loške doline odide najprej na Knežjo njivo in odtod na Racno goro, vodeč s seboj tudi sedem italijanskih ujetnikov s komandirjem italijanske posadke v Ložu. Toda tu zapade velik sneg in bataljon se premakne na Petelinov vrh, odtod pa na Debeli vrh, kjer so ga Italijani obkolili in skoraj uničili. Rešilo se je le 19 partizanov, ki se potem preko ogromnega snega in Travnne gore prebijejo v Ribniško in Sodrsko dolino in se odpeljejo z vlakom v Ljubljano. Med temi je bil tudi Daki, Ljubo Šercer in drugi.⁶¹

Nobena partizanska akcija ni v Ljubljanski pokrajini dvignila ljudske vstaje. Zakaj

⁶⁰ Zbornik VI/1, str. 396.

⁶¹ Dakijevi spomini v »Borcu«, Zbornik VI/1, str. 418—428, 446, 375.

ne, smo že rekli, ker se ljudem za enkrat le še ni dalo dopovedati, da so Italijani, čeprav trenutno še kažejo lep obraz, prav taki kot Nemci. Veliko se je Partija trudila, da bi dvignila k uporabi vsaj Zasavje, torej ljudi tistih predelov, ki jih je Hitler sklenil seliti. Da bi tem ljudem pomagala pri uporabi pred preselitvijo, je Partija hotela na ta izseljeniški pas koncentrirati vse štajerske in dolenjske partizanske sile. Štajerci naj bi začeli z akcijami in z njimi budili ljudi k uporabi od severne strani, Dolenjci pa od južne. Vkljub velikim naporom akcija ni uspela. I. Štajerski bataljon je sicer odšel na Brežiški pohod, a se je moral vrniti, na Dolenjskem se niso zbrali vsi partizani kot je bilo določeno in tako je od vse velikopotezno zamišljene akcije prišlo samo do napada na Bučko. Najbolj tragično je v tem času končala Belokranjska četa. Odšla je na pot, da bi se zbrala na kraju, določenem za koncentracijo dolenjskih partizanov, ni pa prešla Krke in se je zato hotela vrniti. Ne vedoč, da so ji Italijani stalno za petami, je prenočevala na Gorenjih Lazah, kjer so jo Italijani v noči od 2. na 3. november skoraj popolnoma uničili.⁶²

4. Prekmurje

Tudi v Prekmurju, katero najprej zasedejo Nemci, dne 14. aprila pa ga izroče Madžarom, se spočetka stvari dobro razvijajo, čeprav so Madžari ubrali slično taktiko kot Italijani in skušali ljudi pridobiti zlepa. A Partija je bila budna. Na vse madžarske ponudbe odgovarja Partija že zelo zgodaj, da je potrebna samo borba. Ko dobi junija Partija

zvezo z Ljubljano in julija s Pokrajinskim komitejem KPS za Štajersko, se začne po zaupniški mreži ustanavljati odbori OF (Sobota, Lendava) in ustanovi se okrožni odbor OF za Prekmurje. Kmalu za tem se začne prve sabotažne akcije, ki se vrše vse do srede septembra, do prvih velikih aretacij aktivistov OF. Dne 18. oktobra pade prekmurški prvoborec Štefan Kovač. Ko Madžari končajo preiskavo proti številnim aretiranim, se 28. oktobra začne velik proces v Murski Soboti, na katerem so 30. oktobra obsojeni na smrt Štefan Cvetko, Evgen Kardoš in Koloman Cigit. Prva dva sta bila obojena, Cigit pa pomiloščen. Po tej smrti in spricho vedno večjega terorja je uporna delavnost v Prekmurju za kratek čas popustila.⁶³

5. Primorska

Rečeno je že bilo, da je bilo med prvimi borbenimi gesli CK KPS tudi geslo o borbi za združitev vseh Slovencev od »Jadranskega morja do severne meje, od Celovca in Velikovca do Kolpe«.⁶⁴ Na Primorskem je vkljub 20-letni italijanski okupaciji ostala narodna zavest sicer zelo močna, vendar je za vstajo manjkalo najvažnejšega, subjektivni faktor, Partija. Italijanska partija je bila vse prej kot komunistična partija. Zato so vse priprave za vstajo v najtesnejši zvezi s KPS. CK KPS pošilja na Primorsko in Trst prve partijske in frontne aktiviste in prve partizanske četice iz Ljubljanske pokrajine. Prva taka partizanska četica odide z Mokrcra na začetku oktobra in pride na Pivko dne 8. oktobra, kjer se začenja imenovati Pivška četa in že 28. oktobra izvede prvo akcijo, ko pri Kilovčah iztiri nemški vojaški vlak.

⁶² Miro Štubel, *Kratka kronika Prekmurja*, »Borec«, 1954, str. 341; Murska Sobota v oktobru 1941, *Tovariš*, 1953, str. 175; France Filipič, *Pohorski bataljon*, Maribor, 1952, str. 18–19; S. K., 31. oktober 1941 v Prekmurju, *Ljudska pravica*, 1. in 2. novembra 1950.

⁶³ E. Kardelj, *Za Osvobodilno fronto slovenskega naroda*, Zbornik VI/1, str. 52.

Ker so Italijani smatrali Primorsko in Trst za svojo deželo (»terra italianissima«), je jasno, da so bili izredno pozorni na vsak, še tako majhen uporni in revolucionarni znak v teh krajih. Ker se nad temi prvimi uporniški začetki ne morejo zaenkrat drugače maščevati, uprizore decembra pred posebnim sodiščem v Trstu velik proces proti 60 Slovincem, od katerih je bilo na smrt obsojenih devet in smrtna kazen potem izvršena nad petimi (Tomažič, Bobek, Ivančič, Kos in Vadnal).⁶⁵ Že na prelomu leta 1941/42 se OF in partizanstvo na Primorskem tako razrasteta, da je bilo novo porajajočo se borbena zavest primorskega ljudstva že nemogoče uničiti.

6. Koroška

Tudi na Slovensko Koroško je Partija mislila od vsega začetka, začetki borbe pa so bili še težji kot na Primorskem. Če se Primorska začne že dobro prebujati leta 1941, moremo to za Koroško trditi šele za leto 1942 v pozni pomladi. Položaj na Koroškem opiše Kardelj 29. marca 1942 Titu takole: »Na Koroškem so Avstrijci (tu misli KPA) slabi. Naši so poslali tja s Štajerske človeka, a je v Celovcu padel po izdaji. Kako je sedaj tam, ne vemo. V Ljubljani je bilo iz Korošcev sestavljena partizanska četa (20 mož), ki bo kmalu odšla na Koroško.« Naloga te čete, ki pa na Koroško ni prišla, naj bi bila po pismu Glavnega poveljstva od 12. aprila 1942 ta, da ondi formira partizanski odred. O tej četi piše Kardelj Titu tudi 23. aprila in pravi, da je »na Koroško poslana prva četica Korošcev, ki bo operirala onkraj Karavank z glavno nalogo, skuša za enkrat mobilizirati čimveč domačinov in se preoblikovati v odred.«⁶⁶

⁶² Zgodovinski časopis V, stran 91 sl.; Zbornik VI/1, str. 132–133, 137, op. 1; 138, op. 2; 153, op. 2; 128, op. 4; »Borec« 1953, str. 350; Jarc, Belokranjski partizani po katastrofi na Gor. Lazah, Dolenjski list, 19. decembra 1952; 29. oktober — praznik Novega mesta, Dolenjski list, 23. oktobra 1953; Janko Jarc, *Krvava tragedija na Gornjih Lazah*, »Borec«, 1954, str. 252–256; Stane Terčak, I. Štajerski bataljon v letu 1941, Celjski zbornik, 1951, str. 131–138.

⁶⁵ Zbornik VI/1, str. 239, op. 3; 138, 166, op. 2; 491, op. 3; dr. I. Juvancič, *Slov. Primorje u narodno-oslobodilačkoj borbi*, Istra i Slov. Primorje, Beograd, 1952, str. 306 sl.; Tribunale militare guerra 1942, fasc. 1626–1654, arhiv Muzeja NO v Ljubljani.

⁶⁶ Zbornik VI/2, str. 74, 122, 135.

Nekaj zaključkov

1. Inicijator, organizator in voditelj NOB v Sloveniji je KPS kot sestavni del KPJ. Iz političnih in vojaških priprav v vseh predelih Slovenije, se vstaja začelja in razvija najboljše tam, kjer je bila tudi Partija v vsakem pogledu najboljša. Povsod so okupatorjevi odgovori že na začetku vstaje zelo močni, dosledni in brez-kompromisni. Če Nemci odgovarjajo veliko bolj elastično in udarno, odgovarjajo Italijani z večjimi silami in v začetku oktobra že celo s prvo, popolnoma vojaško ofenzivo. Nemci kot Italijani morejo zabeležiti v letu 1941 tele uspehe: na Gorenjskem razbitje obeh partizanskih bataljonov že meseca avgusta, v kamniškem okraju uničenje vsega Kamniškega bataljona, na Štajerskem uničenje manjših partizanskih čet, ne pa uničenja I. Štajerskega bataljona, ki se po vrnitvi z Brežiškega pohoda porazdeli na več skupin, da bi lažje preživel strahovito zimo. V Ljubljanski pokrajini Italijani uničijo Belokranjsko četo in večji del Krimskega bataljona.

Po vsem tem bi izgledalo, da položaj ni bil ugoden. Površno gledano in misleč, da je bistvo NOB samo v vojaških akcijah, bi kdo morda utegnil misliti celo to, da je NOB sploh začela pešati kot bi se to dalo trditi edino za Prekmurje. Pa ni bilo tako! Rekli smo že, da so bile partizanske edinice udarna pest slovenskega naroda, OF pa njegova hrbtenica. In te hrbtenice, iz katere je rasla neprestana in nova moč slovenske osvobodilne borbe in revolucije, se okupatorju nikakor ni posrečilo nikdar zломiti. Partija po OF in ta z borbo tako zajame in prevzame slovenskega človeka, da ta postane v resnici nov človek, ali kot pravi 4. temeljna točka OF: »Z osvobodilno akcijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega sloven-

stva.«⁶⁷ Res je, padajo prvi partizani in najboljši partijski kader, a na njihova mesta stopajo novi. Borba, OF in Partija preoblikuje človeka. Slovenski narod bo izkrevavel! — ninafsko zavija oči vseh vrst reakcija, a Partija ve, da bo ob trdni vsenarodni enotnosti v OF kapituliral okupator.

Ko je torej na partizanskih bojiščih tisto zgodnjo jesen 1941 zelo hudo, pa raste kljub temu moč in ugled OF z nezmanjšano silo. Ko Nemci in Italijani uničujejo in razbijajo prve partizanske edinice v Sloveniji, z vso upravičenostjo zapiše Kidrič, da je OF že država v državi. Če je avgusta in septembra na gorenjskih bojiščih le kratkotrajno zatišje, je zopet Partija tista sila, ki na Gorenjskem s pomočjo OF formira novo partizansko edinico, kasnejši slavní Cankarjev bataljon, ki decem-

⁶⁷ Dr. Makso Snuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana, 1949, str. 31 do 32.

Važno obvestilo!

Naprošamo vse bivše borce I. grupe odredov in Cankarjeve brigade, ki so poznali partizanskega pisatelja Boga Flandra — Klusovega Joža, da napišejo svoje spomine nanj kot borca in pisatelja. Prav tako prosimo, da bi poslali vse rokopise padlega Klusovega Joža, v kolikor so ohranjeni. Spomine pa naj bi napisali tudi njegovi tovariši, ki so bili 1941. leta z njim v Ljubljani povezani v OF. Vse omenjeno gradivo potrebujemo za izdajo celotnega dela Klusovega Joža. Prispevke in ostalo gradivo pošljite uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16.

Poizvedba

Partizane iz XIX. brigade »Srečka Kosovela« naprošamo, da nam sporoče podatke o padlem Karlu Furlanu-Dragu, komisarju I. bataljona XIX. brigade »Srečka Kosovela«. Predvsem to, kje je padel. Baje je bil 5. februarja 1945 ujet na Trnovem, po drugih podatkih pa je tega dne padel. Komurkoli je kraj in datum smrti omenjenega borca kaj znan, naj to sporoči na naslov: Odbor ZB NOV Žirovnica.

bra 1941 udari s tako silo po Nemcih, da pride na Gorenjskem do prvega osvobojenega ozemlja. Ali pa: zaradi težkih in skoraj da nepremagljivih ovir se po Brežiškem pohodu I. Štajerski bataljon razdeli, a spet je Partija tista, ki pošilja Rozmana in Kvedra na Dolenjsko, kjer sredi decembra organizirata II. Štajerski bataljon. Ker je Krimski bataljon razbit, formira Partija nov bataljon, III. partizanski (Krimski, Serčerjev, Kožlješki) bataljon nad Kožljekom. Ne bi tega zmogla Partija, če bi ne imela OF in te bi zopet ne bilo, če ne bi bilo Partije in šele če bi te ne bilo, potem šele bi mogli govoriti o upadanju NOB, ali še bolje rečeno, o njenem uničenju.

2. Na kratko še nekaj posebnosti v prvem letu NOB po posameznih slovenskih pokrajinah. Na Gorenjskem pride leta 1941 dvakrat do prave ljudske vstaje, julija v kamniškem okraju in decembra v Bohinjskem, Dovškem in Jeseniškem kotu. Toda v primeri z gorenjskimi vojaškimi akcijami do jeseni 1941 so partizanske akcije na Štajerskem večje in močnejše (Šoštanj, Zagorje, Klopni vrh, Črta). Toda tudi Gorenjci decembra pokažejo svojo silo na Mladem vrhu in kasneje v Dražgošah, v borbi, ki je sploh ena od največjih na Slovenskem. Nekoliko drugače je spet v Ljubljanski pokrajini, kjer je bilo potreba veliko truda, da je prišlo do velikega napada na Lož, vendar zopet ne smemo prezreti silovitih plebiscitarnih manifestacij za OF, ki 29. oktobra, 1. decembra in 3. januarja 1942 našenejo Italijanom v kosti tak strah, da popolnoma snamejo svojo »miroljubno« krinko in se pokažejo v takšni luči, kakršni so pač bili. Če v Prekmurju leta 1941 ne zraste prava partizanska edinica, so vendar tudi tam aktivne sabotažne skupine, če se na Primorskem težko prižiga baklja upora, zagori potem s tem večjo silo in če je še težje na Koroškem, gredo kasneje vendar naše edinice tudi preko Drave in se tudi koroški Slovenec odloči za novo Jugoslavijo.

Njegova junaška pot

(Kratka filmana biografija narodnega heroja Staneta Semiča-Dakija)

PO DALJŠEM odmoru so slovenski filmski delavci — potem ko smo videli »Obzornik« št. 2 — dogotovili tudi tretjo številko »Obzornika«. Pripravila sta ga Mirko Grobler kot redaktor in Lado Vilar kot organizator. Obsega tri točke, in sicer: kratko filmano biografijo narodnega heroja Dakija, »Njegova pot«, zanimiv prikaz iz živalskega sveta »Razbojnik volkec« in poučno filmsko točko »Varuj oči!«

Nas zanima predvsem prva točka »Obzornika«, kratak življenjepis Staneta Semiča-Dakija, ki je obenem prva obzorniška točka, posvečena nekemu slovenskemu narodnemu heroju. Ta kratka filmana biografija je zanimiva tako zaradi svojih tehničnih prijemov, kakor tudi zaradi načina podajanja. Tehniko snemanja z dvema prostoro-roma, ki ju ustvarja kombinacija silhuet in podob, sicer že poznamo iz drugih kratkometražnih dokumentarnih filmov režiserja Groblerja (n. pr. »Ostrožno«), vendar je prav zaradi tega umestno, da enkrat obširneje ocenimo tak

način filmskega podajanja in ga v obilici drugih režijskih prijemov uvrstimo na mesto, ki mu po pravici gre. Če ste videli Groblerjev film »Plat zvona« (ki je tudi v tujini žel zaslužen priznanje), potem vam bo bližji tudi pismeni opis »Njegove poti«. Oba filma sta namreč »iz iste snovi«; njuni elementi so čas in podoba junakov, v prvem filmu mehovskih gospodov, ponazorjenih s filmanimi kipi in freskami, in njihovih tlačanov (ki jih predstavljajo na grad uperjene sulice, kopja in vile), v drugem pa spet čas, ponazorjen s silhuetami gozda, španskih cerkva, taboriščnih žic in italijanskih vojakov iz divizije »Maccera« (ki jih je Daki ustavil blizu Kočevja in razorožil, še preden so bila pogajanja z njihovimi oficirji končana), in ljudje, junaki, ki so tačas gnetli in oblikovali, dokler ni bila ustvarjena pravičnejša podoba sveta. V obzorniški točki »Njegova pot« so ti junaki obupani in prevarani vojaki stare jugoslovanske vojske, španski borci, zaprti za žico francoskih taborišč, in še prej, španski borci-

osvoboditelji iz Internacionalne brigade, med katerimi se vidno uveljavlja Daki kot topničar v divizionu grupe Slavo in branitelj Barcelone. Daki je zraven povsod, pri razpadu starega dvoglavega orla in pri uničevanju kljukastega križa med NOB, pri napadih na Žužemberk, Grahovo in Štampetov most. Stane Semič, sin preprostega vaškega kovača z Blok, kakor da je imel več roditeljev: očeta in mater, ki sta ga telesno ustvarila in špansko ter domačo revolucijo, ki sta rodili heroja Dakija.

Ko smo že spregovorili o dveh filmskih prostorih kot tehničnih in vsebinskih elementih, ki jih uporablja režiser Grobler pri ustvarjanju dokumentarnih filmov, moramo še ugotoviti, da je takšen način filmskega podajanja ne le bolj pošten (kot rekonstrukcija v drugem prostoru, ki ga pri Groblerju tvorijo silhete), marveč celo prav v takšni meri, če ne še bolj dramatičen in plastičen kot vse druge reproduktivne in rekonstruktivne tehnike v širšem pomenu besede. Hkrati pa v

Groblerjevemu primeru že lahko govorimo tudi o novi, svojski tehniki slovenskega dokumentarnega filma, o slovenski filmski grafiki.

Obzorniška točka »Njegova pot« je vsekakor nova tudi po tem, ker prikazuje življenje slovenskega narodnega heroja,

njegovo nekdanjo in sedanjo pot. K učinkovitosti te obzorniške točke pa sta nedvomno prispevala občuten delež odlična, res filmska glasba Bojana Adamiča (orkester s harfo) in ne nazadnje jedrnat scenarij. »Njegovo pot« je snemala V. Kokaljeva.

svojimi vojnimi tovariši, največ z Jankom Rudolfom in Jožetom Klanjškom-Vasjo! Kdo bi naštel vse obiske v teh dneh! In kdo bi, končno, naštel vse tiste kraje, ki jih je Frenk skupaj s svojo ženo Joan obiskal?! Res, veliko je bilo tega, veliko... Njegov spomin pa je tako močan, da se je malodane povsod spomnil podrobnosti, ki jih je med NOB doživljal v posameznih krajih... Tam je čakal v zasedi, tamkaj je jurišal, tam zopet hajkal, na tistem kraju je padel ta tovariš, glej, tam smo zaplenili to orožje, pri tisti bukvi smo se tedaj sestali, v tej vasi smo napadli sovražnika s te strani... tamkaj sem bil ranjen... Kako zavzeto in ponosno je obujal spomine in jih pripovedoval svoji ženi... In to ves čas svojega bivanja!

Frenk se je poslovil

MALO so trije meseci, kolikor jih je letos prebil John Denvir-Frenk med partizanskimi znanci v Sloveniji, napram trem letom, kolikor časa se je Frenk zadrževal kot partizan v Sloveniji! Čeprav se zde človeku trije meseci malo, vendar je bilo to za Frenka mnogo. Še več! Bilo je to zanj toliko, da je v teh mesecih lahko

obudil vse spomine na tiste čase, ko je hodil po Sloveniji kot partizan, a tudi toliko, da je spoznal današnjo Slovenijo, njeno družbeno, gospodarsko in politično ureditev. Razen Slovenije pa tudi precejšen del Jugoslavije...

Kdo bi naštel vsa njegova potovanja po Sloveniji in Jugoslaviji, ki jih je v teh treh mesecih opravil v družbi s

Maršal Tito je na Brdu pri Kranju sprejel Johna Denvira-Frenka in njegovo ženo Joan. Na levi: predsednik ZB NOV Slovenije, tovariš Ivan Maček-Matija

Ob odhodu iz Slovenije
pozdravljam vse bivše
slovenske partizane.

John Denvir
Frenk.

Pismeni pozdrav vsem bivšim slovenskim partizanom, ki ga je ob odhodu iz Jugoslavije poslal John Denvir-Frenk

Kdo bi naštel vse prizore, prisrčna srečanja, ko se je Frenk sestal s svojimi bivšimi tovariši, znanci. A res je, da je skoraj slehernega spoznal in mu dal pravo ime. Res čudovit spomin ima Frenk! In vsega tega je bilo v času, ko je Frenk bival pri nas, mnogo... Ni pa vseh teh doživetij samo doživljal, temveč je veliko zapisoval. Zapisoval dogodke, dneve srečanj, obiskov. Potem pa je, ko je bil utrujen od prehojene poti, pisal članke in jih pošiljal v Novo Zelandijo, tamkajšnjim časopisom. Predvsem pa si je vse zapisoval zato, ker bo napisal novo knjigo o Jugoslaviji. Kakšna bo? Že zdaj vemo, da bo napisana iskreno, da bo napisana tako, kakor naš znanec in prijatelj Frenk lahko napiše o tisti državi in o tistih tovariših, s katerimi se je ravnal ob ramih boril proti okupatorju.

Toda tudi Frenku je bil čas, določen za obisk v Sloveniji, odmerjen! Razumljivo: doma ima štiri otroke, preživljati pa mora tudi ženo in sebe. In ko so mu na poslovilnem večeru njegovi vojni tovariši, GO ZB NOV Slovenije ter ZVVI Slovenije poklonili nekaj daril — med drugim tudi njegovi ženi in vsem štirim otrokom — je Frenk, skromen, kakor je in kakršnega poznajo slovenski partizani, rekel: »Toda, saj imam samo dve roki...!« Nad-

vse pa je bil vesel lovske puške z daljnogledom in albuma fotografij z njegovega bivanja v Sloveniji.

Frenk, naš stari vojni tovariš in prijatelj naše države,

ne bo nikoli pozabil Slovenije in tukajšnjih prijateljev. Niti on niti njegova žena niti njegovi otroci. Na poslovilnem večeru, kjer so se zbrali njegovi najožji vojni tovariši, se je Frenk s solzami v očeh zahvalil za vse, kar je doživel kot partizan v Sloveniji in za vse, kar je doživel tudi sedaj na obisku. In med drugim je rekel: »...Vsakdo od slovenskih partizanov, ki bo prišel k meni na obisk, bo prisrčno sprejet. In videl bo, da Frenk ni pozabil na Slovenijo, na partizane.« S tem pa je rekel, da je tudi pri njemu doma, v daljni Zelandiji, tudi košček Slovenije...

Frenk se je poslovil... Upajmo, ne za vedno in da bo kaj kmalu prišel spet k nam. Na njegovi dolgi poti do doma in tudi potem, ko bo doma, pa bodo spremljale Frenka iskrene želje slovenskih partizanov: »Frenk, bodi zdrav in spomni se tako nas, kakor se spominjamo mi tebe!«

B. A.

ORGANIZACIJE — ČLANICE FMAC

KANADA

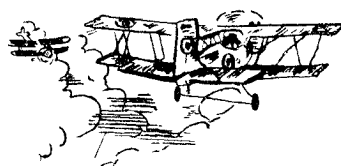
V Kanadi imajo pet bojovniških organizacij, ki so članice Nacionalnega sveta bivših kanadskih borcev. V Svetovni federaciji so včlanjene tri izmed petih kanadskih bojovniških organizacij. Prva je Združenje bivših borcev-uslužbencev, ustanovljena 19. julija 1947 v Ottawi in združuje bivše borce, ki so se udeležili minule vojne na strani britanskega imperija, po vojni pa se vključili v kanadsko administrativno službo. Ustanovljeno je bilo na prostovoljni osnovah. Njegov cilj je, združiti vse bivše borce, ki zavzemajo kako mesto v administraciji, ali pa se bodo tamkaj zaposlili, in podpirati sleherni težnjo za strokovnim usposabljanjem, zaposlovanjem in prekvalifikacijo svojih članov. Hkrati s tem Združenje skrbi za boljši položaj kanadskih bivših borcev, zlasti upokoјencev, ki imajo prvenstvo pri zaposlovanju v administraciji. Organizacijo vodi Administrativni svet, ki ga volijo vsako leto.

Druga organizacija je Združenje slepih veteranov, ustanovljeno brž po končani prvi svetovni vojni. V njem so včlanjeni tudi slepi vojni veterani iz minule vojne. Po statutu je združenje dolžno spoštovati in čuvati spomin na svojega ustanovitelja Artura Pearsona, braniti pravice svojih članov in težiti za ostvaritvijo svojih ciljev ne glede na politične in verske nazore. Tako kot ostala združenja, tudi ta organizacija zahteva izboljšanje zakonodaje za bivše borce, invalide in druge vojne žrtve, kakor tudi izboljšanje službe readaptacije. Združenje slepih veteranov vodi Izvršni komite z osmimi člani, ki jih volijo za časa zasedanja letne skupščine. Bivši borci, ki so služili v minuli vojni v pehoti, mornarici in letalstvu, so ustanovili svoje združenje, ki je prav tako član FMAC.

ZA UPOREBU SUŽNJEV V STARIH ČASIH? V državah in starih časih, kjer je bilo sramotno početje s sužnji uzakonjeno, so se le-ti najbolj upirali. Prvi in dobro organizirani upori sužnjev so bili v Egiptu in na Kitajskem. Trije veliki in dobro organizirani upori sužnjev, čeprav so se končali tragično za sužnje, pa so znani iz časov starih Rimljanov. Prvi upor sužnjev je bil na Siciliji, ko so pobili sužnji več vojskovodij in osvobodili skoraj ves otok. Boji so trajali pet let, od 137. do 132. leta pred našim štetjem. Drugi veliki upor je izbruhnil v Mali Aziji. Sužnje je vodil Aristotik, sorodnik hunskega kralja Atile. Aristotik, ki je ustanovil »državo sonca«, so premagali Rimljani komaj leta 130 pred našim štetjem. Spartak upor, od 74. do 73. pred našim štetjem, pa je bil največji upor sužnjev v rimski državi, saj je bila to že organizirana vojska, ki je večkrat temeljito premagala Rimljane. V zadnji bitki je padel tudi Spartak. Njegovih 600 bojevnikov pa so Rimljani silovito mučili, preden so jih pobili.

KDAJ SO V VOJNI ZADNJIČ UPORABILI LESENE LADJE IN PRIVIKRAT POLOŽILI MINE? Sto let je minilo, odkar je ruska vojska na dveh krajih vdrila v Turčijo (l. 1853) in je njeno ladjevje, 6 lesenih jadrnic, napadlo in zaglalo 11 turških fregat. Ker je šlo za prestiž v tem delu sveta, sta Turkom prihiteli na pomoč Anglija in Francija. Z močnim ladjevjem so nato združeni »zavezniki« blokirali Sevastopol, nakar se je ruski admiral Menčikov prestrašil in ukazal z ruskega ladjevja odstraniti vse topove (100 po številu), da bi z njimi branil mesto na polotoku Krimu. Da bi zagradil dohod od Sevastopola, je ukazal lastno ladjevje potopiti, hkrati pa položiti v dohodih k mestu mine. Kljub temu je Sevastopol leta 1855 padel. S tem je bila končana tudi zadnja vojna, v kateri so uporabljali lesene jadrnice. Napočila je namreč doba parnikov, ki so se začeli uveljavljati najprej v trgovinskem pomorskem prometu, nato pa še v vojne namene.

KDAJ JE BILA PRVA ZRAČNA BITKA? V zgodovini letalstva je bila prva zračna letalska bitka 14. avgusta 1914. leta, ko sta se nad

vasjo Mišara pri Šabcu srečali srbsko in avstrogrško letalo. Pilot avstrogrskega letala je s »pababelo« streljal na srbskega pilota, poročnika Tomića. Vendar Tomić ni bil poškodovan. Zanimivo je, da so šele kasneje, med vojno, vgradili v letala tudi mitraljeze.

KAKO JE NASTALA PRVA UNIFORMA? Prva uniforma z vsemi obeležji kot jih ima moderna

ŠE NE VESTE?

vojska, se je pojavila šele sredi XVII. stoletja. Dotistihmal so bojevniki šli v borbo v svoji vsakdanji obleki. Opasani meč je bil edini razpoznavni znak za vojake. Prvo vojno uniformo je uvedel angleški parlament leta 1645. Po vzgledu Angležev so začele uvajati uniforme tudi druge evropske države. Vojska uniforma postaja v teku XVIII. stoletja vse bolj pisana, dokler v XIX. stoletju živobarnost vojaških oblačil ne postane vprav načičkana. Zlasti v krinski vojni je bila uniforma važnejša od vojakove varnosti, saj tedaj ni bilo treba paziti na maskiranje. Puška namreč ni nesla daleč, zaradi česar se vojaku ni bilo treba zakrivati. Zanimivo je, da so angleške rdeče suknje postale neprimerne, kakor hitro je puška dlje nesla. Vojak je tedaj postal izvrsten strelec. Spoznavši to, so Angleži leta 1680 v Indiji uvedli olivnato sivo barvo uniform. V naslednjih stoletjih uvedejo isto barvo skoraj vse vojskujoče se države. Le Francija obdrži rdeče hlače in modre suknje, kar pa se zlasti v prvi svetovni vojni maščuje, saj so bili francoski vojaki idealen cilj za nemške strelce.

KOLIKO JE STARA ZEMLJA? Da bi mogli to popolnoma točno ugotoviti, je nemogoče. Vendar so geologi izračunali, da je Zemlja stara nad dve milijardi let. Tako so na podlagi metode, sloneče na radioaktivnosti snovi, razdelili zgodovino Zemlje na pet velikih dob in ugotovili njihovo trajanje: rozajska ali arhajska (trajala je 1430 milijonov let), paleozojska ali primarna (trajala je 305 milijonov let — v tej je nastanek rib, dvoživk in plazilcev), mezozojska ali sekundarna (trajala je 1450 milijonov let), kenozojska ali terciarna (trajala je 60 milijonov let) in neozojska ali kvartalna (60 milijonov let — nastanek človeka).

DA JE BILA PRVA POMORSKA ŠOLA NA JADRANU osnovana v Perastu v Boki Kotorski, in sicer 200 let prej kot istovrstna šola v Trstu? Da so za sedež pomorske šole izbrali prav Perast, ni naključje, saj je ta črnogorska luka v času ustanovitve šole, v začetku 16. stoletja, štela nič manj kot 60 trgovskih ladij. Šola v Perastu je na daleč slovela; njeni učenci so bili pomorski oficirji na domačih ladjah, da celo poveljniki največjih vojnih ladij beneške republike, španskega in ruskega brodograja. Prenehala je delovati sredi 19. stoletja, ko so odprli pomorsko šolo v Kotoru, ki še zdaj deluje.

ZA NASTANEK ZASTAV? Narodni so že od nekdaj razpoznavali svoje vojske po posebnih znakih, predhodnikih dandanašnjih zastav. Vrh tega so imeli ti znaki in slike po verovanju primitivnih rodov poseben čarodajni učinek. Odvezali so sovražniku moč in zagotavljali zmago. V starem veku so vojaki nosili tudi druge znake,

kot lobanje, zmaje, perje, konjske repe itd. Turki so n. pr. vdiral k nam s konjskimi repi kot simboli zmage. Med starimi narodi so zastave imele le Asirci in Perzijci, medtem ko so Zidje imeli posebne zastave za vsak svoj rod. Egipčani, Grki in Rimljani so ta čas namesto zastav nosili znake živali. Šele zastave v srednjem veku so bile podobne dandanašnjim. Toda namesto barv so zastave nosile slike svetnikov, svojih zaščitnikov. Take zastave so se ohranile tudi v novejšem času, saj ima n. pr. Kambodža v svoji zastavi vrisano pagodo, Siam pa slona. Pred minulo vojno je tudi burmanska zastava nosila sliko pava,

ki pa jo je v demokratični republiki zamenjala rdeča z modrim poljem in zvezdami. Zastave z običajno tremi barvami v progah je prinesla francoska revolucija. Takšne zastave so najčeste in so se obdržale kljub temu, da so jih hoteli kralji zamenjati s srednjeveškimi. Med prvimi za Francozi so trobojko sprejeli Italijani, nato Romuni in sčasoma tudi drugi narodi, ki so zamenjali barve ali pa jih drugače razporedili po progah.

KDAJ SO ZAČELI NASILNO REKRUTIRATI mornarje? Pred več kot sto leti, ko je primanjkovalo mornarjev za vojne ladje in je izšel zakon, po katerem so vsakega državljana lahko prisilno rekrutirali v vojno mornarico. Postopek je bil čisto preprost: posebne patrole so ponoči krožile po pristaniških mestih in lovile mornarje. Najlažji plen so bili, seve, pijani mornarji, ki so jih enostavno polovili in odvlekli na ladjo. Po omenjenem zakonu so seveda prišli v poštev le poklicni mornarji, ribiči, ladjarji itd. V praksi pa na te »malenkosti« niso gledali in se je dogodilo, da se je človek ne glede na poklic ali starost nekega jutra na vsem lepem znašel na palubi vojne ladje, ne da bi se mogel spomniti, kako se je to zgodilo. Primerilo se je tudi, da je vojna ladja sredi morja ustavila trgovsko ladjo in ji pobrala toliko ljudi, kolikor ji jih je pač primanjkovalo. Življenje na vojni ladji je bilo zelo težko, disciplina stroga, a verjetnost, da ostaneš živ, prav majhna. Vse do polovice preteklega stoletja so računali, da se komaj vsak tretji mornar vrne domov. Največ žrtev niso povzročale borbe, ampak narporno delo, slaba in enolična hrana ter stroge kazni za najmanjši prestopke. Najhujša kazen je bila namreč — bičanje.

Iz upora na Ježici v 1941. letu

Ljubljanske Posavje (vasi: Ježica, Mala vas, Stožice, Savlje, Kleče, Tomačevo in Jarše, katere spadajo po novi upravni razdelitvi k občini Ljubljana-Bežigrad) je od 4. do 11. septembra prvič praznovalo krajevni praznik. Za praznik je bil proglašen 7. september, ko se je leta 1941 borbeno skupina ježiških mladincev prvič spopadla z okupatorjevo patruljo. Praznovanje je nadse uspelo. Prireditve, ki so se vrstile vsak dan, so bile polnoštevito obiskovane. Najlepše je bila izvedena komemoracija na grobnici žrtev fašizma. Odkrili so tudi štiri spominske plošče (narodnemu heroju Ivanu Kavčiču-Nanđetu, narodnemu heroju Danilu Kumar, mučencem belogardizma, prvi ilegalni tehniki KPS in prveemu oboroženemu spopadu z okupatorjem). Ves čas je bila odprta tudi razstava NOB, ki je prikazala razvoj upora na Ježici in okoliških vaseh.

KO JE LETA 1941 KP poklicala ljudi v boj proti okupatorju, je bil teren na Ježici že pripravljen. Razumljivo! KP si je v severnem delu Ljubljane že od leta 1932 dalje utirala in utrila pot med ljudi. Tedaj je namreč Andrej Kumar zbral okoli sebe prve komuniste. Le-ti so med drugim v lastni tehniki pod strokovnim vodstvom tovarišice Zdenke Kidrič tiskali letake in brošure, in to med prvimi v Sloveniji. In tako je leta 1941 val upora zajel večino Posavja...

Najhitreje se je v nastale prilike vživel mladina. Na Ježici, v Mali vasi, Savljah in Tomačevem so pričeli pod streli mladih upornikov padati prvi okupatorji in njihovi podrepniki. Še več! Listkovne in napisne akcije, prezeznice telefonske žice, razstreljeni telefonski drogovi in odhajanje prvih mladincev k partizanom — vse to je okupatorju vtilo še več strahu.

Odhod k partizanom pa ni bil brez težav! Nekaterim mladincem so bila prva težava — starši, čeprav so tudi le-ti prav tako kot mladina sovražili okupatorja. Toda njihova ljubezen do otrok je bila sprva globlja. Kmalu pa so starši spoznali, da so njihovi otroci v tem času postali samostojnejši, a tudi, da je najbolje, da odidejo otroci tja, kjer je njihova bodočnost. In še druge težave so nastopale tedaj! Zakaj, tedaj je bilo najbolje, da so odšli mladinci k partizanom dobro oblečeni in obuti in oboroženi. Vse to pa je tako pri okupatorju kakor pri redkih izdajalcih vzbujalo sum. Naj naslednje vrstice prikazujejo nekaj do-

godkov ježiških mladincev, ko so leta 1941 odhajali k partizanom...

Že prvi skupini ni šlo po sreči. To je bilo 18. septembra, verjetneje celo zadnje dni avgusta. V skupini so bili: Franci Gorjanc, Alojz Gogala, Jože Slovenc in Silvester Čebulj. Vodič je bil Franc Bratovž-Aco, ki je z Mirkom Rodičem že 8. avgusta odšel prvi iz Ježice med partizane.

V gozdu pod Mokrcem so našli Italijane. Šli so neopazno mimo njih, toda zaradi borb, ki so to moč divjale na Mokrcu med Italijani in partizansko četico, Aco ni mogel dobiti zveze. Ni jim kazalo drugega, kakor vrniti se in ponovno poizkusiti. Pri povratku je šel Aco vsake toliko časa naprej na ogled in če je bilo vse v redu, je poklical še ostale. Ko se je tako enkrat vrnil, ni našel nikogar več na starem mestu. Medtem je namreč v bližini pričelo pokati in fantje so se razbežali vsak na svojo stran.

Največ smole sta pri povratku imela Jože Slovenc in Franci Gorjanc. Zašla sta na Ig in padla v roke karabinerjem. Zagovarjala sta se, da sta nameravala taboriti v Iškem Vintgarju, kar pa jima niso radi verjeli. Da so ju drugi dan izpustili, sta se imela zahvaliti svoji mladosti in majhni rasti.

Čez nekaj dni so bili spet vsi pripravljeni za odhod. Silvester Čebulj je šel sicer kasneje, vendar se je skupina povečala za tri nove tovariše, Cirila Kalingerja, Romana Omahna in Jožeta Drakslerja-Povha. To pot so ubrali drugo smer in srečno prišli v stiško

četo, ki se je prav takrat formirala.

Od te skupine sta živa samo Jože Draksler-Povh in Jože Slovenc. Ostali trije so padli. Franc Gorjanc je padel na Štajerskem tik pred koncem vojne, kot komandant bataljona VOS.

*

Zadnje dni oktobra 1941 je odhajala k partizanom skupina na 12 tovarišev, katerim so se imeli pridružiti iz Tomačevega še trije.

Brat Janko, star 14 let, je bil tedaj prvič v akciji. Pomagal je prenašati opremo te skupine iz Ježice skozi tomačevski gozd v Jarše, k Francu Tavčarju-Roku. Vozil jo je s kolesom in v košu, ki je bil zamaskiran z listi zelja. Opremo pa sta pomagala voziti tudi Martin Rodič, star takrat 11, in Niko Slovenc, star 14 let.

Tik pred tomačevskim gozdom pa je stanoval čuvaj Ivan Dovč, barakarjev po domače, in temu je bilo naše premikanje sumljivo. Zadržal je Martina, ko se je z vozičkom vračal in poizkusil zvedeti, kaj in kam je vozil. Toda Martin mu je postregel z vnaprej pripravljenim napačnim odgovorom.

Janko je v tem času že drugič peljal opremo v Jarše. Šel sem za njim in tik pred tomačevskim gozdom, preko voza, ki ga je neki kmet iz njive zapeljal med naju, zagledal, kako so na Janka skočili trije italijanski vojaki. Nisem mu mogel pomagati, saj nisem imel ničesar pri sebi, zato sem se umaknil skrivajoč se za vozom, ki naju je ločil.

Čeprav je bila skupina izdana, je devet tovarišev iz Ježice in Male vasi in trije iz Tomačevega in Jarš srečno prišlo med partizane. Spominjam se, da so v skupini bili: Tone Sotlar, Stane Klopčič, Silvester Čebulj, Srečko Dovč, verjetno pa tudi Ivan Celinšek in Mirko Glinšek.

Skupini v oktobru je sledila nova, 15. ali 17. novembra. To je bila zadnja večja skupina leta 1941. Odhod te skupine je bil po zaslugi izkušenj, ki smo jih že imeli, zelo dobro organiziran. Opremo so tovarišice že prej znosile v Dobra-

vo h Kocjančiču, kjer se je zvečer skupina zbrala. Tovaršice te skupine, Staneta Bizjaka, Alberta Škublja, Janeza Slovenca in še nekatere, je srečno pripeljal v Pugleško četo vodič Ludvik Smrekar.

*

In kako je bilo z Jankom? Postal je borec in padel nekje na Pohorju. Nam vsem, posebno pa mami, ki je izgubila tudi moža, mi pa očeta, je tako hudo za njim, da še vedno mislimo, kako bi našli njegov grob in njegove posmrtno ostanke prepeljali v skupno grobnico padlih borec na Ježici. Morda bo kdo, ki bo to čital, vedel, kje je pokopan? Zato še nekaj vrstic njemu v spomin in mami v uteho...

*

Spala sva v sobi, kjer so bili leta 1941 vsak teden sestanki, enkrat ali dvakrat. Mladincem se je zdelo, da je Janko še premlad, da bi mogel sodelovati, zato je moral vedno, kadar smo imeli sestanek, čakati zunaj.

Na predvečer odhoda že omenjene skupine pa ni mogel več zdržati. Govoril mi je kot odrasel človek. Bila je to izpoved prezgodaj dozorelega fanta, ki je kljub svojim štirinajstim letom zrel za borbo z okupatorjem. Iz oči so mu vrele solze, ko me je rotil, da ga moram vključiti v delo...

Ko je italijanska patrulja pri tomačevskem gozdu skočila nanj, me je zaboletlo srce. Še začel ni dobro, pa je že padel v roke italijanskim fašistom. Tedaj sem se s kolegom hitro odpeljal v Jarše, kjer so čakali noči tisti, ki so srečno prišli skozi tomačevski gozd in jim povedal, kaj se je zgodilo. Vse je obšel strah, kdaj bo, kajti Janko je bil tisti dan že enkrat pri njih. Bil sem tako prepričan v trmaste- gata Janka, da sem na svojo odgovornost rekel: »Ostanite kjer ste, Janko ne bo ničesar izdal.« In res je bilo tako!

Janka so na karabinjerski postaji mučili. Tepli so ga z železno palico po podplatih in vlekli za spolovilo, da bi povedal, kam in za koga je vozil opremo. Zagovor si je izmislil

sam. Rekel jim je, da mu je neznana oseba dala 10 dinarjev, če zapelje »tisti koš« na Zmajski most v Ljubljani.

Pri tem zagovoru je ostal kljub večkratnemu mučenju. Čez 60 dni so ga izpustili iz Šentpeterske kasarne. Odsel je domov kot trdo preizkušen mladinec...

Ježiški »maresciallo« je potem hodil skoraj vsak dan

Sestanek članov SKOJ v Smrekah (Kleče) pri Ljubljani, začetka marca 1942. Od leve proti desni: Ludvik Kreč, Otmar Kolenc (padel 1943), Angelca Dežman (padla 1943), Jože Slovenc, Maks Korošec, Milica Dobovšek (umrla v internaciji 1944), Janko Koman (padel 1944) in Miro Glinšek (sedi, padel 1943), ki je fotografiral

osebno nadzirati Janka, če je doma. Kadar ga slučajno ni dobil, je svoj žolč izlil na mamo. (Pred dnevi, ko smo doma zopet govorili o Janku, je mama, kakor že tolikokrat, pokazala, kako je »kapo karabinjerjev« razgrajal po kuhinji. Skočila je pokonci, stekla k vratom in tolkla z roko po zidu: »Tu, tu vzdajate obroč in v verigo ga vklenite; če ne bo ubogal, ga pribijte, da še stati ne bo mogel,« je poizkusila glasno v italijan-

ščini ponazoriti divjanje karabinjerjev.)

Spomladi leta 1942 je Janko odšel med partizane. Ni mogel ostati doma. »Nočem trohneti v zaporih,« je večkrat razdražen rekel mami, preden je odšel.

Padel je v veliki štajerski ofenzivi na Pohorju... S prestreljenimi pljuči in komaj zaceljeno rano se je takrat javil v Štirinajsto. Soborci so mu branili, toda bil je tako vezan nanje, da jih ni hotel zapustiti, ko so odhajali na eno izmed najtežjih poti. Potem se mu je rana zaradi prevelikih naporov odprla. Tako onemoglega so borci z še dvajsetimi drugimi ranjenci skrili pri kmetih v Paškem Kozjaku. V vasi pa se je med kmeti našel izdajalec. Pripeljal je Nemce, ki so poklali vse, tudi komandirja Janka-Cika.

*

Aprila leta 1944 je bataljon Istrskega odreda šel čez Masur v Leskovo dolino. Po gozdu je veter dvigal s tal list papirja. Bil je list, iztrgan iz Biltene Vrhovnega štaba NOV in POJ. Mehanično sem čital imena partizanov, ki so napredovali. Naenkrat pa mi je kri udarila v glavo, da mi je zašumelo v ušesih. Pod naslovom: »V čin poročnika« sem med ostalimi imeni čital: »Koman Janko, II. brigada«. To je bil Janko, ki je bil leta 1941 premlad za akcije? Hodil sem v koloni odsoten za vse. Mislil sem na to, kako bi bilo, če bi se nenadoma srečala. Jaz sem bil namreč samo politdelegat, neizkušen borec, ki je po kapitulaciji Italije iz internacije prišel k partizanom.

*

Z letom 1941 pa se odhodi iz Ježice med partizane niso končali. Spomladi 1942 je naenkrat odšlo 48 tovarišev. Še danes živijo nad 50 nosilcev »Spomenice« 1941, 70 borec pa je darovalo svoja življenja za svobodo.

Padlim borcem v spomin, 30 umrlim v internacijah, 11 talcem in osmim žrtvam »črne roke« je ljudstvo Posavja postavilo lep spomenik na partizanski grobnici.

Stane Koman

Iz podzemlja nemških tovarn

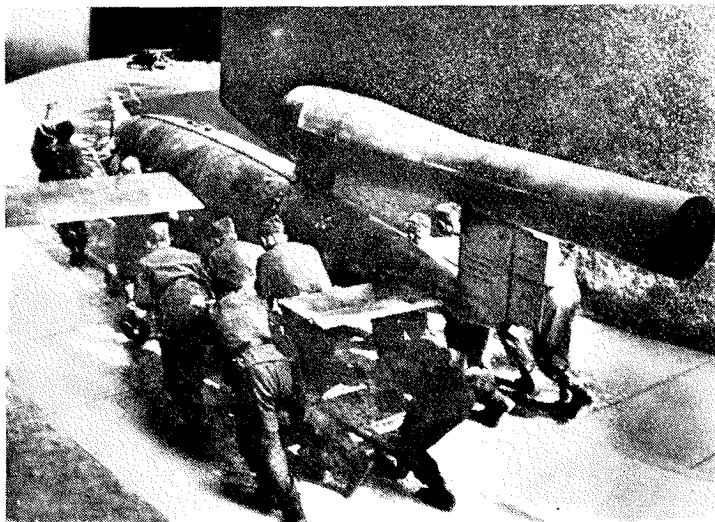
VELIKOKRAT sem prehodil taborišče po dolgem in počez, vendar mi še na pamet ni prišlo, kaj se krije pod nami, v podzemlju. Tam je bila tista velika tajna Nemčija, o kateri je že mesece in mesece trobil v svet Göbels, tako imenovano »povračilno« orožje V1 in V2. Pod nami so pridušeno brneli stroji velike tovarne za izdelovanje letaliških bomb, h katerim so nekoga dne dodelili tudi mene.

Ko smo prvič šli v podzemsko tovarno, so nas potisnili skozi vrata neke zidane barake, o kateri smo mislili, da je skladišče. 250 kaznjencev vseh narodnosti se je pomikalo skozi barako, dokler se niso začele v globino temne stopnice. Stopali smo štirje v eni vrsti. Stopnic ni hotelo biti konec. Sam železobetonski, koder je segel pogled. Na koncu stopnic so se odprla vrata s pritiskom na gumb. Zagledali smo veliko dvorano, polno internirancev, ki so se vrteli okrog strojev. Ropot je bil oglušljiv. Tudi pri delu so kaznjence stražili Nemci v modrih in rumenih uniformah. Sprejeli so nas civilno oblečeni priganjači, menda inženirji, ki so nas pre-

gledali in po petnajst razdelili k strojem. Stražarjem so izza pasov pogledovale gumijevke. Torej tudi tu, kakor tam zgoraj v barakah, bodo peli udarci! Pri mojem stroju nas je delalo trideset. Varili smo kose lahke pločevine, čistili in jih nosili na odrejeno mesto. Dva najst ur neprenehoma. Počivanje ni bilo dovoljeno. Čim je kdo izmed nas sedel, ali pa le poskušal sesti, so začeli padati udarci po hrbtu, po glavi, kamor je pač padlo. Ko smo delo končali, so nas zamenjali drugi. Tretji rajh ni pogrešal cenene delovne sile, brezpravnih sužnjev brez pravic in obrambe! Zdaj so nas strpali v posebne barake, da nismo prišli v dotiko z drugimi. Tajna je morala biti ohranjena. Ko smo zapuščali tovarno, smo se morali držati za roke in tako se je vlekel ta čudni sprevod prav do barake. Pred barako sta stala dva stražarja, ki sta vsakogar temeljito pregledala. Iskala sta orodje ali pločevino, ki jo je kdaj kdo skrivoma odnesel iz tovarne. Dobili smo petdeset gramov kruha več, tako da smo bili dnevno deležni četrte kile kruha. Nekoč sem si napravil ve-

rižico k moji kazenski številki iz lahke kovine. Ob pregledu, ki je potekal pri dvignjenih rokah, je stražar našel to verižico, ironično vprašal, čemu mi bo, hkrati pa me krepko udaril po glavi. Odgovoriti sem moral: »To je moja številka.« nakar me je ponovno udaril. Tolkel je toliko časa, da se mi je začelo megliti pred očmi in da sem komaj še mogel izgovoriti predpisani odgovor: »Strafgefangene Č. M. 686/44.« Če bi ne bil našel moči, da to izgovorim in zadostim peklen-skim predpisom, bi bilo po meni. Glavo in hrbet sem imel še dolgo zatem otečena in podpluta. V meni se je vse lomilo in stalno sem naklepal, kako bi jim škodoval. Nekega dne se mi je takšna priložnost le nudila. Komaj mi je stražar obrnil hrbet, sem z varilnim aparatom zažgal del pločevinastega modela. Toda nisem imel sreče, da bi ga skril med nepoškodovanimi, ki so čakali na montažo. Nič ni rekel, le udrihati je začel po meni, me zgrabil in peljal pred komandanta. Oba sta me začela silovito brcati, nato pa so me strpali v zapor, kjer sem ob kruhu in vodi presedel sedem dolgih dni. V prostoru ni bilo ne postelje ne stola, pod betonski, a v kotu nekaj slame. Komaj ležem na slamo, ko vdreta v celico dva stražarja z gumijevko in me mlatita, dokler nisem obležal brez zavesti. Ko sem se ovedel, nisem mogel vstati in sem vso noč prebedel. Po sedmih dneh sem se vrnil na delo.

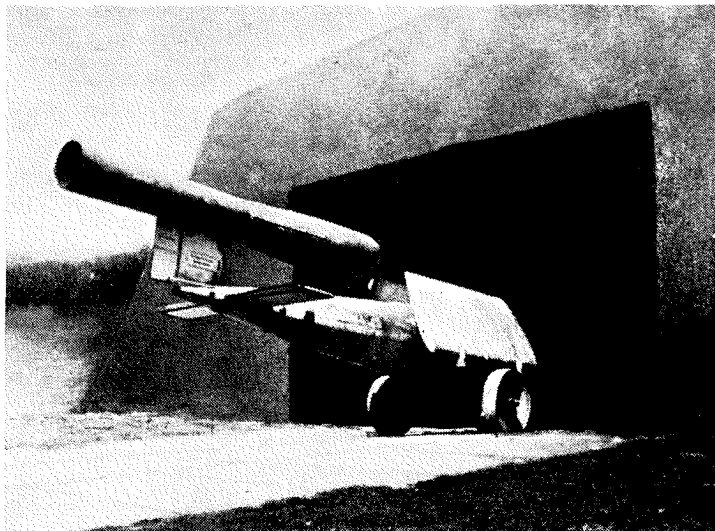
Pod zemljo smo bili tako dobro »spravljeni«, da s površja ni prodrli noben šum do nas. Tako tudi nismo slišali, ne videli strahotnega bombardiranja, ki je zravvalo dve baraki z zemljo, ubilo in ranilo dosti naših in Nemcev in vtilo obilo strahu v švabske kosti. »Justici« in »plavi«, kakor smo pravili našim stražarjem, so bili razkačeni kot volkovi in kazalo je, kot da nas mislijo vse postreliti. Bolj ko je šla vojna h koncu, bolj so nas strahovali in pustili stradati. Za vsako malenkost so nas kaznovali. Tako nas je sobni starešina večkrat nagnal v kopalnico in nas sredi zime brizgal z vodo, dokler obleka

Doslej neobjavljena fotografija prikazuje nemško orožje V1, ko ga vodijo na start (8. avgusta 1944)

ni začela zmrzovati na naših telesih.

Vsak dan pogosteje so taborišče preletavala zavezniška letala. Upali smo, da je konec blizu. Zmerom več je bilo kaznjencev z vklenjenimi rokami, ki so čakali na mučenje pred taboriščno komando. Neka dne pravkar čakamo na večerjo, ko pridrvi v barako »justici« in nekaj pošepne sta-rešini v uho. Dozdevnega miru je bilo na mah konec. Glad je pritiskal in komaj smo se držali pokonci. Toda prišlo je povelje, naj kuharji namečejo v kotle živega apna in zdrobljenega stekla in odpro kotle. Naša hrana je bila uničena. Toda nismo dosti marali za to, kajti zatrdno smo vedeli, da se nekaj pomembnega dogaja. In res: ukazano nam je bilo, naj pospravimo svoje stvari in brž na cesto. Nemcem se je strahšansko mudilo, bolj kot smo mi mogli iti. Smer je bila: Emsland kanal. Tu in tam se je posvetilo daleč pred nami, sicer pa je vladala popolna tema. Vsakih pet metrov je bil ob koloni stražar. Če je kdo zaostal, so ga »justici« pri priči ustrelili. V kožo nas je sekala žica, s katero smo pritrčili cokle na noge, toda strah pred ustrelitvijo nam je dal življenjske volje. Hoditi, hoditi, to je pomenilo rešitev. Tako vso noč brez odmora, brez grizljaja v ustih. Ko se je zdaniilo, smo spoznali, da brodimo po močvirju. Premikali smo se s skupnimi močmi, držčč se pod pazduhami. Koder je seglo oko, sama pušča-va. Naselja nikoder. Dostikrat mi je prišlo na um, da bi napravil nekaj nepričakovanega, kar bi Nemce zmedlo in bi me morali potem ubiti. Toda siliti sem se moral, da sem te misli odvrčal. Letala so neprestano krožila nad nami. Moram, moram vzdržati! Blížala se je dvanajsta ura. Od izčrpanosti smo le še vlekli noge za seboj. Uzrli smo vas in, ne vem, kako je to prišlo, se kot tolpa sestradanih volkov pognali v hiše. Ni nam bilo mar stražarja, ne pušk, ne smrti. V hiši, kamor smo vdrli, so bili ravno pri kosilu. Postregli smo si sami, pred očmi prestrašenih kmetov. Mnogi so loma-stili z rokami po skledah in

Nemško orožje V1 pred vhodom v bunker (12. avgusta 1944)

si basali hrano v usta, drugi spet so stikali po kamrah za mesom. Na cesti so nas sprejeli stražarji z gumijevkami, ko pa udarci niso nič zalegli (pomikali smo se kakor čreda ovac), so začeli mlatiti po nas s puškinimi kopiti. Marsikdo je obležal s preklano lobanjo. Kakor sled za obstreljeno divjačino so ostajali za nami kupi mrličev.

Padal je že mrak, ko je bilo stražarjem sporočeno, da so Američani le še kakih 40 km oddaljeni od nas. Kamor je segel pogled, so bili ognjeni siji. Fronta je bila blizu. Spremenili smo smer in krenili čez polja v neznano. Prišedši do hriba, smo legli, vendar le za dve uri. Ko smo se prebudili, nas je grizel mraz in vsepo-vsd je ležala megla. Spet smo prišli do hiš, toda nihče se ni upal vdreti vanje kljub lakoti, kajti še zmerom so nas strašile podobe razmrčvarjenih mrličev tam za nami na cesti. Ob cesti, po kateri smo tavali kot mesečniki, so bila velika drevesa, v daljavi pa so se kazali obrisi velikega taborišča. Torej še ni konec vojne! Pred nami je bil lager št. 2, kakor vsi, ograjen z žico in obdan s stolpi. Nikjer nobenega drevesa, povsod sama gola pešče-na zemlja. Postelj ni bilo, leči smo morali kar na tla. Vrata

taborišča so bila malodane ves čas odprta, da so lahko vanj prihajali bežeči interniranci iz raznovrstnih taborišč na vzhodu. Polom je bil očitno blizu, vendar stražarji tega niso izdajali. Vedli so se, kot da mora vojna trajati še desetletja. Naslednje jutro so nas ponovno vključili v nacistični delovni mehanizem. Šli smo na njivo saditi zelje, ki menda nikoli ni zrastle. Trgali smo listje do sadik in ga lagodno grizli. Naleteli smo tudi na peso, ki je na mah zginila v naših želodcih. Zvečer so taborišče spet preletavala letala, zjutraj pa so od daleč zadonele kanonade težkih topov. Nena-doma vdoro v barake esesovci in stražarji. Mislili smo, da je po nas, taki so jim bili obrazi. Ukazali so nam, naj se sleče-mo do golega. Popisali so vse, ki so bili še količkaj pri močeh. Namenili so jih za fronto. Mnogi so se uprli, rekoč, naj jih kar tu postrele. In res so tako storili. Ostale so nas gurali k Emslandskemu kanalu, kjer so nam odkazali novo delo. Kopati smo morali artiljerijske utrdbe in protiletalske järke. Mimo nas, ne meneč se za našo stisko, so mirno plule ladje od Holandije proti Bremenu. Videč, da smo nesrečni kaznjenci, so nam holandski mornarji metali s pa-

Partizan

Ko bom od doma šel,
v čulo ne veži mi
kruha rženega,
ko bom od doma šel,
v roko ne stiskaj mi
križa lesenega.

Ko bom od doma šel,
v čašo ne toči mi
vina šumečega,
ko bom od doma šel,
solza ne moči mi
nagelja rdečega.

Ko bom od doma šel,
jasen pogled naj bo,
nočem meglenega,
ko bom od doma šel,
v srce nalij samo
srda ledenega.

lub korenje in krompir. Stražarji nam niso več branili jemati to revno hrano, čeprav so ježno pobliskavali z očmi po nas in darežljivih Nizozemcih.

Neke noči je padla v taborišče zavezniška granata, ki je eksplodirala na strehi barake. Osem je bilo mrtvih, a dvanajst ranjenih. Zmerom več smo imeli priložnosti videti, kako zavezniki uničujejo nemške utrjene položaje. Ker je bila povsod sama ravnina, smo videli tudi, kako nemški vojaki zapuščajo topove in beže v zaklonišča. Slednjič so se letala spravila tudi nad nas, prepričani, da je vojaško taborišče. Streljali so s strojnimi. Žrtev je bilo čedalje več, ker se je letalom pridružilo še zavezniško topništvo. Stražarji so zginili. Njim ni bilo hudega. Zbežati nismo mogli, ker nam je grozil električni tok v žici. Nemci nas niso hoteli premestiti v kako drugo taborišče, ker so mislili, da bodo tudi sami varni, kajti zavezniški taborišč za interniranca niso napadali. Toda bili smo sredi fronte in to pravilo tudi za nas ni moglo veljati.

Popoldan 28. aprila 1945 so bile najhujše ure našega ujetništva. Letala so se spustila nad nas v doslej najhujši na-

pad. Vsepovsod se je vlekel dim. Bomba je padla v barako poleg naše, v št. 9. Vsa baraka je bila v plamenu, tovariši so skakali skozi okna in se gnetli pri vratih. Najbližji smo poskakali v jamo, ki jo je izdelbla neka granata. Komaj smo polegli, ko je treščilo v našo barako. Razletela se je na kose. Tisti, ki še niso uspeli priti iz nje, so z barako vred odleteli v zrak. Po nas so padale raztrgane late in tramovi, ostanki človeških udov in kri. Nato sa začela letala streljati še s strojnimi. Topovi so streljali z vso močjo in kmalu ni bilo v taborišču kotička, kjer bi se človek čutil varnega. Neka granata je pretrgala žico in vsi so silili skozi to odprtino, čeprav topniški ogenj ni ponehal in so granate tolkle po žici. Ogenj se je širil na vse taborišče, tudi na barako, v kateri so bili kaznjenjski zapor. Na mah je bila v ognju in oglasilo se je pretresljivo zapomaganje. Ni bilo pomoči, živi so morali

zgoreti. Drobec neke granate me je rnil v desni komolec. Kljub bolečini mi je okobegalo od rane k odprtini v žici, kjer se je prerivalo na stotine internirancev. Prerinil sem se do tega okna v svobodo in privajajoča gneča me je sama potisnila ven, v močvirje, ki je ležalo krog taborišča. Hiteli smo po močvirju, bežali po ravnini in se izmikali eksplozijam topniških granat. Naleteli smo na mrtve stražarje, ki so jim izza hlačnih žepov pogledovali kosi kruha. Vzeli smo jim ta kruh in se željno zagrizli vanj. Korakali smo po ravnini in prišli do hiš, po katerih smo se naglo razkropili. Jaz in moj tovariš Avgust Kosi sva stopila v hišo, ki sta bila v njej mož in žena. Prosila sva kruha. Mož nama je velel, naj sedeva za mizo in postregli so naju s kruhom in toplim mlekom. Bila je prva jed v svobodi, prvi grizljaj iz darežljivih rok preprostega nemškega človeka.

Maks Čater

Zakaj niso uspeli?

GOVORITI o odporu Nemcev proti Hitlerju in njegovemu režimu ni lahka stvar, saj večina ljudi že apriori trdi, da je to brezpomembna tema. Toda odpor proti Hitlerju je le bil in zanimivo je vedeti kolikšen obseg je zavzel, kateri ljudje in skupine so sodelovali v njem in kar je najvažnejše: zakaj ni uspel.

Odpor proti Hitlerju in njegovim se je pričel že takrat, ko je bodoči veliki diktator predstavljal le še grožnjo in še ni imel popolne oblasti nad življenjem in smrtjo vsakega posameznega Nemca. Najbolj znan je dogodek »Krvava nedelja«, ko so se 17. julija 1932. leta zbrali nacisti iz vse Severne Nemčije in napadli delavce v Altoni (hamburško predmestje), ki je bilo takrat prava »rdeča trdnjava«.

Ob prihodu na oblast je Hitler prav dobro poznal vse tiste, ki bi se utegnili upirati njegovim načelom in praksi,

zato je že od prvega dneva skrbel za to, da se jih znebi. Pri tem je bil natančen, brezkompromisen in temeljit. Že v prvih letih je spravil vsa vodstva opozicijskih skupin na varno: v smrt ali pa v taborišča; zelo redkim je uspelo pobegniti v tujino, kjer pa niso prav nič koristili v akciji proti Hitlerju.

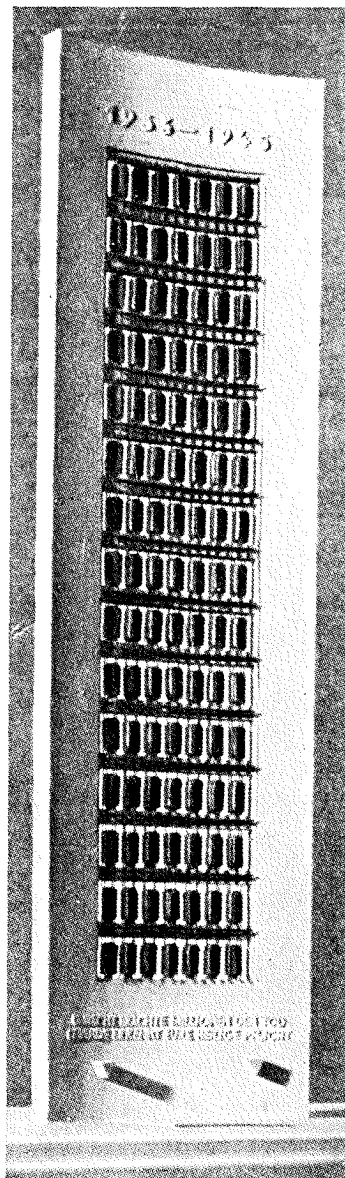
V službi režima je bilo 2.000.000 ljudi, ki so samo pazili na protinacistično dejavnost in bili v vsakem trenutku pripravljeni stopiti v akcijo za obrambo svojega voditelja. Takrat je bil ustanovljen Dachau, kjer je bilo od leta 1933 do vojne zaprtih 60.000 Nemcev, od katerih je umrla ena desetina. V Buchenwaldu je pomrlo 3000 od 32.000 internirancev itd. Cenijo, da je bilo v teh predvojnih letih v vseh taboriščih zaprtih nad 1 milijon in pol Nemcev, od katerih jih je pomrlo, oz. so bili pobiti, 300.000. Vse to, in ogromen policijski aparat, doka-

zuje, da so bili ljudje, ki so bili nevarni hitlerjevemu režimu. Tako je bila skoraj vsa opozicija uničena in gibanju odpora je manjkalo vsako idejno in borbeno vodstvo. V Hamburgu je bilo n. pr. po vojni, 13.000 članov organizacije VVN (Združenje nacističnih preganjancev). To so bili samo tisti, ki so imeli dokaze, da so bili v zaporu ali v taborišču. Vseh drugih pa sploh niso sprejeli v članstvo. Sedemdeset odstotkov teh članov je bilo delavcev.

V gestapovskih arhivih so n. pr. podatki, da je bilo leta 1936 aretiranih zaradi protinacistične dejavnosti in propagande skoraj 30.000 ljudi, prav tako je v istem letu Gestapo zaplenil 1.600.000 ilegalno natisnjenih letakov in časopisov, naslednje leto pa skoraj 2 milijona. Prav tako je bilo v letih 1943/44 uradno po zakonu sojenih za protinacistično dejavnost okrog 10.000 oseb, a je to le majhen del vseh, ki so bili zaradi istega vzroka obsojeni od vojaških oblasti ali pa kratkomalo brez sodbe likvidirani.

Prav zaradi tega je bila odporniška mreža popolnoma nenotna in skrajno nestabilna. Zgodilo se je, da so bile v nekaterih mestih številne skupine, ki so videle delovanje svojih somišljenikov, a sploh niso mogle priti med seboj v stik. Gestapo se je zagrizeno in z vso sposobnostjo lotil uničevanja teh skupin in pogosto se je kak član gestapa učlanil v tako skupino in, ko je spoznal vse ljudi, je člane skupine prijavil ali likvidiral.

Kar je najbolj važno pri vsem tem, je značaj skupin, ki so nudile oz. skušale nuditi nacističnemu režimu kakršenkoli odpor. Tu so bili monarhisti, delavci, socialisti, komunisti, duhovniki vseh ver, intelektualci, študenti, mornarji itd. Vse te skupine so imele najrazličnejše cilje; nekateri so bili n. pr. samo proti Hitlerju osebno in so imeli malo očitkov na račun režima sploh, drugi pa so bili za odpravo režima. Prav zaradi tega mnoge skupine niso hotele sodelovati in skušale celo ovirati druga drugo v tem brezupnem položaju. Lahko trdimo, da je

Slika prikazuje spomenik na hamburškem pokopališču, ki so ga leta 1949 postavili v spomin ubitim v nemških koncentracijskih taboriščih. Spomenik je visok nad 10 metrov in ima 105 žar s pepelom žrtev

bila večina upornih skupin s konservativnimi tendencami, katerih cilj je bil odprava režima in norega vodje, ter vzpostavitev starega stanja.

Najboljša ilustracija za to je atentat na Hitlerja 20. jul. 1944, ki so ga vodili monarhisti, a so bili pri organizaciji udeleženi tudi komunisti. Vsak je imel načrte, ki bi jih skušal uresničiti po uspelem atentatu, toda vsak je gojil nezaupanje do sodelavcev pri akciji in vse to je bilo tudi vzrok, da atentat ni uspel in da so bili organizatorji tako popolno likvidirani. To je bilo tudi zadnje pomembno dejanje protinacističnega gibanja. Vse kar se je zgodilo pozneje, sodi le v vprašanje taktike, ki jo je diktila izgubljena vojna in bedni ter jalovi poizkusi, da se reši to, kar se ni dalo več rešiti.

Nekateri so menili, da bo po vojni gibanje odpora morda nekako uravnavalo temperaturo nemškega razpoloženja. Toda zgodilo se je prav nasprotno! Po vojni ni bilo v Nemčiji izrečenih z uradne strani nobenih odločnih in temeljitih obsodb režima in Hitlerja; go-dijo se celo nasprotni stvari. Vzroki? Gibanje samo, ki je bilo že med vojno razcepljeno, se je ob okupaciji še bolj razdelilo in je bila vsaka skupna akcija nemogoča. Prav tako se o odporu proti nacističnemu režimu ni mnogo govorilo, ker je bilo to v interesu zmagovitih velesil, da se ta stvar ne popularizira in ne da veličastni zmagi prav nobena senca. Komunisti so seveda po ruski direktivi proglasili »kolektivno krivdo« nemškega naroda. Ko so se pozneje postavljali za vodilno silo, ki je sodelovala v odporu, jim to ni več uspelo, ker so izgubili pri ljudeh vsak ugled.

Res, da lahko danes nemškemu narodu, predvsem pa njegovim voditeljem v preteklosti, očitamo marsikaj. Vendar pa je prav danes potrebno, da opozorimo na sile, čeprav majhne, ki so bile drugačnega mnenja in katere utegnejo usmeriti Nemčijo na drugo pot, kot jo je hodila po tradiciji in svoji zgodovinski nujnosti ter prizadela toliko neopopravljivega gorja vsepovsod. Kajti le od progresivnih sil v Nemčiji je danes odvisno vse, kar se bo zgodilo!

Drago Kralj

Nove knjige

»**Topografski znaki**« je naslov priročne knjižice, ki jo je pred kratkim izdal Muzej NO v Ljubljani. V njej je zbrano 118 topografskih znakov, nekateri med njimi celo taki, ki so jih uporabljali že med NOB. Vsekakor je Muzej NO v Ljubljani s to knjižico izpopolnil vrzel, ki jo je bilo čutiti zaradi pomanjkanja enotnih topografskih znakov. Zlasti prav pa bo ta knjižica koristila tistim članom ZB, ki v zgodovinskih komisijah obelazejo posamezne enote, njihove borbe — skratka, ko vrtavajo na zemljevide vse tiste dogodke, ki jih je treba zapisati s topografskimi znaki. Večino topografskih znakov je narisal prof. Jože Krall iz Muzeja NO.

*

Po tehtnosti in raznovrstnosti dokumentov, še bolj pa po njihovi vsebinski vrednosti, spada »**Zbornik dokumentov II. del, 3. knjiga**« v vrsto najpomembnejših, ki so doslej izšle. Obsega 187 dokumentov iz sorazmerno kratke dobe marec-april 1942. V njej so zbrani dokumenti in podatki v zvezi z dejavnostjo Vrhovnega štaba NOV in POJ ter CK KPJ, večinoma odredbe in ukazi, navodila, poročila in proglasi v zvezi z razvojem oborožene borbe v tem razdobju. Nad 100 dokumentov so izdali na ukaz Vrhovnega komandanta ali načelnika VŠ, manjše število pa obravnava delo drugih organov VŠ, deloma tudi CK KPJ. Dejstvo, da ta knjiga vsebuje dokumente za razdobje dveh mesecev, priča, da sta bila marec in april leta 1942 zelo pomembna meseca v razvoju naše NOB. To razdobje je bilo polno hudih bojov proti okupatorju in kvislinškim formacijam, hkrati pa je potekalo v znamenju političnega boja proti Draži Mihajloviću, katerega izdajalsko vlogo je bilo treba svetu jasno prikazati. Te težnje so vidne v dopisovanju med Titom in Pijado, med drugim v dokumentu št. 48, ki govori o prihodu angleške vojne misije v Vrhovni štab.

Dokumenti v knjigi so tudi pomemben prispevek za spoznavanje lika Vrhovnega komandanta, njegove vsestranske delavnosti in pričujočnosti pri vseh važnejših medvojnih dogodkih v državi. Videti je, da je Tito nenehno v stikih z delegati VŠ in člani CK KPJ, kakor tudi z operativnimi štabi pokrajin in celo čet. Kjerkoli se pojavijo napake, politične ali vojaške, povsod poseže vmes Tito z nasveti in navodili in po zaslugi njegove razsodnosti se te napake kmalu odpravijo. Tako, n. pr. knjiga navaja, da je Tito po napakah v Črni gori štabu proletarske udarne grupe »Glasi-nac« sporočil, da »njihove zasede niso uspele zaradi taktično slabe razporeditve, slabe izvidniške službe itd.« Hkrati s kritiko daje Tito tudi pojasnilo s priloženo skico, v kateri so natanko označena pravilna mesta zased.

*

Sarajevska »Svjetlost« je izdala peti in hkrati zadnji zvezek obsežnega memoarskega dela Rodoljuba Čolakovića »**Zapisi iz oslobodilačnega rata**«. V tem zvezku Čolaković opisuje razdobje od začetka novembra 1943 do osvoboditve Beograda. Vrsto pestrih dogodkov, ki jih je Čolaković doživljal na Hrvaškem, v Kočevskem Rogu, na Visu, v Italiji in drugod, je, kakor v drugih zvezkih, skušal povezati z drugimi važnimi dogodki, ki jih sam ni doživljal, ki pa so važni za oznako razdobja, ki ga opisuje. Za nas utegne biti posebej zanimiv odlomek »V Sloveniji«, ki obsega nad 40 strani. Čolakovićeve spomini, ki izhajajo tudi v slovenskem prevodu (Cankarjeva založba), so tudi tokrat pisani zanimivo in privlačno.

*

Pod skupnim naslovom »**Med nebom in zemljom**«, z edicijo »Modra knjiga«, je založba »Omladina« v Beogradu predstavila svojim bralcem dva francoska pisca, letalca, Julesa Roia in Antoineta de Sent Exipierija. Med objavljenimi deli je nedvomno najboljša

Roievo, »Srečna dolina«, ki je pred dvema letoma kot polkovnik francoske vojske zapustil letalstvo. Zraven tega dobrega pisca zbledi pisanje Exipierija, njegov »Vojni pilot«, ki pravzaprav ni nikakršen roman o letalcih, temveč piščevo osebna izpoved o ogledniškem letu nad Arrasom, ko so se po francoskih cestah valile nemške blindirane kolone. V to tkivo, deloma lirčno pobarvano, pisec vpleta svoja razmišljanja o vojni in porazu, o odnosu človeka in svojem osebnem odnosu do domovine in ljudske skupnosti nasploh. Njegovo presojanje življenja je v osnovi pozitivno, njegove pobude plemenite in človeške. To je Exipierie nedvomno tudi dokazal s svojim življenjem in smrtjo; ko so ga Nemci leta 1940 sestrelili nad Francijo, je pobegnil v ZDA in se od tam naprej boril proti nacismu kot zavezniški pilot, dokler ni našel smrt v enem izmed zračnih spopadov nad Sredozemljem leta 1944. Toda razen tega je njegovo delo polno konfuznih, idejno nesprejemljivih razmišljanj o vzrokih poraza, o človeku, njegovi morali in vlogi v sodobnem razvoju. Spričo tega njegov roman ne pomeni kdo ve kako srečne izbire med drugače bogato literaturo iz druge svetovne vojne.

Roiejev roman je vsekakor bolj reliefna podoba vojne. Prikazuje življenje francoskih posadk v sestavi RAF, pri čemer se ne ogiba drastičnih pripomb na račun poklicnih nevarnosti, ki so letalce spremljale, vse dokler niso odvrgli bomb na nemška industrijska središča, a najčešče na Porurje, to »srečno dolino«, kot so ga imenovali, in se brez nezdod vrnili v baze. Pisec ne olepšava in ne prizanaša nikomur. Opisuje strah, ki se črta na obrazih posadke, v srcih ljudi, ki žive ne kakor junaki, ampak kot običajni ljudje z vsemi običajnimi strahovi in občutki. »Njegov strah je bil strah poklica, ki je najtežji na svetu, razen poklica talca. In zato je opravljal svoj poklic brez radosti, kakor ga opravlja rudar, hodeč skozi mračne rove, namenjen na kopanje premoga, ki

ljudem daje svetlobo. In mnogi tovariši, kadar jim je bilo rečeno, naj polete nad Porurje, so vzdikali: »Hajd na premo!«

Četudi avtorjev postopek pri transponiranju likov ni na literarni višini, temveč prej na reporterski, je razburljiva atmosfera, ki jo bralci pričakujejo od letalskega življenja, neodvisno dosežena v romanu »Srečna dolina«. Roi svoje ljudi v glavnem opisuje, tako da so njegovi junaki prav tako ljudje kot stroji, njegovi težki štirimotorni velika čreda, natovorjena z gromi, ki se ob njihovih bokih lovci v spremiljavi sprehajajo kot ovčarski psi. Prav to pa daje »Srečni dolini« svojstven čar neposrednosti in živahnosti, ki pritegne in osvaja.

*

Septembra tega leta je beograjska »Prosveta« v svoji zbirki »Svedočanstva« izdala knjigo Dušana Azanjca: »**Bela grobnica**«, knjigo, ki opisuje življenje jugoslovanskih internirancev v koncentracijskih taboriščih na Norveškem. Vsi dogodki v tej knjigi so avtentični, osebe in njihova imena resnična. V nizu dogodkov, ki jih opisuje avtor, zasledimo tudi poglavje o »krvavi poti«, katerega podrobnosti je poznal tudi norveški književnik Sigurd Evensmo in ki so ga navdahnile, da je napisal scenarij za jugoslovansko-norveški film »Krvava pot«. Dušan Azanjac, ki je z »Belo grobnico« izdal že četrto knjigo s tematiko iz vojne in taborišč, je vpletel med poglavja »Bele grobnice« vrsto lastnih doživetij iz dobe trpljenja na Norveškem, kar knjigi nedvomno daje čar neposrednosti in dognanosti. Azanječev stil je lagoden, preprost in prav zaradi tega zelo učinkovit.

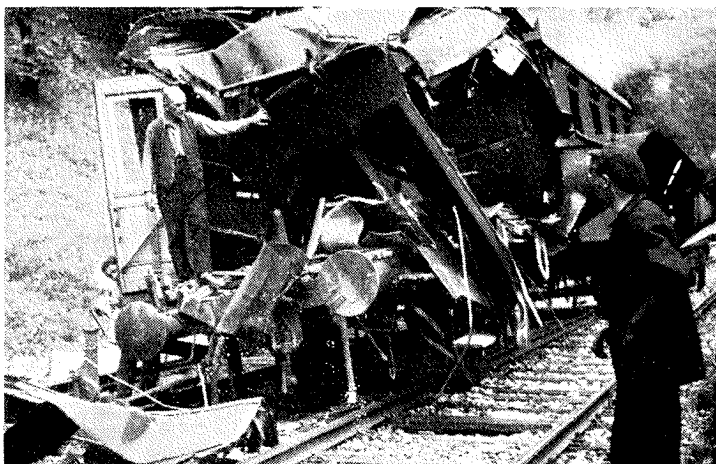
*

Hrvatska Matica je leta 1952 izdala »**Pregled zgodovine NOB**«, ki sta ga sestavila profesor Tomo Čubelić in podpolkovnik Milovan Milostić. knjiga je med čitatelji zbudila mnogo zanimanja, zabeležila in ocenila pa jo je tudi kritika. Med drugim je knjigo kritično obravnaval tudi Vojnozgodovinski

glasnik, ki je pisca »Pregleda« opozoril na nekaj zgodovinskih netočnosti. Druga izdaja te knjige, leta 1953, je omenjene napake že popravila, nato pa je zagledalo beli dan še dvojice izdaj, ki sta bili tako kot prva kmalu po izidu razprodani. Vendar potrebe po taki publikaciji še zmerom niso bile zadovoljene, zato sta se pisca skupaj s Hrvatsko matico odločila ponatisniti knjigo v **peti izdaji**. Kakor kaže, bo knjiga glede na ve-

liko povpraševanje v vseh naših republikah doživela tudi svoj šesti ponatis. »Pregled zgodovine NOB«, v katerem so prikazani najvažnejši dogodki v naši državi od njene nastajanja do končne osvoboditve, je vzbudil tudi med inozemskimi bralci obilo zanimanja. V Italiji, kjer so knjigo prevedli kmalu po izidu prve izdaje, napovedujejo že drugi ponatis. Pričakujejo, da bo »Pregled« preveden tudi na druge svetovne jezike.

Iz junaških dni...

Sabotažna akcija na železniško progo na Štajerskem, ki so jo izvršile enote XIV. divizije

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

V Sloveniji bo letos upokojenih okrog 400 vojaških oseb

(Iz razgovora s članom republiške komisije za upokojene vojaške osebe)

Glede na to, da bo letos po uredbi Zveznega Izvršnega sveta upokojenih več oficirjev, podoficirjev JLA in vojaških uslužbencev, se je sodelavec naše revije pozanimal pri republiški komisiji za upokojene osebe, kako poteka delo republiške komisije in okrajnih komisij, kakor tudi, kakšne so težave, ki nanje nalete komisije pri zaposlovanju upokojenih vojaških oseb. Ker je republiška komisija sredi septembra, ko se je naš sodelavec razgovarjal z njenim članom, prejela vprašalne pole za okrog 200 upokojenih vojaških upokojencev in so bili le-ti tedaj večinoma še zmerom v službi JLA, se naš sestavek omejuje le na omenjeno število upokojenih vojaških oseb. Problematika in podatki, ki jih navajamo v pričujočem sestavku, se potemtakem nanašajo le na delo komisije do 15. septembra in le na del letos upokojenih vojaških oseb.

Uvodoma je član republiške komisije za upokojene vojaške osebe povedal, da je imenovana komisija prejela vprašalne pole za okrog 200 vojaških upokojencev in da se je mimo teh komisij prijavilo še okrog 50 oficirjev in podoficirjev JLA, ki jim je bilo sporočeno, da bodo letos upokojeni. Računati je, da bo letos skupno okrog 400 upokojenih vojaških oseb iskalo zaposlitve v naši republiki. V to število so všteti le tisti upokojenci, ki so se sami odločili, da bodo živeli in se vključili v civilne službe v Sloveniji.

Na vprašanje, kakšna je vloga republiške komisije in okrajnih komisij za upokojene vojaške osebe, je naš sodelavec dobil odgovor, da je bila njihova vloga v glavnem opisana v zvezni uredbi, o njej pa je podrobneje govoril tudi tovariš Tito ob obisku v postojnski garniziji. Po vsem tem je osnovna naloga komisij, sprejeti upokojene vojaške osebe, se z njimi pogovoriti, upoštevati njihove želje glede zaposlitve v civilu in poskrbeti, da se bodo vojaški upokojenci čimprej vključili v delo in družbeno življenje sploh. Hkrati se je treba pobrigrati, da bodo v civilno življenje vključene vojaške osebe dobile primerna stanovanja, kar je seveda osnovni pogoj, da bodo lahko takoj nastopili nove službe. Trenutno ima polovica upokojenih vojaških

oseb že stanovanja v mestih, kjer se nameravajo zaposliti. V zvezi s tem je treba pripomniti, da podjetja in ustanove, pri katerih se bodo vojaški upokojenci zaposlili, kažejo premalo zanimanja za njihova pereča stanovanjska vprašanja, česar kljub splošni stanovanjski stiski ni mogoče opravičiti. Zato komisija priporoča, naj prizadeta podjetja in ustanove upoštevajo potrebe svojih bodočih uslužbencev, upokojenih vojaških oseb, zlasti v okviru novih gradenj.

Po dosedanjih izkušnjah kaže, da bo zaposlovanje upokojenih vojaških oseb zadovoljivo potekalo, še zlasti, ker so njihove želje in predlogi zelo realni. Komisije ne bodo mogle posredovati le v primerih, ko so se upokojeni oficirji oziroma podoficirji priglasili za službo v carinski upravi, ker o tem odloča zvezna carinska uprava, na katero se bodo morali interese obrniti osebno. Po dosedanjih prijavah se večina upokojenih vojaških oseb želi zaposliti v naših gospodarskih in upravnih središčih, v Ljubljani, Mariboru, Celju, Kopru in Kranju, pogosti pa so tudi primeri, da upokojeni oficirji in podoficirji žele bivati in se zaposliti v svojem rojstnem kraju.

Po statistiki, podrobno izdelani za 167 prijavlencev, povzemamo, da je blizu 70 % upokojenih vojaških oseb dokončalo 4 razrede gimnazije

in eno- ali dvoletno vojaško šolo, okrog 10 % pa jih ima več kot 4 razrede gimnazije do diplome na univerzi. Naglasiti je treba, da bodo pri prevedbah podjetja in ustanove, pri katerih se bodo upokojene vojaške osebe zaposlile, morala upoštevati vojaške šole, ki so enakovredne veliki maturi oz. dokončani srednji šoli, kar pa, sevé, ne more vplivati na zvanje oziroma kvalifikacijo. Iz zgornjih podatkov je razvidno, da je izobrazbeni nivo upokojenih vojaških oseb višji kot je običajno povprečje v naših podjetjih oz. ustanovah. Poglavje zase je zdravstveno stanje letos upokojenih vojaških oseb. Ker so to večinoma bivši borci (malodane 80 % je partizanov iz let 1941 do 1943), trpe na posledicah ran in vojnih naporov, mnogi pa se trenutno zdravijo kot tuberkulozni bolniki in bodo civilne službe nastopili šele po končanem zdravljenju. Spričo tega je treba vojaškim upokojencem posvetiti vso pozornost tako glede primerne zaposlitve, kakor tudi glede stanovanjskih in drugih osebnih vprašanj.

Razveseljivo je, da med letos upokojenimi vojaškimi osebami 53 kvalificiranih in 37 nekvalificiranih delavcev, ki so izrazili željo po vključitvi v proizvodnjo. Prav tako ne bo nobenih težav, zaposliti del upokojenih oficirjev in podoficirjev v administraciji oziroma upravi in v raznih panogah našega gospodarstva in industrije. Vsi tovariši, ki so želeli stopiti v službo kot vojni referenti pri novih okrajnih in občinah, bodo glede na nove potrebe tudi naši takojšnji zaposlitev. Upokojeni oficirji in podoficirji so se nadalje želeli zaposliti pri poštni upravi, v trgovini, gostinstvu, radiotelegrafiji, v bolnišnicah, v mehaničnih delavnicah itd. Razumljivo je, da tudi zaposlitev v omenjenih strokah ne bo problem. Težave so le v tem, da zaradi stanovanjske stiske mnogi tovariši ne bodo mogli nastopiti

služb v krajih, ki so jih navedli v vprašalnih polah, ampak se bodo začasno morali zaposliti v mestih, kjer so bili upokojeni.

Glede na zadovoljiv nivo izobrazbe upokojenih oficirjev in podoficirjev lahko trdimo, da bodo na novih službenih mestih mnogo koristili. Iz dosedanjih stikov republiške komisije z vojaškimi upokojenci je moč tudi sklepati, da v zvezi s prekvalifikacijo ne bodo potrebni kakšni posebni tednaji, še zlasti, ker so tako upokojenci sami, kakor člani komisije trdno prepričani, da se bodo upokojeni oficirji in podoficirji v novih službah hitro znašli, spoznali svoje delo in ga obvladali.

Mnogi upokojeni oficirji žele nadaljevati študije na naših rednih šolah, bodisi v gimnazijah, srednjih strokovnih šolah in na univerzi. Ti bodo poleg prejemkov iz naslova uredbe o upokojitvi prejeli tudi materialno pomoč za dokončanje študija. Ta pomoč bo lahko redna štipendija ali pa prispevek podjetja oziroma ustanove za materialne stroške šolanja.

Zadnje vprašanje, ki se dotika tudi ene izmed nalog komisij za upokojene vojaške osebe, je bilo, ali je pričakovati, da bodo upokojeni oficirji in podoficirji JLA vplivali na poživitev naših množičnih organizacij, posebej Zveze borcev. Član republiške komisije je na to odgovoril, da je komisija, kakor tudi vsa naša javnost dolžna poskrbeti za upokojene vojaške osebe, za njihova stanovanja in ureditev drugih osebnih vprašanj, kar je osnovni pogoj za njihovo uspešno vključitev v družbeno življenje. Glede na to, da so letos upokojeni oficirji in podoficirji večinoma bivši borci iz zgodnje dobe naše revolucije, pa je nedvomno pričakovati, da bodo agilni člani naših množičnih organizacij, vključno ZB. Njihov moralno-politični lik se bo vsekakor kmalu uspešno odrazil v idejno-programskem delu naših organizacij, ki pozdravljajo prihod tovarišev iz armade v njihove vrste in na nova službena mesta

N. Ž.

Edinstvena zamisel

Giršiči so majhna vasica pri Gradacu v Beli krajini. Vsi vaščani so sodelovali v narodnoosvobodilni vojni. Ta vas je dala 11 žrtev, eno pa sosedna vasica Krivoglavice. Po italijanski kapitulaciji pa vse do osvoboditve je bilo v vasi več partizanskih enot, med temi tudi neka oficirska šola. Vaščani so že dlje razmišljali, kako bi se oddolžili spomnu padlih, končno pa je dozorel sklep, da bodo postavitev spomenika združili s koristno napravo za vso vas. Izdelali so načrt za ureditev vaškega studenca, ki je tik novega mostu pred vhodom v vas. To je dober izvir zdrave pitne vode, pri katerem se je med vojno oddejal prenekateri partizan, vaščani pa tu zajemajo vodo za svoje potrebe. V zid nad higiensko urejeni studenec so vzdali spominsko ploščo z imeni padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Od izvira vodijo stopnice na bližnjo gozdno jaso. — Zamisel vaščanov iz Giršičev je nedvomno edinstvena in zasluži vso pozornost.

Peter Romanič

Zbor borcev XII. brigade

V nedeljo, 4. septembra je bil v Mokronogu zbor borcev XII. brigade, ki so se ga razen pripadnikov te partizanske enote udeležili še nekateri vidni predstavniki našega javnega življenja, nekdanji voditelji slovenskih partizanskih brigad in divizij, Janko Rudolf, Janez Vipotnik, Jože Borštnar, Franc Kočevar, Franc Krese-Čoban in drugi. Zbor je bil v Mokronogu zato, ker je bila XII. brigada septembra meseca pred dvanaj-

stimi leti tam ustanovljena; ob ustanovitvi so jo sestavljali borci VI. udarne brigade Slavka Šlandra, bataljona udarne brigade Matije Gubca in borci iz zasavskih revirjev. Podrejena je bila XV. diviziji, katere komandant je bil v času, ko je bila brigada ustanovljena, Franc Kočevar-Ciril, komisar pa narodni heroj Jože Borštnar. Na zboru sta govorila Franc Krese-Čoban kot nekdanji komandant XII. udarne brigade in Jože Boršt-

nar, ki je hkrati sprejel tudi raport patrulje 230 preživelih borcev XII. brigade. Po končanem zboru, ki so ga slavnostno zaključili nastopi mešanega pevskega zbora »Slavček« iz Trbovelj, dveh rudarskih godb na pihala (zagorske in hrastniške) ter invalidskega pevskega zbora, je z mesta zborovanja krenil dolg sprevod pred hišo, kjer je bila pred dvanaajstimi leti brigada ustanovljena in v spomin na ta dogodek odkrita spominska plošča.

*

V zvezi z zborom borcev XII. brigade je treba omeniti, da je bil to izredno dobro in kvalitetno pripravljen partizanski praznik. Tako zbor sam, kakor tudi slavnostna akademija na predvečer zbora, sta brezhibno uspela. Zlasti je treba pohvaliti prizadevnost mokronoških prosvetnih delavcev, ki so pod vodstvom tamkajšnjega šolskega upravitelja priredili borem XII. brigade enega najlepših sprejemov, kar jih je moč za beležiti v zadnjih letih. V mislih imam izvirno zborni recitacijo, ki so jo pristrčno izvajali mokronoški šolski otroci in na koncu katere so otroci okrasili prsa slehernega borca XII. brigade z rdečimi nageljni. Neposrednost svečane akademije, obdaritev borcev s cvetjem in nastop invalidskega pevskega zbora ter recitatorja Janeza Vrhunca, so navzoče globoko ganili, vsej slovesnosti pa vtisnili pečat estetsko in kvalitetno pripravljenega partizanskega slavlja. Otroci so omenjeno zborni recitacijo naslednji dan ponovili pred zborovalci in holandskimi gosti invalidi in čeprav ni uspela tako kot bi bila v zaprtem prostoru, so bili nagrajeni z navdušenim ploskanjem. Kakor rečeno, so na mestu zborovanja, pred mokronoškim zadržujnim domom, nastopili mnogi dobri pihalni sestavi in dva pevska zbora, »Slavček« iz Trbovelj in invalidski pevski zbor. Navzočnost več kvalitetnih glasbenih ansamblov je prav gotovo dvignila raven prireditve, hkrati pa prispevala, da je vsa mokronoška slovesnost potekala v resničnem vzdušju. Tako borem

XII. brigade, kakor tudi številnim zborovalcem, gostom in mokronoškim občanom, bo prav zaradi tega ostal zbor XII. brigade, ena največjih partizanskih prireditev letos na Dolenjskem, še dolgo v spominu.

Ne pozabimo naših partizanskih pesmi!

Harmonika je menda naš slovenski narodni instrument. Posebno se je povečalo število ljubiteljev harmonike po osvoboditvi, ko se je naša domača industrija glasbil tako široko razmahnila. Vseposod se porajajo harmonikarski krožki, tečaji, šole. Med našimi najmlajšimi najdete danes že mnogo pionirjev, ki vam pristrčno zaigrajo na harmoniko to in ono pesem.

Toda glejte čudo: za te premnoge harmonikarske krožke, tečaje in šole po vsej Sloveniji zaman iščete — pesmarico partizanskih pesmi, prirejenih za harmoniko! Obstajajo razne druge pesmarice, celo nabožno pesem, prirejeno za harmoniko (!), laže dobite kakor pa partizansko harmonikarsko pesmarico!

Spominjamo se naših partizanskih odredov in brigad... Pri tem se nujno spominjamo tudi tega, kako je vsaka četa, pa tudi mnoga manjša partizanska skupina imela svojo harmoniko. Na počitku, na pohodu, v borbi — povsod so naši harmonikarji med borci z udarno pesmijo dvigali pogum in navdušenje.

Če danes po tolikih letih ovrdenotno pomembno vlogo partizanske pesmi v revoluciji in narodnoosvobodilni borbi, tedaj nam poleg prepevačih brigad stopijo pred oči tudi naši slavni partizanski harmonikarji. Teh je bilo toliko po naših partizanskih četah, da je moral leta 1944 GŠS zanje izdelati posebno pesmarico borbениh pesmi, ki jih je za harmoniko tedaj zbral in priredil znani partizanski glasbenik Janez Kuhar.

Da bi se slava partizanska pesem ohranila čim dlje, da bi jo prenašali iz pokolenja v pokolenje tudi naši mladi in

stari harmonikarji, in da bi odpomogli obstoječi stiski po harmonikarski pesmarici borbениh pesmi, se je uredniški odbor »Borca« obrnil na profesorja Janeza Kuharja, da je pripravil razširjeni in popravljeni ponatis (petindvajset partizanskih koračnic) pesmarice, ki jo je med borbo natisnila centralna tehnika CK KPS.

Naše uredništvo bo v okviru 10. obletnice osvoboditve založilo in meseca novembra izdalo to prepotrebno pesmarico, ki bo nedvomno zelo razveselila predvsem številno, harmonike se učečo mladino.

S. Š.

Holandski obisk

V začetku septembra je prišla v Ljubljano delegacija holandskih invalidov pod vodstvom g. Prinsa Arija, sekretarja holandske invalidske zveze. S tem so holandski gostje vrnili obisk našim invalidom, ki so se lani mudili na Nizozemskem. Holandski invalidi so se zanimali za našo družbeno ureditev, kapitalno graditev in za lepote naše domovine, zato so med drugim obiskali »Litostroj«, Bled, Postojnsko jamo, grobnico na Sv. Urhu, Muzej NO in še nekatere naše zgodovinske in znanstvene ustanove. Udeležili so se tudi zbora XII. brigade v Mokronogu. V holandskih invalidih je naša družbena ureditev našla iskrene občudovalce, naša država in naši borci pa resnične prijatelje, saj smo se, kakor je dejal g. Prins na sprejemu v Ljubljani, borili proti skupnemu sovražniku, nacifašizmu, zdaj pa nas družijo skupna borba za mir. Omenjenega sprejema so se udeležili vsi člani holandske delegacije, tudi g. Prins sam, čeprav je zaradi poškodb v vojni priklenjen na voziček. Ker Holanci izredno radi poslušajo slovensko narodno in borbeno pesem, je bil sprejem združen z nastopom invalidskega pevskega zbora ter solo točkami opernih pevcev.

Ko je na začetku sprejema v imenu slovenskih borcev in invalidov Franc Krese-Čoban Holandcem podaril Frančiška

Smerduja kip »Strelec«, so bili gostje globoko ganjeni, g. Prins pa se je za darilo takole zahvalil: »Mi bomo znali ceniti vašo pozornost, še zlasti pa lepo darilo, ki smo ga prejeli v znak naše borbene povezanosti. Mi, Holandci, smo tudi borben narod, saj se naši ljudje morajo že stoletja spoprijemati s starim sovražnikom, morjem, ki trga in preplavlja našo zemljo. Končno smo to morje obvladali in zdaj je postalo naš prijatelj. Služi namemu blagostanju, prinaša trgovino in mir. Če se nam bo posrečilo najti tako zvezo z našimi sovražniki in prijatelji vsepovsod po svetu, kot smo jo ustvarili z našim morjem, tedaj bomo srečni in bo mir resnično zagotovljen.« Nato je g. Prins tovarišu Čobanu zagotovil, da bo darilo, kip, pokazal vsem svojim prijateljem in ga v uradu postavil na častno mesto, da bodo vsi holandski ljudje videli, kako so se borili slovenski in jugoslovanski partizani.

Zlasti ganljiv pa je bil na sprejemu trenutek, ko so holandski gostje Franca Kreseta-Čobana odlikovali z medaljo njihove organizacije za zasluge pri zbliževanju med invalidi. Globoko ganjen se je Čoban zahvalil holandskim gostom za priznanje. Dejal je, da sprejema odlikovanje v imenu vseh naših borcev in invalidov kot holandsko priznanje naši borbi in prijateljstvu s holandskimi borci.

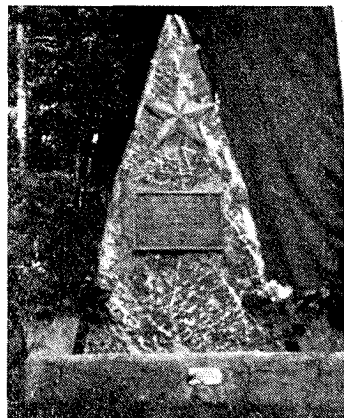
Uspešna dejavnost

Občinski odbor ZB NOV v Štorah je obeležil že dokaj zgodovinskih mest in postavil nekaj spomenikov na čast padlih. Tako je počaščeno s spomenikom mesto, na katerem je XIV. divizija prekorajčila Voglajno, na poslopju nižje gimnazije v Štorah pa so vzdali spominsko ploščo padlim bor-

cem in žrtvam fašističnega nasilja. Vrh tega si je občinski zbor ZB iz Štor naložil dolžnost, postaviti spomenike in plošče na vseh mestih, kjer leže partizani prve Celjske čete, Kozjanskega odreda in XIII. udarne brigade Mirka Bračiča. Ta naloga je bila le-tos izpolnjena. Prostovoljci so navozili modre kose kamnja, jih primerno obdelali in sezidali spomenike ter spominske kamne v obliki piramid sredi gozdov na pobočjih Javornika, kjer so se pred nedavnimi leti junaško borili in izkrevavali pripadniki omenjenih partizanskih enot. Že letošnjo pomlad je mladina celjskega okraja v velikem številu pohodila na grob Cvetke Jerinove in Dušana Laha na Resevni, nedaleč od kraja, kjer je bila spominska svečanost dva ali tri mesece pozneje. Seveda je komemoracija na Resevni privabila tudi veliko število članov drugih množičnih organizacij, tako da sta obe spominski slovesnosti izzvenili v pristrčno srečanje nekdanjih borcev, obveščevalcev, kurirjev in vseh, ki so kakorkoli prispevali k borbi za osvoboditev teh krajev.

Po slovesnosti so se udeleženci zbrali pri Slemenškovi in beseda je nanesla na številne doživljaje, srečanja z Novozelancema Junisom in Krimom, Cvetko in Dušana Slapšaka-Gajsta, Bizeljčana, komandanta II. bataljona Kozjanskega odreda, komandirja kurinskega voda Radeta in na druge borce XIII. brigade in XIV. divizije. Ko sta se slednjič pojavila še Gradišnik in Mulej, po domače Slemenšek in Resenšek, so ju takoj obstopili borci in aktivisti, ki so nekdanj uživali nesebično gostoljubnost v hišah obeh gospodarjev. Stari Slemenšek, čeprav sam slep, je dal svojega psa- vodčiča partizanom, da so varno hodili po poteh v noči in sredi nevarnosti. V borbah je izgubil svojega sina, Resenšek pa v taboriščih ženo in hčer. Spet so kakor strune starega godala zazveneli spomini, stekla pa je tudi beseda o dandanašnjem življenju in o deležu vsakega posameznika v njem.

Rudolf Uršič

Spominski kamen borcu XIII. brigade, padlemu nad Slemenji pri Štorah

Bivši ujetniki so se sestali

Konec avgusta je bil v Parizu I. kongres Mednarodne konfederacije bivših vojnih ujetnikov, na katerem so sprejeli vse predloge naših delegatov, med drugim, da morajo države, ki so med vojno izkoriščale vojne ujetnike za delo in prejemale na račun tega dela vloge za socialno zavarovanje, vrniti njihovim vladam te denarne zneske. Šef jugoslovanske delegacije Ninko Petrović je v okviru teh zahtev opozoril kongres na dolg Zahodne Nemčije nasproti Jugoslaviji. Navzočim delegatom iz raznih držav je razložil, da je Nemčija med vojno uporabljala naše ujetnike za delo in da njihove socialne usluge izkorišča še dandanašnji. To zahtevo jugoslovanske delegacije je kongres podprl v polni meri. Prav tako je na soglasno odobranje naletel naš predlog, naj se sprejme Ženevska konvencija iz leta 1949, ki govori o pravicah in vlogi sile zaščitnice vojnih ujetnikov za časa vojne. Kongres je nadalje predlagal razširitev socialnih pravic vojnih ujetnikov zlasti glede zdravljenja boleznih kot posledice slabe hrane in drugih težkih pogojev v ujetniških taboriščih. Po tem predlogu naj bi posamezne države spremenile nekatere zakone o socialnih pravicah.

Pri »Mlinarjevem Janezu« na Teharjih so se letos poleti zbrali kaj neobičajni gostje. Peš so se povzpeli sem gor, posedli za mize v posebni sobi in kmalu je tekel med zbranimi prisrčen razgovor. Tu so sedele mamice s svojimi otroki, člani občinskega odbora ter odbora ZB iz Štor, ki so prevzeli veliko moralno dolžnost, da bodo skrbeli za otroke padlih borcev. Med varuhi je bilo dokaj moč in žena, ki imajo sami številne družine in zatoorej obilo skrbi že z lastnimi otroki. Sledila je pogostitev, ki sta se ji radevolje odzvala tudi ljudska poslanca Helena Borovšak in Stane Sotler, ki sta posebej pozdravila plemenite težnje svojih volivcev, da z osebnim varuštvom zaščitijo otroke padlih tovarišev. Marsikateri materi so se orosile oči, ko je videla, da bodo njeni otroci dobili skrbnega varuha, ki bo po očetovsko skrbel, da se otrok izšola in pride skrbniku. Le-ti so od občinskega odbora ZB NOV prejeli posebne izkaznice, s katerimi se bodo lahko izkazali, kadar bodo zastopali koristi prizadetih otrok. Predvsem se bodo povezali z Uradom za vključevanje mladine v poklice, da ne bo opuščena nobena priložnost za zagotovitev njihove bodočnosti. Res težka, toda častna naloga, ki velja, da jo povsod pomenjajo. Požrtvovalnim članom ZB NOV iz Štor gre zagledaj vse priznanje.

Osnovna organizacija Zveze borcev Sušak-Center je za desetletnico osvoboditve mesta v svojih prostorih priredila uspešno razstavo slik padlih

NOVICE V KRATKEM

borcev. Številni obiskovalci so to razstavo ugodno ocenili. Lokalni reški tisk, konkretno »Novi list«, pa o njej ne le da ni zapisal niti vrstice, temveč je direktor tega lista celo izjavil, da so takšne razstave neaktualne in nepotrebne. Da bi bila mera njegove nerazumnosti polna je tudi prepovedal, karkoli o tej izložitvi pisati. Razumljivo je, da se čutijo prireditelji razstave užaljene spričo nerazumljivega obnašanja direktorja nekega socialističnega lista. Se več: mnenje reških članov ZB, naročnikov tega lista je, da za direktorje takšnega kova ni mesta v socialističnih redakcijah, še zlasti, ker je žalil ne le borce, ki so razstavo priredili, temveč tudi padle in tradicije NOB, ki jim je bila razstava posvečena.

Glavni odbor ZB Srbije doslej ni vodil evidenco o postavljenih in obeleženih zgodovinskih objektih in krajih, posvečenih NOB. To je tudi znatno otežkočalo idejni in estetski nadzor nad temi objekti, o katerih je komisija za obeleževanje zgodovinskih krajev in objektov ugotovila, da so v mnogih primerih nesolidno izdelani ali ohranjeni in da pogosto niso na zahtevani umetniški višini. Zato je omenjena komisija pri GO ZB Srbije sklenila osnovati fototeko vseh doslej postavljenih spominskih objektov, ki bi jo sčasoma popolnjevati s fotografijami spomenikov in drugih objektov, ki jih trenutno grade, ali pa je v načrtu njihova postavitev. To fototeko bodo

lahko uporabljali za študije tudi vsi umetniki, zlasti kiparji, ki delujejo na področju narodnoosvobodilne umetnosti.

V zvezi s člankom »Dragoceni podatki«, objavljenim v letošnji 7-8 številki na strani 249, nam je tovariška Marinka Hafner iz Cerklj ob Krki poslala pismo, iz katerega posnemamo naslednje: »... Dopolnjujem in popravljam podatke o svojem bratu Pepiju Hafnerju. Moj brat Pepi Hafner je bil rojen 9. dec. 1909 in doma iz Suhe pri Škofji Loki, občina Stara Loka. Po poklicu je bil strojnik-mehanik in je 8 let služil mornarico kot aktivni narednik, največ na podmornici »Hrabri«. Kot komunist, kar pa mi niso mogli dokazati, ker je v preiskavi simuliral živčno bolezen, je bil 1935. leta odpuščen iz vojske, s pripombo: »Psihopat — za državno službo nesposoben!« Tako je ostal na cesti med brezposelnimi, dokler ni dobil v Šentjerneju službo delavca v nekem mlinu. Po vesteh, ki sem jih dobila, je padel belogardistom v roke februarja 1942, ko so leti napadli staro šolo v Škocijanu. Vodil je četico partizanov (12—15), ki jim je pomagal do bega, s tem pa je izpostavljen in žrtvoval sebe. Borbe in smrti se ni bal...«

Tudi na Holandskem vsako leto prirejajo atletska tekmovanja za bivše borce-invalida. Letos so bila ta tekmovanja konec avgusta v Endhovenu. Organizacijo holandskih invalidskih tekmovanj so

zaupali Viljemu Tenesenu, predsedniku sekcije Združenja vojnih žrtev iz Sev. Brabanta, ki je bil nedavno na nekem tečaju za invalide v indijski športni šoli. Program tekmovanja, ki je bilo zelo živo in športno in pravem pomenu besede, je tekmujoče invalide zelo ohrabil in jim prikazal vse prednosti telesnih vaj in športa. Med drugim so bile v program vključene tudi tekme na kolesih na 20 km, metanje kopja itd.

Na Finskem so se nedavno sestali invalidi na svoji 15. seji in so odločili, da bo njihovo združenje poslalo darove po enem članu Svetovne federacije bivših borcev v vsaki državi kot znak mednarodnega prijateljstva.

Odbor ZB NOV terena Rupa-Zlato polje v Kranju je eden izmed najbolj delavnih tako glede gmotne in moralne skrbi za otroke padlih tovarišev, kakor tudi glede prirejanja izletov po naši ožji domovini. Tako so bili otroci padlih borcev tega terena letos poleti na dveh izletih: v Begunjah na grobovih talcev in v Vintgarju. Treba je omeniti, da je za prvi izlet dala avtobuse kranjska tovarna »Iskra« in da so tudi druga kranjska podjetja prispevala denar za izlete. — Otroci so bili zelo razigrani, zlasti pa so občudovali prirodne lepote vintgarskih brzic, ki v divjem kanjonu hite Bledu nasproti. Med potjo so se mladi izletniki večkrat ustavili, tako v kraju, kjer so jeseniški in gorjanski aktivisti leta 1941 pripravljali vseljudno vsotjo proti nacističnemu okupatorju, v ho-

Otroci padlih borcev iz Štor s svojimi skrbniki, zbrani v Teharjih

Otroci padlih s terena ZB Rupa - Zlato polje v Vintgarju

telu Vintgar, kjer je bilo kosilo in nad hotelom, kjer leži skalnata votlina, znana kot zbirališče aktivistov in kurirjev med NOB. Tam je otroke sprejel Jože Korošec, član odbora ZB Zg. Gorje in jim pripovedoval o borbah v tamkajšnji vasi. Sva izleta sta odlično uspela. Uspešna sta bila zato, ker so otroci spoznali lepote naše domo-

vine in kraje, kjer so se borili njihovi padli očetje, prav tako pa ni izostal še en uspeh: otroci so se navezali na svoj odbor, ker vidijo, da jim le-ta tudi nekaj nudi.

Letos od 20. do 27. novembra bo po vsej državi »Teden jugoslovanskega tiska«, ki ga bodo organizirale Zveza novinarjev Jugoslavije in republiška

novinarska združenja ob desetletnici osvoboditve. Sodelovali pa bodo tudi: pošta, brzojav in telefon, radijsko-industrijska podjetja, tovarne papirja, grafični zavodi, tiskarne, skratka vsi tisti, ki imajo tesnejše zveze z izdajanjem časopisov in radijskimi postajami in s tem z informiranjem javnosti. Po vseh republikah bodo večje razstave tiska.

V Vaazi na Finskem je bilo v začetku avgusta tekmovanje med invalidi v teku in drugih atletskih disciplinah. Četudi je bilo tedaj slabo vreme, se je športnih iger v Vaazi udeležilo več sto invalidov. Atleti so razdelili po kategorijah glede na starost in stopnjo invalidnosti. To zimo bodo na Finskem za invalide priredili tudi tradicionalna smučarska tekmovanja.

V Indiji je vlada sklenila, da bo v okviru nacionalnega in komunalnega plana pošiljala bivše borce kot prostovoljce tudi na delo v vasi. Osnovani so tudi Biroje za zaposlovanje, katerih naloga je nameščati čim večje število bivših borcev v vladnih ustanovah. Mesečno najdejo ti biroji zaposlitev za preko tisoč bivših borcev.

Bivši vojni ujetniki bodo omogočili, da bodo v neko vas na Kreti (Anogija, Grčija) napeljali vodovod, ki so ga med vojno razrušili sovražniki. Denar, ki ga bodo zbrali člani Združenja bivših vojnih ujetnikov iz Nove Zelandije in Krete, bo porabljen predvsem za črpanje vode iz izvira, ki je oddaljen 16 km od Anogija. Doslej so na svojih hrbtih nosile vodo v vas žene in ker ni bila zdrava, so čisto nastajale hude epidemije tifusa.

Obisk v partizanskih krajih

Kolikokrat se človek spomni na partizanske kraje in ljudi. Partizanska snidenja — Toplice, Okroglica, Ostrožno, in druge — so za vsakega partizana nepozabno doživetje. Toda ob teh prilikah, ko srečaš svojega vojnega tovariša, se spomniš gostoljubnih hiš in partizanskih mamc — tam neke na Jelovici, Pohorju, pod Dobrčo, v Skofjeloških hribih ali pod Stolom... Stisne te pri srcu, da se jim ne moreš osebno zahvaliti za njihov trud in ljubezen, katero smo v tistih hudih dneh potrebovali in je bili tudi deležni.

Letos sva se s Tičkom domenila, da bova v času dopusta obiskala partizanske kraje. Doživela sva nepozabne trenutke...

V Kranju sva zajahala ko-

lesi in jo mahnila proti Trziču. Starega partizanskega borca Planina sva našla v tekstilni tovarni. Ko naju je zagledal, je odrinil kup spisov in nama stisnil roke: »Zdravo! Dolgo se že nismo videli.« In spomnili smo se zasede na Ljubelj-ski cesti, drznega vpada v postojanko domobrancev v Lescah, bitke za Gozd, Lom... »Je v tovarni še kak znanec?« »Makara bom poklical! Saj se spominjata drznega mitraljezca, ki je bil v akciji na policiste v Osvaltovi gostilni v Zabreznici in z nami avgusta leta 1944 na Koroškem?« Čez nekaj minut je stal Makaro pred nami. Iz bledoličnega fanta je postal močan, širokopleč možakar.

»Kako gre, Makaro?« »Dobro, saj veste...« »Moram

vama povedati, da je Makaro eden najboljših delavcev,« naju je opozoril sekretar tovarne Planin. Naju to ni iznenadilo. Tudi v borbi je bil zelo cenjen in vsako nalogo je vestno izpolnil. Ob slovesu sva mu izročila iskrene pozdrave vsem partizanskim znanecem.

Na Planinovem domu naju je pogostila žena Milka, bivša borka, zdaj mati štirih otrok. V Bistrici sva srečala Milana, ko je odhajal v Tržič na sestanek. Obiskala sva njegove domače, in veselega pogovora ni manjkalo.

Ko sva se spuščala po strmem klancu v vas Nežo, se je že temnilo. Najin znanec Božo, ki se je šele pred dvema letoma, kot kapetan JLA demobiliziral, je iz vojaka postal zopet »pravi kmet«.

»Tu pri meni bosta spala. V hiši vama bom postlal,« nama je ponudil Božo. »To pa že ne,« se je odrezal Tičko. »Če že obiskujete partizanske kraje, bova tudi po partizansko spala!« Krepko sva se zarinila v seno in zaspala kot nekoč...

Zjutraj sva nadaljevala pot pod Dobroč... Pod nama so Leše. Tu nekje je Lenart s svojimi fanti potolkel dva avtomobila Švabov, ki so slučajno zašli na »Banditengebit«. Ko so se Nemci vračali iz Tržiča, so sredi belega dne nenadoma zaklokotali Lenartovi mitraljezi in vsi Nemci, do zadnjega, so se odpeljali po bregu navzdol v »rakovo deželo«. Pred Srednjo vasjo naju je pozdravil kozolec, kjer smo vedno postavili v zasedo mitralježno trojko, kadarkoli smo prenočevali v Trlejevi hiši. »Dober dan, mama!« sva jo pozdravila. »Kje pa imate dekleta?«

»Mislíš, da bodo doma čakala? Omožila so se! Zdaj sva z očetom sama. Sicer pa vaju ne poznam. Saj vesta, leta so tu, kmalu jih bo šestdeset!«

»Seveda, kdo bi se vse zapomnil, ko nas je bilo toliko! Mamica, se spomnite tiste hajke, ko so oktobra leta 1944 prišli zgodaj zjutraj Nemci iz Poljč in Begunj in pobili speče terence v bunkerju nad vašo hišo?«

»Da, takrat je padel tudi sosedov Boris; bilo je strašno. Tako dobri fantje so bili,« in Trlejevi mami se je zablestela solza v očeh. »Ko so Nemci zapustili vas, smo pritekli iz gozda, da rešimo ranjenca.«

»Ti si, Ružo? Bilo vas je deset. Vtem so se Nemci vrnili in iz hiše sem videla, kako ste jim komaj ušli. Na cesti je obležal tisti ranjenec in ena tovarišica. Še en partizan je bil hudo ranjen, pa so ga Nemci takoj ubili.«

»Res, draga mamica! Če nas vi ne bi opozorili, da se Nemci vračajo, ne vem, če bi jo kdo od nas odnesel!«

»Zelo smo veseli, kadar nas obiščete. Le večkrat bi morali priti!« »Veste, mamica, ko pa je tako težko! Tičko je v Črni gori, jaz v Bosni. Enkrat na leto prideva domov in tedaj lahko obiščeš le nekaj parti-

zanskih znancev. Naslednje leto pa druge! Ne smete misliti, da smo pozabili na tiste dni, ko smo se lačni in prezeblji stiskali okoli kmečkih peči. Prav ta vaš čut in lju-bezen do nas, ko ste nam dali tudi zadnjo skorjico kruha, nas je vzpodbujal, da smo vse napore vzdržali mnogo laže. Mnogokrat je bilo hudo. Partizanskih mamic ne bomo nikoli pozabili, čeprav se redko vidimo!«

Prisrčno smo se poslovili. Na koncu vasi sva srečala mitraljezca Jožeta.

Na križišču smo: prva pot gre v Drago, druga čez polje proti Begunjam. Tu je vodila nočna in dnevna kurirska pot samo petdeset metrov od ceste. »Vidiš, Tičko, tu smo jim zagodli. Obveščevalna služba je javila, da nameravajo neko nedeljo zjutraj domobranci napraviti na tem mestu zasedo, da bi ubili kakega kurirja ali terenca. Pa smo jih prehiteli! Bli je še mrak, ko smo prišli. Kot vidiš, kraj ni primeren za zasedo. Spustili smo se na manj kot deset metrov do ceste in se z dračjem zamaskirali. Bilo nas je osem s puškomitraljezom. Ležali smo tiho, ker so po cesti hodili ljudje k maši. Pričakovali smo, da bodo domobranci prišli po cesti iz Begunj. Ni se še dobro zdanilo, ko zaslišimo šum v gozdu čez cesto. Zgledamo postavbo v maskirani vojaški obleki, ki previdno opazuje okolico. Mislili smo, da je naš kurir. Po kapi smo ga spoznali. Z roko je dal znak, da je vse v redu. Iz gozda se je izvila kolona; prihajali so počasi in previdno. Ko je prvi stopil na cesto, smo vžgali. Še danes ga vidim — kar v zrak ga je odneslo. Naš mitraljezec je izstrelil vanje dva rafala. Ker nismo imeli kritja, smo se umaknili in to zadnji hip. Kajti iz gozda je tako »žgalo«, da se je drevje kar lomilo. Rezultat? Štirje mrtvi, več teže ranjenih in nekaj laže ranjenih domobrancev! Kasneje jim ni več dišalo, da bi šli v zasedo!«

Pred Drago smo. Kolikokrat smo ponoči in podnevi hodili skozi to sotesko! Ob mestu, kjer so bili ustreljeni talci, nama je zastal korak in molče

sva se za trenutek poklonila mrtvim junakom...

Tudi v Begunjah sva se ustavila. Grobišče talcev je sicer urejeno, toda dež je skoraj popolnoma zbrisal napise na ploščah. Zveza borcev bi morala bolj skrbeti za to, ker je svojcem, ki pridejo obiskat svoje drage, hudo, ko vidijo, kako malo skrbe za tiste, ki so s svojo krvjo napisali najveličastnejše strani naše zgodovine.

V Zabreznici sva našla namestnika komandanta Kokrškega odreda, Planinca in njegovo sestro Milko. Planinc zdaj spet pridno mizari. Z njim smo odšli še do komandirja »prateče čete«, Jančka. »Zdravo, fanta! Lepo, da sta prišla k nam. Žena, prinesi kaj za pod zob in na pijačo ne pozabi! Danes naj bo praznik v hiši!« Tako naju je sprejel Janček. In kmalu se je razvila partizanska »diskusija«; hudomušni Janček je, kot vedno, imel glavno besedo.

»Kolikokrat se spomnim jagerskih bajt in Titove vasi za Smokuškim vrhom! Koliko lepih uric smo preživeli skupaj! Ni dolgo, kar je bil Daki tu, pa smo hajkali pod Stolom. Muzej v Ljubljani je potreboval težko orožje z Gorenjske. Pokazal sem mu skladišče moje »prateče« čete in izkopali smo dobro ohranjen težki mitraljez, s katerim smo nakresali Švabe v Dragi, ko so hoteli oskruniti grobove talcev.« Malo je zastal in nadaljeval: »Se spomniš, Ružo, kako je bilo, ko smo šli nad vlak med Žirovnico in Lescanico?«

»Spomnim! Ko si tako ro-bantil in preklinjal, ker »francozom« nisi mogel odviti vijakov na tračnicah!«

»Pa sem se znašel,« je odvrnil Janček. »Oko mi je dal kovanec za deset pfenigov, vtaknil sem ga med »francoza« in matico vijaka in čez nekaj sekund so bile tračnice narazen. Vojaški transport je zavozil s proge. To so »nažigali« za nami v hrib!«

Prenočila sva v Mojstrani. S sončnim vzhodom sva drugič dan nadaljevala pot. Na vrhu klanca sva obstala. Tu stoji spomenik talcem. Od vsakega talca je vklesana doprsna slika, na vrhu spomenika pa so

slikane žrtve, takoj ob zločinu. Ob strani stoji nekaj Nemcev, ki s ponosom gledajo svoje »junaštvo«.

Na Jesenicah naju je pozdravil bronasti lik borca-zmagovalca, v Žirovnici pod predorom zopet grobovi talcev. Tudi vaščani v Bistrici so se oddolžili s spominsko ploščo talcem. Na Okroglem stoji spomenik in plošča Stanetu Zagarju mlajšemu in še osmerici partizanov. V Kranju sva obstala ob drevesu, ki je bilo zasajeno na mestu, kjer je bil avgusta 1941 obešen prvi komandir kranjske partizanske čete, Milorad Stosič.

Tako se vrste spomeniki proti Ljubljani... Le-ti so nam in bodočim rodovom v opozorilo, ravno tako pa tudi številnim tujcem, ki obiskujejo naše turistične kraje. Marsikdo od njih zaustavi avto in pogleda te spomenike. Zeleli bi, da bi zlasti tisti turisti, katerih avtomobili nosijo

znak »D« obstali več časa ob teh, za nas tako svetih mestih, in da bi se bolj spomnili na bližnjo preteklost, katere mi ne smemo in ne moremo pozabiti. Prav gotovo bi bilo potem manj oholosti in šopirjenja po Opatiji, Portorožu, Dubrovniku, Pokljuki...

Tako in s temi mislimi sva končala obisk partizanskih krajev. Prihodnje leto bo treba na drugi kraj Gorenjske, od Tržiča do Kamnika in Smlednika. Naslednje leto pa na Štajersko, v Savinjsko dolino, v Moravče, na Pohorje...

Prijetna in vesela so takšna snidenja! Mislim, da je dolžnost slehernega partizana, da se letno vsaj enkrat odloči za takšne in podobne obiske. Sploh bi morala Zveza borcev med svojim članstvom gojiti in priporočati zveze s tistimi kraji in ljudmi, ki so v NOB toliko dali in žrtvovali za svobodo in neodvisnost našega ljudstva. *Miloš Rutar-Ružo*

stitucij, ki jih problematika NOB posredno ali neposredno zanima.

Misel, da se organizira to posvetovanje, je vodila potreba. Pred muzejskimi delavci, ki proučujejo problematiko NOB, se javljajo dnevno problemi, na katere marsikdo ne dobi odgovora. Muzeji NO so mlade ustanove, ki v glavnem ne razpolagajo z nekim, za ta posel specialno izšolanim kadrom, temveč pretežno z ljudmi, to je borci in aktivisti NOV, ki žele, da muzeje NO kvalitetno dvignejo ter uvrste med naše priznane arheološke, etnografske in druge muzeje, ki imajo objektivno lažje delo: imajo tradicijo, dovolj strokovnega kadra in obširno strokovno literaturo. Vsega tega še danes v muzejih NO ni.

Organizatorji posvetovanja so se zavedali njegove pomembnosti, zato so pripravili za diskusijo obširno gradivo, ki je zajelo globalno celotno problematiko. Tako je bilo potrebno proučiti muzeje z vso njihovo zapleteno problematiko in prikazati problematiko, napore in dosežene uspehe pri delu na spomeniškem varstvu NOB.

Vse to so prikazali trije izčrpní referati: referat ravnatelja muzeja NO Milana Bevca

Plodno posvetovanje

Konec avgusta je bilo na pobudo Zveze društev muzealcev in konservatorjev FLRJ v Ljubljani posvetovanje muzejsko-konservatorskih delavcev, ki proučujejo problematiko NOB. Organizacijo posvetovanja je prevzela sekcija NOB pri Društvu muzealcev in konservatorjev LR Slovenije skupno z muzejem Narodne osvoboditve in Zavodom za varstvo kulturnih spomenikov LRS. Pokroviteljstvo nad posvetovanjem je prevzel predsednik OLO Ljubljana in član Glavnega odbora ZB NOV Slovenije, dr. Marijan Dermastia.

Posvetovanja se je udeležilo 84 muzejsko-konservatorskih delavcev iz vse Jugoslavije, razen iz Črne gore, ki ni poslala nobenega zastopnika. Najštevilnejše je bilo zastopstvo Slovenije s 33 udeleženci in dvema predstavnikoma koroških Slovencev, sledi ji Hrvatska z 18, Srbija s 13, Bosna in Hercegovina z 9 in Makედonija s 7 zastopniki. Prisostvovali pa so tudi zastopniki

oblasti, zgodovinskih oddelkov CK ZK, Zveze borcev, Zgodovinskega društva za Slovenijo, Društva arhivskih delavcev LRS, Univerze ter drugih in-

Udeleženci muzejsko-konservatorskega posvetovanja na izletu pred muzejem v Skofji Loki

»O stanju in delu muzejev ter oddelkov NO v Sloveniji« ter poročila iz ostalih republik, referat ravnatelja Zavoda za varstvo spomenikov tov. Eda Turnherja »O spomeniškem varstvu NOB« in referat konservatorja Zavoda za zaščito kulturnih spomenikov LR Srbije inž. Vere Vulović »O konservaciji papirja« (poslednji referat bi moral pravzaprav obdelati tudi konservacija železa, lesa in fotomateriala, kar pa Zavod za spomeniško varstvo Srbije, ki razpolaga s temi strokovnjaki in ki je referat v celoti obljubil, ni poslal).

Udeleženci posvetovanja so si ogledali tudi nekatere najbolj značilne spomenike NOB: v Ljubljani grobnico narodnih herojev ter rekonstruirano ilegalno tiskarno »Tone Tomšič«, muzej in spomenik na Urhu pri Ljubljani, bolnišnico »Franja«, kaznišnico in grobišče v Begunjah, Žužemberk, bolnišnico »Jelendol« in »Bazo 20« v Kočevskem Rogu, Črnomelj ter muzeje v Škofji Loki, Metliki in Novem mestu.

Petdnevno posvetovanje je pokazalo, da ni moglo izčrpati ogromnega gradiva, ki je bilo podano in nakazano v referatih. Diskusija ni dokončno rešila ali zavzela enotna stališča o mnogih važnih vprašanjih, ki zadevajo muzeje in oddelke NO in na katere so želeli udeleženci dobiti konkretne odgovore. Bolj so se diskutanti za-

držali ob vprašanju spomeniškega varstva NOB — kar je povsem razumljivo, zaradi tridnevnega ogleda spomenikov, ki je bilo v okviru posvetovanja in zaradi zanimanja tovarišev iz drugih republik za ta problem, kjer spomeniško varstvo še zdaleka ni tako urejeno kot v Sloveniji — medtem ko so ostala mnoga zelo važna muzejska vprašanja samo nakazana.

Vsekakor je posvetovanje pokazalo, da bo treba pri prihodnjih posvetovanjih, pa najsi bodo to zvezna ali republiška, obdelati eno samo vprašanje in to zelo izčrpno. Zato bo treba s tem načinom dela nadaljevati in sicer zelo pogosto, da ob vrsta zelo važnih problemov čimprej rešena. Kljub vsemu pa moramo ugotoviti, da je posvetovanje uspelo in doseglo svoj namen.

Zelo plodni so bili zaključki posvetovanja, ki jih na kratko povzemamo. Posvet je med drugim ugotovil, da je bilo v vseh ljudskih republikah, izvzemši v Sloveniji, premalo storjenega za zaščito nepremičnih spomenikov NOB in da v večini republik niti nimajo solidne evidence o teh spomenikih. Zato je treba čim hitreje uvesti evidenco spomenikov, izdelati topografije, potem pa na osnovi tega upostaviti pravno zaščito spomenikov. Hkrati se je treba lotiti konserviranja spomenikov. Predvsem velja to za objekte,

ki so za zgodovino ljudske revolucije najznačilnejši, oziroma za objekte, ki so izpostavljeni propadanju. Posvetovalci so nadalje priporočali, naj se v odbor za označevanje zgodovinskih mest, kakor tudi v za to pristojne forume republiških odborov ZB sprejmejo kot člani predstavniki sekcije NOB Zveze muzejskih in konservatorskih društev Jugoslavije oziroma predstavniki istih sekcij republiških društev. Da bi zagotovili sodelovanje v strokovnih vprašanjih pri delu za zaščito spomenikov in označevanju zgodovinskih mest, so posvetovalci pozvali pristojne organe ljudske oblasti, naj v vsaki republiki sistemizirajo delovno mesto referenta za zaščito spomenikov NOB.

Posvet je tudi naglasil pomenne uspehe, ki so bili v poslednjih letih doseženi pri osnovanju in odpiranju novih muzejev in oddelkov NOB v pokrajinskih muzejih, kakor tudi pri zbiranju muzejskega gradiva. Pozval pa je muzejske delavce, da takšna stremeljenja v prihodnje podpro, a obenem opozoril na negativne pojave, ki jih je bilo opaziti povsod, kjer so se lotili odpiranja novih muzejev nestrokovno, ali pa za to ni bilo potrebnih pogojev. Posvetovalci so zato zahtevali, da se muzeji osnujejo tam, kjer so zagotovljeni vsi pogoji za strokovno zbiranje, hranjenje in razstavljanje muzejskega gradiva in, seveda, kjer je glede na zgodovino NOB potreba lotiti se naštetih nalog.

Ugotovljeno je bilo med drugim, da nekateri kompleksni muzeji ne posvečajo dovolj pozornosti zbiranju in reševanju gradiva NOB na svojem področju in je spričo tega posvet pozval muzeje, naj z gradivom iz NOB ravnamo enako kot z ostalim muzejskim.

Posvetovanje je v ostalem ugotovilo še tele pomanjkljivosti: da muzeji in oddelki NOB nimajo dovolj finančnih sredstev za uspešno delo pri zbiranju, hranjenju in obdelavi gradiva, zlasti za terensko in raziskovalno delo; da v muzejih primanjkuje strokov-

Ali res tako hitro pozabljamo?

LETA 1944, v mesecu juliju, so partizani sredi dneva, sto metrov daleč od sovražnega bunkerja iznad vasi Kneže (Most na Soči), na cesti napadli motocikel in ubili nemškega »hauptmana« in še enega vojaka. Naslednjega dne so Nemci pripeljali talce, štiri Slovence in tri Italijane. Na bližnjih drevesih so napravili vislice in štiri obesili, tri pa potolkli z rafali. Tako je divjala umirajoča fašistična zver, pa je še pred smrtjo pobijala. — Danes se marsikdo, ki gre mimo po cesti, zaustavi ob skromni leseni tabli in komaj prebere napis: »Slava padlim borcem«. Nekaj metrov stran je izkopana in že zabetonirana jama, polna vode in zapuščena! Leta 1951 so vaščani delali grobnico, toda niso je dokončali in danes je vse zapuščeno in pozabljeno... Kaj res Zveza borcev na Kneži nima toliko volje, da bi dokončala začetno delo?! Kaj res tako hitro pozabljamo na tiste, ki so dali vse, in še svoje življenje, za domovino? Ne smemo pustiti, da bi že naši otroci pozabili, kaj je počenjal po naših krajih okrutni, zverski fašizem!

Miloš Rutar

Bolnišnica »Franja«

nega kadra, zlasti preparatorjev za konservacijo gradiva iz NOB, posebej papirnega gradiva. Sklep, ki je nastal spričo opisanih pomanjkljivosti, je bil, naj pristojni organi odpro nova delovna mesta v republiških muzejih, v vseh pokrajinskih muzejih pa naj bo nameščen uslužbenec, ki se bo ukvarjal izključno z gradivom iz NOB. Hkrati naj pristojni organi v svojih proračunih predvidijo štipendije za šolanje bodočih kadrov v naših muzejih, ker le-teh sploh ni, ali pa jih primanjkuje. Organizirati je treba tudi strokovne tečaje.

Posvetovanje nadalje meni, da je zaradi strokovnega dviga delavcev v muzejih in zavodih NOB potrebno, da vsi delavci v republiških ustanovah do potankosti spoznajo vsebino muzejev in zavodov v drugih republikah, delavci v pokrajinskih muzejih pa morajo nujno spoznati republiške institucije.

Posvetovalci so tudi zahtevali, da je treba ob sprejemanju zakonskih in drugih predpisov o muzejih, arhivskem gradivu itd. upoštevati mnenje in nasvete sekcije NOB pri Društvu muzealcev in konservatorjev.

Ena izmed nadaljnjih ugotovitev je bila, da je bilo dosedanje sodelovanje s strokov-

nimi prispevki o muzeoloških in konservatorskih problemih v muzealskem glasilu nezadostno in je sledilo priporočilo, naj bo odslej v vsaki številki več tovrstnih prispevkov.

58,400.000 din za letošnje štipendije

V prostorih Centralnega odbora Zveze borcev v Beogradu so se sredi septembra sestali predstavniki Glavnih odborov ZB ljudskih republik, ki so razpravljali o razdelitvi sredstev iz sklada za šolanje otrok padlih borcev za tekoče šolsko leto. Poleg tega so razpravljali tudi o nekaterih problemih zdravstvenega sklada za otroke padlih borcev.

Po razpravi v zvezi s prvim vprašanjem, potem ko so predstavniki Glavnih odborov poročali o stanju v svojih republikah, so razdelili sredstva za štipendije in določili povprečno višino štipendij. Največ, 17,600.000 din, je prejela Bosna s Hercegovino, ker so tudi potrebe v tej republici največje. V Bosni bodo odbori Zveze borcev po dosedanjih prijavah v tekočem šolskem letu štipendirali 403 otroke padlih borcev. Pričakujejo pa,

Obstoj sekcije NOB v okviru Zveze je nedvomno koristil strokovnemu dvigu muzealskih ustanov in je posvetovanje zato priporočalo, naj se sekcija organizacijsko okrepi s sprejemom zastopnikov vseh republik v njeno vodstvo, ki naj bo podrejeno tako upravnemu odboru Zveze, kakor tudi Muzejsko-konservatorskemu društvu svoje republike. Dolžnost tega vodstva je, da po potrebi skliče zvezno posvetovanje, vsako leto pa posvetovanje o problematiki sektorja NOB v vseh republikah. Člani vodstva morajo biti v stalnih medsebojnih stikih; s pomočjo posebnih komisij ali odborov naj dajejo v obdelavo aktualne strokovne probleme; elaborate, ki jih bodo te strokovne komisije izdelale, pa je treba dostaviti republiškim društvom v razpravo. Med prvimi vprašanji, ki jih kaže tako obdelati, je vprašanje, kako poenotiti način inventiranja in katalogiziranja gradiva, dalje vprašanje notranje organizacije dela v republiških muzejih in muzeološki problemi ustanov NOB.

da se bo to število glede na lanske letne prijave še povečalo za kakih 40 štipendistov. Razveseljivo je, da ta vsota omogoča znatno povečanje povprečne štipendije, čeprav se je število štipendistov v primerjavi z lanskim letom nekoliko povečalo. Tako bo letošnje povprečje približno 3500 din (morda celo višje), medtem ko je bilo lansko 2200 din. Za štipendije v LR Srbiji so nadalje določili 17 milijonov din (320 štipendistov), v LR Hrvatski 12 milijonov din, v LR Sloveniji 6 milijonov, v Črni gori 3 in pol milijona din in v Makedoniji 2,300.000 din. Ostanek sredstev iz sklada je CO pridržal za izredne primere oziroma potrebe, ki se bodo pokazale v tekočem šolskem letu. Povprečje štipendij v vseh republikah bo letos, kakor rečeno, znatno višje.

Žeja za znanjem

Jeseni 1953 so na pobudo CK ZKS v Ljubljani in Mariboru odprli posebne razrede na srednji ekonomski, gozdarski in kmetijski šoli, namenjene za bivše borce. Pred pričetkom pouka se je za vsak razred omenjenih šol prijavilo okrog 20 slušateljev, katerih povprečna starost je bila: 13 do 30 let, 17 do 35 let in eden star nad 35 let. To so potem-takem šole, ki jih glede na starost dijakov ni moč primerjati z nobeno drugo šolo, kvečjemu z resornimi šolami ustanov ali univerzam. Učni program teh šol je zelo zgoščen, saj morajo prijavljenci v dveh letih predelati snov, ki jo v rednih šolah dijaki absolvirajo v štirih letih. Zanimivo je, da si bivši borci v omenjenih srednjih strokovnih šolah pridobe potrebno strokovnost šele potem, ko po zaključku šolanja opravijo izpite iz predpisane snovi. S tem je izključena vsaka možnost, da bi si dijaki teh izrednih šol pridobili kvalifikacijo pod milejšim režimom, ali da bi jih šolska vodstva in izpitne komisije kakorkoli ločevale od drugih, rednih dijakov. Kakor je bila torej odločitev za šolanje svobodna, tako je tudi pridobitev diplome stvar vsakega posameznega borca, slušatelja posebnega razreda srednje strokovne šole.

Ker je zanimanje za srednje strokovne šole, namenjene bivšim borcem, čedalje večje, so letošnje šolsko leto, začenši s 16. oziroma 20. septembrom, odprli več novih razredov: I. letnik na srednji ekonomski šoli v Ljubljani, I. letnike na srednjih ekonomskih šolah v Mariboru, Celju in Kranju ter I. letnik posebnega razreda na novo ustanovljeni srednji ekonomski šoli v Kopru. Razveseljivo je, da se je za izredno šolanje na koprski srednji ekonomski šoli prijavilo več dijakov (okrog 60) kot za redno šolanje (okrog 34). V primorskih okrajih je med borci nasploh več zanimanja za strokovno šolanje kot drugod v Sloveniji. Na razpis za srednje

strokovno šolanje se je letos prijavilo več sto kandidatov, med katerimi je bilo maja meseca 196 upravičencem šolanje odobreno. Medtem ko lani za vstop na te šole niso zahtevali sprejemnega izpita, so morali letos vsi kandidati opraviti sprejemne izpite iz matematike in slovenščine. Ta ukrep je bil vsekakor utemeljen, saj so izkušnje iz prvega letnika srednje ekonomske šole pokazale, da mnogi dijaki, zlasti tisti z osnovnošolsko izobrazbo, niso mogli dohajati predavanj, ki so enakovredna petemu razredu gimnazije. V Ljubljani so se na sprejemne izpite dijaki pripravljali posamez, v drugih okrajih pa tudi skupno. Pripravljalni tečaj za bivše borce, kandidate srednje ekonomske šole v Kopru, je vodil bivši direktor italijanske gimnazije prof. Vojko Lenardič.

Razumljivo je, da za srednje strokovno šolanje kažejo veliko zanimanja bivši borci iz krajev, kjer so bili posebni razredi na novo ustanovljeni. Prav tako se za šolanje bivših borcev zanimajo predvsem okraj, ki potrebujejo strokovnih moči. Zlasti primorski okraji so v zadovoljivi meri poskrbeli za šolanje kadrov, ki so zamudili redno šolanje v prvih povojnih letih. Poskrbeli so zanje bodisi s štipendijami, ali da so jim oskrbeli potrebna stanovanja. Najmanj prijavljencev je bilo iz Trbovelj in bivšega krškega okraja ter iz Črnomlja. Nerazumljivo je, da se je iz Bele krajine, ki premore obilo predanega kadra, javilo prav malo kandidatov za strokovno šolanje.

Uspehi po končanem srednjem strokovnem šolanju so bili različni, a v glavnem proti pričakovanju dobri. Upoštevati je namreč treba, da so bili vsi kandidati, razen nekaterih bivših borcev na srednji ekonomski šoli v Ljubljani, brez običajne, za redno šolanje predpisane nižje srednješolske izobrazbe in da je bilo na ta račun izrečenih veliko po-

mislekov. Inž. Cerjak, profesor na srednji gozdarski šoli, pa je vse takšne in podobne pomisleke ovrgel z laskavo izjavo o bivših borcih, svojih dijakih. »Če bi imel takšne učence v redni šoli,« je dejal, »bi bilo vse bolj enostavno. Videti je, da se borci zavestno uče zase, a ne za profesorja, kot je to opaziti pri rednih dijakih.« V povprečju so bili najslabši uspehi v mariborski srednji kmetijski šoli, kjer so učenci po končanem prvem semestru oziroma letniku pokazali naslednje uspehe: 3 prav dobri, 7 dobrih, 5 zadostnih in 4 s popravnimi izpiti. V ekonomski srednji šoli v Ljubljani pa je bilo konec II. letnika: 1 odličen, 17 prav dobrih, 21 dobrih in 3 popravni izpiti.

Pripomniti je treba, da je večina bivših borcev, kandidatov iz upravnih in drugih služb in da se bodo po končanem študiju spet vključili v proizvodnjo, ali v administracijo. Srednja kmetijska šola je pouk za kandidate iz leta 1953 že zaključila in so se bivši borci, njeni slušatelji, že zaposlili kot kmetijski tehniki v državnih posestvih, kmetijskih zadrugah in drugje. Le eden se je odločil za upravno službo. Postavili so ga namreč sovaščani za predsednika občinskega odbora. Bivši borci, absolventi srednje gozdarske šole pa so se sredi septembra pripravljali na diplomске izpite, potem ko so opravili vse predpisane operacije (taksacijo, izmero, spravilo lesa) v počitnicah kot prakso, in so bili na poučni ekskurziji po Bosni.

Tako so se strokovno usposobili mnogi bivši borci, ki bodo na nekdanjih ali novih mestih v industrijski proizvodnji, kmetijstvu, gozdarstvu in drugod kot močna politična in strokovna sila zastavili vse moči za nadaljnji procvit domovine in za lastni razvoj. Veliko število novih prijavljencev za srednje strokovne šole pa priča, da je žeja za znanjem med borci velika in da je bil tudi ukrep CK ZKS, da osnuje posebne razrede za borce na srednjih strokovnih šolah, pravilen in utemeljen.

N. Ž.

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Atom — nada sveta

Vse, kar živi na zemlji, je sestavljeno iz malih, nevidnih delcev, atomov. Ime jim je pred več kot 2000 leti dal grški filozof Demokrit. Četudi so atomi tako majhni, da jih na glavi bucike lahko stoji več kot milijarda, je vsak izmed njih nekakšen miniaturni sončni sistem z jedrom protonov in nevtronov v sredini in drobnimi delci, imenovanimi elektroni, ki potujejo po svojih določenih krivuljah okrog jedra. Znanstveniki so ugotovili, da z delitvijo nekaterih atomov lahko nastane verižna reakcija, s pomočjo katere se sproščajo ogromne količine toplote in energije. To je atomska energija.

DNE 2. DECEMBRA 1942 je pod zahodnim delom športnega stadiona univerze v Chicagu skupina znanstvenikov pod vodstvom Enrica Fermija obnovila in dala pod nadzor prvo nuklearno verižno reakcijo. Dve in pol leti kasneje, 16. julija 1945, pa je prva od človeka povzročena nenadzirana eksplozivna verižna reakcija vznemirila puščavo pri Alamagordu v Novi Mehiki. Ta dva poskusa, ki sta dokazala, da je atomsko energijo moč po volji nadzirati in sprostiti, sta odprla vrata v tako imenovano atomsko dobo.

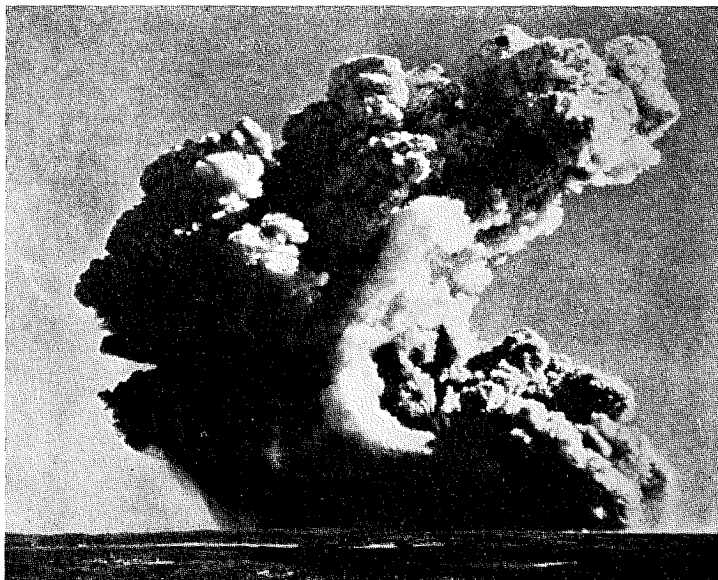
In sledila je eksplozija za eksplozijo, atomsko orožje je grozilo človeštvu s pogubo. Zaman so znanstveniki opominjali države in državnike, naj prenehajo groziti z doslej najstrašnejšim orožjem, kar jih je poznala civilizacija. Pozivi pokojnega Einsteina, Bertranda Rusella in drugih učelnjakov k razsodnosti so obnemeli spričo neprestanega rožljanja z nuklearnim orožjem bodi na Zahodu, bodi na Vzhodu. Zloraba jedrske sile je grozila svetu z vrnitvijo »v stanje pradobe, v kraljestvo rib, žuželk in najbolj odpornih rastlin«. Tedaj pa je po malodane desetih letih hladne vojne, v kateri so grožnje z nuklearnim orožjem imele pomembno vlogo, iznenada prišlo olajšanje. Sestali so se najprej znanstveniki v Londonu, a zatem državniki in spet znanstveniki v Ženevi, ki so se odločili za mir in za prospeh v korist človeštva in civilizacije. Spoznanje, da so dosedanja pravila strategije in svetovnega ravnanja spričo nuklearne energije in orožja ničeva, je odprlo vrata obojestranskemu

odkrivanju iznajdb in napovedi, ki so dosihmal veljale za največje tajne. Dnevni red je proti pričakovanju zajel vrsto pomembnih in zaupanje v prihodnost vzbujajočih vprašanj. V palači Društva narodov so učenjaki iz 74 držav iz obeh svetovnih blokov med seboj izmenjali 1067 raznih poročil na 16.000 straneh. Zastor med celinami je padel. Skozi ta znanstveni red na zasedanju v Ženevi so se začele prebijati v javnost tudi prve napovedi kot obet, da bodo atomi končno le porabljeni za mir. Američani so n. pr. objavili, da bo že leta 1957 v Shippingportu v Pennsylvaniji začel obratovati novi reaktor s kapaciteto 60.000 kW. Podobne

napovedi je objavil norveški delegat, Sovjeti pa so izjavili, da SZ lahko proizvaja jedrsko energijo po cenah, ki se lahko merijo s cenami proizvodnje manjših električnih central z običajnim gorivom, tako da bi lahko SZ prva izkoriščala energijo v komercialne namene. Angleži so nadalje dejali, da bo leta 1957 jedrska energija v Britaniji zamenjala najmanj 40 milijonov ton premoga letno.

Javnost je med drugim tudi zvedela, da so ameriški znanstveniki izdelali rentgenske aparate na atomski pogon, primerne za pregled bolnikov na vsakem kraju, da bo moč morsko vodo napraviti sladko in z njo namakati puste obale in še mnogo drugih neslutnih novosti...

Z ženevsko konferenco so atomi postali blago. To dokazuje med drugim tudi ostra konkurenčna tekma med atomskimi proizvajalci. Atomsko industrija se obeta razviti v največjo industrijsko panogo na svetu, z največjimi investicijami in največjim številom zaposlenih delavcev.

3500 m visok gobast oblak, ki se je dvignil 30 minut po atomski eksploziji 3. oktobra 1952 pri otoku Monte Bello

Atomske naprave v Windsvalu (Cumberland)

POJMI O ATOMSKI ENERGIJI

Kilogram urana proizvaja isto količino energije kot dva in pol milijona kilograma premoga; kilogram urana lahko napaja z energijo žarnico 12.000 let; ista količina urana lahko proizvede toliko energije, kolikor je treba za osvetljevanje mesta s 100.000 prebivalci poldrug mesec in lahko poganja cel vlak 100.000 kilometrov daleč, kar pomeni, da ta vlak lahko z enim kilogramom urana trikrat obkroži Zemljo. Podatki o razpoložljivih zalogah klasičnih energetičnih surovin (premoga, petroleja itd.) pričajo, da gredo te zaloge h koncu in da je atomska energija rešila človeštvo pomanjkanja energije, ki bo gotovo nastopilo v prihodnjih stoletjih. Znanstveniki računajo, da bo atomska energija oskrbela civilizacijo z energijo za naslednjih 6000 let.

Radioaktivni izotopi (elementi, radioaktivirani s pomočjo »atomskih baterij«) prodirajo v snov in ugotavljajo raznovrstnost strukture. Tako je s pomočjo izotopov moč ugotavljati notranje spremembe kovinskih odlitkov, nadzirati delo in okvare motorjev,

gum in delov motorjev med njihovim delovanjem. Prav tako s pomočjo radioaktivnih izotopov ugotavljajo nivo tekočin v zaprtih posodah, merijo debelino kovin in preprečujejo nesreče pri delu. Z radioaktivnim kobaltom ugotavljajo odstotek vode v snegu, kar je zelo važno za zbiranje vode in namakanje, s pomočjo radioaktivnega joda nadzirajo rast bilk in ugotavljajo vzroke za prenašanje rastlinskih bolezni, kakor tudi ustvarjajo sredstva za boj proti tem boleznim. Zelo koristni za kmetijstvo je tudi radioaktivni fosfor, ki ga mešajo med gnojila in tako ugotavljajo, v kakšnem razmerju in količini rastline vpijajo posamezne elemente. Tako ugotavljajo tudi količino, kvaliteto in čas hranjenja rastlin. V kmetijstvu so začeli uporabljati tudi tako imenovano atomsko žarčenje, s pomočjo katerega je znanstvenikom uspelo vzgojiti selekcionirane rastline velike produktivnosti in odpornosti proti boleznim. Radioaktivni elementi so nadalje omogočili, da so ljudje dobili vpogled v kemijske preosnove, ki se dogajajo v živalskem organizmu pri transformaciji hrane v meso in

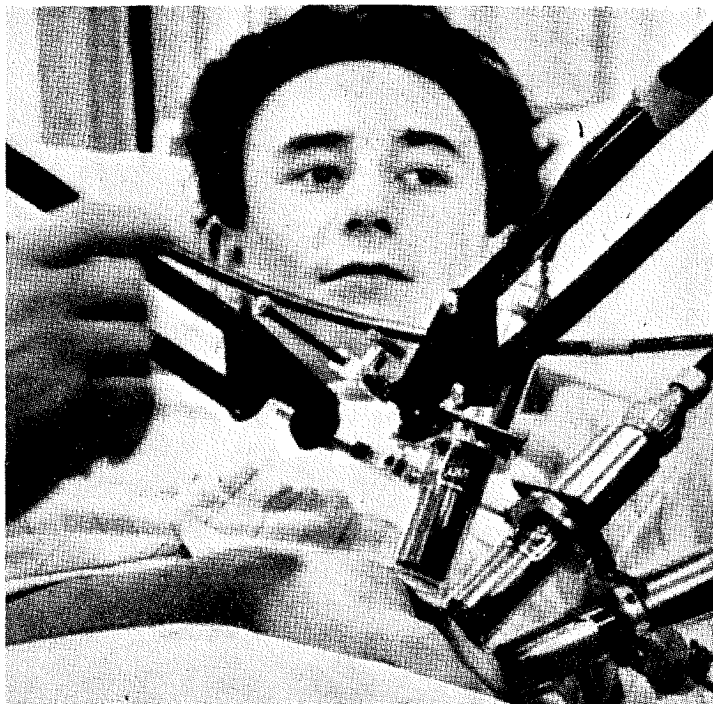
mleko. Uspehi so vidni: človek naposled lahko učinkovito vpliva na izboljšanje prehrambne tehnike in rejo živine. Pravo revolucijo v konzerviranju hrane pa bodo nedvomno povzročili radioaktivni elementi (kobalt), s katerimi je moč ohraniti prehrambne artikle za daljšo dobo in jih ščititi pred klicami.

Z atomom smo dobili najmočnejše proučevalno sredstvo v medicini, ki se lahko meri edinole še z mikroskopom. Radioaktivni izotopi prodirajo v človeško telo in odkrivajo tudi takšne pojave, ki jih niti z mikroskopom niti s kemijskimi analizami ni mogoče zapaziti. Tako odkriva radioaktivni natrij delo srca in posreduje sliko krvnega obtoka, bodisi pravilnega, bodisi nepravilnega. Položaj možganskega tumorja natančno označuje radioaktivni fosfor, ki je uspešen tudi za zdravljenje levkemije. Radioaktivni jod nadalje ugotavlja delovanje tiroidne žleze in zdravi motnje. Koristni so še: radioaktivno zlato za zdravljenje raka v organih trebušne votline, arzen za ugotavljanje položaja tumorja v kateremkoli delu telesa, radioaktivni ogljik za kontrolo prehrane in kobalt za zdravljenje globokih tumorjev ter angine pectoris in srčnih motenj.

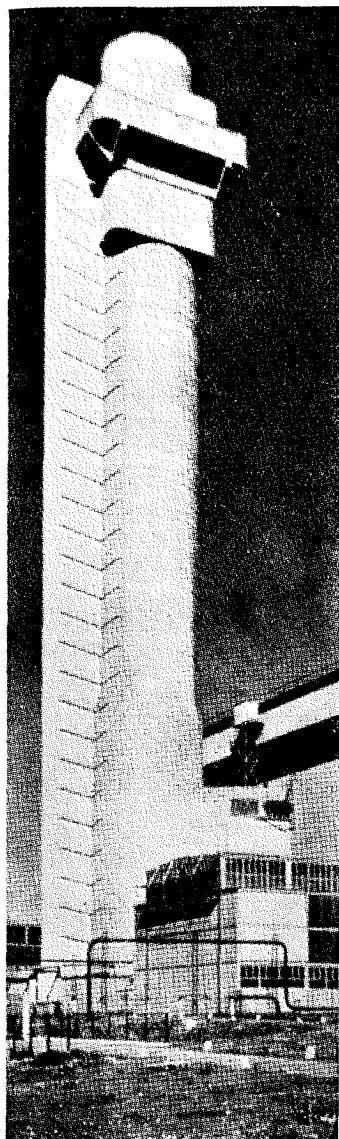
ATOMI ZA VEČJI ŽETVENI DONOS

Biofizikalni inštitut Akademije znanosti v SZ je opravil nekaj poskusov z žarčenjem semen nekaterih rastlin z radioaktivnim kobaltom. Uspehi so bili vidni: doseženo je bilo namreč povečanje žetvenega donosa in pospešen razvoj rastlin. Žarčenje semen zelja je pospešilo več kot za teden dni rast zeljnatih glav in njihovo zorenje. Seme sladkorne pese, ki so ga izpostavili žarčenju, je v treh mesecih dalo za 10 do 14 % večji žetveni donos, pesa pa je po tem vsebovala dvakrat več sladkorja. Ko so žarčili ajdo, pa je le-ta začela cveteti teden dni prej. Tako je torej videti, da radioaktivni žarki, ki jih uporabijo v določenih pogojih in količinah, pospešu-

jejo razvoj rastlin. Tako imenovani »obeleženi atomi« so se izkazali koristni zlasti v živalih. S pomočjo radioaktivnega fosforja in kalcija so sovjetski znanstveniki uspeli ugotoviti najrentabilnejši način za odrejanje količin hrane za živali, ki rasto. S tem so se radioaktivni izotopi uvrstili med analitike prehrabnih osnov za rastline in živali in

Z natrijevim izotopom ugotavljajo spremembe v krvnem obtoku po uspešno opravljeni plastični operaciji

Atomski reaktorji na pluton v Windscallu; stolp je visok 120 m

so potemtakem postali najboljše pomočniki človeka v iskanju boljših metod za povečanje žetvenega donosa in produktivnosti goveje živine in drobnice.

ATOMSKA URA — NAJTOČNEJŠI KRONOMETER

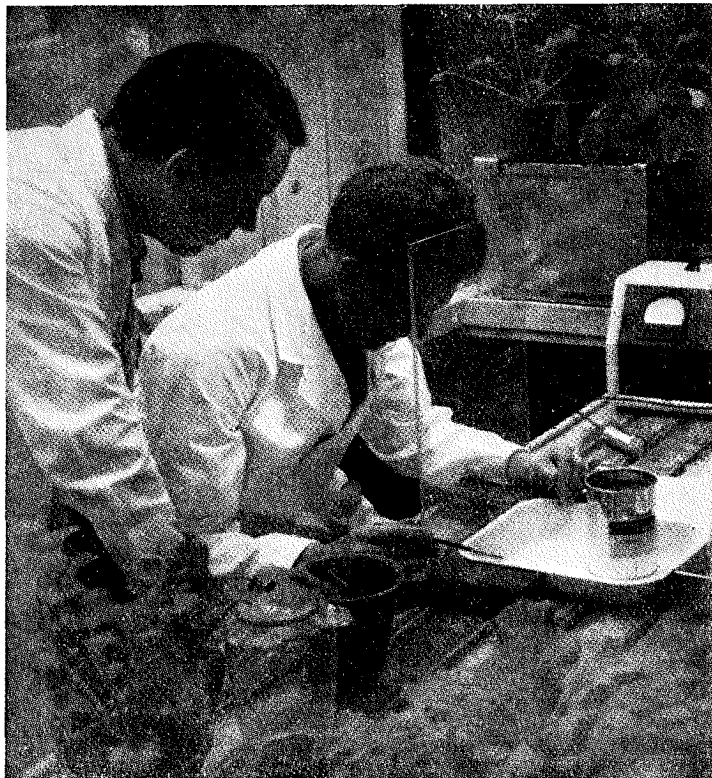
V angleških državnih fizikalnih laboratorijih so izdelali atomsko uro, ki je nedvomno najtočnejša na svetu. Sodijo, da bo ta ura točna celo za sekundo na 300 let. Ura deluje na osnovi notranje vibracije atomov kovine caesiuma, vibracijo pa povzroča medsebojna akcija obratov elektronov in jeder v samem atomu. Atomsko uro bodo uporabljali za kontrolo točnosti kremenčastih ur, ki so doslej merile najtočnejši čas.

SOVJETSKA ATOMSKA CENTRALA

Junija preteklega leta so v SZ dogradili prve industrijske

atomske električne centrale. Električni tok atomske centrale se vključuje v mrežo visoke napetosti in se uporablja hkrati z energijo, ki jo proizvajajo druge električne centrale. V enem letu, odkar atomska centrala deluje, so se pokazale velike prednosti takšnih naprav zlasti v zanesljivosti obratovanja in izkoriščanja. V navedenem času je sovjetska atomska električna centrala proizvedla 15 milijonov kilovatnih ur električne energije. Za gorivo v tej centrali uporabljajo uran. V 24 urah centrala porabi nič več kot 30 gramov urana pri kapaciteti 5000 kilovatov. V navadni termoelektrarni v 24 urah porabijo pri isti kapaciteti okrog 100 ton premoga. Toplota, ki se sprošča kot rezultat razpadanja uranovih jeder, odpremljajo z vodo preko sistema cevi v parni generator. Od tod pa napotijo vroče paro v navadno turbino, ki jo le-ta poganja.

Sovjetski znanstveniki so skupaj s strokovnjaki Dalj-

V kmetijski poskusni postaji z izotopi odkrivajo rastlinske škodljivce

nega vzhoda začeli proučevati uporabnost tako imenovanih »obežanih atomov« v kmetijstvu. Tako je kandidat biološke vede I. Belikov uporabil »obežane atome« radioaktivnih izotopov fosforja in ogljika za proučevanje vzrokov, ki vplivajo na žetveni donos važne industrijske rastline, soje. Kandidata biološke vede V. Rejman in V. Kosmakova pa sta izkoristila »obežane atome« za proučevanje vzrokov degeneracije krompirja. Kandidat biološke vede D. Gornik je uporabil rezultate nuklearne fizike v čebelarstvu: s pomočjo »obežanih atomov« je začel proučevati vpliv fosfornih gnojil na povečanje ustvarjanja medu pri lipah na Daljnem vzhodu. Daljnovzhodna podružnica Akademije znanosti SZ uporablja isto metodo za ugotavljanje bioloških lastnosti zdravilnega korena mandragore.

ATOMSKI ŠTEVEC

V eni izmed tovarn Rige so namestili atomski števec, ki z nezmotljivo točnostjo šteje predmete na tovarniškem tekočem traku. Seveda ta števec lahko beleži le predmete enake velikosti in vrste. V tej tovarni so prav tako začeli uporabljati radioaktivne indikatorje, ki odredajo gladino tekočine v zaprtih posodah in kotlih z velikim pritiskom.

RADIOAKTIVNI IZOTOP V MEDICINI

V sovjetski medicinski znanosti so se po uporabi radioaktivnih izotopov iz temeljev menjale poskusne metode. Na mah se je pojavila možnost proučevanja zamenjave tvari brez kirurških posegov. Z drugo besedo: medicinski znanstveniki zdaj lahko s pomočjo izotopov proučujejo spremembe v krvnem obtoku,

dihanje, asimilacijo (prilagoditev) hranljivih snovi itd. Sovjetski inženirji v sodelovanju z zdravniki so nadalje izdelali aparat z gama žarkji (GUT-400), ki proizvaja strogo dozirane količine žarkov radioaktivnega kobalta. Takšne aparate so že namestili v nekaterih sovjetskih bolnišnicah in klinikah. Razen tega so Sovjeti izpopolnili tudi metodo radio-terapije znotraj tkiva. S pomočjo posebnih igel vnašajo radioaktivna zdravila in preparate neposredno v odlično tkivo.

KONTROLOR KVALITETE

V oddelku za hladno valjanje leningrajske valjarne jekla so uvedli cel verižni sistem kontrolnih naprav, ki ugotavljajo kakovost jekla s pomočjo radioaktivnih izotopov. Radioaktivno markiranje hladno valjanega jekla je zamenjalo kemijsko in spektralno analizo. S tem je odstranjena možnost napak v tehnološkem režimu obdelave jeklenega traku.

Še ena letalonosilka — velikan

Potem ko so Angleži sporočili, da so dogradili novo veliko letalonosilko z najmodnejšimi napravami za reaktivna letala »Arc Royal«, so tudi iz Amerike, iz Združenih držav prišle vesti, da so na suhem doku v Newportu Newi dokončali največjo vojno ladjo in hkrati največjo vojno ladjo sveta, letalonosilko »Forrestal«. Na njej je prostora za 16.000 ljudi. Gradbeni stroški so ogromni, namreč 217 milijonov dolarjev (130 milijard 200 milijonov din). Krov je dolg 317 m, širok pa 77 m. Na tem prostoru bi lahko postavili dve veliki potniški ladji. Višina ladje je tolikšna, da se ob njej tudi velike plovne enote dobesedno izgube. Krov »Forrestala« ni lesen, temveč iz jekla, ker reaktivna letala potrebujejo posebno močna odletišča. Komandni mostiček se kot nebotičnik dviga nad krovom, notranjost ladje pa skriva posadko 3500 mož.

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Več pomoči društvom »Partizan«!

NA VRSTI je Zveza za telesno vzgojo »Partizan« kot druga organizacija, ki se je ljubeznivo odzvala naši prošnji za razgovor o vprašanih telesne vzgoje kot oblike za krepitev obrambne sposobnosti državljanov. V zvezi s tem objavljamo nekaj podatkov o članstvu »Partizana« v Sloveniji, kakor tudi problematiko vaditeljstva, razmaha tečajev, tekem, nastopov, taborjenj in akademij, ki jih je Zveza za telesno vzgojo prirejala v letu 1954.

Po nepopolnih pisemnih poročilih je konec decembra 1954 društvo »Partizan« v Sloveniji štelokrog 48.900 pripadnikov. Vaška in mestna telesnovzgojna društva imajo glede članstva levišji delež: prva namreč štejejo 19.714, a druga 20.791 članov. Članstvo industrijskih društev je manj številno (8368 članov). Čeprav je mladina in deca v večini (32.722), je njen delež v »Partizanu« z ozirom na njeno celotno število, zdaleč prešibak. Zlasti premalo je vključene v telesno vzgojo mladine v starosti od 14 do 18 let (10.053), nezadovoljivo pa je tudi število pionirske mladine in dece v starosti od 6 do 14 let (22.669). Socialna sestava članstva je naslednja: delavcev 12 %, kmetov 8 %, nameščenecv 29 %, vajencev 9 %, dijakov 34 %, gospodinj 3 % in drugih 5 %.

Telesnovzgojna organizacija ima svojo centralno zvezo, republiško zvezo in društva. »Partizan« Slovenije združuje v svoji zvezi 20 okrajnih zvez s skupno 263 društvi v naslednjih krajih naše ožje domovine: »Partizan« okrajna zveza Celje s 25 društvi, okrajna zveza Črnomelj s 3 društvi, Gorica s 16 društvi, Kočevje s 7 društvi, Koper s 9 društvi, Kranj s 13 društvi, Krško s 8 društvi, Ljubljana-okolica s 47 društvi, Ljutomer s 16 društv, Maribor-okolica s 25 društv, Murska Sobota s 14 društv, Novo mesto s 13 društv,

Postojna z 10 društv, Ptuj s 7 društv, Radovljica s 16 društv, Sežana s 4 društv, Slovenj Gradec z 9 društv, Šoštanj z 8 društv, Tolmin s 6 društv in Trbovlje s 7 društv.

Kakor je videti, štejejo primorski okraji sorazmerno veliko telesnovzgojnih društev kljub temu, da tam primanjuje telovadnic in drugih prostorov, ker za Italije telesne vzgoje na Primorskem tako rekoč ni bilo.

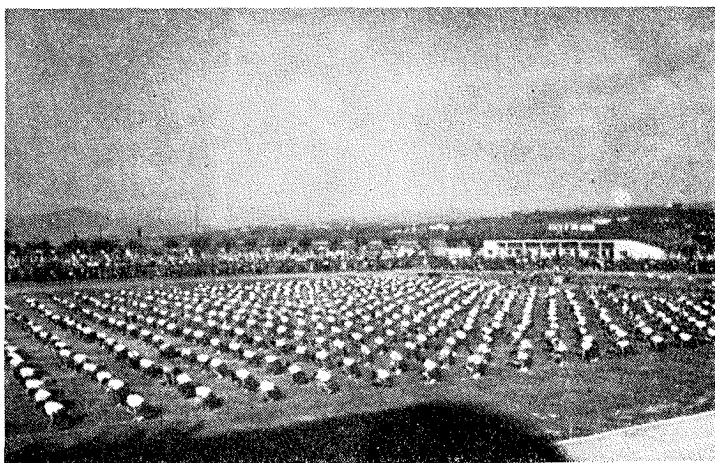
V okviru društev »Partizan« deluje 1470 prednjakov in prednjakinj, med katerimi opravlja delo načelnika oziroma načelnic okrog 55 učiteljev in 65 učiteljic.

Glede na novo teritorialno razdelitev je tudi Zveza »Partizana« Slovenije prilagodila svojo organizacijsko shemo tako, da od septembra tega leta šteje le 11 okrajnih zvez z istim številom društev (263), ki so na področju novo ustanovljenih sedežev okrajev razdeljene takole: Celje (34 društev), Gorica (23 društev), Kočevje (7 društev), Koper (18 društev), Kranj (29 društev), Ljubljana mesto in okolica (51 društev), Maribor (37 društev), Murska Sobota (25 društev),

Novo mesto (13 društev), Ptuj (12 društev) in Trbovlje (14 društev).

Vsa društva delujejo po odredkih od pionirjev do članov, in sicer vadi vsak oddelek najmanj dvakrat tedensko raznovrstne vaje z orodjem ali brez orodja, kakor tudi igre. Posebna oblika telesne vzgoje so tudi tekmovanja, nastopi in izleti. Iz poročil za leto 1954 je razvidno naslednje delo Zveze, okrajnih zvez in društev: 93 tečajev, 395 tekem, 136 nastopov, 24 taborjenj in 132 akademij. Tečajev se je udeležilo 2215 članov, ki so opravili 441 izpitov, na tekmah je sodelovalo 35.120 udeležencev in 86.900 gledalcev. Zlasti dobro so bili organizirani in obiskani društveni nastopi, ki se jih je udeležilo 42.836 nastopajočih članov in 103.050 gledalcev. Na 24 taborjenjih je bilo 1062 udeležencev 335 dni, na 132 akademijah pa je nastopilo 12.141 članov, ki jih je gledalo 24.950 ljudi. Tradicionalna oblika dela društev »Partizan« je nadalje Titova štafeta, ki se je je lani na vseh glavnih in stranskih progah v Sloveniji udeležilo 40.000 pripadnikov »Partizana«, nosilcev štafetnih palic, spremeljevalcev in organizatorjev.

Ves program telesnovzgojnih društev »Partizan« pospešuje

Z letošnjega nastopa »Partizana« v Kopru

razvijanje vseh tistih lastnosti in sposobnosti državljanov, ki naj jih da uspešna izvenarmadna vzgoja. Predvsem so to atletske panoge, plavanje, smučanje, ponekod že uvajajo streljanje, orientacijske pohode, razne izlete, taborjenja in podobno. Člani takšnih oblik vadbe ne odklanjajo, ker se zavedajo, da jim v telovadnici ali na prostem pridobljena moč in spretnost koristita v vsakdanjem življenju in za delovno sposobnost. Ponekod je seveda vadba še premalo pestra, drugod spet neupravičeno nergajo zoper proste vaje in vaje na orodju. Vendar so to le prehodni pojavi, ker se sicer vse omenjene vadbe na splošno z uspehom uveljavljajo. Vodstvo Zveze »Partizana«, je nadalje mnenja, da imajo elementi izvenarmadne vzgoje v okviru njihove organizacije dovolj perspektiv. Tako, na primer, članstvo z veseljem sprejema uvajanje nove discipline, to je streljanje. Uvesti bi kazalo tudi razne druge panoge, ki so se deloma že uveljavile, vendar ne s popolnim uspehom, ker primanjkuje sposobnega vaditeljskega kadra in primernih priročnikov. Te panoge so na primer: orientacijski pohodi, tekmovanja z različnimi obremenitvami in podobno.

(Vse te ovire za razvoj panog, ki krepijo obrambno sposobnost članstva, bodo nedvomno odpadale, ker je v Ljubljani odprt Center za izvenarmadno vzgojo s knjižnico, v kateri je moč najti vse vrste priročnikov, tako tudi priročnik za orientacijo na zemljišču. Drugo prepreko, pomanjkanje strokovnega kadra za izvajanje specifičnih izvenarmadnih vadb pa bo moč odpraviti s številnejšim sodelovanjem rezervnih oficirjev in članov ZB na orientacijskih pohodih in v delu organizacije »Partizan« na sploh. — (Op. ur.)

Vodstvo Zveze »Partizan« se nadalje pritožuje nad pichlo pomočjo Zveze borcev in Združenja rezervnih oficirjev, trdeč, da še ni bilo primera, da bi se neka terenska organizacija ZB ali ZRO sistematično angažirala v delu telesnovzgoj-

nih društev na področju posebnih nalog izvenarmadne vzgoje. Tudi individualna pomoč rezervnih oficirjev je po mnenju tega vodstva zelo šibka in ponekod posebnih nalog, kot so streljanje, čitanje kart, orientacijski pohodi in podobno, ni moč izvajati ali vsaj ne dobro pripraviti, ker se rezervni oficirji, ki prebivajo povsod, kjer delujejo »Parti-

zanska društva«, priprav in pohodov običajno ne udeležujejo.

Na koncu je vodstvo »Partizana« izrazilo željo, naj prek naše revije pozovemo tovariše in tovarišice iz osnovnih organizacij Zveze borcev in Združenja rezervnih oficirjev in jim priporočamo, da se aktivneje vključijo v delo partizanskih društev.

Spominski turnir SD »Vida Pregarc«

Konec avgusta, torej v času dopustov, ko se dejavnost naših organizacij in društev običajno poleže, je agilna strelska družina na Kodeljevem, ki nosi ime po Vidi Pregarc, priredila dobro uspel turnir v streljanju z zračno puško v dvorani športnega društva »Slovan«. Ta strelska prireditel, na kateri je izmed 15 povabljenih strelskih družin sodelovalo šest popolnih in dve nepopolni ekipi s 172 strelci in strelkami, je bila delež SD »Vida Pregarc« k praznovanju 10-letnice osvoboditve, hkrati pa je bil turnir posvečen spomenu 13-letnice mučeniške smrti Vide

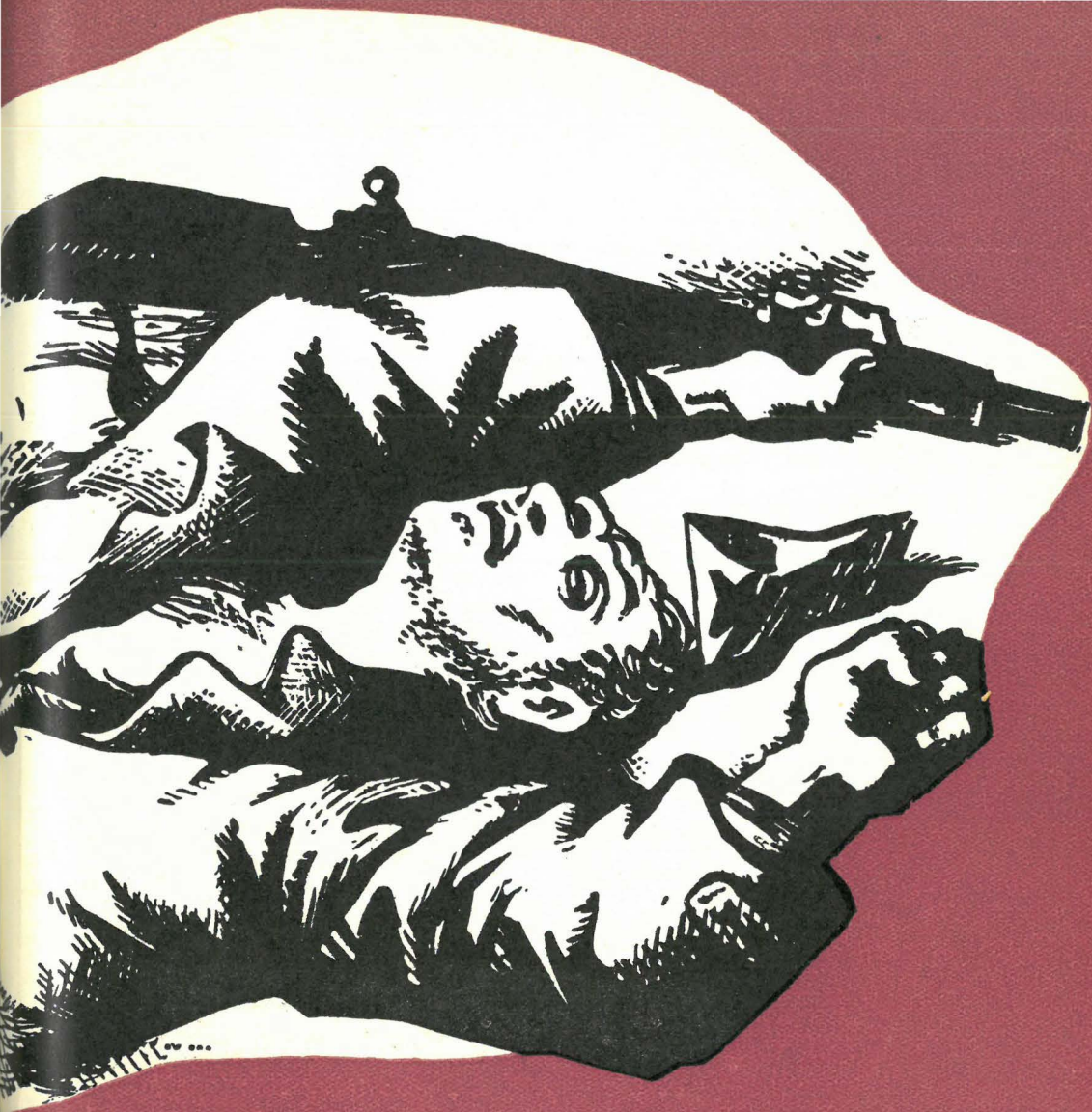
Pregarčeve, katere ime si je prizadevno strelsko društvo s Kodeljevega nadelo. Na tekmovanju je povsem zmagala domača strelska družina, in to kot ekipa, kakor tudi v tekmovanju med posamezniki, člani, članicami in mladinci. S tem je strelska družina »Vida Pregarc« ponovno potrdila, da ima v svojih vrstah dosti dobrih strelcev, ki so dosegli precej izenačene rezultate. Ob zaključku turnirja je zmagovalac dobil prehodni pokal in zlato plaketo, drugo in tretje plasirani ekipi pa sta iz rok zastopnika ZB Kodeljevo prejeli srebrno in bronasto plaketo. Ostale skupine so se morale zadovoljiti z diplomami.

Tehnično in organizacijsko izvedbo so oskrbeli predsednik Jože Planinc, sekretar Dušan Sedej in Karel Strekelj. Požrtvovalnosti omenjenih treh tovarišev je pripisati, da je turnir odlično potekal, na strelišču samem pa je vladala vzorna disciplina.

Strelci družine »Vida Pregarc« so v minuli sezoni dosegali take rezultate, da po mnenju ostalih družin in izjavah zastopnikov Mestnega odbora niso imeli konkurence v Ljubljani in bržčas tudi ne v Sloveniji. Nedvomno je te uspehe pripisati marljivemu delu vodstva SD »Vida Pregarc« s posamezniki, kakor tudi discipliniranosti vseh članov družine, ki jim k izrednemu napredku čestitamo, v prihodnje pa želimo še polno zadetkov v črno!

R. E.

BOREC

LJUBLJANSKA TOVARNA HRANIL • Ljubljana, Šmartinska cesta 30

PRIPOROČA SVOJE DOBRO ZNANE IN
UVEDENE PROIZVODE: K A V O V I N E,
OVSENE KOSMIČE, SPECIALNI ZDROB
ZA DOJENČKE, VANILJIN SLADKOR, PE-
CILNI PRAŠEK, CIMET, POPER, RUME-
NIN, ACITRON, PUDINGE RAZNIH OKUSOV
IN SODO BIKARBONO. NAD 45 LET V
SLUŽBI LJUDSTVA! • USTANOVLJ. 1909

ELEKTRIČNI STROJI — GASILSKA OPREMA — HLADILNIKI

MOTOR ŠKOFJA LOKA

ŽELEZNIŠKA POSTAJA: ŠKOFJA LOKA

IZDELUJE: elektromotorje, asinhroni, v zaprti in zaščiteni izvedbi od 1,21 do 5,2 kW. Električne brusilne stroje 1,21 kW 2800 o/min, 0,60 kW 2780 o/min. Električne krožne žage z elektromotorjem 5,2 kW 1400 o/min ter zvezda trikot stikalom. Gasilske črpalke tipa T-I-1 300 l/min z bencinskim motorjem 5—6 KS. Gasilske armature, ročnike, spojke »Storz«, trodelne razdelilce, vodne zbiralce itd. Sirene, električne z elektromotorjem 4,2 kW, domet zvoka 8 km, ročne, primerne za kamnolome in slično, z dometom zvoka 0,5 km. Hladilne naprave. Naprave za navodnjavanje. — Če trg. mreža v vašem kraju nima naših izdelkov v zalogi, se obračajte direktno na tovarno.

TRGOVSKO PODJETJE
MLINAR
LJUBLJANA, RESLJEVA CESTA 16
TELEFON 31-526

NUDIMO VAM: MLINSKO TEHNIČNE
POTREBŠČINE, STROJE IN STROJNO
OPREMO ZA MLINE IN ŽAGE

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Subić in Milan Bizovičar.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Stane Skrabar-Braškar in Jože Bertoncelj-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštini predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštini predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 11 — Letnik VII — November 1955

Ob letošnjem 29. novembru

ZA ČLANE Zveze borcev 29. november nikoli ni bil samo največji državni praznik, temveč tudi dan, ki nam z neizprosno doslednostjo narekuje — kakor v času narodnoosvobodilne borbe — da pogledamo in ocenimo uspehe, ki smo jih dosegli v letošnjem letu, da ugotovimo pomanjkljivosti, ki so bile krive, da naši uspehi niso bili še večji in boljši. To še prav posebno velja za letošnji 29. november, ko obenem praznujemo deseto obletnico osvoboditve naše domovine.

Nesporna resnica je, da se je v teh desetih letih naša dežela tako spremenila, da jo tisti, ki so jo poznali ob osvoboditvi, pa teh deset let niso bili z nami, komaj še prepoznajo. Tej številki »Borca« je priloženih nekaj statističnih podatkov, ki prepričevalno govorijo, da smo kljub vsem težavam lahko ponosni na to, kar smo dosegli in ustvarili v teh desetih letih. Letos so začeli obratovati zadnji veliki objekti, predvideni v petletnem načrtu. S prvim septembrom tega leta so začele poslovati nove temeljne enote ljudske oblasti in demokratičnega socializma — komune, ki bodo v počasnem, toda neizbežnem procesu odmiranja države nedvomno odigrale veliko vlogo. Mednarodni položaj Jugoslavije, njen ugled, se je v tem letu še bolj dvignil, varnost njenih meja z vzpostavitvijo prijateljskih odnosov s SZ in ostalimi deželami ljudskih demokracij — še bolj okrepila. Vendar med-

narodni položaj še ni tak, da bi se mogli odreči nadaljnji krepitvi naše obrambe. Tega se moramo vsi bivši borci in aktivisti dobro zavedati. Moderno oborožena armada ni samo jamstvo za našo neodvisnost, krepka opora naši dosledni politiki za mir in prijateljstvo med narodi, temveč tudi resno svarilo raznim vojnim hujskačem v svetu, ki na žalost še obstojajo in — rovarijo.

Kar nam letos povzroča preglavice, je vprašanje, kako dvigniti življenjsko raven naših delavcev in nameščencev. Naše vodstvo je že napovedalo take ukrepe, da v njihov uspeh ni mogoče dvomiti pod pogojem, da se bodo dosledno uresničevali. To poudarjam še posebej zato, ker večkrat ugotavljamo med našimi bivšimi borci in bivšimi aktivisti pojave malodušja, prvič zaradi težav, s katerimi se moramo neprestano boriti, in drugič zaradi drugih negativnih pojavov v naši družbi in v gospodarstvu še posebej. Zopet — pravijo — je najslabše za tistega, ki je pošten in se nesebično trudi za blagostanje vse naše skupnosti. Temu še posebej odgovarjamo: negativni pojavi obstojajo, toda, ali bo kaj bolje, če jih bomo samo ugotavljali, ne pa se tudi z vso odločnostjo borili za njihovo odstranitev? Malodušja nismo poznali v dneh, ki so bili za nas vse neprimerno težji. Osnovna dolžnost slehernega člana Zveze borcev danes je — ne tarnati, ne držati rok križem, temveč s pomočjo osnovnih političnih orga-

nizacij na terenu začeti odločen boj proti škodljivim pojavom v naši družbi, v našem gospodarstvu, kratkoma proti vsem, ki na kakršenkoli način slabijo notranjepolitični položaj naše skupnosti. Borili smo se in trpeli za novo socialistično državo, skoraj dva milijona ljudi je umrlo zanjo, sedaj je naša pravica in dolžnost, da preprečimo posameznikom kakršnokoli dejanje, ki skupno-

sti ni v korist in zmanjšuje njen ugled doma in v svetu.

V ponosni zavesti, da smo v teh desetih letih ustvarili temeljne pogoje za boljšo prihodnost, prežeti z odločno voljo, da zgradimo tako državo, v kateri bo življenje resnično lepo, ki bo naša sreča in naš ponos, praznujmo naš letošnji 29. november — Dan republike.

Tomo Brejc

Uspehi naše velike graditve

NAVADA je, da se ob naših pomembnih zgodovinskih obletnicah spominjamo minulih dogodkov, zaradi katerih živeči rod nemoteno uživa svobodo. Ob takih priložnostih, kot je letošnje praznovanje desete obletnice osvoboditve, pa se naše misli in pogledi ne vračajo samo nazaj v NOB, ampak tudi v polpreteklo dobo, ki je tej borbi sledila kot njen neposredni rezultat, v dobo, ki povezuje našo pravično borbo s sedanostjo, v kateri živimo. To leto namreč praznujemo zaključek desetletnega povojnega obdobja politično-gospodarske graditve socialistične družbe, tiste družbe, o kateri so govorili in po njej hrepeneli borci na položajih, tisoči ljudi v taboriščih in zaporih, ilegalci na svojem tajnem delu, aktivisti ter drugi domoljubi v naši ožji domovini in v vsej Jugoslaviji. Hkrati z deseto obletnico zmagovite povojne graditve pa praznujemo tudi Dan republike, kateremu že dvanaest let zapovrstjo posvečamo dosežene zmage in uspehe v demokratizaciji naše dežele.

Ob tem dvojnem praznovanju so naše misli in čustva posvečena predvsem tistemu, kar smo po uspešno zaključeni borbi zgradili: delovnim zmagam, ki so sledile kot neizogiben rezultat naših vojnih naporov in stremljenj, porojenih iz trpljenja in bede našega delovnega človeka pred minulo vojno in pod okupatorjem. In teh ni malo, čeprav jih pogosto ne znamo ceniti, ker se nam zaradi vsakodnevnih tegob in naše zaverovanosti v lastne skrbi ali pa tudi zaradi ozkega obzorja, zastre naš pogled, kakor se zoži graditelju, ki stoječ pod visoko stavbo ne

vidi več vrha, temveč le temelje, ki jih je bil že dolgo tega postavil. Morda zato, ker začrtana in mnogokje že dobro zaščitena pot naše graditve ni bila lahka in ker je človek že po svojem bistvu tak, da se raje oklepa gladkih kot hrupavih poti, pogostokrat zdvomimo, če so bili in če so naši napori potrebni, še zlasti, ker je trajalo malone deset let, da je bilo naše truda polno delo poplačano z večjimi uspehi. Pri tem pa pozabljamo, da so celo razvite, kapitalistične države potrebovale desetletja za svoj industrijski vzpon in mehanizacijo kmetijstva, čeprav jim ni primanjkovalo ne denarja, ne gradiva in ne ljudi, ki so znali graditi. Mi pa smo se morali vsega učiti in graditi z lastnimi silami, ne da bi se mogli po kom zgledovati. Razen tega so nas v povojni graditvi pestile mnogotere težave. Če smo torej hoteli graditi, smo morali zaradi draginje surovin in drugih nevšečnosti dajati prednost velikim industrijskim objektom, sredstva pa jemati tudi iz drugih panog gospodarstva, katerih zaostajanje je kasneje povzročilo zastoj proizvodnje potrošnega blaga, pešanje kmetijstva itd.

Če upoštevamo še, da so se tem težavam pridružile tudi nekatere druge, nastale n. pr. zaradi velikih premikov v strukturi prebivalstva, je podoba našega družbeno gospodarskega položaja minulih in današnjih dni malodane popolna. Nobena dežela namreč ni zabeležila tako naglega porasta industrijskega prebivalstva kot ga je Jugoslavija v nekaj letih po vojni. Zlasti je to značilno za Slovenijo, v kateri je po štetju leta 1954 330.380 delavcev in nameščencev (140.378 v letu 1939). Ra-

zumljivo je, da so te spremembe (60% industrijskega in mestnega, ter 40% kmetijskega prebivalstva — po zadnjem štetju) nujno morale povzročiti zelo velike težave v mestih in industrijskih središčih, ki se kažejo zlasti v pomanjkanju stanovanj, prometnih sredstev ter primernih kulturnih, prosvetnih in zdravstvenih pogojev. Zaostrila pa so se tudi vprašanja komunalnih uslug, obrtništva itd., ki povzročajo skupaj nemalo skrbi in nevšečnosti (v teh problemih je najbolj vidno tisto nesorazmerje med industrijsko graditvijo in družbenim nivojem, ki smo ga prej omenili). Spričo resnično perečih pomanjkljivosti pa hkrati tudi pozabljamo (eni bolj, drugi manj) na številne pridobitve naše socialistične družbe, od povečane možnosti za zaslužek do pokojnin, invalidnin, bolezenskega zavarovanja, štipendij, dodatkov za otroke, šolsko izobraževanje, skratka na vse prednosti, ki jih je prenekateremu delovnemu človeku nekdanja družba kratila, socialistična družba pa mu jih zagotavlja kljub velikim izdatkom za osnovne investicijske gradnje. Ne smemo pozabiti, da je šele socialistična družba zagotovila primerno življenje invalidom; leta 1954 je zanje izdala eno milijardo 618 milijonov (leta 1939 le 16 milijonov — podatki za Slovenijo), na račun pokojnin leta 1954 4 milijarde 90 milijonov (leta 1939 le 33 milijonov), za bolezenske dajatve 4 milijarde 828 milijonov (leta 1939 77 milijonov) itd. Če upoštevamo vse to, spoznamo, da smo tudi glede zvišanja življenjske ravni napredovali, vsekakor bolj, kot se zdi nekaterim, ki so že pozabili na kapitalistične pogoje in razmere

in ki ne upoštevajo naše zaostalosti ter presojajo doseženi razvoj je s stališča svojih potreb.

Te pravice je, kot rečeno, socialistična družba z napredno zakonodajo zagotovila svojim članom kljub izdatkom za industrijsko izgradnjo, ki so močno bremenili in še močno bremene njen proračun. Prav tako je naša država morala zlasti po resoluciji Informbiroja, ko je bila v nevarnosti naša neodvisnost, ogromne vsote investirati v izgradnjo vojne industrije in v tiste panoge industrije, ki so nam zagotovile proizvodnjo materiala, ki ga zaradi blokade nismo mogli več uvažati. Za izgradnjo industrije je Slovenija prejela $\frac{1}{3}$ vseh zveznih sredstev in to predvsem za barvno in črno metalurgijo (za dograditev tovarne aluminija v Kidričevem, razširitev železarn v Štorah, na Jesenicah, Ravnah itd.). Nadalje je bilo v Sloveniji investiranih veliko sredstev za povečanje zmogljivosti strojegradnje, »Metalne« v Mariboru, »Litostroja« v Ljubljani in za izgradnjo drugih industrijskih objektov.

V nasprotju s trditvami nekaterih črnoglednežev, češ da naša republika sorazmerno zaostaja za drugimi v gospodarskem, zlasti v industrijskem razvoju, so podatki o tempu izgrajevanja industrije v letu 1952. Ti govore, da je delež investicij, namenjenih industriji tega leta, v zveznem merilu dosegel 71%, v merilu Slovenije pa 75,5% vrednosti vseh novih investicij. Na področju LRS je nadalje potekala izgradnja osnovnih skladov industrije skoraj vzporedno z izgradnjo teh skladov v FLRJ, čeprav je n. pr. petletni plan dolašal, da se bo sorazmerno več gradilo v gospodarsko zaostajajočih, vendar naravno bogatih področjih. Od leta 1945 do 1953 se je z gornjimi investicijami povečala vrednost osnovnih sredstev v industriji FLRJ 1,69-krat, v industriji LRS pa 1,61-krat.

Nedvomen napredek smo dosegli tudi glede proizvodnosti v vsej industrijski dejavnosti. Medtem ko je n. pr. število zaposlenih v industriji nekaj let (do 1951) sorazmerno hitreje naraščalo kot obseg industrijske proizvodnje, je zlasti leta 1951 in 1953 in pozneje opaziti razveseljiv pojav, da je namreč manj delavstva izdelalo več proizvodov. To pa je, kot vemo, eden izmed pglavitnih pogojev za izboljšanje naše življenjske ravni.

Tekoči trak v tovarni »Iskra« v Kranju

Prirodna bogastva, ogromne vodne sile in dokajšnje zaloge premoga so omogočile izgradnjo naših energetskega virov. Proizvodnja električne energije je po osvoboditvi zelo narasla: v FLRJ za 2,9-krat, v LRS za 3,7-krat. Vsa naša država pa ima glede na to, da jo po prirodnih kapacitetah vodne energije prištevajo na drugo mesto med evropskimi državami, še velike, skoroda neomejene možnosti za nadaljnjo elektrifikacijo. Razpoložljivi vodnoenergetski potencial v FLR Jugoslaviji znaša 16.500.000 kW. v LRS 2.270.000 kW. Če te številke primerjamo z izkoriščenim potencialom, ugotovimo, da smo doslej v zveznem merilu od tega potenciala izkoristili le 2,4%, v Sloveniji pa 8,9%. V gradnji so objekti, ki bodo izkoristili potencial za nadaljnjih 6,4% v FLRJ, oziroma za 5% v LRS. Po vojni smo začeli graditi nekaj velikih hidroelektrarn in termoelektrarn, med katerimi mnoge že obratujejo z enim, dvema ali celo tremi agregati. Tako je že v pogonu 6 novih hidroelektrarn s 13 agregati in skupno zmogljivostjo 127.100 kW, v kratkem pa bodo začele obratovati še nekatere termoelektrarne in hidroelektrarne s skupno zmogljivostjo 124.000 kW.

Pomanjkanje prostora nam ne dopušča, da bi podrobneje naštevati uspehe v vseh industrijskih in drugih gospodarskih panogah, zato se bomo omejili le na pomembnejše stroke in objekte, zgrajene po osvoboditvi. Glede kovinarske stroke naj omenimo, da je le-ta pri nas ena izmed najstarejših industrij. V desetih letih se je obseg proizvodnje v tej stroki še povečal, tako da je dosegel že štirikratno predvojno proizvodnjo. Trenutno obratuje v Sloveniji 83 velikih, srednjih in malih podjetij te vrste, ki izdelujejo nad 20.000 najrazličnejših izdelkov. Zlasti je napredovala strojegradnja, v okviru katere je bilo zgrajenih veliko novih, preurejenih in povečanih pa obilo obstoječih podjetij. Med temi so si pridobile upravičen sloves tovarna avtomobilov v Mariboru, »Litostroja« v Ljubljani, ki se je na domačih in tujih trgih v prvi vrsti uveljavil s proizvodnjo največjih turbinskih agregatov za hidrocentrale, »Metalna« v Mariboru, ki v povečanem obratu izdeluje niz velikih jeklenih in železnih konstrukcij, Strojne tovarne v Trbovljah, ki poleg specialnih rudarskih naprav izdeluje tudi razne gradbene stroje, žerjave, transporterje,

dvigala in drugo, »Rog«, Tovarna pisalnih strojev v Ljubljani, Tovarna igel v Kobaridu, Hidromontaža v Mariboru itd.

Med številnimi elektroindustrijskimi podjetji, ki jih prej tako rekoč ni bilo, naj omenimo »Iskro« v Kranju s proizvodnjo raznovrstnih električnih instrumentov in aparatov ter kinoaparatur, dalje »Telekomunikacije«, ki izdelujejo radijske domače aparate ter VF telefonske aparature, »Elmo« v Črnučah, ki je zadnji čas začela izdelovati tudi električne aparate za široko potrošnjo itd., itd. Zelo so napredovala tudi podjetja lesne stroke, med temi zlasti Tovarna lesenitnih plošč v Ilirski Bistrici, medtem ko je v Novi Gorici zrasla popolnoma nova tovarna pohištva. Povsem nove so tudi tovarne ozir. oddelki tovarn za proizvodnjo sintetičnih organskih barvil, kakor tudi farmacevtskih in fotokemičnih izdelkov, kot »Lek« v Ljubljani in Mengšu, »Etol« v Celju itd. Močno so bile povečane tudi kapacitete za izdelavo žveplene kisline in proizvodnjo superfosfata v Celjski cinkarni. Velja omeniti še novo tovarno rotacijskega papirja v Vidmu (zmogljivost 20.000 ton letno), ki nam bo prihranila obilo deviznih sredstev, ki smo jih potrošili za uvoz papirja, in številna tekstilna podjetja, ki so povečala proizvodnjo za 22%.

Številni gospodarski objekti, zgrajeni po osvoboditvi pa so nemalo pospešili tudi razvoj kmetijstva v naši republiki. Tako sta bili

po letu 1945 dograjeni sodobni mlekarne v Sežani in Murski Soboti, v Ljubljani, Kobaridu, Novem mestu in Kopru pa so podobne kmetijske naprave tik pred dograditvijo. Za pospeševanje obnove vinogradov in izboljšanje kakovosti vina je bila v Kopru leta 1952 zgrajena velika 300-vagonska klet, v Dobrovem v Brdih pa enako veliko klet še grade. Zgrajenih in opremljenih je bilo 12 agroservisnih delavnic za popravilo kmetijskih strojev, v Ljubljani pa grade velik mesni kombinat in tovarno namakalnih naprav ter se pripravljajo na graditev tovarne sadnih sokov.

Industrija poljedelskih strojev je dala kmetijstvu leta 1951 11.452, leta 1953 pa 11.174 ton poljedelskih strojev. Vendar mehanizacija še ni zadostna, ker pride pri nas na en traktor 800 ha obdelovalne površine (v Angliji 23, v Italiji 233 hektarov). Tudi uporaba umetnih gnojil še ne zadovoljuje, čeprav je že trikrat večja kot pa je bila pred vojno. Nadaljnjo mehanizacijo otežkoča razdrobljenost kmetijskih posestev in je zategadelj možna le na zadržni osnovi. Razdrobljenost kmetijskega gospodarstva je tudi vzrok, da je poraba ljudske delovne sile pri nas zelo velika. Nizka delovna storilnost kot posledica tega, povzroča dokaj nizko blagovno proizvodnjo in sorazmerno majhen dohodek kmečkih proizvajalca.

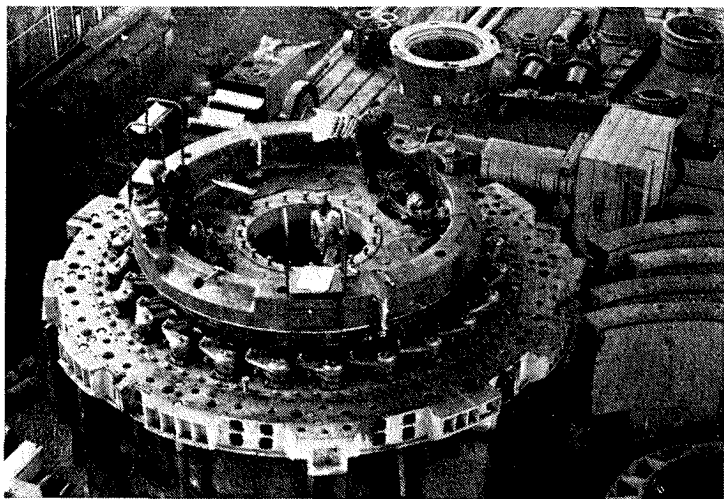
Investicije v kmetijstvu so bile vložene predvsem za povečanje

strojnega parka, za nove predelovalne obrate, za melioracijska dela, za selekcijsko in semensko službo, za zaščito rastlin in šolstvo. Na teh področjih smo dosegli viđen napredek. Za te namene, kakor tudi za pospešitev razvoja zadržništva, zagotavlja zvezni in republiški proračun za letošnje, a zlasti prihodnje leto, znatno višja investicijska sredstva kot pred leti.

Na področju graditve vasi, napredka kmetijske proizvodnje in kulturno-prosvetne vzgoje, je opravilo važne naloge v teh po-vojnih letih kmetijsko zadržništvo. Zlasti so se razvile splošne kmetijske zadruge in posestva teh zadrž, ki so postala mnogokje odločujoč činitelj pri pospeševanju kmetijske proizvodnje v svoji okolici. Splošne kmetijske zadruge, 781 po številu, združujejo dan-današnji že nad 70% vseh kmeč-kih gospodarstev in imajo v lasti nad 1200 raznovrstnih proizvodnih in uslužnostnih podjetij (mlekar-ne, sušilnice, klavnice, mline, obrtne delavnice, zadržna pose-stva, žage, opekarne itd.). Izvoz kmetijskih proizvodov, ki jih od-kupujejo, je kmetijskim zadržam omogočil nabavo raznih strojev in reprodukciskega gradiva. Z uvo-ženimi stroji pa so nastali ugodni pogoji za še večji razmah meha-nizacije na vasi. Najživahnejši razvoj je dosegla dejavnost živino-rejskih zadržnih odborov, ki se marljivo ukvarjajo zlasti s selek-cijskim delom. Uspehe so dosegli predvsem s selekcijo krav, kate-rih mlečnost se je kljub pomanj-kanju močnih krmil dvignila pov-prечно na 2200 litrov (republiško povprečje 1500 litrov).

Zadruge so pripomogle tudi h kulturno-prosvetnemu razvoju vasi. Dograjenih je bilo nad 200 zadrž-nih domov, od katerih je 38 oprem-ljenih s kinoprojektorji. Razvoj kmetijskega zadržništva kaže, da postajajo kmetijske zadruge obli-ka samouprave vasi, ki jo je treba v tej smeri še odločneje razvijati.

Izreden razmah v naših repub-likah, zlasti v Sloveniji, je doži-vela mreža šolskih, prosvetnih in kulturnih ustanov. Pred vojno je prišla ena šola na okrog 35.526, danes že na 8924, v LRS pa celo na 1153 prebivalcev. V desetih letih je bilo na novo zgrajenih in ob-novljenih 54 šolskih poslopij. Ven-dar je še mnogokje, kot n. pr. v murskosoboškem okraju in mestih ter industrijskih središč občutno

Ena izmed litostrojskih dimenzij v »Litostroju«, Ljubljana

pomanjkanje šolskega prostora, ker je število prebivalcev v zadnjem desetletju zelo naraslo.

Skoraj podvojilo se je v letih po osvoboditvi število popolnih gimnazij. Zlasti pomembno za razvoj kmetijske in delavske mladine je, da so bili popolni gimnazijski zavodi ustanovljeni v novopriključenih krajih (Gorica, Ajdovščina, Postojna itd.), v industrijskih središčih (Kamnik, Škofja Loka, Jesenice, Ravne, Trbovlje), pa tudi v nekaterih naših kmetijskih predelih (Črnomelj, Brežice, Stična). Število dijakov višjih gimnazij je od 4349 leta 1939/40 v letu 1954/55 naraslo na 6461.

Medtem ko so pred vojno tako imenovane »obrtno nadaljevalne« šole zajele le približno 56 % vajenske mladine, danes vsi vajenci obiskujejo vajenske šole s celoletnim poukom, ali tromesečne vajenske šole v okviru internatov in strokovne tečaje. Močno so se uveljavile tudi industrijske šole pri naših večjih podjetjih raznih strok (»Iskra« v Kranju, TAM v Mariboru, Železarna na Jesenicah, Rogaška Slatina itd.). Pred vojno so bile v Sloveniji le 3 srednje strokovne šole, danes jih je že 17 z nad 3900 dijakov (pred vojno 780 dijakov). Dalje je treba omeniti še številne srednje šole za vzgojo v umetnosti (glasbene, baletne itd.), ki jih obiskuje nad 3350 dijakov.

Morda največji razvoj kažejo v letih po osvoboditvi naše visoke šole in akademije. Popolnoma na novo so bile ustanovljene nekatere fakultete (za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo, ekonomska, akademija za igralsko umetnost ter akademija za likovno umetnost). Do konca leta 1954 so ljubljanska univerza in tri umetniške akademije za svojo izgradnjo prejele 562.367.000 din, s tem zneskom zgradile vodogradbeni in metalurški inštitut, dogradile ru-

Železarna na Jesenicah — eden izmed notranjih obratov

darski, kemični in elektroinštitut ter nabavile opremo za vse našete znanstvene ustanove ter za medicinske klinike in inštitute medicinske fakultete. Naraslo je tudi število učnega osebja in slušateljev univerze. Učni kader je od 150 članov leta 1940 narasel na 425 stalnih in 150 honorarnih nameščenecv ter sodelavcev v letu 1954. Število slušateljev pa je od 769 v letu 1919 (2283 leta 1940/41) naraslo na 6895 v letu 1954/55.

V času od osvoboditve do danes je bila kot najvišja znanstvena ustanova LRS največ pozornosti deležna Slovenska akademija znanosti in umetnosti. Sredstva, ki jih je v tem desetletju prejemale tudi izven proračunskih kreditov, so ji omogočila izgradnjo nekaterih najmodernejših inštitutov za raziskovalno-znanstvene naloge. Tako so po osvoboditvi zrasli Ke-

mični inštitut Borisa Kidriča, Fizikalni inštitut Jožeta Štefana, Inštitut za elektriško gospodarstvo ter Inštitut za turbinske stroje. V ta namen je SAZU prejela v desetih letih 839.664.000 dinarjev.

Pripomba uredništva: S tem kratkim in nepopolnim pregledom desetletnega gospodarskega razvoja v LRS nismo mogli zajeti napredka v vseh strokah. Tako na primer sploh nismo obravnavali gradbeništva, prometa in obrti, ostale stroke pa le na kratko. Pripominjamo, da smo osnovne misli in podatke vzeli iz obsežne knjige »Deset let socialistične graditve v Sloveniji« in iz uvodnih besed, ki jih je za to jubilejno publikacijo napisal Stane Kavčič, organizacijski sekretar SZDL Slovenije. To knjigo, ki jo je pred kratkim izdalo predsedstvo GO SZDL Slovenije, našim bralcem priporočamo.

Tovarna aluminija v Kidričevem — pogled na del zunanjih obratov

V zgodovinskem Jajcu pred dvanajstimi leti

V DIVJI in slikoviti dolini reke Vrbas, ki si je na mnogih mestih izkopala svoje korito sredi visokih in nevarnih skalnatih previsov, tam, kjer Pliva v veličastnem slapu strmoglavi v Vrbas, leži starodavno Jajce, mesto velikega »bosenskega rusage«, splitskega hercoga Hrvoja Vukčića Hrvatinića. To je mesto s starodavnimi zgodovinskimi izročili, z znaki slave zadnjih bosenskih kraljev in ostanki turškega gospodstva, kraj, na katerem se križa stoletna kultura bogomilov in krščanstva z ostanki orientalskega islama in se izliva v pestro mešanico kultur, navad, običajev in izročil. V Jajcu počivajo kosti zadnjega bosenskega kralja Stjepana Tomaševića, ki so ga Turki pokončali blizu tega mesta.

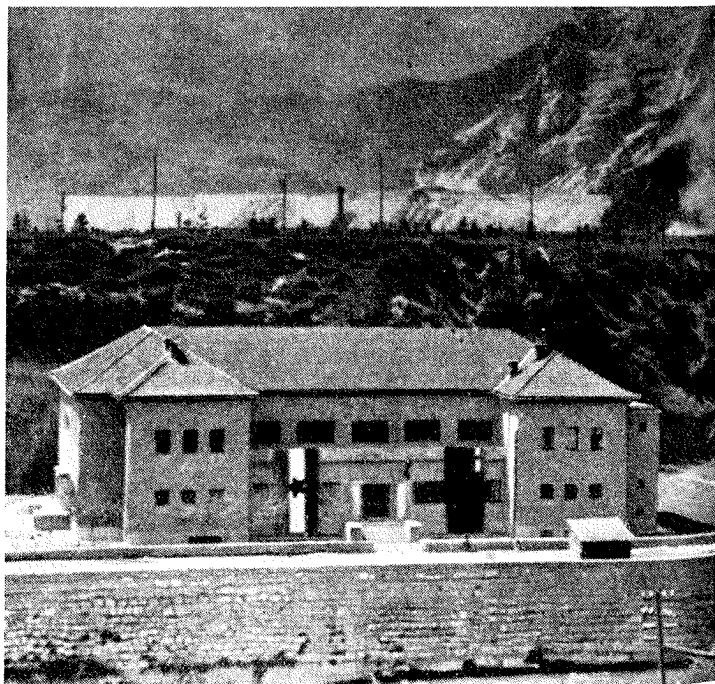
Jajce si je v najnovejši zgodovini — pred dvanajstimi leti — izbralo za svoje drugo zasedanje Antifašistično veče narodnog oslobodjenja, na katerem so se od narodov Jugoslavije izvoljeni predstavniki odločili ustvariti Demokratsko Federativno Jugoslavijo. Tedaj, ko so predstavniki vseh jugoslovanskih narodov začeli prihajati v osvobodjeno Jajce, je Evropa ječala pod pritiskom nacističnega škornja. Tu, nekje na tleh »zaostalega« Balkana, v bližini utrjenih sovražnih garnizij, v Jajcu pa so narodi Jugoslavije po svojih zastopnikih že sklepali o svoji državni ureditvi, o ciljih svoje edinstvene borbe in ukrepih, ki jih je bilo še treba podvzeti, da je bil okupator dokončno pregnan iz naše dežele.

Preporod na osvobojenem ozemlju

Sedemnajstega avgusta 1943, dobre tri mesece pred zasedanjem, so enote NOV tretjič osvobodile Jajce. Osvobodile so ga po preudarku, kajti nikjer drugje kakor v Jajcu — tako je odločil Vrhovni štab — naj bo zasedanje AVNOJ. Kmalu po osvoboditvi je v

Jajce prispel tovariš Tito z Vrhovnim štabom. Na desni obali Plive je tedaj bilo malone porušeno poslopje Doma kulture, bivšega žarišča Sokolov, zgorelega pod sovražnikovimi bombami. (Danes je v tej stavbi, ki je bila prezidana in preurejena, vzorno opremljen muzej AVNOJ.) Pionirji pri Vrhovnem štabu NOV in POJ so Dom kulture v kratkem pozidali in kmalu je v njem zaživelo polnokrvno prosvetno-kulturno življenje. Tito se je nastanil v baraki pred katakombami, nekakšno podzemno grobnico, ki jo je zgradil eden izmed zadnjih bosenskih vladarjev. Kljub temu da ga je zaposlovalo važno vojno in državniško delo, je maršal (ta častni naziv mu je AVNOJ podelil na zasedanju v Jajcu) često prihajal gledat, kako napreduje obnova Doma kulture. S člani Vrhovnega štaba in CK je hodil od delavca do de-

lavca in se zanimal, kakšne so njihove težkoče. Predočiti si je namreč treba, da bi v mirodobnih pogojih takšno stavbo gradili najmanj nekaj mesecev — partizanski pionirji pa so jo obnovili v pičlih treh tednih. Zavest je bila tista, ki je graditeljem dajala poleta. Dne 1. oktobra, ko je bil dom dokončno obnovljen in opremljen z napisi na balkonu: »Živela naša junaška Narodnoosvobodilna vojska« in nad odrom: »Smrt fašizmu — svobodo narodu!«, so ga graditelji izročili svojemu namenu. Otvoritve se je udeležil sam maršal s člani Vrhovnega štaba. Kmalu zatem je bila v domu, ki je nedvomno še pridobil z lepo opremo, proslava 26-letnice Oktobrske revolucije in vrsta drugih političnih in kulturnih prireditev, s katerimi je Dom postal središče kulturnega življenja v Jajcu. Gledališke družine, ansambel »Narodne osvoboditve« in pevski zbori, ki sta jih vodila Oskar Danon in Nikola Hercigonja, so dajali prireditvam umetniški pečat. Skoraj pet

Jajce, 29. novembra 1943: Dom AVNOJ

»Na svidenje, tovariši, v Beogradu na tretjem zasedanju!« je dejal maršal Tito po končanem II. zasedanju AVNOJ

mesecev — od 17. avgusta 1943 pa vse do 8. januarja 1944 — je bilo Jajce sedež tovariša Tita, VS, CK KPJ, CK SKOJ, štaba I. korpusa in desetih divizij, zavezniških misij in drugih pomembnih ustanov. V Jajcu je bila tudi Oficirska šola pri Vrhovnem štabu NOV in POJ, ki je priredila dva tečaja, in politična šola pri CK KPJ s prav tako dvema tečajema. V Jajcu so bili tedaj že redni organi oblasti kot občinski in okrajni narodnoosvobodilni odbori, dalje politična vodstva kot krajevni in okrožni komiteji itd. Iz Jajca je redno vozil vlak do Spodnjega Vakufa, Bugojna in Drvarja. Osvobojeno ozemlje s sedežem v Jajcu je imelo tudi svojo električno centralo (v takojšnji kemični tovarni), svojo pirotehniko, v tovarni, ki je izdelovala karbid za ljudstvo in vojsko, pa so dan in noč nemoteno tekli stroji. V Jajcu je Moša Pijade, tedaj nazvan »čika Janko«, ustanovil Tanjug, partizanski umetniški Anton Augustinčić in Djordje Andrejevič-Kun pa so si uredili svoje ateljeje v tovarni karbida, nedaleč od barak, kjer je bival tovariš Tito, vrhovni komandant. Kun je v preprosti delavnici za zase-

danje AVNOJ izdelal znani portret maršala Tita, idejni načrt za naš državni grb in druge dekorativne slike za opremo Doma kulture. Kipar Augustinčić pa je izdelal prvi doprtni kip vrhovnega komandanta, ki so ga postavili v dvorano Doma kulture.

Prihod delegatov, začetek zasedanja

Očividci pripovedujejo, da še slutiti niso, čemu bo služil obnovljeni Dom kulture. Prepričani so bili, da je namenjen za kulturne prireditve, politična predavanja in podobno. Vse to priča o tajnosti, v kateri so držali datum, kraj in druge podrobnosti zasedanja. Šele tedaj, ko so od vseh strani začeli prihajati v Jajce najrazličneje oblečeni ljudje, govoreči vse jugoslovanske jezike, so partizani in domačini uganili, da se pripravlja nekaj pomembnejšega. Na dvorišču tovarne karbida so postavili barake. Vanje so se vselili tovariši Tito, Marko (Aleksander Ranković), Bevc (Edvard Kardelj), Djido (Milovan Djilas) in »čika Janko«. Tovariši Tito in člani Vrhovnega štaba so delali dan in noč. Pripravljali so zasedanje AVNOJ. Devetindvajsetega novembra zjutraj je sledil ukaz: »Nocoj bo v Domu kulture zasedanje

AVNOJ. Jajce naj bo zatemnjeno, a Dom razsvetljen vso noč. Treba je zagotoviti najučinkovitejšo zatemnitev Doma zaradi morebitnega sovražnega napada iz zraka.«

Ko se je zmračilo, so bili prekinjeni vsi kabli, ki so dali luč mestu, le v Domu so svetile žarnice. Na planinskih obronkih in na cestah okrog Jajca so budno stale na straži brigade. Nekatere so s svojih položajev celo napadale sovražnika.

Ta čas so delegati že sedeli na stole v dvorani Doma, predstavniki Jajca, borci in oficirji pa so se namestili na galeriji.

Dvorana je bila slovesno okrašena z zastavami in starim, prvotnim grbom — peterokrako zvezdo z lovorovim vencem. Brž ko so zborovalci zasedli svoje prostore, je v dvorano vedrega lica, ves nasmejan in veder stopil Tito. Njegov prihod, kakor tudi vstop njegovih sodelavcev, so zborovalci pozdravili z dolgotrajnim, navdušenim aplavzom. Zbor gledališča »Narodne osvoboditve« je zapel himno »Hej Slovani«, ki so jo z radostnimi glasovi za zborom povzeli vsi zborovalci. Točno ob sedmih zvečer se je na odru pojavil predsednik Izvršnega sveta AVNOJ, dr. Ivan Ribar. Oče, ki je pred dvema

Eno izmed vojaških zavarovanj na trdnjavi v Jajcu, 29. novembra 1943

Panorama Jajca na dan II. zasedanja AVNOJ, 1943. leta

dnevoma zvedel za smrt obeh svojih sinov. Globoka tišina se je polastila dvorane. Vse je prevzemalo brezmejno sočutje do sivolasega predsednika, ki je spregovoril: »Tovariši zborovalci, začnjam Drugo zasedanje našega Antifašističnega sveta Narodne osvoboditve Jugoslavije...« Nato je prebral poročilo o delu AVNOJ od njegove ustanovitve do II. zasedanja in na koncu listo v tem času padlih in umrlih članov AVNOJ. Med zadnjimi, ki so padli, je bilo ime njegovega sina. Tu se je predsednikov glas ustavil, za spoznanje zadržal, a zatem je nadaljeval: »Slava jim!« Lica prekaljenih bojnikov so orosile solze... Smrt Ribarjevega sina Lole je v imenu SKOJ kasneje naznanil Mihajlo Švabić...

Po pozdravnem govoru, volitvi predsedstva in drugih organov zasedanja ter pozdravnih sporočil naših najvišjih vojaških in političnih organov iz vseh republik zasedanju, so sestavili razne pozdravne brzojavke in prebrali brzojavke iz domovine in tujine.

Nato je po krajšem odmoru stopil na oder tovariš Tito, ki je prebral poročilo vrhovnega komandanta. Za njim so se priglašali k besedi diskutanti.

Zatem je bil soglasno sprejet referat tovariša Tita.

To noč so se naše enote po vsej domovini spoprijemale s sovražnikom. Tu, v Jajcu, je tišina zmotil le kak oddaljeni šum izvidniškega letala, ki je zaman stikalo za položaji in si zaman prizadevalo odkriti tajno te noči. Drugi dan zasedanja se je začel brez kakršnih koli težkoč... K besedi se je priglasil Josip Vidmar, slovenski delegat. V imenu svoje delegacije je predlagal, naj predsedstvo AVNOJ z odločbo podeli vrhovnemu komandantu NOV in POJ, tovarišu Titu, naziv maršala. Predlog je bil z velikim navdušenjem sprejet.

Tito postane maršal

Dne 30. novembra ob 2. uri jutraj, potem ko so zborovalci sprejeli predlog odloka o uvedbi maršalskega naziva v NOV Jugoslavije in še nekaj drugih odlokov, je bilo izbrano predsedstvo AVNOJ. Sledil je odmor, v katerem so se na odru Doma zbrali člani Predsedstva AVNOJ okrog dr. Ivana Ribarja. Začela se je prva seja predsedstva, na kateri so se člani odločili sprejeti predlog slovenske delegacije in tovarišu Titu podeliti naziv maršala Jugoslavije. Iz pol-

glasnega šepetanja na odru so se naenkrat začeli radostni klici in aplavz. Tito so pristopili Pijade, Ranković, Kardelj, Djilas in člani predsedstva ter ga ganjeno objemali in poljubljali.

Ko je drugo zasedanje čez kako uro nadaljevalo sejo, je na oder ves vzradošen in ganjen stopil Moša Pijade in zborovalcem sporočil sklep predsedstva. Po dvorani so zaorili navdušeni klici: »Živel maršal Tito, živel maršal Jugoslavije!« Odjeknila je pesem, nato pa se je maršal zahvalil zborovalcem za izkazano zaupanje in podeljeni častni naslov. Vsem zbranim je zatrdil, da ga imenovanje za maršala obvezuje še srditelje tolči sovražnika in narodom Jugoslavije izvojevati svobodo in neodvisnost. Na koncu je dejal: »Zagotavljam vam, da bomo vse naredili za osvoboditev naših narodov in da bomo kmalu imeli še veličastnejši zbor v osvobojenem Beogradu.«

*

Besede maršala Tita so se čez pičlo leto natanko izpolnile. Naslednjo jesen so enote NOV in POJ ob podpori Rdeče armade osvobodile svojo prestolnico, Beograd, dobrega pol leta za tem pa je bil zadnji sovražnik pregnan preko praga naše domačije. Maršal je držal obljubo, ki jo je dal narodom Jugoslavije v osvobojenem Jajcu. Jugoslavija je svobodno zadihala, njeni narodi so se ponovno zbrali okrog svojih ognjišč. Domovina je vnovič vstala iz ruševin in pepela, vstala močnejša in prekaljena. V družnem delu so narodi Jugoslavije postavili trdne temelje novi državi, skupnosti delovnih ljudi.

Kako je nastajala in rastla ta država — o tem priča Dom kulture v zgodovinskem bosenškem Jajcu. Preurejen v muzej, bo ta dom še poznim rodovom pripovedoval o naših delih njihovih prednikov, o padlih borcih in drugih rodoljubih, ki se niso pomišljali iti v smrt za Republiko, za boljše življenje ter lepšo in srečnejšo prihodnost rodov, ki bodo prevzeli bogato in nesmrtno dediščino revolucionarnega pokolenja.

Komu bo koristil proces v Vidmu?

VSO demokratično javnost, antifašiste in bivše partizane na obeh straneh italijansko-jugoslovanske meje je ogorčila vest, da so končane priprave za proces proti bivšim pripadnikom Briško-beneškega odreda in da bo bržkone še to leto razpisana razprava, ki bo po obsegu in obtožbah morda še prekašala zloglasni proces proti italijanskim garibaldincem v Lucci. Napoved začetka tega procesa — preiskovalni sodnik videmskega sodišča je namreč že vložil obtožnico proti bivšim borcem Briško-beneškega odreda — je naletela na splošno ogorčenje tembolj, ker so italijanske oblasti v Vidmu pripravljale obtožno gradivo že dolga leta, uporabiti pa so ga sklenile v najmanj primernem času. Ni še namreč dolgo tega, kar je bil v obojestransko zadovoljstvo in v duhu medsebojnega razumevanja med Italijo in Jugoslavijo prav v Vidmu sklenjen sporazum o obmejnem prometu, še pred tem pa so resni in, zdi se, iskreni koraki italijanskih državljanikov obetali, da je na njihovi strani, prav tako kot na naši, dovolj strpnosti in pripravljenosti, odstraniti vsa nesoglasja, ki so ovirala razvoj političnih, gospodarskih, kulturnih in drugih stikov med Italijo in Jugoslavijo.

Kakor je znano, so obdolžitev, zaradi katerih bo 57 bivših borcev Briško-beneškega odreda postavljenih pred sodišče, mnogoštevilne. Obtožujejo jih kaznivih dejanj, kot delovanja proti integriteti, neodvisnosti in enotnosti države, uničevanja (beri: fašističnih in nacističnih) uradov, dalje, da so prepo-vedovali šolski pouk v italijanščini, nameščali slovenske učitelje itd. Najtežja med vsemi je obdolžitev po zloglasnem členu 241 italijanskega kazenskega zakonika, po katerem sodijo veleizdajalec in v imenu katerega so že nekdanji Mussolinijevi posebni tribunali obsodili na pregnanstvo in smrt stotine in tisoče antifašistov, zlasti zavednih rodoljubov Slovenskega Primorja.

Ob tem se upravičeno vprašujemo: ali je zgolj naključje, da je isti člen zakonika nekdaj za svojo »zaščito« uporabljala fašistična država, dandanašnji pa varuje demokratično Italijo?

Med dejanji, s katerimi naj bi obtoženci zagrešili veleizdajo, je tudi akcija, ki naj bi imela namen »podrediti ozemlje nadiških dolin jugoslovanski suverenosti«. V zvezi s tem se bivšim borcem Briško-beneškega odreda očita, da so hoteli denacionalizirati oziroma slovenizirati pokrajino, v kateri je celo fašistična Italija po statistiki iz leta 1931 hočeš, nočeš, morala zabeležiti 71,6 % oseb »slovenskega jezika«. Mar naj potemtakem sodi med dejanja veleizdaje, če so obdolženci v slovenskih krajih uvažali pouk v slovenščini? Ali naj med takšna dejanja prištejemo povratek slovenščine v cerkve, iz katerih je bila pregnana v dobi najhujšega terorja po sklenitvi proslulega konkordata med fašistično Italijo in Vatikanom, ali morda »uničevanje in oviranje dela« Reinerjevih, torej nacističnih občinskih uradov, ki so po septembru 1943 v Benečiji, Režiji, Brdih in drugod hoteli zamenjati oblast zaveznika, ki je kapituliral? Tisti čas, ko so po

zaslugi izdajstva svojih poveljnikov italijanski vojaki in karabinjerji bežali proti jugu, namesto da bi sprejeli borbo z nacističnimi vojskami, so partizani branili to ozemlje in na njem upostavljali oblast, ki je prebivalstvu zagotovila zakonitost. Upostavljanje oblasti v dobi interregnuma ob splošni težnji po borbi proti nacistom ni moč označiti kot dejanje veleizdaje, še zlasti, ker je bilo tako v organih ljudske oblasti, kakor tudi v partizanskih enotah dosledno uvedeno narodnostno načelo, po katerem je slovensko vojaško poveljstvo odredilo, naj bodo celo v mobilizacijskih komisijah poleg Slovencev predstavniki italijanskih partizanov. Vsi pripadniki italijanske narodnosti so se po istem načelu vključevali v italijanske partizanske enote, ki jih je pomagalo ustanavljati slovensko vojaško poveljstvo. Čeprav je imelo naše osvobodilno gibanje svoje specifične cilje, je torej v prvi vrsti upoštevalo splošne koristi borbe proti nacifašistom. Spričo tega načela, ki je bilo dosledno uveljavljeno tudi v Beneški Sloveniji, je bilo tudi vprašanje ureditve meja s sosednim narodom odloženo na čas po vojni.

Če bi prireditelji procesa proti bivšim borcem Briško-beneškega odreda hoteli biti

Ive Seljak-Čopič: Kolona

dosledni, potem bi morali postaviti na zatožno klop večino prebivalstva Vzhodne in še prej Zahodne Benečije, kajti tam so ljudje na lastno pobudo in v mnogo večji meri »zagrešili« dejanja, ki jih vsebuje videmska obtožnica. Znano je, da je v Zahodni Benečiji in Režiji ljudstvo vtem, ko so italijanski vojaki po kapitulaciji bežali, sprejemalo borbo z nacifašističnimi okupatorji in upostavljalo svojo oblast, ki je docela spodrinila »legalne« Reinerjeve občinske uprave. Pred sodišče bi morali nadalje postaviti vse Slovence, ki žive vzhodno od beneških meja, kajti tudi ti so »zagrešili« vsa omenjena dejanja.

Značilno je, da skušajo italijanske oblasti in tisk v Vidmu številne pozive k razsodnosti v našem časopisju, a zlasti pismo tovariša Velimira Stojniča prikazati kot vmešavanje v italijanske notranje zadeve. Tako hočejo odvrniti pozornost italijanskih antifašistov in bivših partizanov od političnega ozadja in name, na, ki ga ima proces proti borcem bivšega Briško-beneškega odreda, še zlasti, ker nas o tem vznemirljivo prepričujejo besede državnega pravdnika, ki zahteva kazen za ljudi, ki da so ob razsulu v dnevih po kapitulaciji izkoristili vse-splošno zmedo in »zakrivili napad na mednarodno osebnost italijanske države glede celovitosti njenega ozemlja, ki so izdali domovino itd.« Ni težko presoditi, kam merijo te besede in kakšne posledice utegne imeti proces proti bivšim borcem Briško-beneškega odreda. Kakor hitro bi obsodili briško-beneške antifašiste, bi nastala ugodna priložnost za pripravo nadaljnjih procesov, ki bi se končali s splošno obsodbo italijanskega »risorgimenta«, gibanja, ki je pomagalo postavljati temelje demokraciji v Italiji.

Vse kaže, da so italijanske oblasti v Vidmu, četudi skušajo proces proti bivšim borcem Briško-beneškega odreda prikazati kot svojo družinsko zadevo, predvsem pozabile, da jih prav tako kot vsako drugo italijansko pokrajinsko oblast in vso državo, večjejo določila mirovne pogodbe, katerih spo-

štovanje bi bilo tembolj potrebno in priporočljivo v času, ko se Italija poteguje za sprejem med člane Organizacije združenih narodov. Po tej pogodbi, sklenjeni 10. februarja leta 1947 med Zavezniki silami in Italijo, se je namreč Italija s čl. 16 obvezala, da ne bo preganjala, niti vznemirjala italijanskih državljanov, zlasti pripadnikov vojnih sil izključno zato, ker so v času od 10. junija 1940 pa do dne, ko je začela pogodba veljati, izražali simpatije za stvar Zavezniških in Združenih sil oziroma podvzemali akcije v korist te stvari.

Čas bi bil, da italijanske, pa četudi lokalne oblasti, sprevidijo, da prirejanje procesov ni primerna stvar ne glede na to, da so takšna in podobna diskriminacijska sredstva po načelih mednarodnega prava že vnaprej obsojena na propad. Če je Italija vsa leta po vojni poudarjala, da je treba razlikovati med njo in med Nem-

čijo prav zaradi antifašistične in protinacistične borbe, ki se je rodila na njenih tleh, in če si hoče za afirmacijo takšne oznake pridobiti iskrenih prijateljev tudi med borci sosednih dežel, potem je treba antifašistična načela izpovedati in pospeševati, kakor jih pospešujejo in razvijajo vse članice OZN in Svetovne federacije bivših borcev. Videmski proces pa je sramoten madež, ki ni v čast italijanski demokraciji, a še manj v korist prizadevanjem Italije, da bi se pridružila svobodoljubnim narodom kot enaka med enakimi.

S tem borci NOV Jugoslavije še enkrat pozivajo italijansko napredno javnost in borce-antifašiste te dežele, naj obrzdaajo elemente, ki bi hoteli kaliti mir med našima deželama in s podobnimi diskriminacijskimi sredstvi, kot je proces proti tem 57 beneškim antifašistom, zavreti napredek, ki je bil storjen v korist zblizanja med Italijo FLRJ.

Kolonialni sistem se korak za korakom umika

NAJBRŽ se po zadnji vojni o nobenem vprašanju ne razpravlja toliko kot o kolonialnem. Nobena večja in pomembnejša konferenca se temu vprašanju ne more več ogniti. Res se je v zadnjih desetih letih politična karta sveta precej spremenila, toda večji del Afrike še vedno čaka na svojo osvoboditev.

Kadar govorimo o kolonijah, mislimo zato predvsem na afriški kontinent. Azija se je namreč že skoraj popolnoma izkopala iz kolonialnega režima. Oceaniji je sicer po površini ogromna, toda otoki, raztreseni po tej nepregledni površini, niso igrali v zgodovini kolonialnih narodov, kolonialnih osvajanj, nobene posebne vloge.

Evropske kolonije na ameriškem kontinentu pa so sedaj tako neznatne, da skoraj ne pomenijo nič. Zato pa je v Centralni in Južni Ameriki še

polno raznih polkolonialnih držav. Po osvoboditvi iz španske oblasti se je torej razvoj Latinske Amerike skoraj ustavil.

Pravih kolonij je dandanes malo. Popolnoma razumljivo, saj pri starih oblikah kolonialnega sistema tako nihče ni mogel več ostati. Zato pa je še polno prikritih oblik. Ne bi mogli reči, da je Britanska skupnost narodov le prikrita oblika Britanskega imperija, saj so prav angleške kolonije napravile po tej vojni največji korak naprej. Angleži so uradno celo opustili atribut »britanska skupnost«, odločili so se raje za nevtralni Commonwealth of Nations. Toda le prečesto se ne moreš znebiti vtisa, da služi vsa ta zgradba angleškim interesom.

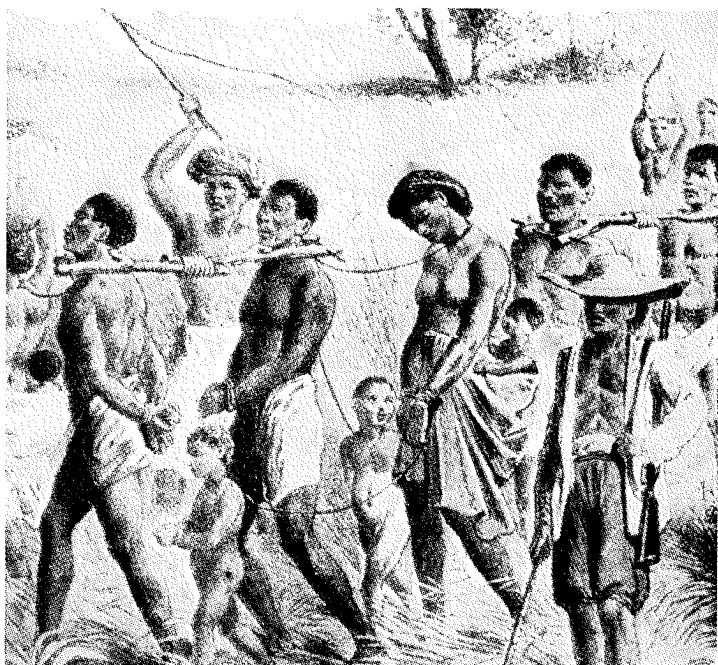
Francoska unija, Union Française, pa ni nič drugega kot druga izdaja Francoskega imperija. Zadnji dogodki v Indokini in Severni Afriki so

jasen dokaz za to. Francozi tretirajo svoje protektorate, skratka svoja prekomorska ozemlja, v bistvu še vedno kot kolonije. Zato se je v francoskih prekomorskih področjih — ne v vseh — rodilo tako močno osvobodilno gibanje. Francoske kolonije, pa naj se imenujejo še protektorati ali pa celo države, se namreč niso razvile na stopnjo kakšne Kanade ali pa Avstralije, ki uživajo danes popolno svobodo. Ostale so navadne surovinske baze Francije.

Zato se ob besedi kolonializmu spomnimo najprej na razne francoske postojanke, raztresene po vsem svetu, največ na afriškem kontinentu. Šele zatem na razne angleške kolonije, holandsko Novo Gvinejo, za katero se Indonezija še vedno bori, dalje na razna ozemlja, ki so bila nekdaj pod mandatom Društva narodov, sedaj pa so formalno pod varstvom ali skrbstvom Združenih narodov, dejansko pa pod direktno upravo raznih zahodnih držav.

Amerika, Anglija, Francija, Holandska, Belgija, Portugalska, Španija in Južna Afrika, te države še vedno drže kos tujega ozemlja v svojih rokah. Izpustili smo le Italijo, ki je začasno, menda do leta 1960, prevzela upravo Somalije.

Pravzaprav se lista kolonialnih držav ni bistveno zmanjšala po tej vojni. Nemci so že po prvi vojni izgubili vse kolonije v Afriki in Oceaniji, Japonci pravih kolonij sploh niso

Še pred sto leti so kolonizatorji gnali črnce na suženjske semnje

imeli, saj so vse prigrabljene posesti preprosto priključili svojemu cesarstvu. Italijani pa v kolonijah, se pravi v Afriki, nikoli niso kaj posebnega pomenili.

Največji razvoj so nedvomno napravile bivše angleške kolonije. Indija n. pr. je bila še do 1947. leta navadna kronska kolonija, prav tako tudi Burma, Ceylon, sedaj pa je Indija ena najbolj uglednih držav na svetu. Iz objekta je torej postala subjekt mednarodne politike. Toda Indija je še vedno ostala član Commonwealtha, vendar pa ne priznava angleške kronske države. Prav tako tudi Burma, ki niti ni ostala znotraj Commonwealtha. Ceylon, ki je bil prej navadna kronska kolonija, je sedaj dobil položaj dominiona. Vse te države so se osvobodile na miren način, brez preliivanja krvi. Res je tekla kri med Indijo in Pakistanom, toda to so bila medsebojna obračunavanja med muslimani in hindujci.

Drugačen pa je bil razvoj v Holandski Indoneziji. Holandci so, kakor znano, spčetka obljubljali Indoneziji le široko

avtonomijo. Po vojni pa so morali pod vplivom javnega mnenja, odločnega odpora Indonezijcev pa, če hočemo biti objektivni, tudi Amerike, popustiti in pristati na popolno neodvisnost Indonezije. Toda ta beseda je pomenila nekaj drugega za Haag kot pa za Jakarto, glavno mesto Indonezije. Holandci so potem, ko so se morali umakniti z indonezijskih otokov, skonstruirali nekašno Holandsko-Indonezijsko unijo, ki je pa v Indoneziji več ne priznavajo. Kljub temu pa Holandci še vedno drže v svojih rokah Zahodno Gvinejo, čeprav je ta otok geografsko in politično del Indonezije.

O tem vprašanju se je prav na letošnjem zasedanju Generalne skupščine vnela zelo ostra razprava. Ne prvič, saj se spor za ta otok vleče že, odkar se je Indonezija postavila na lastne noge. Holandci stojijo na stališču, da je Zahodna Indonezija svet zase, ki z ostalimi otoki Indonezije nima nič skupnega, dalje, da bi ta otok postal navadna kolonija Indonezije, če bi prišel pod njeno oblast. Zahodna Indone-

Aden, »Gibraltar vzhoda« — angleška kolonija na jugu Arabije

Viktoria, Hongkong — angleška kolonija na Daljnem vzhodu

zija bi torej zamenjala en kolonialni status za drugega. Res žive na tem otoku druga plemena, kot pa recimo na Borneu ali Celebesu, toda Zahodna Gvineja je vendar del otoškega sveta, ki veže Južno Azijo z Avstralijo in ki je tudi pod Holandci predstavljal celoto. Očividno računajo v Haagu s tem, da bodo lahko kljubovali času in ohranili vsaj košček svojega nekdanjega imperija na Vzhodu.

Vendar pa vprašanje Zahodne Gvineje ni tako žgoče, da bi se zaradi tega lomila kopja v svetu. Trenutno je namreč v ospredju vprašanje francoskih posesti v Afriki, in sicer v arabskem delu Afrike. Tu pa je položaj že tako kritičen, da govore nekateri že o pravi eksploziji. Francija namreč smatra vso Severno Afriko kot navadno projekcijo Zahodne Evrope v južni smeri, kot del zahodnega sveta, ne pa arabskega sveta. Kot del evropskega, ne pa arabskega vzhoda. Še več! Francija govori n. pr. v Alžiru o integraciji, torej vključitvi, ne pa o federaciji, torej zvezi. Francija noče namreč niti slišati o kakšni alžirski nacionalnosti, zanjso so Alžirski Arabci francoski državljani. Toda državljani drugega reda, zapostavljeni doma, se pravi v Alžiru, še bolj pa v Franciji sami. In

vendar pride v Alžiru na enega Francoza kar osem Alžircev.

V Maroku in Tunisu pa so Francozi še v večji manjšini, zlasti v Maroku, kjer so se Francozi pojavili šele pred prvo vojno. Toda samo pojavili, sicer pa so se v južnem delu Maroka vodile krvave borbe z različnimi šejki in lokalnimi poglavarji vse do 1935. leta. Šele tedaj je bilo konec tako imenovane pacifikacije, šele tedaj so razni uporniki položili orožje. Toda ne za dolgo, saj so se spet vnele hude borbe, tedaj v severnem delu Maroka, v tako imenovanem Riffu. Najprej so Riffanci vznemirjali španske postojanke v Španskem Maroku, pozneje pa so udarili na Fez, sveto mesto muslimanov, in le malo je manjkalo, da ga ne bi zavzeli.

Letos pa so borbe spet oživele v Maroku, zlasti v severnem delu, saj so si Francozi na jugu zagotovili sodelovanje berberskih plemen. Arabski problem je torej znova razgibal kolonialno vprašanje. V Francoski Severni Afriki namreč skoraj ne mine dan brez mrtvih in ranjenih.

Spočetka je kazalo, da gre le za lokalne spopade, za napade na razne žandarmerijske postojanke pa na preveč vnete arabske kolaborante, skratka za izraze nezadovoljstva, mržnje, obupa. Pozneje

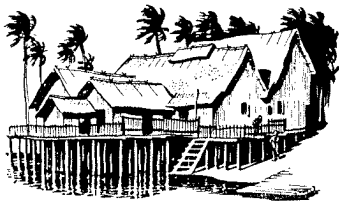
pa so te oblike hitro prerasle v pravi odpor, celo upor, saj sedaj ni več nobenega dvoma, da gre v Severni Afriki za dobro organizirano gibanje.

Značilno je, da so v zadnjem času izključili iz Neodestourja, torej tuniške nacionalne stranke, Bourguibo, torej enega izmed tuniških prvakov. Le-ta je trdil, da mora ostati Neodestour v sedanjem sporu za Severno Afriko na strani in izkoristiti možnosti, ki mu jih nudijo francosko-tuniški sporazumi.

Jasno je, da v primeru Alžira, Maroka ne moremo govoriti o tipičnih kolonialnih deželah, saj so Francozi te dežele vendar dvignili iz njihove prvotne zaostalosti. Toda gibanje za osvoboditev afriških narodov se vendar ne more roditi kje v Centralni Afriki, ki še vedno živi po svojih starih patriarhalnih zakonih. Tudi Egipt se je prej prebudil kot Sudan. Toda Severna Afrika so vrata na jug, v bogato Centralno in Zahodno Afriko, kjer je kolonialni sistem še edina oblika uprave.

Tu, na severu Afrike, se je sedaj osredotočila borba za in proti kolonializmu. Res pomislimo ob besedi kolonije običajno na druge dežele kot pa Alžir in Maroko, n. pr. Kenijo, Južnoafriško unijo, Madagaskar, Zahodno Gvinejo, toda večja in nepreglednejša je vrsta polkolonialnih narodov. Saj je tu nešteto skritih oblik pravega kolonialnega izkoriščanja in prav te so navadno tudi najbolj nevarne.

Pod pravim, se pravi direktnim kolonialnim sistemom živi namreč sedaj le kakih 175 milijonov prebivalcev, okrog 650 milijonov jih je po zadnji voj-

Koče na kolen v Malaji (jugovzhodna Azija)

ni že vrglo kolonialni jarem s svojih pleč. Če bi prištel zraven še Kitajsko, pa bi se ta številka dvignila skoraj na poldrugo milijardo.

Vendar pa imamo prav pred vrati Evrope, na severni obali Afrike, kar celo vrsto držav, kamor svetloba še ni posvetila. Večji del arabskih držav se je že osvobodil vseh svojih zaščitnikov in advokatov, zdaj pa se bije odločilna borba za osvoboditev Arabcev, ki žive pod francosko oblastjo. Nikjer ni rečeno, da se bo morala Francija zaradi tega že umak-

niti iz Severne Afrike, vendar pa se s kakšno polovično rešitvijo Francozi ne bodo mogli odkupiti.

Francija mora namreč računati na le z Arabci samimi, marveč tudi z javnim mnenjem po svetu. Ne samo v Franciji, tudi v drugih državah. Doba kolonialnega izkoriščanja, med katero so nekatere države silno obogatele, na račun drugih seveda, se definitivno bliža svojemu zatonu. Tak je zgodovinski razvoj. Vsi dolarji ga ne morejo več ustaviti.

Miran Ogrin

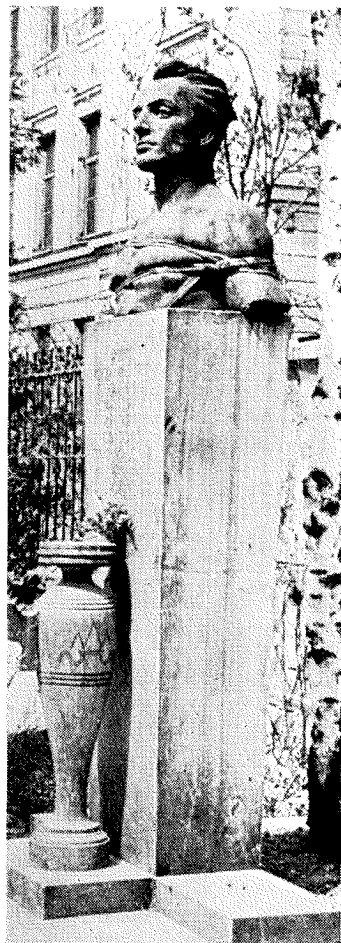
Na grobovih ...

KADAR jesenski vetrovi pokrijejo poti in steze z rjavim listjem, se rad vračam domov, v svojo rodno notranjsko vas. Marsikaj izgine človeku v temi pozabljenja, a spomini na rojstni kraj so vedno živi v srcu, oglašajo se v žalostnih in veselih urah, svetli in topli kakor ogenj vestalk, kakor kliče zelene rasti, ki ji zemlja in sonce daje moč.

Po shojeni stezi grem po hribu za vasjo in se ustavim

na pokopališču, kjer so grobovi pokriti s snežnobelimi jesenskimi rožami. Iz tal se dvigajo kamniti spomeniki, nekateri ravni in visoki, drugi nebogljani in začrnjeni, nagnjeni nad zemljo, kakor da žalujejo za ljudmi, ki so pogrebci že zdavnaj pozabili nanje. Kladivo v zvoniku udari ob bron, med trepetajočim jekom zavrešči kolesje stare ure, ki rodu za rodod meri čas. Spomini se oglašajo, ko da bi se odpirali grobovi pred mano, ko da bi se čas pomikal nazaj in mi drugega za drugim kazal prizore iz življenja prijateljev in znancev, ki so nekoč, prav tako kakor mi, s svetlimi mislimi in željami živeli na zemlji.

V naši vasi se dolga desetletja ni nič spremenilo. Ljudje so garali po poljih in gozdovih, v spodnjem koncu vasi so živeli gruntarji, v zgornjem bajtarji, skoraj vsi pa so umirali v častitljivi starosti, naveličani skrbi in prevžitkarstva, ki je bilo vsakomur namenjeno v zadnjih letih življenja kakor trnje zapuščeni gmajni. Nikomur, razen vaščanom, ni bilo namenjeno, da bi našel zadnji počitek na pokopališču za vasjo. Ob pogrebu so nesli krsto z mrličem na hrib štirje moški iz štirih sosednjih hiš, in ko je čez čas ugasnilo življenje nekoga drugega, so ga spet odnesli na ramah moški iz naslednjih štirih hiš. To je bil strog, od pamti-

*Spomenik talcem v Ulici
24 talcev v Ljubljani*

Stane Keržič: Detajl spomenika v Žibertovi ulici

veka uzakonjen red, ki ga ni mogel porušiti noben izgovor, dokler se ni zgodilo nekaj, na kar me spominja grob, ki leži ves zaraščen ob sivem pokopališkem zidu.

Bilo je v poletnem času, takrat, ko dozori prvo žito in boža s svojim polnim klasjem grudi žanjic, ki se s srpi v rokah sklanjajo nadenj. Toda tisto poletje, poletje leta tisoč devet sto dvainštiridesetega, ni bilo žanjic na njivah, ne koscev v ogradah. Po vasi se je razlegalo vpitje podivjane drhali, ki je prišla na ukaz iz Rima s puškami in mitraljezi v naše kraje. Po jasnem nebu je kdaj pa kdaj pribirnelo letalo in trosilo na zemljo bele

liste, na katerih je bilo zapisano, da bo »pravična sila« uničila vse tiste, ki ne bi hoteli upogniti kolena pred črno Mussolinijevo zastavo, in da se ne sme nihče oddaljiti od svojega bivališča, ker bo ustreljen...

Ko so sovražniki obkolili vas in se zavarovali z okopi, je prišel od nekod fant v oguljeni obleki, ki je bil doma nekje za gorami in so ga ljudje poznali kot betežnega sirotnika brez imetja in dohodkov. Prišel je po prašni cesti, na kateri so se poznali sveži sledovi kamionov in tankov, zavil je proti prvim hišam in začudeno gledal zdaj na levo, zdaj na desno. Tedaj pa so ko tigri planili nanj vojaki v sivih čeladah in ga zgrabili kakor hudodelca. Odgnali so ga na hrib pred črnolasega oficirja, ki si ga je z lisičjim nasmehom ogledal od glave do peta, nato pa ga je začel spraševati, kje so partizani.

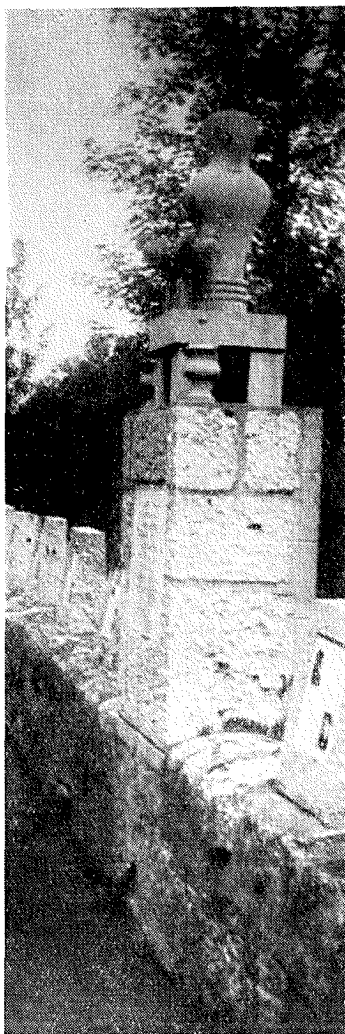
Fant je stal pred njim in bolščal okrog sebe, ko da se mu sanja. Z roko je pokazal proti goram in z okornimi, pretrganimi besedami skušal dopovedati, da je tam doma in da je tja namenjen. Ko je oficir uvidel, da je spraševanje zaman, je ukazal vojakom, naj zapro nesrečnika v cerkveni stolp.

In medtem ko je bil zaprt v temačnem hladu cerkvenega stolpa, ga je oficir obsodil na smrt: pasti mora kot bandit, kot partizan, treba ga je ustreliti na begu!

Drugi dan so ga pripeljali nazaj pred oficirja in mu privezali za pas bombo. Da, bomba, zato da bo padel kot bandit.

Ukazali so mu, naj beži po hribu navzdol, naj gre domov. Ubogal je — in ko je bil kakšnega pol streljaja daleč, je zaregljala strojnica. Padel je... pa se je spet dvignil in v divjem diru odvihral naprej. Jek rafalov se je še lovil med hribi, ko je spet zaregljala strojnica. Pridružile so se ji tudi puške. Zamajal se je, zakrilil z rokami in se zrušil na tla, kakor se zruši drevo v besu viharjev.

Ležal je v travi, z obrazom naprej, in kri mu je vrela iz

Spomenik talcem na cesti v Mostah pri Žirovnici

prs. Ležal je in nihče se ni zmenil zanj, dokler niso prišli štirje možje iz vasi, da bi ga pokopali. Sovražniki so jih gledali s pohlepni očmi, mitraljez je slonel pri strojnici. Oficir je upiral roke v boke in zadovoljno poživigaval v napeto tišino. Samo kratko povelje — in strojnica bi zapela. Pogrebci so že nesli krsto z mrličem po hribu, trudno sopihajoči so se bližali sivemu pokopališkemu zidu. Vojaki so še vedno čakali, a oficir ni ukazal streljati. Hotel je videti pokop »bandita«, pokop brez pogreba.

Tako se je prvič zgodilo, da mrtveca niso odnesli na pokopališče, možje iz štirih sosednjih hiš. In prvič je sprejela črna zemlja na pokopališču človeka, ki je bil doma iz druge vasi, človeka, ki mu je svinčeno zrno pretrgalo nit življenja.

Toda ni bil samo on, ki ga je položilo nasilje v zemljo tega pokopališča. Glej, tam je grob človeka, čigar mrtvo truplo je bilo tako lahko, da bi ga bil lahko en sam pogrebec nesel na hrib. To je bil zgaran rezež, ki vse življenje ni ničesar dobrega užil. Ko so nekoč prišli sovražniki v vas, se jim je skušal skriti v skedenj in je tekel tja, kolikor so ga nesle stare noge. Vojaki pa so ga zagledali, ko je tekel, obkolili so skedenj in nametali vanj bomb, ko da bi zavzemali trdnjavo. Med oglušujočim treskanjem se je vžgalo seno in skedenj je zgorel z nesrečnim ubežnikom vred. Od njegovega trupla je ostala samo še črna, štoru podobna gmeta...

Glej, tam ob zidu je velik grob, pokrit s peterokrako zvezdo. V njem počivajo kosti partizanov, katerih matere niso vedele, kje in kdaj so jim nehala biti srca, kosti sinov, ki so jih zamen pričakovale, da bi se vrnili in jim stisnili žuljave desnice. Nekdo izmed njih je bil kurir in so ga ubili belogardisti na predvečer novoletnega praznika. Vso dolino je takrat pokrivala debela snežna odeja, nebo je bilo jasno in mraz je rezal do kosti. Na snegu pod hribom je ležalo truplo partizana, v cerkvi pa so stali z dolgimi puškami v rokah njegovi morilci in poslušali duhovnika, ki je s sklenjenimi rokami in s svetniškim obrazom oznanjal ljubezen et in terra pax hominibus... mir ljudem na zemlji...

Grob se za grobom vrsti... Glej, grob partizanske matere. Imela je edinega sina, partizana, vedela je za njegove poti, razumela ga je in mu pomagala. Nekega dne pa so prišli v njeno hišo belogardisti, jo odvedli nekam na gmajno in jo po krvavem mučenju ustrelili.

In tam, glej, počivata dva brata, moja prijatelja Janez

Tifus

Ne boj se sin...
Saj je mati k tebi
prišla
in kot jek violin
mehak je njen jok besedi.

Poglej, saj je tu!

Ne čuješ —
kliče te: vstani,
sin, o moj sin!
Molk tvoj jo rani,
prišla je z velikih daljin.

Sin, moj sin...
doma pa so jablane v cvetju,
sin, doma pa češmin
odcvetel je...

Sin, o moj sin...

In zunaj je veter
kot jok zoglenel
pel in pel:
— Moj sin, doma
pa so češnje vse v cvetju...
a skozi okno je hropel
odmev —
— tifus, tifus...

in Jože, dva junaka, komisar in komandir, ki sta žrtvovala življenje ob svitu svobode, leta 1945. Bataljon Notranjskega odreda je v tisti hudi januarski zimi taboril pri Sv. Ani pod Križno goro. Izdajalsko poročilo je obvestilo o tem belogardiste, ki so se priplazili v temni noči po skrivnih poteh in obkolili bataljon. V hudem boju je obležalo mnogo partizanov na snegu, med njimi tudi komisar Janez. Njegovo truplo so pripeljali domov. Vsa vas se je zbrala in objokovala smrt hrabrega partizana. Ponoči, ko je bila vas pogreznjena v temo, se je prišel poslovit od njega tudi brat Jože, komandir. Ob trupu, ki je ležalo sredi rdečih rož, je obljubil izdajalcem maščevanje, ki ga pa ni mogel izpolniti. Solze zalujočih se še niso posušile in kletev še ni zamrla na ustih, ko so belogardisti obkolili tudi drugi bataljon odreda na Glini, in tedaj je padel tudi Janezov brat, ko-

mandir Jože. Bratove smrti ni mogel maščevati, toda maščevali so jo drugi, maščevali so se za oba: izdajalci niso in ne bodo nikdar več videli zemlje, za katero sta padla komisar Janez in komandir Jože. Naj jih spremlja kletev matere in očeta, ki sta v tistem ledeno-mrzlem mesecu izgubila zapovrstjo dva sinova, dva izmed najboljših sinov notranjske zemlje. Pa ne samo njuna kletev, ampak tudi kletev nešteti drugih ljudi, ki ob pogledu na njuno s cvetjem obraslo gomilo stiskajo pesti in vzklíkajo: »Čast vama in vsem vama enakim, komisar Janez in komandir Jože!«

In tako stopam od gomile do gomile na tem tistem pokopališču, ki ni več pokopališče, kakor je bilo nekoč, ampak mnogo več: spomenik času, ki se je v jeku ljudske revolucije pomaknil daleč naprej. Med grobovi zgaranih očetov in mater počivajo kosti junakov, ki so razplamteli iskro, skrito v prsih davnih rodov. Gomile žrtev in junakov, znanih in nezanih, iz katerih krvi je vzklilo seme nove rasti. Grobovi, ki ne bodo nikdar pozabljeni.

Mnogo je takih grobov, mnogo je takih pokopališč širom po zemlji slovenski...

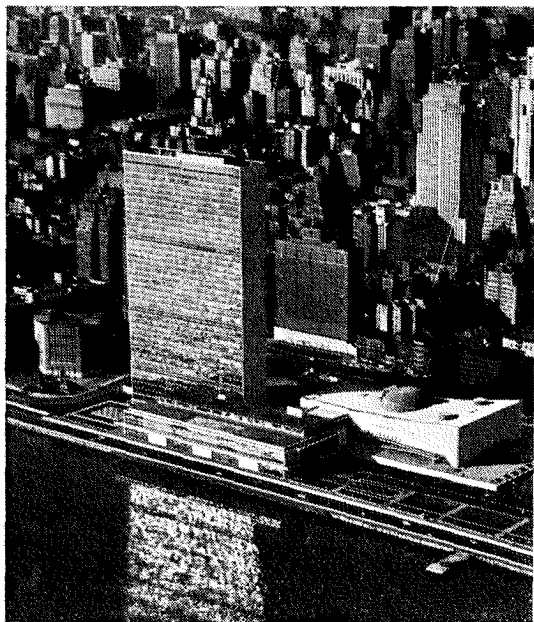
France Šušteršič

ORGANIZACIJE — ČLANICE FMAC

CEYLON

Bivši borci otoka Ceylona na jugovzhodu Azije, ki so sprejeli program in statut Svetovne federacije bivših borcev, da bi prispevali svoj delež k ohranitvi miru na svetu, so že dne 7. januarja 1953. leta vložili prošnjo, da bi jih sprejeli v to organizacijo. Na zasedanju v Ottawi je izvršni odbor FMAC soglasno ustregel njihovi prošnji. — Bivši borci Ceylona, ki so se borili v okviru angleških oboroženih sil v II. svetovni vojni, so sklenili ustanoviti enotno organizacijo borcev. Zato so se sestali 27. februarja 1948 v svojem glavnem mestu Colombu in ustanovili Združenje bivših borcev Ceylona. Sestanek v Colombu je bil pravzaprav prvi občni zbor novega združenja, ki se mu je ob tej priložnosti pridružilo še ostalih osem združenj, tako da šteje zdaj organizacija kakih 800 bivših borcev. Na občnem zboru v Colombu je organizacija sprejela tudi statut, v katerem so začrtane smernice dela novega združenja, med drugim: razvijati čut solidarnosti med člani; podpirati socialne ustanove, ki delajo za bivše borce; zastopati bivše borce pri vladi in drugih delodajalcih, da bi se bivši borci vrnili v normalno življenje in dobili zaposlitev; ustanoviti in upravljati prostovoljni sklad za gmotno pomoč bivšim borcem in njihovim socialno ogroženim staršem. Ta prostovoljni sklad, ki so ga ustanovili med vojno, da bi vključevali bivše borce v gospodarsko življenje dežele, so delno uporabili za nakup živil, potrebnih kot dodatek k prehrani tuberkuloznih invalidov (v skladu je 15.000 rupij ali 1.095.000 francoskih frankov), pa tudi, da bi iz njega financirali nekatere načrte obnove, in sicer: organizacijo službe železniške varnosti, katere 120 uslužbencev je izključno iz vrst bivših borcev, in načrt zadržne kolonizacije, sloneč na obnovi omrežja umetnega namakanja srednjih dolin Ceylona. Eno izmed včlanjenih društev je podrobno obdelalo ta načrt, ki so ga že začeli uresničevati marca 1955 in ki bo omogočil, da bo 300 bivših borcev dobilo zemljo. — Združenje upravlja Generalni svet, sestavljen iz delegatov včlanjenih društev in članov izvršnega odbora. Generalni svet določa splošno smer organizacije in se sestane enkrat na leto, vtem ko je naloga izvršnega odbora, da praktično uresniči vse sklepe, kar jih sprejme centralni svet. Izvršni odbor se sestane trikrat na leto.

24. oktobra so po vsem svetu proslavili Dan Združenih narodov. Ob tej priložnosti, saj gre za prvo desetletnico njihovega obstoja, je večina odgovornih državnikov poudarila, da so upravičili svoj obstoj in da so prispevali k ohranitvi miru v tem viharnem desetletju, ko je včasih že kazalo, da se ne bo mogoče izogniti »vročemu spopadu«. OZN je uspešno krmarila skozi Scile in Karibde »hladne vojne« in dokazala, »da si brez nje ni mogoče zamisliti mednarodnega sodelovanja, ne samo to, temveč tudi ne gospodarskega in družbenega napredka vsake posamezne države«, kakor je na svečani akademiji ob Dnevu OZN poudaril podpredsednik Zveznega izvršnega sveta Edvard Kardelj.

Palača OZN v New Yorku (ZDA)

Jugoslavija je bila eden izmed soustanoviteljev te najvišje mednarodne organizacije in je bila vselej na strani tistih, ki so se borili proti temu, da bi postala OZN glasnik tega ali onega bloka, temveč mednarodna tribuna za resno, iskreno in miroljubno reševanje mednarodnih sporov. Naša država je bila zvesta plemenitim načelom Ustanovne listine, v kateri je med drugim zapisano, da je treba na miroljuben način rešiti sleherni spor, ki bi ogrozil mednarodni mir in varnost, da je nedopustno vmešavanje v notranje zadeve drugih držav in da je treba stremeti za aktivnim, to je ustvarjalnim sodelovanjem med državami. »Sožitje ni ničesar drugega kot uresničevanje načel Ustanovne listine«, je izjavil predsednik Tito ob deseti obletnici OZN.

To stališče naše države je prišlo do polnega izraza tudi na letošnjem jubilejnim zasedanju OZN. »Cilj vseh zunanjepolitičnih ukrepov jugoslovanske vlade je bil utrditve miru« — je dejal šef naše delegacije Koča Popović in pri tem naštel žrtve in kon-

NAŠ RAZGLED

kretna prizadevanja naše države za dosego tega cilja. Omenil je sklenitev tržaškega sporazuma, kot primer plodnega regionalnega sodelovanja pa navedel balkansko zvezo. Logičen izraz te naše miroljubne politike je normalizacija in izboljšanje odnosov s SZ in vzhodnimi državami, kakor tudi prijateljske vezi, ki so nas povezale z nekaterimi azijskimi in afriškimi državami. Upravičeno je ocenil Koča Popović to našo politiko kot prispevek k zboljšanju mednarodnega ozračja, k temu, da je začela »hladna vojna« pojemati. Izvolitev naše države v Gospodarsko-socialni svet, pomeni vsekakor priznanje za njeno dosedanje delo v OZN, saj se redko dogaja, da bi bila kaka država drugič zapovrstjo izvoljena. To je priznanje za naše napore, da bi prišlo do ustanovitve fonda za financiranje gospodarskega razvoja manj razvitih držav. Pomemben prispevek je naša država dala tudi med razpravami o polni zaposlitvi, industrializaciji, agrarni reformi in drugih vprašanjih, ki so bila na dnevnem redu tega drugega najpomembnejšega organa OZN.

»Ženevski duh« v New Yorku

Dnevni red letošnjega zasedanja je precej obširen in zajema okoli 60 vprašanj: sprejem novih članov, razorožitev, uporaba atomske energije v miroljubne namene, kolonialna vprašanja, pomoč manj razvitim deželah itd. »Nov duh«, ki je prežemal razgovore v Ženevi in ki ga je z iskrenim olajšanjem pozdravila velika večina svetovne javnosti, se je preselil tudi v marmornato palačo OZN.

Govori predstavnikov štirih velesil so bili v skladu s tem ozračjem in so bili kljub še vedno precejšnjim razlikam v stališčih, pretkani s spravljivostjo in rahlim optimizmom. Za objektivno presojo je treba še dodati, da je SZ pokazala z več konstruktivnimi pobudami, da si zares želi miru in da zagledatelj niso več upravičeni očitki, ki so bili prej na Zahodu precej pogosti, da morajo lepim besedam iz Moskve slediti tudi ustrezna dejanja. Utemeljene so ugotovitve številnih komentatorjev, da so sovjetski diplomati pokazali na tem zasedanju več gibčnosti in realističnega smisla kakor pa njihovi zahodni kolegi. Včasih se zdi, da nekatere države ne poznajo klasične resnice — da pomeni kompromis vselej popuščanje na obeh straneh in ne kapitulacijo. Obe strani sta sicer vztrajali pri svojih, že znanih stališčih, vendar je prišlo do bistvene spremembe v tonu in načinu razgovorov. Še lani, čeprav je bilo čutili prva znamenja izboljšanja, je prišlo večkrat do žolčnih polemik in spopadov mnenj, kjer se izrazi niso ravno izbirali. Vse to je med letošnjo razpravo odpadlo. Tu ne gre le za formalnost, saj je jasno, da je v iskrenem vzdušju mnogo več pogojev za dosego sporazuma.

Ameriški zunanji minister Dulles je sicer napovedal, da smo verjetno na pragu miroljubnega desetletja in dodal, da je za ZDA osrednje mednarodno vprašanje — združitve Nemčije, na kar šele sledijo druga. Molotov pa se je zavzel za obratni vrstni red — najprej naj bi dosegli napredek v razorožitvi in

zagotovili kolektivno varnost v Evropi, šele na to pa bi se bilo po njegovem mnenju mogoče učinkovito lotiti glavnega današnjega vozišča mednarodnih nasprotij. Res je namreč, da je mogoče le postopoma, ali natančneje povedano z manjšimi soglasji utreti pot k velikim sporazumom. Seveda so bili ti govori uvod v Ženevo, »generalka« pred odločilnim sestankom. Poleg tega je v mednarodni praksi znana stvar, da skuša sleherna stran najprej prodreti z maksimalnim programom in šele na to išče srednjo pot, da bi uresničila vsaj minimalni program.

Ta pripravljenost na razgovore, ki sta jo poudarili obe strani, je žela spontano odobravanje malih in srednjih držav, ki si iskreno žele trajnejšega miru iz preprostega razloga, ker se dobro zavedajo, da lahko samo v daljšem mirnem obdobju razmahnejo svoje ustvarjalne sile, dvignejo življenjsko raven in dohitijo industrijsko ter gospodarsko bolj razvite države. Ta enodušna podpora malih in srednjih držav »ženevskemu duhu« je vsekakor eden izmed najznačilnejših elementov letošnjega jubilejnega zasedanja. Seveda je bilo tudi nekaj upravičenih pomislekov, da pač ne more priti do sporazuma med Vzhodom in Zahodom, da uporabimo blokovsko terminologijo, na račun malih in srednjih držav. Trpke izkušnje iz polpretekle dobe so kaj poučen primer, da je previdnost še vedno na mestu.

Razorožitev

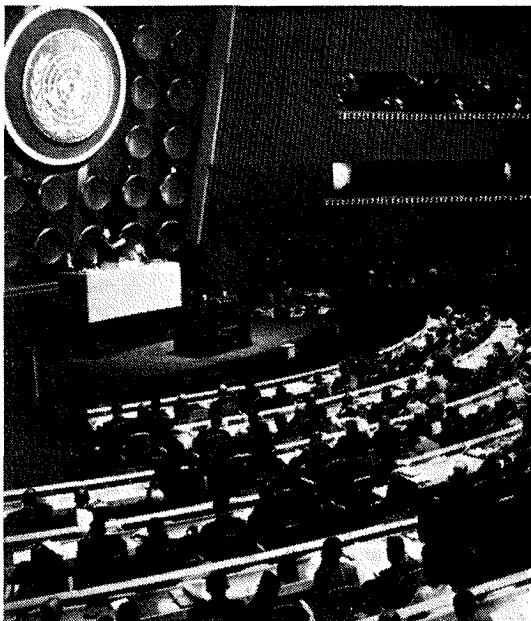
Kar smo zapisali o glavnih stališčih velesil, v polni meri velja tudi za prizadevanja, da bi prišlo do razorožitvenega sporazuma. Washington meni, da je Eisenhowerov načrt o tako imenovanem »legaliziranem vohunstvu« prvi korak na tej poti. Rusi pa nasprotno zagovarjajo stališče, da je treba najprej zmanjšati oborožene sile, odpraviti vojaška oporišča na tujem ozemlju in pri tem poudarjajo svojo umaknitev iz Port Arthurja in Porkkale, šele na to pa bi se zedinili za učinkovit način nadzorstva.

Sprejem Kitajske

V glavni razpravi je več govornikov izrazilo mnenje, da je ena izmed glavnih slabosti OZN pomanjkanje univerzalnosti. To vprašanje se že leta vleče od zasedanja do zasedanja, vendar brez uspeha. SZ se zavzema, da bi skupno sprejeli vse države-prosilke, medtem ko ZDA vztrajajo pri stališču, da bi sprejem sleherne države obravnavali posebej. Naj k temu še dodamo, da je za sprejem novih članov potrebna soglasnost stalnih članov Varnostnega sveta, to je velesil. Tu pa je še eno vprašanje, ki je že dve leti na dnevnem redu OZN. Gre za sprejem Kitajske, kar pa ZDA še vedno odklanjajo in so tudi letos dosegle, da je večina odklonila sprejem te največje države na svetu. Seveda je to ameriško stališče tesno povezano s politiko do Azije sploh. Nima skoraj smisla ponavljati ostrih očitkov, zlasti večine azijskih držav, ki obsojajo to ameriško kratkovidnost in pri tem poudarjajo, da nobena trdoglavost ne more

Kolonialna vprašanja

O tem so bile letos najbolj žolčne debate. Vprašanje, ali naj pride Alžir na dnevni red, je v taki meri razburilo duhove, da mu skoraj ni primerjave v desetletnici obstoja OZN. Ze sam izid glasovanja 28 proti 27 glasovom priča o ogorčenosti in zagrizenosti te bitke. Francoska delegacija je demonstra-

Z letošnjega zasedanja OZN v New Yorku

tivno proglasila bojkot OZN, češ da se le-ta nima pravice vmešavati v notranje francoske zadeve. Hudo kri sta povzročili tudi vprašanja Cipra in zahodne Nove Gvineje, ki sta bili že lani na dnevnem redu. Predstavniki azijskih in arabskih držav so ob tem upravičeno očitali nekaterim velesilam, da nočejo raztegniti »ženevski duh« na kolonialna vprašanja in da niso znale potegniti pravih zaključkov iz lanskega zasedanja v Bandungu.

*

Čeprav tudi od letošnjega zasedanja ni pričakovati kakih večjih sporazumov, vendar »nov duh« omogoča, da se velesile stvarnejše in resneje lotijo mednarodnih vprašanj. Nasprotno, ki so se nakopičila v desetih letih, ni mogoče razvozljati čez noč. Utemeljeno pa je upanje, da bo prihodnje desetletje dela te najvišje mednarodne organizacije plodnejše, saj se s ponehavanjem »blokovske razgretosti« odpirajo tudi za OZN nova, širša in svetla obzorja.

Janko Jeri

Na gozdni jasi tihi grob ...

KOŠATE hoje krasijo s svojimi vrhovi bloške hribe in prijetna je pot med njimi. Hlad, ki veje iz njih, mi vzbuja spomine na hude dni v času partizanskega življenja ...

Po gozdni stezi stopamo, oba brata in jaz. Za nami so temne, košate bukve, nizko grmičevje pred nami pa odpira razgled po dolini, kjer se kakor srebrna nit vije reka in se izgublja v daljavi, kamor naše oko ne seže. Cesta, bela kakor marmor, ter nizke kočice, nanižane druga za drugo ob parobku gozda, žene oblečene v črnilo, s tovari na ramah. Vse to nam da misliti: kako skromna si, dolina, a vendar si nam bila v vsej svoji revščini prijazna in topla v najhujših dneh. Samo s pogledom se ji zahvalimo in zavijemo na desno, mimo potočka, do jase sredi bukev in smrek. In na tej jasi, ki nam je tako draga, mislimo na tisto mrko jesen, ki nas je spremljala vseh petero z materjo po gozdovih. Mama, bolna in onemogla, nas je korak za korakom bodrila: »Še malo potrpite! Kmalu bomo tam. Potem bo prišel oče in tedaj bo vse dobro.« Prezeblji in neprespani smo blodili tri dni in tri noči in iskali varnega partizanskega taborišča. Našli smo ga in čez nekoliko dni je prišel tudi oče. Nismo ga spoznali. S hitrimi koraki se nam je bližal, suh, ostrega pogleda... Gledali smo ga molče. Brado je imel in to nam je zadrževalo korak, da nismo stekli k njemu in ga objeli. Šele ko je s trudnim glasom dejal: »Kaj me ne poznate, otroci?« smo z glasnim vzklikom »Ata!« stekli k njemu in se mu obešali okoli vratu. Ko se je pogovarjal z mamo, smo mi ogledovali puško in peterokrako zvezdo na njegovi titovki. Toda kmalu je moral proč. Živo se spominjam njegovega slovesa. Bil je vznemirjen in njegove ostre poteze so se ublažile, ko nam je prigovarjal: »Držite se skupaj, pazite na mamo in ubogajte jo! Vrnem se kmalu in prinesem vam kruha.« Krepak

stisk mamine roke in skrben pogled na nas vse, nas je ločil. In — za vedno. Gledali smo za njim, dokler se ni izgubil v daljavo, kamor niti naše solzne oči niso mogle za njim. Odslej smo se sami z mamo prebijali po gozdovih, spali malo, jedli še manj. Le večeri so bili lepi, pa še ti le takrat, kadar smo govorili o očetu, o domu. Stisnili smo se skupaj, strmeli v ogenj in ponavljali: »Ko pride ata, nam prinese kruha in jedli bomo, jedli ...«

Toda namesto očeta se nekega dne pojavi v taboru plavalas, zagorel kurir. Usedel se je med nas: »Janez vas pozdravlja, odšel je v štajerske hribe,« se je obrnil k sosedom. »Vaš oče je junak, le glej, France, da boš ti tudi,« je govoril mojemu bratu dalje. In ničesar več. Mama pa je vsa v strahu vprašala: »Kje pa je naš?« Pogladi nas je po črnih glavicah, pogledal v ogenj in s tihim glasom začel: »Pokopali smo ga na samotni jasi sredi gozda. Grob mu je mehak, le v listje in smrečje je odet, z rokami zagreben in mlada breza mu je tovarišica.« Kakor izgubljeni smo odslej taval po taboru. Mama slaba, bolna, ni mogla skrbeti za nas. Na osvobojenem ozemlju smo se ločili: sestra v bolnišnico za bolničarko, brat za pastirja, mi, trije najmlajši, pa smo ostali pri materi. Vsak večer smo čakali, ko se je vračala trudna od dela. Najmlajši še ni hodil. Z Božom sva govo-

ri la le o očetu in domu. Kadar je šla mimo brigada, sva se zapodila med borce in ne vem zakaj, iskala očeta. Zelela sva si, da bi prišel obut v škornje, z brzostrelko na rami in z našitki na rokavih. Tudi odlikovanje bi bilo na njegovih prsih. Večkrat smo ugibali, kakšna je neki tista jasa, kjer leži sam in tih. Je kaj rož? Raste li tam mehka trava? V duhu sva si želela, da bi bila tam, kjer leži naš ata, same ciklame ...

Vzdramili smo se iz razmišljanja, še nekaj korakov in bili smo na tisti jasi: okrog in okrog obdana z mogočnim bukovim gozdom, le tu in tam kakšna breza.

Našli smo malo brezo, okrog pa mehko travo. Gomila je bila še skoraj poravnana, le tu in tam še male vzbokline. Stali smo in nekaj časa nemi, kot zgubljeni, strmeli v ta nam dragi košček ruše. Čez čas je najmlajši vprašal: »Tu je naš ata?« Da, ležal je tam in ni vedel, da trije otroci sami stoje tam in si žele le eno: da bi vstal, se vsedel med nje in da jih ne bi nikdar več pustil tako same, same. Prvi se je ovedel Božo in iz kamenčkov naredil zvezdo, midva pa sva nabrala šopek gozdnih rož. V nas so se zbudili občutki nežnosti. Popravimo še to in ono! Tudi ležišče bi mu popravili, če bi mogli. Večerne sence so nas spomnile na dom, na mamo, ki vsa strta misli na nas, na očeta in čaka, da ji povemo, kakšna je jasa, kjer je pokopan naš ata. Vrnili smo se in ji doma pripovedovali: »Veš, mama, tako mirno je tam pri našem atu. Kar tam naj ostane. Hodili bomo tja, mu nosili cvetja in v tišini se bo počutil bolje. Le veter moti tihi mir, ki pošumeva v košatih bukvah. Drugič pa pojdeš z nami tudi ti, kajne, mama?«

A tudi drugo leto smo odšli sami na tiho jaso. Še prej pa smo obiskali na vaškem pokopališču grob naše mame. In tisto leto smo šele občutili in dojeli vso našo bedo in se zavvedli strašne samote, ki nas obdaja. Vsak po svoje smo občutili, kako težko je biti sam.

Lidija Petrič

Park osvoboditeljev

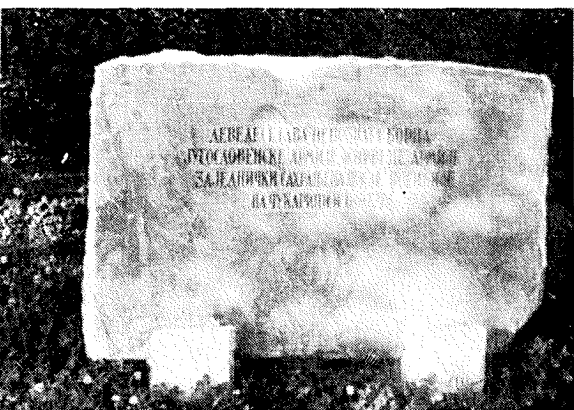
Na sliki (od leve proti desni): nihče ne ve od kod je in kako ji je ime, našli so jo med stotinami padlih za Beograd. Park osvoboditeljev, v ozadju monumentalen vhod

Pred nedavnim so v Beogradu uredili »Park osvoboditeljev«. Kot je znano, so bili več let po osvoboditvi po vsem Beogradu raztreseni grobovi padlih partizanov in rdečearmejcev. Sčasoma se je pokazala potreba, da jih prenesejo na skupno grobišče, ker so nekatere grobove morali odstraniti pri izvajanju regulacijskega načrta v mestu.

Nasproti glavnemu beograjskemu pokopališču so uredili lep park z monumentalnim vhomom. Na prvi pogled sploh ne opazimo, da je to pokopališče, saj nima tistega tradicionalnega meščanskega videza. To je prijeten nasad s kamnitimi stezicami, cvetjem in drevjem, tu so tudi klopi kot v vsakem drugem parku. Le med travo so povsod majhne in večje marmornate plošče z imenom borca, ki je tu pokopan. Majhne so te plošče in majhni so napisi — toda vse je urejeno z veliko ljubeznijo, vse je tako intimno in kar je tudi važno: zelo okusno in z veliko mero pietete do ljudi, ki so tu padli.

Več sto je takih plošč z imeni padlih borcev. Mnogim niso mogli napisati na nagrobno ploščo pravega imena; napis: »neznani borec« je zelo pogost. Stotine neznanih je pokopanih tu v samostojnih in skupnih grobovih. Za nekatere pa so vedeli le partizansko ali ilegalno ime. Med manjšimi ploščami pa so tudi velike plošče z napisom števila neznanih borcev, ki so jih našli v skupnih grobiščih na področju mesta Beograda.

Drago Kralj

Na sliki (od leve proti desni): za tega sovjetskega tankista so vedeli le to, da je bil »Miška«. Plošča v spomin na 92 jugoslovanskih in sovjetskih borcev, ki so padli na Čukarici in Boleču

Odločitev

V Ljubljani je vrelo konec junija 1942. Ljubljancani so se upirali italijanskim okupatorjem z vsemi sredstvi. Pokazali so v tisoč primerih in načinih zaničevanim in osmešenim pri-tepencem, da jih le-ti ne marajo ne v ožji ne v širši domovini in da ne bodo zamudili nobene priložnosti, da bi se jih otresli. Italijani so se tega zavedali in jim odgovarjali z nasiljem. Prav takrat so v zamreženem mestu sprožili tretji val racij in odgonov prebivalstva v koncentracijska taborišča. V zgo-dnjih jutranjih urah je oddelek italijanske vojske blokiral tudi Zibertovo ulico v Siški. Posebno ost so naperili v Učiteljski dom, ki je bil dom borbenih mladincev iz tako imenovane »Ljubljanske pokrajine« in Primorske in tistih, ki so pribeželi pred nacističnim nasiljem s Štajerske in Gorenjske. Okrog tega doma je bilo največkrat raztrosenih propagandnih lističev, protiokupatorskih napisov po zidovih, po ograjah, po izložbenih oknih, po drogovih...

MRKOGLEDI Italijani so vdrli na dvorišče med obema stavbama Učiteljskega doma v polni bojni opremi: s čeladami na glavah, s samokresi za pasom in z naperjenimi kratkimi karabin-kami. Vzgojitelj Janez je imel svojo sobico v prizidku nad pralnico v prvem nadstropju in je bil prav tedaj v njej. Z okna, obrnjenega nasproti dvo-riščnega vhoda, je opazil pre-mikajoče se sence okupator-skih vojakov. Bliskovito je sledil z očmi vsakemu gibu okupatorjevega »moderne-ga« vojskovanja. V hipu se je po-čutil kakor ujet maček. V glavi mu je zarojilo: če grem dol skozi spalnico in po stop-nicah, jim padem naravnost v

žrelo. Če ne grem... Za vra-ga!... Skriti se nimam kje, saj bodo gotovo pretaknili vse prvo nadstropje. Je kje v zgradbi tajno skrivališče?!... Kam!?

Skupina čeladnikov se je vrgla na preiskavo: najprej v kuhinjo, nato v učilnico, po-tem v ostale prostore zgradb. Janez je zaslišal odmevajoče in bližajoče se udarce težko nakovanih vojaških gozdarjev po kamnitih stopnicah, ki pe-ljejo v dijaško spalnico in skozi njo v njegovo sobo. Vdi-rajo v spalnico, natrpano z železnimi in kakor v kaki bol-nišnici belo obarvanimi poste-ljami. Človek je izgubil ob-čutek za časovno mero. Dolgo preiskujejo. Pretaknejo tudi stranišča, ki se tišče spalnice in ki so nameščena prav na-sproti prizidane sobice, v ka-teri je bil Janez. Srce mu je tolklo, kakor bi ga hotelo raz-nesti. Čutil ga je v ožilju, v rokah, v ušesih... Gredo mimo vrat njegove sobice. Zdaj, zdaj bodo vstopili skozi vrata in ga odvlekli... Še tre-nutek — in... Ropot štokrlja-jočih okupatorskih nog se je oddaljeval. Počakaj!... Od-daljili so se.

Ej, Janez, niso te našli, niso opazili tvoje sobice! Glasovi so potihnili. Preudarnost in mir sta se vračala tudi v njegovo srce. Ozrl se je po sobici. Vrata. Dvoje oken. Dve železni postelji: to je njegova, ona to-variševa. Ob steni miza, oblo-žena s knjigami in z zvezki. Nad njo električne naprave, prepletene z žicami in priprav-ljene za različne polizkuse. Njegov tovariš je bil elektro-tehnik in tudi sam se je rad

Leon Kosmač, prvi sekretar mladinskega in šolskega aktiva v Učiteljskem domu

ukvarjal z elektriko. Še dve omari in dve pločevinasti posteljni omarici. To je bilo vse. In več tudi ne bi šlo v to so-bico. Janezu je ta prostorček prirasel k srcu, saj je bila to prva skoraj popolnoma njego-va sobica. Vzljubil jo je, kakor je vzljubil nagajive gojence in vse okolje okrog njih. Kako prijetno je bivati v tej sobici!

Nenadna misel na vojno in povzročitelje te vojne je Ja-nezu pognala odpor in jezo v žile. Iz njegovih ust je siknilo kar samo, ne da bi hotel: Pre-kleta vojna!... Prekleti zavo-jevalci!...

Pogledal je preko mize na dvorišče. Na ravnem prostoru med obema zgradbama, posu-tem z drobnim peskom in ob-danem z močno železno ograjo in betonskim zidom, so črno-zeleni vojaki v pumparicah, z dokolenskimi ovijačami in z značilnimi italijanskimi nako-vanimi ter z velikimi kapicami opremljenimi gozdarji surovo razvrščali po dva in dva go-jenca. Piskajoči kriki in klet-vice so odmevali med zidovi. Odbirali so mladince. Mlado-letne gojence so imeli v učil-nici. Od nekd — menda iz učilnice — je tuje udarjalo: »Vsi iznad petnajstih let, sem

Marijan Klemenc je julija 1942 prevzel vodstvo mladinskega aktiva v Učiteljskem domu

rekel, orkodio!« Kričal je njihov tenente.

V vrsti doli so stali njegovi gojenci: Arnošt, Rado, Edi, Peter, Franček, Teodor, Jože, Pavel, Dušan in njegov brat Milan, Tone, Vlado in njegov brat Lojze, Uroš, Gusti, Stan-ko, Boris, Viktor, Branko, Živko... Črni zelenici so gnali v vrsto nove in nove: Marija-na, Sava, Slavka, Stojana... Še Maksa, Ferda... Še in še...

Janez gleda skozi okno svoje sobice. Iztrgati mu hočejo in odgnati gojence, ki jih je tako ljubil. Kaj bodo okupatorski divjaki počeli s temi reveži? Rad jih je imel, čeprav so mu povzročali nemalo skrbi s svojimi mladostnimi muhavostmi. Kdo bi jim zameril zaradi njihove nagajivosti in prešernosti, zaradi vročokrvnih odločitev in pomladnih pretiravanj? Janez že ne! Kaj bi počel človek brez teh ljudi; saj je z njimi skupaj preživel težke dneve okupacije do današnjega dne, ko so se v dom prikradli tuji vojaki. Pri njih je živel od ranega jutra in prav do poznega večera, ko jim je v spalnicah ugasnil luč in jim voščil lahko noč. Z njimi se je razgovarjal, jih poučeval, skupaj z njimi je koval pestre načrte za prihodnost, ki bo lepša od mrke sedanjosti. Z njimi se je odpravljal k partizanom. Ne, ne, njih ne sme izgubiti! Ne sme jih izgubiti!

Janez je gledal razvrščeno vrsto svojih gojencev, ki je bila vedno večja. Nekdo izmed njih se je ozrl proti njegove-mu oknu. Stisnilo ga je v srcu. Neki notranji glas mu je šepetal: »Janez, glej jih, spodaj so, pripravljeni, da jih odžene-jo. Ali jih vidiš?«

V Janezovi notranjosti ni bilo miru. Ni se mogel odtrgati od gojencev, obdanih od šte-vilnih zelencev z značilnimi fašističnimi bajoneti na naper-jenih puškah. V glavi se mu je podila misel za mislijo. Da bi se jaz skrival?! Pred temi zelenici! Ne, ne bojim se jih. E!... Dobro, dobro, a kljub temu ti kar ostani v skriva-lišču! Ali mogoče misliš, da bi bilo prav, če bi poleg njih od-gnali še tebe?

Odposlani moji paketi:

Oktober 42:

- 5. Bohanec pancer ✓ 1
- 5. Cerinški Antoni ✓ 1
- 27. Bohanec in Cerinški (otroke)

Novembra 42:

- 30. Cerinški 42 ✓ 3

Decembra:

- 21. Bohanec 42 ✓ 4

Januarja 43:

- 29. ~~Bohanec~~ Bulovec 5

- 29. Cerinški 6

Februarja 43:

- 10. Bohanec ✓ 7

- 10. Bulovec ✓ 8

- 10. Cerinški ✓ 9

- 10. Kramar - Cerinški 410

Del spiska o odposlanih paketih interniranim tovarišem-gojencem Učiteljskega doma v Ljubljani

Res je, toda... Kaj bodo rekli o svojem vzgojitelju go-jenci, če jih bo pustil na ce-dilu? V njihovih očeh bom postal plašljivec, ki pozna v svoji sebičnosti le sam sebe. Ali ne veš, da je dolžnost vsakega predstojnika, biti vedno pri gojencih, živeti z njimi in jih vzgajati v pri-pravljenosti za potrebne žrtve? Tvoja dolžnost je, da greš z njimi. Kjer so gojenci, tam naj bo še njihov predstojnik, ki naj deli z njimi dobro in hudo. Ne sme jih pustiti so-

vražniku na milost in ne-milost.

Janez je bil v sebi boj. Šlo mu je na jok. Stisnil je zobe in požrl slino, ki se mu je na-brala v ustih. Iz njegove no-tranjosti je privrela v tiso-čerih odtenkih odločitev, ki se je združila v jasen in miren vzdih: Z njimi — in kamor-koli!

Ni zajokal, počutil se je močnega, saj je vedel, da se je prav odločil. Pokazal jim bo, da je tudi on pogumen kakor oni sami.

Oblekel si je dvojno perilo in slabšo obleko, si natlačil žepe z najnujnejšimi stvarmi, ki mu bodo morda prišle v zaporu prav, z očmi pobožal predmete v sobici v pozdrav in se iztrgal iz nje.

Stekel je mimo železnih postelj v spalnici in po kamnitih stopnicah. Na ovinku se

je spotaknil in padel. Prišel je pravočasno. Ni ne jokal, čeprav ga je v notranjosti nekaj gnalo, da bi zajokal, in ni se smejal, čeprav so se njegove ustnice nabrale v nasmeh. Iz sebe je iztisnil: »Glejte, tudi jaz sem vaš, tudi jaz naj bom z vami v nesreči!...«

Milan Brezovar

Ostal je zvest spominu

PREDLANSKO jesen je bilo. Dnevi so bili lepi in sončni, noči tople. Nekaj večerov zapored smo šli na poljski lov. Lep šport, ki je nam Notranjcem tako v krvi kot Primorcem ribolov.

Sedem nas je bilo. Izmenoma smo nosili nahrbtnik krompirja, domačega oneidovca, ki žal že izumira. Jože je nosil v nahrbtniku nekaj steklenic vina; na žalost pa smo bili premalo budni, kajti Jože je vedno zaostajal in polovico pijače je že steklo po njegovem grlu. Ko smo mu v globokih snežniških gozdovih očitali požrešnost, nam je prostodušno odvrnil: »Naši dedje so hodili po polhe brez vina, pa naj hodijo tudi socialistični polharji tako. Spoštujmo običaje pradedov!« Molčali smo, ker je imel tak jezik, da mu nisi nikoli prišel do kraja. Ulegel se je in kmalu zaspal pod bukvijo. Mi pa smo vzeli v roke sekire, ogledovali za poljske nastave primerna drevesa, sekali dolge preklje, mazali skrinjice in lesnike z oljem in žganjem, natikali na preklje »skrinjice za polhe« in hiteli od drevesa do drevesa. S Francetom sva z žalostjo ugotovila, da ni več mnogo tistih večstoletnih bukev z razsežnimi vejami, košatimi vrhovi, po katerih sva lovila polhe že pred več kot dvajsetimi leti. Do poznega večera smo nastavljali.

V dolinici, obrasli z jelkami in mladimi bukvami, smo zakurili ogenj, popili preostanek vina in se jezili na Jožeta, ki je vlek el dreto po preobilo zaužitih kapljici. »Kaj ga ne poznate,« se je začudil Zvonko, »v partizanih je bil najhujši

pivec. Prenekateri, komu drugemu, tudi štabu namenjeni liter je popil in se potem kje naskrivaj smejal.« Nato je Ivan stresel iz nahrbtnika krompir in ga polagal na žerjavico.

Mislite si človeka, visoke, sloke rasti, upognjenega malo naprej, ozkega, podolgovatega obraza, kot oglje črnih oči, močnih, dolgih lopatastih rok z gostimi pristrizanimi brčicami pod nosom, pokritega z zelenim klobukom, potisnjenim na stran po stari gozdarski navadi. Iz obraza mu je sijala dobrodušnost, človeka je gledal odkrito v oči, govoril je počasi, preudarno, resno, kot človek, ki ima mnogo izkušenj.

»Vsi smo bili v partizanih, pa je bilo včasih tako lepo,« je omenil Ivan in si prižgal cigareto. »Ej!« mu je zažugal France, »na okraju si bil po vojni, pa si šel nazaj v gozd.« »Res je,« je rekel Ivan, »nikakor se nisem mogel privaditi tamkaj. Kar naprej sem premišljeval o gozdu; saj veste, toliko let sem delal v njem. Zavoljo tega so me sicer kritizirali, češ da nisem discipliniran. Tako je: nekateri se počutijo nesrečne, ko gre do k ročnemu delu. Jaz pa sem bil vesel, da bi kar naglas zavriškal. In tako spet iz leta v leto drvarim. Le v hudi zimi sem doma in delam koše.«

Sova je skovikala, izza Vavkovca je vzhajala polna luna. Nad nami pa so cvlili in škletali polhi in metali okleščeni žir po tleh. »Lepa noč bo nocoj, kot nalašč za poljski lov,« je zadovoljno pripomnil Ivan in odgrebal žerjavico ter s palico brskal za pečenimi krompirji. France pa je pol-

tiho dejal: »Jože nas je opeharil za vino, mi ga dajmo za krompir; ni ga treba zbuditi.« »Nič ne bo imel od taklo lepega večera,« je dejal Zvonko. »Saj ni tako slab, kot mislite, hraber pa je bil v borbah in to precej odtehta njegove sedanje slabosti.«

»Ti, Ivan, povej po pravici, zakaj se še nisi oženil, pa ležeš že v štirideseto!« ga je nenadoma vprašal France. Ivana je oblila rdečica.

»Samo eno sem imel rad in to tako, da na ženitev nič več ne mislim. Da, tako sem sklenil.«

»To ni prav, Ivan, postal boš čudak; vsi smo se poženili po vojni, ti pa si še vedno sam,« je dejal France in strgal skorjjo s krompirja. Vsi smo silili v Ivana, naj pove svojo zgodbo. Sprva se je obotavljal, a silili smo vanj toliko časa, da je začel: »Ker ste vsi že izkušeni in starejši možakarji, vam bom pa le povedal.« Sedel je zraven Zvonka, si objel z rokami kolena in začel z enakomernim, čistim glasom:

»Dokler nisem prišel v partizane, sploh nisem imel dekleta. Leta in leta sem preživel z očetom v gozdu. Tudi prenekatero nedeljo. Le kadar sem kako nedeljo prišel domov, sem balinal; to je bilo poleg poljskega lova moje edino veselje...«

V tretji četi sem se hitro privadil. Noge me niso nikoli bolele, kot so rade bolele mestne ljudi. Kakšen strelec sem bil, naj pa kar Zvonko pove, ker ni lepo, da se človek sam hvali. Kar se ostalega tiče — saj ste bili vsi po brigadah: nenehne borbe, pohodi, zasede, ranjenci, mrtvi — pa spet boji in pohodi in kar naprej, iz leta v leto, do konca vojne... Prvi komisarji so bili sitni, da je kaj. Zenske

Dopolnilo

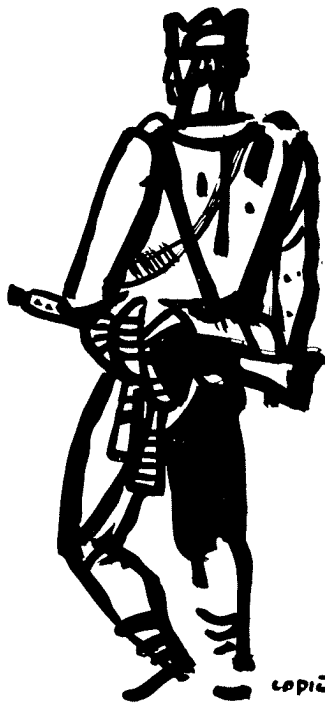
V številki 9, na strani 307, četrti odstavek, se mora glasiti pravilno: »Takrat so odpeljali na Urha skupno z Anžurjem še Emo Strojincevo in Antona Sirclja, oba domačina iz Zavrta pri Ljubljani... Nepravilno je bilo namreč napisano, da sta doma z Vevč.

še pogledati nisi smel! Ko je prišla v našo četo Tončka, je prinesla s seboj veselje in smeh. Vse jo je rado imelo, pela je kar naprej. Na čistočo je posebno pazila. Kadar smo prišli iz gozdov v vasi, se je brž preoblekla v krilo. Povem vam, da sem se zagledal vanjo na prvi pogled. Če sem le mogel, sem spregovoril z njo in tudi ona se je rada pogovarjala. Šele po treh mesecih sem ji razodel, da jo imam rad. Molčala je in stekla proč od mene. Čez teden dni mi je povedala, da me ljubi...

Nekega pomladanskega dneva sva se držala za roke in se sprehajala po senožeti. Po stezi je nepričakovano prišel četni komisar; bil je menda študent. Ko je obstal pred nama, sem stopil tik njega in mu dejal: 'Tončko imam rad in poročil jo bom, da veš.' 'A tako, tako?' je komisar pomembljivo odvrnil in odšel.

Čez teden dni so Tončko predstavili v drugo brigado. Komandant bataljona mi je dovolil, da sem jo spremljal; da, teden dni sem jo spremljal. Pa mi ni nerodno povedati, da sva dostikrat obstala in se poljubovala. Vmes sem jo prosil, naj mi ostane zvesta. Dovedoval sem ji, da so povsod tudi ženskarji, jaz pa da mislim čisto resno. Obljubila mi je, da me ne bo nikoli pozabila.

Kar naprej sem premišljeval o Tončki. Neprestano sem imel pred očmi njen topel nasmej; govorila je tako lepo, da bi jo vedno poslušal. Kadar koli sta se pozneje naša in njena brigada sešli na pohodu, sva se vselej našla in si dosti iskrenega povedala. Da, tako je bilo. Tačas sem bil vodnik, Tončka pa pomočnik mitraljezca. Še to naj povem, da je bila zelo hrabra, čeprav je bila bolj drobna. Po dolgem času sem izprosil predpostavljene, da so me premestili v brigado, kjer je bila Tončka. Toda prekratko je bilo veselje. Službe nisem zanemarjal, vendar zdaj bataljonskemu komandantu ni šla v račun najina ljubezen. Čez mesec dni so jo že postavili in odred. Zopet sem žaloval za njo, posebno ker je bilo takrat v odredu bolj revno življenje. Prenekatero noč

Ivan Seljak-Čopič: Kurir

nisem mogel zaspati, vedno sem mislil nanjo. Prosil sem, da me premeste v odred. Tudi v odredu nisva imela miru. Ob najino znanje so se kar naprej spotikali. Da, to so vam bili ljudje, tisti odredovci...

Nenadoma je Ivan rekel: »Dosti je, pojdimo pogledat stave, bom pa potem, ko se vrnemo, dokončal.«

Svetlo je bilo kot podnevi in kar srce nam je zaigralo, kadar smo zagledali, kako visi polhov rep iz skrinjice. Imeli smo srečo. Pri prvem pregledu smo imeli več kot trideset lepih starih in debelih polhov. France in Zvonko sta kar skakala od veselja. Na vrhu grebena je bila jasa in prelep pregled je bil z nje v dolino, ki se je vsa kopala v lunini svetlobi. Ko smo se vrnili, je Jože naložil na ogenj in glasno godrnjal: »Tako delate! Siromak zaspi, pa še toliko niste prida, da bi me zbudili.« »Napil si se in zaspal, spečega pa je treba pustiti na miru,« ga je zbadel Zvonko. Jože je pojedel preostali krompir, se nasmilil ob parobek in kmalu zo-

pet zaspal. »Ta človek ne vzdrži noč brez spanja. Tudi v partizanih je na pohodih vedno spal, pa se je zaletaval v mule in drevje. Ves je bil vedno opraskan po obrazu.« je smeje pripomnil Zvonko...

Ivan si je našel cigareto in nadaljeval: »V odredu sem se sprl zaradi Tončke. Poklicali so me nekoč v štab. Obveščevalec, jezljiv človek, je hodil po sobi, nato obstal pred menoj in revsknil: 'Kdo ti je rekel, da moraš imeti Tončko rad? V našem odredu ne poznamo zaljublencev!' 'Pa jo le imam rad in nekoč bo moja žena,' sem mu mirno odgovoril in pljunil mimo njega. 'Pusti jo, ta ni za tebe!' se je vmešal intendant. V meni je vse kipelo od jeze. 'Moja je in moja bo!' sem jima odvrnil in dodal: 'Nič vama ni mar najina ljubezen.'«

Čez dva dni so mi v štabu odreda sporočili, da me vračajo v brigado. Dolgo sem jih prosil, da bi mi dali s seboj tudi Tončko. 'Če bo vojna trajala še kako leto, te bo pozabila, ti pa njo,' mi je dejal komandant odreda.

Ko sva se s Tončko poslavljal ob hribovski vasi na Dolenjskem, je zamišljeno dejala: 'Dragi moj Ivan, vsi so proti nama, pa kar potrpi, jaz te imam po vsem tem samo še rajši.'«

Ko sem po dolgem, dolgem slovesu odhajal, je stala pri hoji in mi z zelenim robcem mahala v slovo. Jaz pa sem triglavko nataknil na puško, in ji še dolgo mahal v pozdrav. Pet dni sem hodil. Spotoma sem se ustavljal po zidanicah in pil...

V brigadi so me veselo sprejeli. Čudili so se, da sem v ljubezni do Tončke tako vztrajal. Zavračal sem jih, češ: 'Saj vi sploh ne veste, kaj je prava ljubezen...'«

Mesec se je globoko nagnil za javorniške gozdove, nad nami so po vejah švigali polhi, veselo škremljali in se po dolgih vejah cvileč izgubljali v temnih vrhovih. Zvonko je zopet dal krompir na žerjavico.

'No, pa sem vendar dočkal,' je nadaljeval Ivan, »da so Tončko končno napotili v

Ivan Seljak-Čopić: V zasedi

naš odred. „No, pa sva skupaj, samo da sva skupaj,“ je vzklíknila in stekla k meni. Predlagal sem ji, da bi se poročila in odšla v tretjo četo, ker ko bi zvedeli, da je moja žena, bi jo pustili v miru. „Tako je,“ je dejala, „če pa deja, bova tudi skupaj padla.“ Ej, hrabra je bila moja Tončka, kot malokatera.

Brigadnega komisarja sem prosil, naj naju poroči. „Tako pa ne bo šlo,“ se je široko zasmejal. „Počakaj, da bomo prišli v kako vas, kjer je dosti vina. Partizansko svatbo moramo veselo proslaviti, da veš, Ivan!“ Tudi Tončka je bila tega vesela.

Pa se nisem veselil ne jaz in tudi brigada ni dočakala tega veselja: Tončko sem izgubil. Saj se še spominjate tiste borbe na Krvavi peči? Pred kapitulacijo Italije je bilo. Mine so padale na gosto po naših položajih. Sredi najhujših eksplozij mi povedo, da iz strelske vrste neso hudo ranjeno Tončko. Komandir je dovolil, da jo grem pogledat. Na smrekovih vejah sta jo nosila dva močna partizana na obvezovališče. „Tončka, pa ne, da bi bilo hudo,“ sem jo vprašal. Zavita je bila v šotorsko krilo, samo glavo je imela razkrita. „Pogum, moj Ivan, saj bo bolje, boš videl, da bom prenesla,“ je s slabotnim glasom zašepetala Tončka. Prijel sem jo za glavo in ji poljubil obraz, čelo, lase. Lahko si

mislite, kako mi je bilo pri srcu. Tistega avgustovega vročega popoldne sem jo, preden so jo odnesli, poslednjič poljubil. Čez deset dni je v bolnišnici umrla. Hitel sem čez vrhove in grebene, da sem jo še enkrat videl. Takrat sem se zarekel, da ne bom nikoli več objemal nobene ženske, ker sem prerad, da, prerad imel mojo Tončko. Ivan je skoraj šepetaje govoril te besede.

»Jaz mislim, da je prava ljubezen v človeku samo enkrat. V boju sva se s Tončko vzljubila. Kako sem žaloval — zakaj ni tisti dan zadelo tudi mene in oba bi padla. Koliko mi jih je po vojni že dejalo: „Ivan, ne bodi čudak, oženi se, pa boš pozabil!“ Da, da, dragi prijatelji, lahko je to reči; pozabiti, to je pa drugo, da, drugo je to. Kadar se sprehajam po gozdu, si kar mislim, da hodil ob moji strani Tončka.«

»To je bila trdna partizanska ljubezen,« je tiho dodal Zvonko in naložil na ogenj.

»Po njej mi je ostalo samo tole.« Ivan je izvlekel iz neke knjižice sliko: Tončka, oblečena v partizansko obleko, le-

pega ovalnega obraza in lepih kostanjevih las. Obraz je razodeval nežnost in odločnost hkrati. Na prsni pa je imela pripeto planinsko cvetko. »Zato sem tako rad v gozdu, kjer me še vse spominja nanjo. S tistega grebena se tako lepo vidijo gozdovi Mokrica in tja do Travne gore. Rad se popnem nanj, gledam in premišljujem...«

Ogenj je začel pojemat. Zadrževali in pospali smo kraj ognja. Ko smo se zbudili, je stalo sonce že za moža visoko. Ivan je molče nalagal na ogenj, nato je zbudil še Jožeta, rekoč, naj gremo pogledat stave. Hiteli smo od bukve do bukve. Zopet lep plen: 28 polhov. Ko smo se vrnili, je Ivan skuhal polento. Njegov obraz pa je bil miren, nič ni bilo na njem sledov o prečuti noči. Poslovili smo se od starega partizanskega znanca. Ivan je ostal pri pojemajočem ognju mirno in nepremično, kot bi bil zraščan z mlado hojo, ki se je ponosno pela v zrak. Ivan ostaja zvest gozdu in spominu svojega dekleta...

Matevž Hace

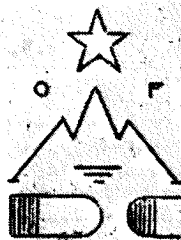
Tiskali smo »Glas Dolenjske«

VEČKRAT je bila v NOB pisana beseda, ki je razkrinkavala našega sovražnika, zanj hujši poraz kakor poraz na bojišču. Razumljivo, da so zato sovražniki naše časopise in literaturo plenili in uničevali, če jim je le prišla v roke. Zlasti domobranec v Novem mestu in okolici je bil trn v peti »Glas Dolenjske«, glasilo komisije za agitacijo in propagando pri OO OF Novo mesto. In kje smo, partizani, izdajali ta list?

Ob cesti iz Soteske proti Starim žagam je vasica Obrh, katere hiše so raztresene ob vznožju gozdov Roga. Takrat so bil doma le starci in otroci. Vsi moški pa so bili v partizanskih enotah. V tej vasi je bila tudi sprejemnica ranjenec XV. divizije. Na robu vasi stoje tri ali štiri hiše. V teh je bil sedež OO OF Novo

mesto s svojim agitacijsko-propagandnim odsekom — in tu smo izdajali »Glas Dolenjske«.

Uredništvo lista je bilo v majhni, neometani hiši. V skromni sobi je živel in delalo pet tovarišev — kolektiv »Glasa Dolenjske«. Ni bilo lahko njihovo delo! Poiskati so morali številne prispevke za list in jih tudi privlačno napisati. Podnevi so vsi člani uredništva odšli na teren: med naše borce, aktiviste političnih odborov in množičnih organizacij, v šole, v razne urade, a tudi na mesta spopadov s sovražnikom, kjer so zbirali gradivo. No, v raznih pogovorih so ujeli tudi dovipe na račun naših sovražnikov. Vse gradivo smo potem skupaj pregledali in določili vsebino naslednji številki. »Glas Dolenjske« je namreč izhajal te-

GLAS DOLENJSKE

Loto I.

Nedelja, 22. oktobra 1944.

Štev. 3.

densko na štirih ciklostiranih straneh, in to ob četrtkih, tako da je do nedelje prišel bralcem v roke, celo tja v okupirano Novo mesto.

Ko so bili rokopisi za naslednjo številko pripravljeni, je bilo treba vse to pretipkati na matrice. Še prej pa smo morali vse rokopise pretipkati na posebne liste, to je na format »Glasa Dolenjske«. To zgolj zaradi pravilne razvrstitve gradiva, s čimer smo uspeli dati listu lično obliko. Skratka: uredniki smo bili hkrati tudi stavci, ki smo se sčasoma tega opravila navadili in smo kaj kmalu napravili list zaradi raznovrstnega stavljenja zelo pester. Najbolj pa smo morali biti pazljivi pri tipkanju matric. Zakaj le-te so bile za nas dragocenejši material kakor sol. Jasno: neslano jed v skrajnem primeru lahko poješ, brez matrice pa nismo mogli izdajati našega lista!

Vera je bila naša glavna tipkarica, Domen pa ji je narekoval in štel vmesne prostore med posameznimi besedami, da smo dobili ravne in odsekane odstavke. Milan je bil glavni risar, ki je narisal naslove h glavnim člankom, včasih pa tudi kako karikaturu.

In kaj je objavljala »Glas Dolenjske«? Vse, kar je bilo tedaj aktualno in potrebno. Predvsem je prinašala vesti z bojišč, domačih in tujih, komentarje k domačim in tujim političnim dogodkom, članke o razvoju naše ljudske oblasti (prav ti prispevki so bodli najbolj v oči domobrance!), o rasti našega šolstva na osvobojenem ozemlju, o gospodarskem razvoju, o dogodkih v okupiranem in osvobojenem ozemlju itd. itd. Tudi literarni prispevek ali utrinek je našel svoje mesto v listu, a tudi pismo matere padlega borca, pismo borcev v enotah itd.

Ko so bile natiptkane vse štiri matrice in ko je bila vsebina znova pregledana, so dobili matrice v roke — tiskarji. Le-ti niso bili tiskarji v pravem pomenu besede, temveč ciklostilci, ki so natisnili 1000 izvodov lista. »Komendant« tiskarjev je bil France Čamerinik, glavno besedo pri tehničnih pripravah za tisk pa je imel Franček More, mojster ciklostila. Kar je rekel on, je obveljalo. In delal je vedno prav! Lojze mu je pomagal, Tilka pa pripravljala papir in odnašala stiskane izvode sušit. Ker so imeli le dva ciklostila, se je tiskanje zavleklo. Zakaj

vsak tiskar je moral dobiti vsak izvod dvakrat v roke. Tiskali so ves dan in tudi vso noč, zakaj v četrtek zjutraj je moralo biti vse dokončano. In bilo je, ker Franček More ni dal valjčka iz rok prej, dokler ni bil natisnjen zadnji izvod. Pred njim pa se je večal kup natisnjenih izvodov »Glasa Dolenjske«. Vse izvode je bilo treba nato razdeliti, kajti kurirji so že čakali in do večera je morala biti vsa zaloga razdeljena. Manjše in večje zavojce so kurirji raznesli tja do Novega mesta, do Šentjerneja in Mokronoga, čeprav so ponekod imeli »obiast« domobranci.

Prve izvode pa so dobili ranjenci v naši vasi, ki so najnovejše novice nestrno pričakovali. Njim je prve, največkrat še »mokre« številke prinesla simpatična bolničarka Mija.

Razen »Glasa Dolenjske« pa smo izdajali tudi »Radijski vestnik«. Šef tega lista je bil Zoran Trubar, ki je vsak dan lovil s svojim hreščečim sprejemnikom vesti in preklinjal vse domobrance in izdajalce, če je prav tedaj, ko je moral poslušati vesti, zmanjkalo električnega toka. Ko je zbral dovolj novic in radijskih vesti — vse to je z vso naglico

RADIJSKI VESTNIK

L. III. - 1944. Izdaja Komisija za prop. pri OOOF Novo mesto

št. 214

pisal v svojo beležnico — je zaprl radio, poiskal v žepih čik in zaklical: »Milan, zdaj greva midva na delo!« Milan, ki je navadno na peči čakal na ta poziv, se je pretegnil, rekoč: »Že grem!« Zoran je pričel narokovati... Iz njegove beležnice, polne hieroglifov, pa so nastajale vesti, novice, zanimivosti...

Ko pišem te vrstice, leži pred menoj nekaj številčk »Glasa Dolenjske« in »Radijskega vestnika«... In pri tem mi uhajajo misli in spomini na tiste čase, ko smo izdajali ta dva časopisa. Z njimi smo posredovali našim ljudem najnovejša poročila o tedaj važnih dogodkih, in z njimi smo zadajali okupatorju in domačim izdajalcem moralne poraze... Spominjam se vseh tistih tovarišev in tovarišic, s katerimi sem delal. Zlasti se spominjam našega Frančka Moreta, ki je v veliki skrbi in vnemi za svoja ciklostila in ostalo tiskarsko orodje bil med prvimi, ki je zapustil tiskarno, če je nekoliko bolj in bliže zaropotalo. Vedno je nosil s seboj svoje orodje in rekel: »Kako pa bomo tiskali, če izgubimo še to malo, kar imamo?« In prav je imel in vedno je rešil vse...

Tako smo delali, zbirali gradivo, pripravljali matrice, tiskali in razpečevali »Glas Dolenjske« in »Radijski vestnik«, tisti glasili, ki sta bili resnično glas dolenjskega ljudstva, borbenega, svobodoljubnega in naprednega, tistega, ki se je pridružilo narodnoosvobodilni borbi.

Vilko Kolar

Nove knjige

Člani kluba borcev NOB »Kosmač-Klemenc« so izdali na 126 straneh spominsko knjigo »**Mladost v boju**«. Posvetili so jo spominu 39 padlih skojcev iz aktiva dijaškega internata v Učiteljskem domu v Ljubljani. Zbrano gradivo prepričljivo govori o dejavnosti domovske mladine med narodnoosvobodilno vojno. Mladinci so ustanovili svoj odbor OF v povezanosti s kvartnim in rajonskim odborom v Šiški. V domu so ustanovili Narodno zaščito in vojaški krožek, v katerem so se urili v orožju in črpali znanje o vojaški taktiki. Razkrinkali so več četniških gnezd po Ljubljani in zbirali gradivo za partizane. Osnovali so lastno tiskarno in izdelovali propagandno frontovsko gradivo za svojo okolico in celo za nekatere druge rajone. Iz doma je odšlo v partizane kar 93 gojencev, od katerih se ni vrnilo 39. »Mladost v boju« ob koncu podaja življenjepise in fotografije vseh padlih članov bivšega domovskega kolektiva. Stvarno in toplo pisanje o organiziranih bojih in dejavnosti mladincev med vojno odlikuje to dokumentarno in spominsko knjigo.

*

Za desetletnico osvoboditve je odbor za postavitev spomenika padlim borcem na Vranskem izdal zajetno knjigo z naslovom »**Med Mrzlico in Dobrovljami**«. Po svojem konceptu nekakšna pokrajinska kronika, je knjiga na 268 straneh zajela predvojno in medvojno obdobje, ki precej nazorno in slikovito ilustrira tedanja dogajanja v revirjih, tekstilnih središčih, v partizanih in taboriščih v Nemčiji. Spominski prispevki znanih revolucionarjev in prvoborcev Celju in okolice, Franca Hribarja, Nestla Žganka, Albina Vipotnika, Antona Kotnika, Viktorja Šosterja in drugih, prepričljivo osvetljujejo predvojne razmere delavstva, stavke in muke, ki so jih morali trpeti predvojni revolucionarji v ječah in taboriščih, kakor

tudi borbo proti okupatorju, ki so v njej sodelovali tudi vsi predvojni borci za delavske pravice. V knjigi so opisani vsi pomembnejši predvojni in medvojni dogodki, ki so odločali ne samo o prihodnosti ljudi med Mrzlico in Dobrovljami, marveč tudi o bodočnosti Štajerske sploh in vse Slovenije. Spominski koncept, prirejen v obliki kronike, je nadalje omogočil izdajateljem, da so posamezna obdobja predvojne revolucionarne borbe in narodnoosvobodilne vojne zanimivo in pestro dokumentirali, hkrati pa osvetlili iz zornih kotov na raznih področjih sodelujočih borcev in revolucionarjev. Kako bi sicer knjiga mogla opisovati tako raznolika žarišča odpora proti predvojnemu izžemalcem in okupatorju, kot so Sremska Mitrovica s svojimi zloglasnimi zapori, uporni Prebold s svojimi prebujajočimi se tekstilci, Zabukovca z rudnikom in živahno dejavnostjo komunistov, prostorni gozdovi, domovanje Savinjske čete in številnih drugih partizanskih in narodnoosvobodilnih enot, Stari pisker v Celju z na smrt obsojenimi, Rawensbrück in številna druga taborišča smrti, v katerih uporna misel nikdar ni ugasnila? Knjiga »Med Mrzlico in Dobrovljami«, ki je prispevke zanjo zbrala marljiva komisija za zbiranje zgodovinskega materiala iz NOB v Celju, je primer dobre kronike, ki naj se po njej vzgledujejo vsi odbori in komisije, ki pripravljajo ali nameravajo pripraviti in izdati zgodovino NOB lastnega kraja ali pokrajine.

*

V Novem Sadu je »Matica srbska« izdala pesniško zbirko mladega beogradskega režiserja Pavla Ugrinova — Vase Popovića, z naslovom: »**Bačka zapevka**«. To je prva knjiga tega mladega, a nadarjenega pesnika, ki je v knjigi objavil v petih delih vrsto žalnih pesmi (»zapevka« je žalna pesem), kot spomin na številne sovražne pokolje v zadnji vojni v Vojvodini.

Dekle iz Banije

NANJO je naletel po naključju, na Prenjskem prelazu, v komaj prehodni gazi. Ležala je na hrbtu v snegu, eno nogo so ji od kolena do kolka raztrgali kosi letalske bombe, ki se je razletela blizu nje. Po obleki je presodil, da je begunka, ena izmed tistih, ki so se skupaj z vojsko umikali od Banije sem pred strahotnimi zločini, neizbežnimi spremljevalci sleherne sovražne ofenzive.

Stara je bila največ devetnajst let. Povedati je mogla samo to, da je že tri dni brez moči, brez vode in hrane, zdravil in poveljev. Vedel je, kako prekleto hudi so bili ti trije njeni dnevi, kako dolge in mučne so bile te tri noči! Sekunde in ure so se izravnale s kot večnost trajajočo neznosno bolečino. S poslednjimi močmi se je morala prisiliti, da ni zastokala, kajti stokanje bi opozorilo nanjo četniške klavce, ki so često v nočeh šli po sledi velikih pohodov in morili vse, ki so opešali ali pa zaradi ran in bolečin zapustili varnost čet in bataljonov.

Vedel je tudi, da je celo spanje, pogosto prekinjeno z avtomatskim strahu, da v sanjah ne bi vpila, ni moglo osvežiti in okrepiti. Vrh tega se ji je po treh dnevih rana vnela in vsi znaki so kazali, da se je tudi prisadila. V nemoči, da bi ji s čimer koli olajšal trpljenje, jo je tožno in sočutno gledal.

Kot bi uganila njegove misli, je ranjenka spregovorila: »Ni rešitve, tovariš! In ti, seveda ne boš dopustil, da bi me mučili? Prestane ti edino, da me ubiješ!«

Govorila je odločno in mirno. Gotovo je že prej preudarila, česa bo prosila človeka, ki jo bo našel. Nekoliko tiše, pa nič manj odločno je dodala: »Ubij me, prosim te, ubij me!«

Obstal je kot okamenel. V minulih dveh vojnih letih je videl dosti strahot, toda še nikoli ga življenje ni soočilo s takšno ali podobno preskušnjo. In četudi se je zavedal, da samo to, kar je zahtevala, lahko stori zanj in da je ta zahteva v njenih očeh popolnoma človeška, še več, da pomeni celo edini možni izhod, tako rekoč rešitev iz neznosnega trpljenja, se ni mogel pomiriti z mislijo, da bi bil kos tej nalogi, a zlasti

nepojmljivi obveznosti, ki bi jo sam, s svojo voljo prevzel. Okleval je dolgo...

Zmagal je njen blagi in proseči, do skrajnosti odločni pogled. Globoko ganjen je podzavestno dvignil orožje. Dekle je vdano zaprlo oči in zašepetalo:

»Naj te spremlja sreča do zmage!«

Niti z enim samcatim vzgibom ni pokazala, kako ji je hudo, le izpod spušenih vek so se ji prikradle solze, zadnje slovo od življenja, tožba za izgubljeno mladostjo in nekim dragim obrazom tam nekje med kolonami borcev Sedme divizije.

Te solze, ki jih je videl preko muhe na avtomatu, so tudi njemu zameglile oči. Megla je za hip prekrila dekle in zagledal je pogorišče hiše v Šegestinu, mali banijski vasici, v kateri je februarja tisoč devet sto dvainštiridesetega neka mati poskušala skriti pred vdorom ustaških hord svojih petero otrok. Zavlekla se je v neko jamo zraven zidanih temeljev, otroci pa so ji smrtno prestrašeni legli na prsa. Najstarejšemu je bilo deset let, a najmlajšemu komaj šest mesecev. Življenje je otroke naučilo, da jih mati lahko reši pred vsako nadlogo.

Mati jih je stisnila s širokim objemom k sebi, da ne bi videli smrt, ki se je nagnila nadnje.

Tako so jih, objete, našli vaščani, ko so se po krvavih orgijah človeških zverin vrnili v vas. Globoke rane od nožev, sledovi rafalov na vsakem telesu in še zmerom vidne solze na že ugaslih očeh žene so jim pripovedovali strahotno povest o materinem objemu, ki je preživel samo smrt. Mar tiste zaprte materine veke, polne solz, niso bile kot z gostimi kapljicami preplavljene trepalnice dekleta, katerega smrtna postelja je bil sneg, prepojen z njeno lastno krvjo?

Orožje v roki je zadrhtelo...

V trenutku se je slika spremenila. Videl je dom Tomaševičev in v hiši petnajstletno dekletce, ki so ga našli ustaši. Ni mogla pobegniti.

Ni več očitidcev, ki bi mogli povedati, kakšne muke je prestala, kakšno sramoto je moralo pretrpeti to nezrelo jabolko, preden ji je jeklo noža skrajšalo muke. Po vsem tem so jo tako preklano vrgli na ognjišče, v ogenj zažgane hiše.

Ognjene jezike je že zdavnaj zamenjal strupeni zimski mraz, ko so se begunci vrnili. Med pogorišči je lebdela zahrbtna tihota, le od doma Tomaševičev je prihajalo

tožno zavijanje. Hišni pes, čuvaj, je našel telo svoje miljenke. Legel je zraven mrtve deklice in ni dopustil nikomur, da bi se ji približal. Vas je pet dni trpela nevsakdanjo stražo. Brezuspješni so bili vsi poskusi, da bi psa odvedli odondod in prestopili prag pogorišča. Besno se je zaganjal v svakogar, pa četudi ga je dobro poznal. Pet dni ni ne jedel ne pil. Da so lahko pokopali dekle, so ga morali kmetje ustreliti...

Četudi sta bili ti dve predstavi kratki, je v nji preživel več kot eno življenje. Stisnilo ga je pri srcu in začel je oklevati. Mar se ne bi s tem, ko bi ustregel dekletu, uvrstil med tiste, ki jih je sovražil iz dna duše? Ali je smel to storiti ne glede na okoliščine, ki so ga oproščale vsake krivde in so hkrati to dopuščale kot edini možni izhod? Preveč prezgodnjih smrti je videl na teh vojnih poteh, da bi bil tudi sam upravičen povzročiti še eno tako žrtev.

Orožje mu je iz povešene roke nemočno padlo pred noge. Zajecjal je kot otrok v materinem krilu in skozi solze je spet videl dekletove oči. Začudene in proseče. Z nemim vprašanjem je čakala na odgovor.

»Oprosti mi... tovarišica... ne morem...«

Samo teh nekaj besed je iztrgal iz sebe. Potlej se je obrnil in odšel. V korak z njim, komaj slišno, pa je šlo tudi dekletovo rotenje:

»Tovariš... vrni se... tovariš...«

MIHA KLINAR:

Prezir

(Nad Ziljsko dolino 1944)

*Zagrizel sem z očmi se v belo plan:
z ledeno roko jezera pokriva mraz,
iz gostih megel se usipa sneg...
Med golim drevjem dan je kot bolan,
srnjak se splašil je in spustil v beg,
a v naših srcih dalje bije čas...*

*Čas bije, stiska, kleše nas v ljudi...
Kaj zmrznila si v snegu drobna ptica?
Čemu groziš nam, strmi, beli breg? —*

*S prezirom zimi gledamo v oči,
čprav nas muči, z mrazom barva lica...
Iz gostih megel se usipa sneg...*

Razveseljiv pojav v naši partizanski literaturi

(Ob izidu romana Karla Grabeljške »Dolomiti se krušijo«)

ŽE DOKAJ znani pisatelj Karel Grabeljšek-Gaber je ob desetletnici osvoboditve izdal v založbi Slovenskega knjižnega zavoda svoj prvi roman iz narodnoosvobodilnega boja »Dolomiti se krušijo«. Na okoli 250 straneh besedila nam verno, prizadevno, poglobljeno in z veliko ljubeznijo približa Polhogradske dolomite v 1942. letu, ob veliki italijanski ofenzivi, temeljni preizkušnji prvih borcev Dolomitskega odreda in ljudi v zaledju; približa nam vnanjo in notranjo podobo človeka v času, ko še zdaleč ni bilo moč uganiti konca druge svetovne morije.

Biti partizan, biti človek; boriti se z vso svojo fizično in umsko zmogljivostjo za najsvetejši cilj — svobodo; globoko, s čustvi in z dejanji doumeti dva velika, v bistvu nasprotna si pojma dobrega in zla: **tovariš proti zatiralcu**, to naj bi bile kratke uvodne besede h Grabeljškovemu prispisku partizanski literaturi.

Liki komandanta odreda, ko-

misarja Aleša, komandirja Risa, gruntarja Marinovca, malega kmeta Grabnerja in mnogih drugih s svojimi različnimi značajmi in raznoliko dejavnostjo živo pritegnejo bralca, željnega podoživeti resnične ljudi iz narodovega boja proti nasilju in krivici. In če vemo, da se bijejo in umirajo prav v tistih krajih blizu Ljubljane, kjer je njih upodabljalec sam partizanil, ne moremo mimo čisto preproste ugotovitve, da zrcalijo svojo resnično podobo enkratnih doživetij, da se po svoji vernosti in iskrenosti v marsičem razlikujejo od njih dosedanjega opisovanja na Slovenskem.

Z željo, da bomo z neprikritim zadovoljstvom prebirali ta prvi Grabeljškov partizanski roman, ne bo odveč, če zapišemo nekaj misli iz razgovorov med pisateljem in piscem tega zapiska, saj pri nas radi mnogo razglabljamo o vseh mogočih literarnih zvrsteh in njih ustvarjalcih, malokdaj pa smo vzradošeni nad novim domačim pisateljskim delom.

Nedvomno drži, da Grabeljškova, po dosedanjem pisanju vidna odločitev, lotiti se partizanske tematike, ni preprost problem, saj je mnogokje povezan s težavnimi zapletljajmi, napor, dognanji in odgovornostjo pred bralci in zgodovino. Literarno opisovanje partizanske ni odvisno toliko od tega, kako kdo piše, od njegove tehnične veščine, marveč od tega, koliko je v njegovi notrini osebnih doživetij in s kakšno prizadevnostjo se jih loteva; skratka, kako je nekdanji reagiral na narodnoosvobodilni boj, kako zdaj o njem piše in ali ima zares o tem boju kaj povedati. Da nam bo Grabeljšek v tej smeri še, upamo, mnogo dal, ne kažejo samo njegovi »Dolomiti se krušijo«, marveč tudi njegova pravilna izhodišča, njegov način, kako obravnava partizansko problematiko, o kateri sam meni nekako to-le:

*Josip Vidmar -
šestdesetletnik*

DNE 14. oktobra letos je praznoval svojo šestdesetletnico tovariš Josip Vidmar, eden najpomembnejših predstavnikov našega kulturnega življenja, predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti, predsednik Zveze književnikov Jugoslavije, ljudski poslanec, predsednik odbora za kulturo in prosveto Ljudske skupščine LRS itd. Ob tej priložnosti je pomembnega jubilaranta, ki ima obilo zaslug ne le za razvoj in napredek slovenske znanosti in umetnosti, marveč tudi za vključevanje slovenskega izobraženstva v narodnoosvobodilno borbo, maršal Tito odlikoval z enim izmed redkih priznanj, z Redom jugoslovanske zastave I. stopnje. Visoko odlikovanje mu je na njegov praznik, h kateremu tudi naše uredništvo iskreno čestita, v prostorih Izvršnega sveta slovesno izročil predsednik Ljudske skupščine Slovenije Miha Marinko.

— Partizanski pisatelji so bili, kakor vsi drugi preprosti borci, udeleženci narodovega boja za svet, v katerem ne bo več vojn. Kakor vsi drugi so hrepeneli po mirnem civilnem življenju, pri tem pa niso mislili samo na golo vrnitev domov, v staro življenje, marveč

Karel Grabeljšek-Gaber

so si predstavljali svobodo kot nekaj neizmerno dobrega, kot neko boljše, lepše življenje ne samo zase, marveč za vse ljudi.

Partizanska književnost pa bi bila bore malo vredna, če bi zrcalila samo taka in podobna občutja, če ne bi kolikor moč živo in resnično za beležila vpliva krvavih bojov na človeški značaj, če ne bi podajala partizanskih borcev v vsej njihovi resničnosti, če ne bi vrtala v najskrivnejše kотиče njihovih duševnosti, če jih ne bi podajala v vsej njihovi celovitosti.

Očitno je, da sleherno dobro književno delo ne more prikazovati zgolj vnanjih dogodkov, žive, resnične ljudi pa upodabljati kakor nekakšne sheme, brez notranjih silnic, marveč mora iskati in najti tiste nagibe posameznikov, ki ustrezajo njihovim dejanjem v kakršnemkoli okolju in času. Neizpodbitna resnica je, da je bil začetek in konec narodno-osvobodilnega boja **človek**, tisti človek, ki ga je fašizem ogrožal kakor malokatero nasilje v zgodovini. In ker je bil ta človek prežet z velikimi idejami in ideali, z nekakšno svetovno idejo o človeškem dobrem, in ker se je za to človečnost tudi bil do poslednjega diha, ali ni potemtakem

pomen partizanske literature pomembnejši kakor kakršnekoli književnosti v minulosti?

Toda pri nas je dokaj bralcev, ki jim partizanska literatura ni všeč, ker je bodisi premalo dognana, bodisi premalo psihološko poglobljena. Bržkone ne bomo mnogo napak sodili, če trdimo, da se nekaj partizanščine naveličanih bralcev približuje tretji vrsti ljudi, ki so partizanščino zvečine sovražili in jo še zdaj sovražijo. Vendar si partizanska literatura zadnja leta s svojo umetniško dognanostjo vse bolj utira pot med vse vrste ljudi in bo nedvomno, če ne prej, čez desetletja osvojila širok krog njenih ljubiteljev.

Strinjamo se z Grabeljskovimi mislimi o partizanski literaturi. Prepričani smo, da nam bo dala še mnogo tekstov, mnogo pričevanj o nadčloveških naporih in neomajni ljubezni borcev do sočloveka; da nam bo vse bolj izraziteje, vedno globlje in verneje pripovedovala o vseh pozitivnih, pa tudi negativnih pojavih udeležencev minule vojne, tako da bodo naši zanamci resnično doumeli veličastne like nekdanj komaj doumljivih, pa hkrati tudi neponovljivih borcev, ki so spreminjali pravljice o junakih v živo resničnost.

Franca Vrečar

stali knjižem rok in v naslednjih petdesetih letih so ladje usposobili tako, da so lahko sprejele nekoliko polnih zadetkov, ne da bi bili s tem prizadeti njih najvažnejši deli.

Taranto, novembra 1940

Dokler se niso pojavila letala, je bilo pomorsko oporišče najvarnejše mesto, v katerem so ladje brez skrbi popravljali in so se posadke odpočivale. Ta varnost pa, sevé, tudi ni bila popolna, saj je znano, da so bila oporišča pogosto izpostavljena napadom z morja ali s kopnega. Spomnimo se samo slovitega prodora nemške podmornice U-47 v glavno britanske oporišče Scapa Flow 13. oktobra 1939, ko je bila potopljena vojna ladja »Royal Oak«!

Šele zračni napad na Taranto je dokončno opozoril, da je tudi sorazmerna varnost ladij v zavarovanih oporiščih stvar preteklosti.

Šestega novembra 1940 je iz Aleksandrije proti največji in najbolj zaščiteni pomorski bazi v Sredozemlju, proti Tarantu, odplovalo več britanskih vojnih ladij, in sicer letalonosilka »Illustrious« z 21 letali na katapultu, štiri lahke križarke in štirje rušilci. Da bi prikrili dejansko namero, so angleški mornarji spremljali neki konvoj v smeri Malte. Pet dni zatem so se, 170 milj daleč od svojega oporišča, letala z letalonosilke dvignila v napad na Taranto. V prvem valu je bilo 6 torpednih in 6 bombnih letal, v drugem valu, uro kasneje, pa je sodelovalo ostalih 9 letal, 5 torpednih, 2 bombnika in 2 letali za osvetljevanje ciljev. Torpedna letala so dosegla Taranto v višini 1200 m, nato pa so se v stroglavem letu spustila v napad na italijanske vojne ladje. V luči je bila tedaj glavnina italijanskih ladij, med njimi komaj zgrajeni »Littorio« in »Vittorio Veneto«, obe 35.000-tonski ladj, nadalje vojne ladje »Conte di Cavour« in »Duilio«, 24.000-tonski ladi starejšega datuma, ki pa sta bili v času med dvema vojnama popolnoma prenovljeni. Čeprav je bila obramba luke

Morski velikani v borbi z letalstvom

VSE DO druge svetovne vojne so bile ladje nesporne gospodarice širnega morja. Ko so se pojavile v pomorski bitki, je njihova prisotnost — če ni bila enakovrednih tekmič, ki bi se jim uprle — pomenila za nasprotno stran neizogiben poraz. Udarno moč vojnih flotilj, pa tudi vojne mornarice nasploh, so v teh časih ocenjevali po številu teh plovnih trdnjav. Velikost vojnih ladij je postopoma rasla z razvojem vojnega ladjedelništva, ladijskih strojev in orožja, tako da se je tik pred minulo

vojno nekako ustalila med 30 in 35 tisoč ton ladijskega prostora. To so bile največje vojne ladje, oborožene z najmočnejšimi kalibri topov (do 450 mm!) in zavarovane z najdebelejšimi oklepi. Konec preteklega stoletja se je s pojavom torpeda prvič omajalo neomejeno gospostvo vojnih ladij na morju. Torpedovke, rušilci in kasneje podmornice ter torpedni čolni so s pomočjo torpednega orožja čedalje česče strahovali največje vojne ladje in jih zlahka potapljali. Seveda medtem tudi ladijski konstruktorji niso

močna in so bile ladje zavarovane z mrežami proti torpedom, so letala uspela prodreti in usmeriti svoja smrtonosna torpeda v boke italijanskih ladij. Najprej je bil zadet »Littorio« s tremi torpedi (četrti ni eksplodiral), zatem pa je ista usoda doletela ladji »Duillio« in »Conte di Cavour«. Slednja je utrpela najtežje poškodbe. Z napadom na Taranto so Italijani doživeli enega najhujših porazov, saj so jim Angleži tedaj onesposobili polovico flotilje. Najvažnejše pa je, da so Angleži ta uspeh, ki je izzval vojaške in politične posledice, dosegli z izgubo dveh letal.

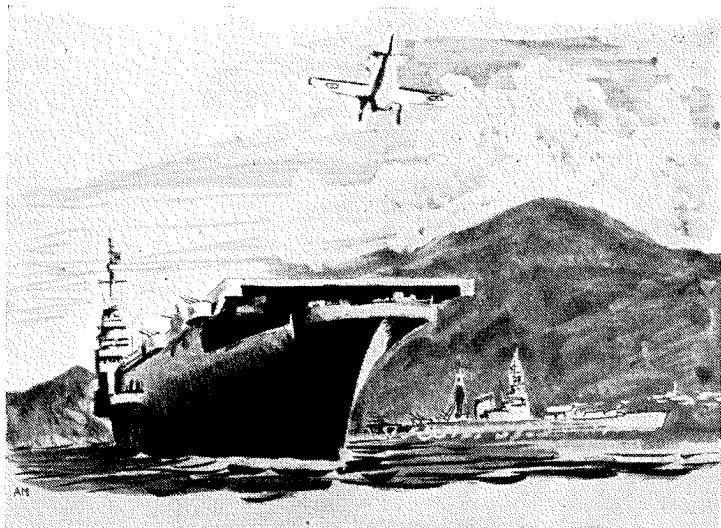
Uničenje »Bismarka«

Pomembnost izvidniškega in torpednega letalstva je postala očitna v dramatičnem lovu na nemško vojno ladjo »Bismark« in z njenim koncem v Atlantskem oceanu. »Službeno« je »Bismark« imel (zaradi versailleske konvencije, ki je Nemcem prepovedovala izdelovanje ladij z veliko tonažo) »samo« 35 tisoč ton, oborožen pa je bil s topovi 380 mm. Dejansko je bila njegova tonaža mnogo večja; sredi leta 1941 je bil »Bismark« nedvomno največja in najmočnejša vojna ladja na svetu, tako rekoč

»zadnja beseda sodobne tehnike«.

Maja 1941 je nemška admiraliteta poslala na Atlantik dve vojni ladji: »Bismark« in težko križarko »Princa Evgena«, ki naj bi tamkaj ogrozili angleške pomorske komunikacije. V noči med 19. in 20. majem sta imenovani ladji v spremstvu treh rušilcev pluli mimo Kategata in Skageraka ter 21. maja dosegli norveške vode, da bi se tam založili z gorivom. Opoldan istega dne

je sovražno ladjevje zapazil neki angleški pilot, se s svojim letalom prebil v Krosfjord in ugotovil položaj nemškega ladjevja. Na večer 23. maja so nemške ladje križarile v Danskem prelivu, ko jih je zapazila neka angleška križarka, ki je bila s svojo posestrimo v patrulji na tem področju. Povedati je treba, da je že dan poprej, kakor hitro so Nemce zapazili letalci, iz britanskega oporišča Scapa Flow na lov za nemškim brodovjem krenila bojna križarka »Hood« z vojno ladjo »Princ of Wells« v prvi skupini in »King George«, »Repulse« ter letalonosilko »Victorious« v drugi skupini. V času, ko so Angleži zvedeli, da so se nemške ladje prikazale v Danskem prelivu, je bila grupa admiral Holenda (ladje »Hood«, »Princ of Wells« in rušilci) od Nemcev oddaljena okrog 200 morskih milj. V hipu je povečala hitrost in naslednjega dne zjutraj so si nasprotniki stali iz oči v oči. V topniški bitki, ki se je zatem razvnela, je »Bismark« v manj kot šestih minutah z eno ali dvema granatama zadel angleškega »Hooda« med zadnjim jarbolom in dimnikom, pri čemer se je vnelo in razletelo municijsko skladišče na tej ladji. Le dve minuti zatem je ta velikan razpolovljen zgnil z morskega površja. To je bil obenem začetek zagrizene-

ga lova na nemškega kolosa. Ko je angleška admiraliteta zvedela o žalostnem koncu »Hooda«, je hipoma ukazala vsem vojniim ladjam na Atlantiku, naj opuste svoje naloge in krenejo na pomoč vojujočemu se ladjevju. Nekaj ur po opisanem spopadu je proti »Bismarku« z več strani prihajalo okrog 40 vojnihi ladij, med katerimi je bilo 7 vojnihi ladij, 14 križark, 20 rušilcev in dve letalonosilki. Sodelovale so tudi letalske sile Obalnega poveljstva. Dva dni zatem so v noči med 25. in 26. majem letala z nosilke »Victorious« prvič napadla nemško ladjevje. Torpedna letala, ki so vzela na piko »Bismark«, je dočakal strahovit ogenj iz preko 100 »Bismarkovih« cevi, toda vzlic temu ga je eno letalo zadelo s torpedom, pri čemer pa je ladja utrpela le manjšo škodo. Malo pozneje je »Bismark« brez sledu izginil; zaradi poškodovanega dovoda nafte je bil prisiljen držati se najkrajše poti do najbližjega nemškega oporišča v luki Brest, v okupirani Franciji. Temu naključju je pripisati, da so ga letala čez kakih 30 ur vnovič odkrila. Naslednjega dne popoldan je v napad na nemško ladjo z nosilke »Arc Royal« poletelo 14 letal, toda po pomoti so le-ta napadla lastno križarko »Sheffield«, ki je ped za pedjo sledila »Bismarku« in poročala o njegovem položaju drugim ladjam in letalom.

Pet ur po tem prvem napadu je z iste letalonosilke vno-

vič odletelo 15 letal. V drugem napadu sta se dve torpedi raztreščili na ladjinem boku, eden sredi ladje, a drugi na krmi. Drugi zadetek je popolnoma uničil krmilne naprave, s čimer je bila usoda ladje zapečaten. Na ladjo, ki se je tudi v opisanem stanju brezupno borila, so kakor gosta debela toča padale tone jekla iz težkih britanskih topov, hkrati pa so prešli in napad še rušilci s svojimi torpedi. Topniški boj

je trajal nekaj manj kot dve uri, ob 10.36 pa je nenako borbo dokončala lahka križarka »Dortshire«, ki je iz majhne razdalje izstrelila v »Bismark« dve torpedi. Ladja, zdaj že popolna ruševina, se je počasi nagnila na levi bok, nato pa preobrnila in potopila skupaj s posadko 2300 mož. Iz morskih valov so rešili le 104 mornarje s potopljenega »Bismarka«.

Ilustriral Marjan Amalieti

Prvi partizan z Ježice pripoveduje

Tik pred praznovanjem letošnjega krajevnega praznika na Ježici pri Ljubljani se je mudil v Ljubljani major Franc Bratovž-Aco, prvi partizan z Ježice. Naprosil sem ga, naj za revijo »Borec« napiše nekaj spominov. Tedaj ni utegnil, pred kratkim pa mi je iz Sarajeva poslal pismo, v katerem je opisal nekaj svojih spominov.

Stane Koman

ŽE LETA 1941 so bili potrebni dobri vodniki, ki naj bi iz Ljubljane vodili vedno več prostovoljcev k partizanom. Za tako nalogo sem se v Mokriški četi javil tudi jaz, prepričan, da dobro poznam pot do našega taborišča in ker sem že večkrat kot kurir odšel v Ljubljano in nazaj. Takrat še nisem slutil, s kakšnimi zaprekami se bom srečaval, ko bom vodil do deset in več mlajših in starejših ljudi iz Ljubljane in njene okolice k partizanom. Ti so trdno verovali v vodnikovo sposobnost in varnost poti ter so partizanu, ki jih je prišel iskat, popolnoma zaupali. Ni mogoče napisati, kaj človek čuti takrat, ko mu je zaupano toliko življenj, ki jih mora mimo vseh zaprek, sovražnih zased in straž, srečno pripeljati na cilj — k partizanom.

*

Še isti dan sem se napolnil v Ljubljano. Lahko bi se peljal z avtobusom, kakor že nekajkrat prej, a sem šel raje peš, ker sem hotel natančno utrditi svojo bodočo kurirsko stezo. Šel sem preko Krvave peči, mimo planinske koče na Ku-

reščku in skozi Želimlje proti Barju. Bila je že noč, ko sem se podal po Ljubljanskem barju. Nisem ga poznal, zato nisem vedel, da so na Barju tudi taki jarki, ki jih ne bom mogel preskočiti. Moral sem obiti neštete kanale, v enega pa sem padel, ker sem precenil svoje moči. Namesto čezenj, sem skočil do pasu v vodo in blato.

Zjutraj je bila gosta megla in računal sem, da sem že blizu Ljubljane. Nisem upal naprej, ker nisem imel pregleda; zato sem se vlegel v mokro travo in zaspal. Ko sem se zbudil, je bila megla že redkejša. Kako pa sem se začudil, ko sem osem metrov pred seboj zagledal dolenjsko progo, po kateri so vsak čas hodile italijanske patrulje. Hitro sem se pognal čez tire in se kmalu, zopet presenečen, znašel v Rudniku. Moral bi iti bolj levo, da bi prišel tja, kamor sem bil namenjen. Toda tudi v Rudniku sem se znašel; poznal sem partizansko družino in se pri njej najedel in posušil.

*

Naslednjega dne sem v Ljubljani obiskal tovariše, ki so pripravljali nove skupine za odhod k partizanom in jim povedal, kje naj se zberejo.

Medtem ko so tekale priprave za odhod, sem po naročilu Maksa Perca, takrat komandirja Stiške čete, odpeljal z dvorišča bivše Gospodarske zveze dva zaboja vojaškega materiala in to k »Česnovarju« na Dolenjsko cesto. Zaboja, ki

Harmonikarji!

Uprava revije »Borec« je založila zbirko 26 partizanskih koračnic za harmoniko. Izvod zbirke stane samo 200 dinarjev in jo zainteresirani lahko naroče pri upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, p. p. 195. Ker je zanimanje za zbirko veliko, naklada pa nizka, pohitite!

Uprava
revije »Borec«

sta bila s prvim avtobusom prepeljana na Kremenk za Stiško četo, sem prepeljal z diro, last trgovca barv, Staneta Drganca, seveda brez njegove vednosti.

Skupina, ki sem ji bil določen za vodnika, je imela nalogo, da prinese s seboj tudi nekaj pušk. Le-te sem eno po eno prevažal s kolesom, skrite v dimnih ceveh, v bližino barjanske šole in jih tamkaj skril.

Ob osmi uri so bili za barjansko šolo že vsi zbrani, razen skupine iz Most. Skrbelo me je, če se jim ni kaj zgodilo. Čakati pa zopet ni kazalo! Vtem se je pojavil pri šoli neki avto in na naše presenečenje zavil proti nam po navadni poljski poti. Tu je bil most in avto se je ustavil na sredi mostu. Mislil sem že, da se bo razvila borba med nami in onimi v avtu, kajti mi se nismo imeli kam umakniti. Toda iz avta so pričeli leteti nahrbtniki, za njimi pa je izstopilo šest mladincev, ki so se v partizane pripeljali kar z avto-taksijem. Iznajdljivi Moščani so, da ne bi zamudili, prisilili nekega šoferja avto-taksija, da jih je pripeljal na

zborna mesto. Seveda se je šofer po svoje maščeval in čez dobro uro je že bilo videti po Ižanski in Dolenjski cesti polno avtomobilskih luči...

Zaradi tega primera smo hiteli. Prečkali smo cesto Ig—Pijava Gorica in se zjutraj znašli na Kureščku. V »Jazbini«, kjer bi me morala čakati zveza, ni bilo nikogar, zato sem odšel v planinsko kočjo na Kureščku. Tu me je čakal kurir, ki je povedal, da so Italijani ponoči zasedli vaš Golo in Škrilje. Po tem smo sklepali, da nas je šofer avto-taksija res izdal.

Ko sva se tako s kurirjem pogovarjala, prihiteli Stanka, oskrbnica kočje, z obvestilom, da so 200 metrov od kočje Italijani. Res sem skozi okno zagledal okoli dvajset zelencev, ki so se približevali kočji. Nisem imel drugega izhoda kot skozi okno. Toda bila sva v prvem nadstropju kočje. Kljub temu sem skočil in pričel teči proti cerkvi. Od pogledov Italijanov me je zakrivala kočja, tako da so me zapazili, ko sem bil že okrog 300 metrov daleč. To je bilo več ko dovolj, da me njihovi

Franc Bratovž-Aco, prvi partizan z Ježice

strelji niso mogli zadeti. Nekoliko njihovih strelcev pa je vseeno pospešilo moj premik. Sicer pa sem tako moral čimprej priti do tovarišev, ki sem jih vodil. Našel sem jih brezskrbne in pojoče. Streljanja sploh niso slišali. Zaukazal sem tišino, potem pa smo hitro krenili proti Krvavi peči, v nov šolski logor pod Rakitno.

Pozneje sem zvedel, da se je tudi kurir v koči na Kureščku dobro izvlekel. Rekel je Italijanom, da je hlapec, Stanka pa je to potrdila.

*

Steze, po katerih smo k partizanom vodili prostovoljce iz Ljubljane, smo morali večkrat menjati. Sem in tja se je le našel kak dezertar in pot, po kateri je prišel med nas, ni bila več varna. Zbirališče je bilo enkrat pri Mokarju, na Igu, drugič na Lavrici itd. Kdo ne pozna značilnih hribočkov ob dolenjski progi? Določili smo zdaj tega, zdaj onega za zborna mesta. Lavričani so večkrat videli temne postave z nahrbtniki, ki so izginjale proti Barju, toda ne spomnim se, da bi nas kdaj izdali. Tudi iz Brd na Viču smo nekajkrat krenili proti Horjulu na Samotarec, kjer je nekaj časa taborila Rašiška četa.

Ščasoma smo se vodniki toliko osvobodili, da smo skupine novincev prevzemali kar v Ljubljani. Pred Mestnim domom na Vodnikovem trgu smo

Pogled na Krvavo peč

u avtomobilu, ki je vozil proti Turjaku, nekajkrat zasedli kar polovico sedežev med ostalimi potniki. Tam, kjer se pot odcepi na Škocijan, smo izstopali in odšli v gozd. Šofer je vedel, kdo smo, in nas je vodiče osebno poznal. Enkrat sta med potniki bila tudi dva karabinjerja, ki sta bila priči našega »izkrčavanja«. Da jima šofer ne bi postal sumljiv, smo nanj uprizorili nekak napad z zahtevo, naj ustavi vozilo. Karabinjerja sta bila pametna in se v to nista vmešala. Mirno in tiho sta obsedela na svojih mestih.

*

Od avgusta do decembra 1941. leta, ko sem bil vodnik, sem se večkrat srečal s fašisti.

Enkrat, zadnje dni avgusta, me je rešilo nekaj tisoč lir, ki sem jih iz Ljubljane nesel partizanom. Italijanske vojakke sem nalagal, da kupujem krompir in ko sem jim pokazal še denar, so mi verjeli. Mislili so, da sem »ribeello«, potem pa so mi rekli, da sem »buono«, ker se ukvarjam s trgovino.

*

Nekega dne septembra 1941, ko sem bil zopet v Ljubljani, sem se oglasil pri Komanovih v Mali vasi. Pri njih pa so prav ta čas vršili preiskavo ježiški karabinjerji, s katerimi sem se srečal na dvorišču. Brez besed sem šel mimo njih v kuhinjo in od tam zaklikal Komanovi mami, da sem prišel po časopis. Položaj je bil

skrajno neprijeten. Karabinjerji so me namreč iskali že dva meseca, sedaj pa me očitno niso prepoznali. Zbral sem vso »korajžo« in s časopisom v roki zopet odšel. Marešalo je zahteval mojo legitimacijo. Zdaj je po meni, sem si mislil. Toda ne! Sumljivo izgovarjajoče moje ime, kakor da ga je nekeje že slišal, je zamahnil z legitimacijo in mi jo vrnil. V naslednjem trenutku sem že skočil na kolo, s katerim sem prišel in odbrzel, kakor sem mogel hitro. Pozneje mi je Komanova mama povedala, da je marešalo še nekaj časa ponavljal moje ime: »Pratus Francesco, Pratus Francesco« in se kmalu potem, ko sem odšel, spomnil, da me že dolgo iščejo. Toda bilo je prepozno.

KAJ SO BILE LIBURNE? Rimске bojne ladje, ki so sestavljale glavno mornarice nekdanjega množičnega rimskega imperija. Znano je, da so Rimljani že pred 2000 leti imeli najmočnejšo vojno mornarico, ki jim je zagotavljala nadoblast nad vsi tedanjo Evropo, nad delom Afrike in Azije. Rimljani so svoje ladje imenovali liburne po imenu slovitih pomorščakov, ki so v tedanji dobi živeli na obalah našega Jadrana. Liburni so namreč v neki pomorski bitki s svojimi hitrimi čolni pomagali Rimljanom in jim pripomogli, da so zmagali. Liburne so bile ladje na vesla in jadra. Gradili so jih iz močnega lesa in so bile težke od 100 do 500 ton. Na palubi sta bila dva visoka utrjena stola, s katerih so vojniki streljali na sovražne ladje z loki, s pračami na svinčene kroglice, ali

ŠE NE VESTE?

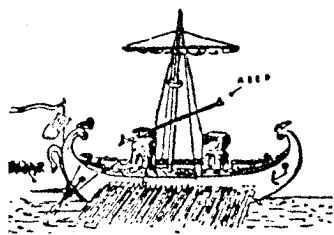
katero so vojniki z liburne dobesedno prebijali pri dnu sovražne ladje in jo onesposobili za boj. V borbi od blizu so Rimljani z dolgimi železnimi kavlji potegnili sovražno ladjo k sebi, nato pa preko položenih desk skočili na njeno palubo in jo osvojili z borbo prsa ob prsa. Liburne so sestavljale eskadre, ki jim je poveljeval admiral, perfekt. Kapitani večjih liburn so bili tribuni, manjših pa trierariji.

V KRAJU, KI SO GA V MINULI VOJNI DRŽALI V največji tajnosti in s katerega je vzletelo prvo transportno letalo s padalci, znanilci osvoboditve zaslužene Evrope, so letos priredili večjo komemoracijo in odkrili spominsko ploščo, posvečeno mrtvim in živim letalcem, ki so sodelovali pri zavezniški invaziji v Francijo 1944. leta. V kraju, kjer je bila ta komemoracija, in kjer je bilo med vojno letališče Harwell, so po vojni zgradili Institut za znanstveno raziskovanje atomske energije.

ZA ZGODOBO O »LESENEM KONJU«? Pred kratkim so izročili Imperialnemu vojnemu muzeju v Lamberthu (Anglija) kopijo telovadnega lesenega konja, ki so ga iz deščic zabojev Rdečega križa za minule vojne v nemškem ujetništvu izdelali angleški letalci. »Leseni konj«, prek katerega so skakali angleški ujetniki, je bil le prevara za Nemce, kajti medtem ko so se letalci na njem »vabili« in ga preskakovali, je eden izmed njih kopal podzemni rov pred očmi nemških stražarjev. Telovadna naprava je bila namreč votla in so jo ujetniki dan za dnem postavljali nad odprtino rova. O poskusu bega, ki so ga ta-

ko pripravljali angleški letalci iz nemškega ujetništva, je napisal knjigo navigator angleškega letalstva Eric Williams, ki je bil v nekem zračnem napadu na Berlin prisiljen odskočiti s padalom, narkar so ga Nemci ujeli in poslali v taborišče za ujetnike. Kopijo »lesenega konja« (original se je namreč izgubil) so izdelali za film »Leseni konj«, ki je bil zanj scenarij napisan po Williamsovi istoimenski knjigi in so ga nekateri jugoslovanski kinematografi že predvajali. Avtor Williams s se dvema tovarišema je po uspehi prevrati s konjem pobegnil iz taborišča in v knjigi opisuje ta podvig ter izredno tvegani povratek v Anglijo. Lesenega konja, oziroma njegovo verno kopijo bodo naslednje hranili v oddelku angleškega vojnega letatstva muzeja v Lambethu, kjer čuvajo vse predmete, ki so v zvezi s podvigom letalcev v minuli vojni. Leseni konj, kot rečeno, iz desk zabojev Rdečega križa in so na njem vidni pečati in napisni pošti, ki so te pakete odpeljale in sprejemale.

DA SO NA SVETU RAZEN ZNANEGA KITAJSKEGA ZIDU še drugi temo podobni zidovi? Kitajski zid so zgradili okrog leta 250 pred našim štetjem za vladanja cesarja Si Hoanga Ti za obrambo pred vdorom Mongolov. Razen tega zida pa so na svetu znani še drugi zidovi! Zid, zgrajen od mesta Heliopolisa v Sp. Egiptu do Peluze, da bi varoval Egipt pred napadi Arabcev. Zid na Peloponezu, zgrajen ob Korintu, je nekakšna meja med Atiko in Peloponezom. Medijski zid, zgrajen med Evfratom in Tigrisom, loči Mezopotamijo od Babilona; zgradili so ga že v starih časih. Tudi v naši državi nahajamo ostanke velikega zidu, zgrajenega od Donave do Črnega morja v časih rimskega cesarja Trajana.

pa ga zasipavali s kamenjem in velikimi gorečimi strelcami iz katapultov, neke vrste metulcev. Vrh tega je bila vsaka liburna opremljena z aserjem, dolgim železnim in okovanim drogom, ki je visel z jambora. V borbi, ko se je liburna približala boku sovražne ladje, so vojniki močno zanihali aser in z odmerjenimi udarci razbijali bok sovražne ladje. Najstrašnejše orožje liburne je bila velikanska ost pri ladijski krmi, s

Edo Turner:

Za pravo delo in vlogo muzejev NOB

PODROBEN ogled muzejev NOB v Sloveniji nam pove, da so organi oblasti in organizacije pokazale najboljše voljo ter pripravljenost, da v muzejih NOB čim točneje in verneje pokažejo ali ponazore zgodovino NOB. Hkrati s tem pa je moč ugotoviti, da so bile priprave za ustanovitve muzejev NOB večidel kampanjske in prenahe, pri čemer je bil poudarek v tem, da čimprej odpro razstave oz. muzeje. Zategadelj je bilo razstavljeno gradivo največkrat premalo proučeno in lahko mnoge dosedanje muzeje NOB smatramo še za zbirke in ne za prave muzeje, ki bi lahko ponazarjali dogajanja na posameznem področju z vsemi tamkajšnjimi značilnostmi. Če izvzamemo centralni muzej NOB v Ljubljani, ki je dobro izvršil svojo nalogo, mora pa jo v tej smeri nadaljevati, bi bila slika ostalih muzejev po tipičnih primerih naslednja:

Celjski muzej je primer umetnostnega koncepta muzeja NOB. Namesto, da bi se dogodki vrstili v kronološkem zaporedju in s poudarkom na njihovi pomembnosti, vidimo umetniške plakete in kipe splošno pomembnih voditeljev NOB. Poudarek razstave je torej na umetniškem podajanju posameznih vodilnih oseb in ne na njihovi aktivnosti v NOB.

Slovenjgraški muzej je z največjim zaletom zbral obsežno gradivo, ki pa marsikje kaže predvsem interesantnost predmetov (raztrgani čevlji, krožniki, pribor itd.). V zbirki najdemo tudi precej dogajanj izven slovenjgraškega področja, tako da iz teh razlogov ni podana specifičnost NOB na tamkajšnjem področju, ampak se približuje že sliki o splošnem razvoju NOB na Slovenskem.

Mariborski muzej NOB ni zajel celote in tudi ne specifičnosti Podravja in Pomurja.

Predvsem pa manjka razstavi kronološki razvoj dogajanja, tako da je podoba NOB preveč statična in omejena zlasti na zadnje leto pred kapitulacijo Nemčije.

V Ptujju je zbirko NOB moč oceniti s prejšnjimi ogledi. Ptujška razstava neupravičeno in v prevelikem obsegu posveča pozornost tamkajšnji nacionalni dejavnosti pred letom 1941 in okupatorski dejavnosti po letu 1941, tako da sta obe ti dejavnosti enako prikazani kot delovanje OF in potek NOB.

Škofjeloški muzej NOB se je močno približal cilju krajevnih muzejev NOB, ker je naslonil zbiranje in postavljanje gradiva na posamezne kraje in krajevne dogodke. Če bi dosledno naslonil dogodke tudi na posamezne aktivne osebnosti in skupine, bi se temu cilju še bolj približal.

Postojnski muzej NOB je zbiral predmete brez zadostnega primerjalnega vrednotenja, tako da je marsikje poudarek na italijanstvu nekega

predmeta, ne pa na njegovi vlogi v NOB. Zaradi tega manjka časovno zaporedje dogodkov in specifičnost, ki izvira iz italijanske okupacije Postojne in postojnskega področja, a zlasti ni čutiti povezave in vplivov OF iz »Ljubljanske pokrajine«.

Novomeški muzej NOB je doslej najpomembnejši muzej NOB na podeželju, zlasti zaradi dobrega kartografskega povezovanja dogodkov v posameznih obdobjih. Premočno pa učinkuje razstava orožja, ki nekako ustvarja videz, da je bila NOB samo vojaška dejavnost in ne tudi družbena revolucija z vzporednim porajanjem ljudske oblasti.

Kočevski muzej NOB hrani zelo pomembno gradivo, ki pa v svoji razstavnih oblikah ne ponazarja celote in njene specifičnosti v NOB na Kočevskem.

Metliški muzej NOB, pa tudi tolminski in brežiški, so primeri še neproučenega zbrane gradiva.

Koperski hrani malo gradiva, tako da ne more podajati nobenih značilnih dogajanj iz NOB.

Poleg teh tako imenovanih muzejev so še večidel občasne razstave, n. pr. na Jesenicah,

Mladina odhaja iz Bele krajine na II. kongres USAOJ, maja 1944
(Fotografijo hrani Metliški muzej NOB)

Bledu, Trzinu, Kranju, Ljubljani, Murski Soboti, Kamniku, Litiji, Črnučah, Hrastniku, Idriji, na Ravnah in morda še kje drugod pokazale najboljšo voljo krajevnih činiteljev. Vse pa so brez primernih prostorov.

Glavna pomanjkljivost večine muzejev NOB je torej v nezadostni proučitvi razpoložljivega gradiva, kar je bistveno za muzeje NOB in v prešibkem poudarku na specifičnosti dogajanj v posameznem muzejskem področju. Delo vseh muzejev otežkoča pomanjkanje strokovnih delavnic, v katerih bi mogli organizirano proučevati gradivo, ga ponazarjati z zemljevidi, modeli, reliefi itd. Morebiti posvečajo muzeji preveč pozornosti zanimivostim, in redkostim, ki pa so navadno zlasti za razvoj NOB zelo malo pomembne.

Stanje muzejev NOB

Tolmin: Tamkajšnji oddelek muzeja NOB za Tolminsko je doslej zbral 130 fotografij iz NOB, okrog 400 brošur, časopisov, dokumentarnega gradiva, lepakov in letakov ter 30 muzejskih predmetov. Zbirka obsega tudi zemljevide in maketo bolnišnice »Franje«.

Zbirka začena z razpadom Avstroogrske in okupacije Primorske po Italijanih (kip Dan-teja kot čuvarja italijanske meje, »italijansko povelje«, dva časopisa »Edinost«). Sledi doba fašizma (I. in II. tržaški proces, uničevanje šolstva in drugih kulturnih ustanov, po-zigi). Iz leta 1941 je prikazan razpad Jugoslavije, ustanovitve OF, prve zveze z OF na Tolminskem, začetki oborožene-ga odpora, prva partizanska četa na Primorskem. V l. 1942 nadaljnje ustanavljanje parti-zanskih čet, bataljona, prve žrtve, okrožno vodstvo, prvi časopis (Naprej zastava Slave). V 1943. letu: ustanavljanje brigad (Gregorčičeva, Gradni-kova), velika oljnata slika »Ciklus nacija«, delo akad. sli-karja Toneta Kralja, IX. kor-pus. Iz 1944. in 1945. leta: tol-minske akcije, Baška grapa, zastave iz jugoslovanskih ta-borišč v Palestini, organizacija oblasti in volitve.

Razporeditev zbirke je kro-nološko podana, vendar so po-samezna obdobja in akcije pomanjkljivo prikazane, zlasti obdobje italijanske okupacije in fašizma, italijanska reakci-ja na partizanske akcije, raz-voj oblasti ter predvsem kul-turna in prosvetna dejavnost, ki pride za vso Primorsko iz-razito v pošte. Besedila k po-sameznim predmetom so sko-pa in ne tvorijo vsebinsko za-okrožene celote, iz katere bi obiskovalec mogel dobiti jasno sliko o NOB na Tolminskem.

Muzej je bil odprt 21. maja 1955. leta in zavzema dve sobi po 7 × 7 m v tolminskem gra-du. Sobi sta vlažni, zato ne-primerni za zbirke. Muzeju NOB so obljubljeni suhi in večji prostori v prvem nad-stropju iste stavbe.

Muzejska oprema je zelo borna. Za vitrine jim služijo šolske klopi in navadne mize.

Gradivo NOB je zbiral in ga proučeval muzejski odbor, se-daj muzejski svet ob šibki po-vezavi s tolminskimi borci, medtem ko okrajni odbor ZB NOV ni posvečal zadostne po-zornosti.

Slovenj Gradec: Tamkajšnji muzej NOB je v privatni hiši, v treh pritličnih prostorih, ki so za ogromno množino zbra-nega gradiva vsaj trikrat pre-majhni. Zbirka obsega 265 mu-zejskih predmetov, 5000 bro-šur in arhivalij, okrog 765 fo-tografij, relief okraja, maketo mežiškega področja in mnogo drugega gradiva. Vodi ga upravni odbor, ki pa ni akti-ven in opravlja vsa dela mu-zejski nameščenec Bogdan Žolnir.

OLO Slovenj Gradec je skrbno spremljal razvoj mu-zeja NOB in je obljubil, da bo z uvedbo komun dobil tudi muzej več prostora.

Zbirka muzeja vsebuje: vdor Nemcev (nekaj fotografij in knjigo »Edelweiss«), preselje-vanje (knjiga »Seznam izselje-nih iz Spodnje Štajerske«). Slede portreti vodilnih tova-rišev (Zadernik, Golob, Čebul-ar in drugi). Iz 1942. leta: prvi pohorski bataljon, karta o razvoju NOB v slovenjgra-škem okraju, vodstvo prve ko-roške čete in bataljona, pano-rama o delovanju odborov OF

na Koroškem. Iz 1943. leta: slike in predmeti drugega moštva pohorskega bataljona. Iz 1944. in 1945. leta: maketi tehnike »Sova« in »Matjaže-vega bunkerja«, tisk iz raznih tehnik, XIV. divizija (vitrina raztrganih čevljev), maketa bolnišnice »Palček« itd.

Tovariš Žolnir je zbral ogromno materiala iz NOB, med katerim je precej zelo pomembnih in dragocenih predmetov. Žal najdemo vmes sorazmerno dosti predmetov, ki so dvomljive spomeniške vrednosti, kot n. pr. krožniki, iz katerih so jedli znani partizani, raztrgani čevlji itd. Partizanske lutke so spome-niško sicer pomembne, vendar izvirajo iz Bele krajine in so-dijo tjakaj. Niti ni posrečeno, da vprav lutke zaključujejo zbirko, ko imamo na razpolago prav iz poslednjega obdobja NOB in iz osvoboditve za-dosti dragocenega spomeni-škega materiala.

Slovenjgraško muzejsko gra-divo je sicer kronološko po-dano, manjkajo pa posamezna obdobja, ki zanja ponazorilni material zaradi pomanjkanja prostora hranijo v depojih (predvojno delovanje partij-skih celic v okraju, fotografije kulturnega udejstvovanja de-lavskih organizacij, zastava mežiške »Svobode« itd.). V zbirki pogrešamo tudi prikaz delovanja članov omenjenih organizacij po nemški zasedbi in tragični konec njihovih vo-dilnih tovarišev v Begunjah, 20. avgusta 1941. Zlasti pa po-grešamo prikaz razvoja oblasti in dela množičnih organizacij med NOB.

Šoštanj: Tamošnja zbirko NOB so namestili v eni sobi Kajuhovega doma v prvem nadstropju. Vsebuje fotogra-fije iz vse Jugoslavije, naj-manj seveda iz šoštanjkega področja (miting na Homcu ter tri druge slike, ustaški nož in oficirsko ustaško bodalo).

OLO Šoštanj je za leto 1954 za zbirko nakazal znesek 100.000 din, ki pa je ostal za-radi nedelavnosti članov zgo-dovinske sekcije pri okrajnem odboru ZB NOV neizrabljen.

Zbirko je čim prej prenesti v suh prostor, obenem pa po-iskati človeka, ki bi se resno

lotil zbiranja gradiva za muzej NOB, ki bi bil spričo bogatega spomeniškega področja iz NOB lahko med najlepšimi muzeji na Štajerskem.

Postojna: Tamkajšnji Notranjski muzej s svojim oddelkom NOB je bil ustanovljen leta 1951 in hrani 254 muzejskih kosov, 2446 arhivalij in 295 fotografij. Zbirka je razporejena takole: obdobje pred I. svetovno vojno (Kräljeva slika »Primorske punta-rije«), doba italijanskega režima na Primorskem (napisna tabla carinarnice v Rakeku, plaketa delavskega doma, tržaški narodni dom v ognju itd.), obdobje druge svetovne vojne (partizanske sabotaže, bolnišnica »Franja«, fotografija »Po-uk v šoli«, ustanovitev OF itd.). Zbirka je razporejena v 8 vitrinah in na stenah ene sobe, velike 8 × 6 m. Prostor je za zbirko vsekakor premajhen.

Zbirka učinkuje estetsko, vendar je material zelo pomešan. Vsa obdobja so slabo prikazana, manjka več bistvenih stvari, ki bi mogle v pravi luči ponazoriti NOB na tem področju. Zlasti je slabo prikazano delovanje OF, o predvojni delavnosti Partije (Hri-bar, Hace, Strle, Mlakar) pa sploh ni ničesar podanega. Nadalje pogrešamo prikaz borbe na Nanosu, razvoja partizan-skih enot, sabotažno akcijo v Postojnski jami itd.

OLO je gmotno podpiral Notranjski muzej (poldrug milijon dinarjev za leto 1955), medtem ko se zgodovinska sekcija pri okrajnem odboru zanj ni dovolj zanimala.

Trbovlje: Vprašanje tamkajšnje zbirke bo treba nemudoma rešiti. Gradivo NOB je razstavljeno v zelo vlažnih prostorih bivšega rudarskega doma in je občutno poškodovano. Orumeneli papir in fotografije ter ostale predmete, ki jih je posušila na zraku in zložila v zaboje ter jih predala okraju učiteljica Pavla Zadobovškova, je treba nemudoma izročiti restavratorju, da jih reši popolnega propadanja. Poleg fotografij vsebuje zbirka tudi nekaj orožja in drugih predmetov.

Za muzej so Trboveljci namenili 6 prostorov v stanovanjski hiši nasproti rudarskega doma. V Hrastniku pa nameravajo poleg steklarskega muzeja odpreti tudi oddelek NOB, ki zanj zbira gradivo upokojeni šolski upravitelj.

V Brežicah so v tamošnjem Posavskem muzeju leta 1949 odprli oddelek NOB. Zgodovinska sekcija pri Okrajnem odboru ZB za oddelek NOB ni kazala zanimanja, medtem ko mu je svet za prosveto in kulturo pri OLO Krško posvetil vso pozornost. Oddelek NOB so namestili v okrogli stolp Attensovega gradu in zavze-ma 50 m² površine. Estetsko urejena zbirka je skromna. Dokumenti so po večini uporabljeni za razstavne predmete. Poleg teh ima zbirka še kroniko 3. bataljona kozjanskega odreda iz leta 1944, zvezek 13, radiotelegrafskega tečaja iz Črnomlja itd. Vsega je razstavljenih 755 kosov.

V zbirki pogrešamo partijsko udejstvovanje pred letom 1941, razpad Jugoslavije, nemško okupacijo, izseljevanje, ustanovitev OF, žrtve, delovanje brežiške čete in razne druge akcije kot napad na Bučko, osvoboditev zapornikov iz sevniških ječ itd.

Muzejsko področje obsega Radeče s Kumom do Št. Janža, Rako, Bučko, Kostanjevico, Planino, Podsredo in Podčetrtek do Sotle.

Novo mesto: Tamošnji oddelek NOB Dolenjskega muzeja je deležen občutne finančne pomoči okraja. Doslej je prejel 2.513.860 din. Tudi Mestni odbor ZB je finančno podpiral muzej, saj mu je dal

leta 1953 in 1954 skupaj 250 tisoč dinarjev. Temu primerno je, sevč, novomeški muzej tudi urejen.

Področje novomeškega muzeja NOB sega od Stične do Kostanjevice in od Gorjancev do Save. Prostori muzeja (dve sobi 32 in 35 m²) so za zbirko odločno premajhni. Vitrine so izposojene in neustrezne.

Muzej ima lastno stavbo, bivšo Križatijo, ki je bila pred dvema oziroma tremi leti po načrtih arhitekta Mušiča zaradi poškodb v vojni popolnoma obnovljena kot spomeniški objekt. V načrtu je, da se oddelek NOB razširi na 4 sobe, s čimer bo možna bolj smotrna razporeditev zbirke, ki jo bo moč še spopolniti s prikazom razvoja oblasti, kulturno prosvetne dejavnosti, skratka, z vso civilno platjo osvobodilnega gibanja s posebnim oddelkom Novega mesta.

Sedanji oddelek NOB kronološko prikazuje predvsem vojaški razvoj osvobodilnega gibanja. Zbirka prikazuje: predvojno politično gibanje v okviru Zveze delovnega ljudstva in Zveze kmečkih fantov ter deklet, sovražno okupacijo in razdelitev Slovenije, kapitulacijo jugoslovanske vojske (v tekstu), ustanovitev OF s prvimi akcijami (zlasti listkovne), dijaške demonstracije v Novem mestu, represalije, prvi zbor aktivistov novomeškega okrožja OF septembra leta 1941, prikaz izseljevanja iz Dolenjske in pasu ob Savi, prva taborišča partizanskih čet, napad na Bučko, katastrofo belokranjske čete na Gor-njih Lazah novembra 1941.

(Konec prihodnjič)

Občinski prazniki — zgolj spominske manifestacije?

Občinski oz. krajevni prazniki so dandanašnji že tako ustaljena oblika manifestiranja borbenih tradicij in delovnih zmag našega naroda, da lahko govorimo o nekih določenih običajih in navadah v okviru praznovanja, ki često povezuje ne le slovesnosti spominskega značaja, temveč tudi niz narodopisnih in gospodarskih prireditev, značilnih za občine ali cele pokrajine. Nekatere občine, med njimi Škofljoka in druge, po ves teden prirejajo gospodarske in druge razstave, tako da se tradicionalne in borbene svečanosti dobesedno prepletajo z manifestacijami živahnega gospodarskega delovanja in družbeno-političnega žuljenja v današnji stvarnosti. Preteklo leto so n. pr. v Škofji Loki svoje občinsko praznovanje povezali z odprtjem doma Zveze borcev in z izročitvijo v promet moderne telefonske centrale, tako da je tamošnji praznik izvenel v delovno zmagu, ki so jo kot vzročna vez utemeljevale borbene slovesnosti in komemoracije za padlimi partizani in žrtvami fašističnega terorja. Vseskozi je bilo čutiti namen prirediteljev, prikazati občanom in gostom, da brez borbe ne bi bilo svobode in brez le-te ne svobodnega proizvajalca in njegovih delovnih zmag.

V okviru praznovanja občinskih praznikov so se torej uveljavile nekatere hvalevredne navade, ki podčrtujejo pomembnost takšnih prireditev. Na drugi strani pa je treba, žal, ugotoviti, da je še mnogo občinskih praznovanj, ki jim tako iz estetskih, kakor tudi drugih vidikov lahko očitamo ne le površnost v pripravi in izvedbi, temveč tudi pomanjkanje čuta za primernost in kvaliteto. Četudi se najdejo zagovorniki n. pr. sejmarjev, ki so se zlasti zadnji čas pojavili kot »zvesti« spremljevalci partizanskih in občinskih praznikov, je treba nekaj ukreniti, da bodo razni kramarji, ki prodajajo »mačka v žaklju« in

drugače praznijo ljudem denarnice, opravljali svojo obrt — če ne gre drugače — šele tedaj, ko se začne »veseli del« praznovanja. Tako pa se po navadi sredi resnih govorov, ki poveljujejo borbo tiste občine ali kraja za osvoboditev, oglašajo petelinčkov, nekateri zborovalci oz. del občinstva pa hodijo okrog našemljeni v pisane klobučke in kič vsake vrste. Odveč je pripomniti, da kramarji odvrčajo ljudi od poslušanja, vsemu praznovanju pa odvzemajo resnost in pieteto.

Nevarnost je tudi, da si bodo vsakoletni občinski prazniki v mnogih občinah na las podobni, kajti često vse praznovanje teče v znamenju stereotipnih, suhoparno pripravljanih govorov in morda še akademij, na katerih se ponavljajo zmerom iste recitacije in pevske točke. Mnogi ljudje, ki pripravljajo prireditve na čast občinskih oz. krajevnih praznikov, pripominjajo, da je v okviru teh prireditev treba pritegniti najkvalitetnejše ansamble, bodisi vokalne bodisi pihalne, in dobre recitatorje, pa če treba tudi iz naših centralnih kulturnih ustanov. Nedvomno je, da le-ti ne bodo odrekli pomoč, saj je n. pr. Invalidski pevski zbor, ki nastopa s svojim »železnim« repertoarjem borbenih pesmi, srečati malone na vseh občinskih praznovanjih. Zeleti je le, da bi se po zgledu trboveljskega »Slavčaka«, ki je uspešno nastopil na zboru XII. brigade v Mokronogu, tudi drugi vokalni ansambli udeleževali prireditev v okviru občinskih praznikov v svoji okolici, s čimer bi nedvomno porastla kvaliteta teh prireditev.

Višina prireditev v okviru občinskega praznovanja pa je nedvomno v veliki meri odvisna od domačinov, zlasti od šolskih delavcev. Na že prej omenjenem zboru XII. brigade v Mokronogu je n. pr. šolski upravitelj žel obilo priznanja z izvirno zborna recitacijo, ki so jo v dobrodošlico borcem

izvedli tamkajšnji šolski otroci. Bila je tako neposredna in čustvena, da je orosila oko prenekaterega borca in ganila vse poslušalce. Otroci znajo občuteno in nepotvorjeno izražati svoja čustva in nagnjenja in njim se posreči, kar iz ust odraslega včasih zveni suho in neobčuteno.

V okviru občinskih praznikov, zlasti v gospodarsko močnejših krajih, pogrešamo prireditev, kot so kmetijske, obrtne in druge razstave, s katerimi je, kot smo že uvodoma povedali, moč prikazati ne le povojni razvoj tistega kraja, temveč tudi vzročno povezanost med borbo, osvoboditvijo in povojnimi delovnimi zmagami. Ob nedavnem občinskem prazniku v Kočevju, ki je združeval praznik z zborom IX. brigade, ustanovljene pred dvanajstimi leti v Kočevju, takšnih prireditev ni bilo, čeprav bi jesenski čas dopuščal kako razstavo kmetijskih pridelkov ali živinorejsko razstavo, ki naj bi prikazala v resnici velik napredek kočevskih kmetijskih posestev. Morda so v Kočevju podobno razstavo priredili ob kaki drugi priliki? Primerneje bi vsekakor bilo, da bi jo vključili v občinsko praznovanje, s čimer bi takšna prireditev dobila primeren okvir, nedvomno pa bi bila tudi uspešnejša, ker bi jo obiskalo poleg strokovno zainteresiranih tudi veliko število gostov, ki so se udeležili zboru IX. brigade in drugih prireditev v okviru občinskega praznika. Omeniti je treba sicer, da so za občinski praznik, 2. oktobra, v Kočevju odprli novo strelišče ob vznožju Mestnega vrha, s strelsko lopo iz kamna, za šest strelskih mest, ki je zgrajena po sodobnih načelih. V zvezi s tem je treba pohvaliti prizadevanje Strelsko družino iz Kočevja, ki je z odprtjem novega strelišča zagotovila pogoje za neoviran razvoj strelskega športa v Kočevju.

N. Ž.

V spomin na 39 mladincev

V začetku oktobra je bila v Ljubljani slovesnost v počastitev 39 padlih skojevcev iz aktivna dijaškega internata Učiteljskega doma v Zibertovi ulici 27. Udležili so se je bivši gojenci Učiteljskega doma, starši in sorodniki padlih gojencev in številni mladinci, člani Zveze borcev, stari aktivisti, zastopniki množičnih organizacij in ljudske oblasti. Pred obnovljeno zgradbo bivšega Učiteljskega doma so odkrili spomenik padlim tovarišem, ki ga je izdelal akademski kipar Stane Keržič, okolico pa je arhitektonsko preuredil in priredil profesor Zoran Didek. Spomenik predstavlja bronasti kip mladincev, ki ponosno, toda oprezno stopa iz izdolbine kamnitega bloka z mladostno gibčnostjo in močjo odločnosti, z upornim pogledom v daljavo, golorok in neustrašen. Misli in besede Zlatka Stepančiča ob spominu na padle mladince, pesmi sedanjih gojenk doma, recitacija člana Mestnega gledališča Janeza Rohačka »Krvava bajka o padlih dijakih«, recitacija gojenke Lojzke Spacapanove, vse se je zložilo v silno in nepozabno doživetje: počastiti spomin 39 žrtev, kakor jih more počastiti le človek, ki je bil s temi ljudmi v boju za življenje povezan z neštetiimi vezmi in ki je te mladince imel rad.

Po odkritju spomenika je bila v mladinskem domu odprta razstava. Le-ta je pričala o revolucionarnem delu, o samoodpovedi in o žrtvah mladine Učiteljskega doma v narodnoosvobodilni borbi. Slike padlih mladincev, drobni lističi, pripravljeni za lastnoročnimi tiskarskimi pripomočki za frontovsko in partizansko propagando v letih 1941, 1942, 1943, samokres, s katerim so se leta 1942 mladinci urili v streljanju za poznejše boje z okupatorji v partizanih, ilegalna literatura, iz katere so črpali svoje znanje in sovraštvo za boje proti okupatorjem, lističi, iztrgani iz blokov skojevskih voditeljev, lutke, s katerimi so pionirji Učiteljskega doma

— potem ko so odšli v partizane vsi iznad 15 let — smešili okupatorje in njegove hlapce na lastno prirejenem lutkovnem gledališču, propagandno gradivo po mladincih odkrite plavogardiistične postojanke v Cekinovem gradu — vse to je vsebovala ta razstava. V razmeroma pičlem gradivu so našli obiskovalci močne in prepričljive dokaze o neomajnem mladinskem delu in boju med okupacijo, hkrati pa je razstavno gradivo pokazalo zlasti našim najmlajšim, ki zaradi svoje mladosti niso imeli časti boriti se z orožjem v roki proti zaslužnjevalcem, kako je treba v takih okoliščinah živeti in se boriti ter kako umreti za svobodo.

Ob tej priložnosti so člani kluba borcev NOB »Kosmač-Klemenc« pri organizaciji Zveze borcev »Milan Majcen«, v katerem so včlanjeni preživeli gojenci Učiteljskega doma in starši padlih, zbrali tudi gradivo o delu mladinskega aktivna v knjigi »Mladina v boju«.

Pred odkritjem spomenika je imel klub »Kosmač-Klemenc« svoj letni občni zbor.

Knjižnice, prosvetna društva, sindikalne podružnice, muzeji

NOB!

Naša uprava ima v zalogi še nekaj letnikov revije »Borec« za leto 1954. Revija je vezana v polusnje in boste z njo obogatili vašo knjižnico. Zelo primerna je tudi za darilo. Cena je 1000 din in jo lahko naročite pri Upravi, Ljubljana, Erjavčeva 16.

Le-ta je izrazil vse priznanje za požrtvovalno delo staremu upravnemu odboru in ga ponovno izvolil na čelu s predsednikom Lojzetom Šoštarčičem-Petrom. Člani kluba so na zboru sprejeli nekaj zelo pomembnih sklepov, ki bodo v bodoče vsebina dejavnosti njegovih članov. Še naprej bodo zbirali gradivo o delu aktivna med vojno. Dali bodo pobudo za zbiranje gradiva o delu vse ljubljanske mladine med vojno, zlasti še pobudo za zgraditev centralnega mladinskega doma v Ljubljani. Skupno z gojenci Zavoda za glasbeno vzgojo v bivšem Učiteljskem domu bodo pripravljali vsakoletne slovesnosti ob spomeniku.

M. B.

Odkritje spomenika 39 padlim skojevcem iz aktivna dijaškega internata Učiteljski dom v Ljubljani

NOVICE V KRATKEM

432

ljano spisek identificiranih trupel nekdanjih jugoslovanskih internirancev v Mauthausnu, ki so jih v poletnih mesecih izkopali. Na podlagi osebnih opisov, števil in vse to primerjajoč s podatki v preostalih taboriščnih knjigah, so lahko točno ugotovili identiteto trupel. Naj navedemo imena tovarišev, katerih trupla so doslej izkopali: Slavko Lolič (137.785, 9. IX. 1903, 9. V. 1945 — prva številka je taboriščna, druga dan rojstva in tretja dan smrti), Vukoslav Marjanovič (100.105, avgusta 1927, 9. V. 1945), Božidar Nikolič (100.204, 28. XII. 1926, 10. V. 1945), Peter Jovanovič (76.382, 7. I. 1923, 10. V. 1945), Blažo Pejanovič (108.927, 29. III. 1913, 6. V. 1945), Karlo Čeh (130.459, 2. XI. 1891?), Djuro Šljanič (106.990, 25. XII. 1923?), France Glinig (30.797, 1. XI. 1895?), Stanko Stanislav (90.469, 10. XI. 1906?), Luka Perovič (138.777, 25. VIII. 1922?), Radomir Škorič (106.997, 19. VIII. 1924, 13. V. 1945) in Vasa Litomerski (106.818, 2. I. 1920?).

Center za izvenarmadno vzgojo, ki so ga odprli meseca oktobra v Ljubljani na Taboru, v prostorih nekdanje kavarne, je nova in zelo pomembna pridobitev za Ljubljano. Odprtje Centra je povezano s praznovanjem desetletnice osvoboditve. Center ima čitalnico in študijsko knjižnico, precej učil in drugih nazornih pomagala. Prav tako ima Center tudi precej orožja in raznovrstnega razstreliva. RK je podaril Centru tudi popolno opremo za bolničarja pri prvi pomoči, Ljudska tehnika pa je namestila radijsko oddajno in sprejemno postajo. V vitrinah pa so razstavljeni tudi številni drugi predmeti, razni instrumenti, naprave za gašenje, telefonska centrala itd.

Bavarske oblasti so slednjič pristale na to, da bo nekdanje taborišče Dachau dostopno obiskovalcem. Doslej so si obiskovalci lahko ogledali samo krematorij, medtem ko v samem taborišče niso smeli iti.

Gozd mučenikov — tako imenujejo v Izraelu določeno področje, na katerem so vsadili in še sade drevesa. Zakaj vse to? Znano je, da so v drugi svetovni vojni okupatorji pobili oz. usmrtili v različnih koncentracijskih taboriščih na tisoče in tisoče židov (baje šest milijonov evropskih židov).

Mnogo židov, ki so se borili v zavezniških vojaških oddelkih, a tudi pri nas v NOB, pa je padlo. Kot znano, so pred leti ustanovili židje v Izraelu svojo državo. Ne samo, da so morali graščiti in začeti ustvarjati iz nič, temveč so tudi posebne klimatske prilike in slaba zemlja povzročale naseljenim židom polno skrb. Kljub temu pa svojih, v drugi svetovni vojni padlih vojakov in borcev in žrtev fašističnega nasilja, niso pozabili. Široka akcija, ki so jo začeli že leta 1953 v Izraelu, da se oddolže spominu v borbah in taboriščnih padlih tovarišev, v času druge svetovne vojne, je naletela tudi v tujini na velik odziv. Sklenili so namreč, da postavijo tem tovarišem v spomin posebno področje, ki ga bodo zasadili z drevesi. Tako, da bo vsako drevo pomenilo enega žida, ki je umrl v času vojne. Ta zamisel pa je hkrati tudi gospodarskega pomena za Izrael (pogozdovanje). Pred vojno je živelo v Jugoslaviji okoli 60.000 židov, v času vojne pa jih je padlo ali umrlo nasilne smrti v taboriščih okoli 54.000. Zveza židovskih občin v Jugoslaviji je doslej z nabiralno akcijo zbrala 12 milijonov dinarjev, kar je za okoli 40.000 dreves, ki so jih in jih še bodo zasadili v posebnem oddelku v Izraelu,

v oddelku »Gozda mučenikov iz Jugoslavije. Prva drevesa na jugoslovanskem oddelku v Izraelu je zasadil jugoslovanski veleposlanik v Izraelu. Se to! Vsakdo, ki prispeva določeni znesek za »Gozd mučenikov« pa prejme posebno diplomu, kakršno nam prikazuje slika.

Tudi v Kočevskem okraju bodo še v letošnjem letu, in to meseca decembra, na Koprivniku, na mestu, kjer je 4. decembra 1944 padel komandant Zaščitnega bataljona Glavnega štaba, narodni heroj Alojz Kolman-Marok, zraven njega pa še aktivist Maks, odkrili spominsko ploščo. Spominski kamen pa bodo postavili na Hribu nad Koprivnikom, na mestu, kjer je VIII. brigada XVIII. divizije 14. decembra 1944 popolnoma razbila in uničila Rupnikov domobranski bataljon.

Dne 23. septembra so prispeli v Tržič Francozi, svoji in prijatelji v nekdanjem podljubelskem taborišču umrlih internirancev. Potovanje v Slovenijo, kjer so si poleg Tržiča, Ljubljane, Bleda in bivših begunjskih zaporov ogledali tudi bivših belogardistično mučilnico, cerkev in spomenik na Sv. Urhu ter Muzej Narodne osvoboditve, je v

sodelovanju z Mestnim odborom ZB Tržič organiziralo francosko društvo internirancev »Amicale de Mauthausen«. V nedeljo, 25. septembra so francoski gostje obiskali bivše podljubelsko nacistično taborišče in ob udeležbi mnogih naših političnih predstavnikov položili venec pred spomenik interniranca na Podljubelju. »Tržiški vestnik« z dne 15. oktobra prinaša v prevodu članek, ki ga je o francoskem obisku na Podljubelju priobčilo pariško glasilo »Le Déporté«. Članek se zelo pohvalno izraža o lepota naše ožje domovine, o lepem sprejemu in gostoljubnosti, ki so ju bili deležni povsod na Slovenskem.

Na proslavo občinskega praznika v Škofji Loki, ki bo 18. decembra letos, pripravila tamkajšnji občinski odbor Zveze borcev številne prireditve. Zgodovinska oz. spominska sekcija pa bosta v dnevih pred praznikom odkrili nekaj spominskih plošč. Tako bodo pod Križno goro, na mestu, kjer se je narodni heroj Stane Zagorac s 17 borci bori proti Nemcem in tudi junaško padel, odkrili spominski kamen. V Stari Loki na hiši Avgusta Kalana, blizu katere so Nemci ustrelili 50 talcev in jih tamkaj pustili ležati ves dan, bodo vzdali spominsko ploščo. Ob tej priložnosti bodo odprli preurejeno oziroma obnovljeno partizansko tehniko okroglega komiteja Škofje Loke (od 1943 do 1944) v Primoževi žagi. Spominski kamen bodo postavili tudi na Rovtahn, kjer je 12. decembra 1941 Cankarjev bataljon v borbi z Nemci uničil 47 nemških policistov, dva borca Cankarjevega bataljona pa sta v borbi umrla.

V Stolicy, na kraju, kjer je bilo 26. septembra 1941 pod vodstvom tovariša Tita zgodovinsko vojaško posvetovanje organizatorjev in vodij partizanskih enot, so konec septembra v zgradbi, kjer je bilo posvetovanje, odkrili muzej. Hkrati so odkrili tudi spomenik partizanskemu kurirju, delo Stevana Bodnarova, in odprli hotel. Slovensnosti je prisostvoval tudi predsednik ZB NOV Jugoslavije, Aleksander Rankovič. V prostorih, kjer je bilo leta 1941 posvetovanje, je ohranjeno pohištvo, a tudi zemljevidi, katere so vodje narodnoosvobodilnega boja tedaj rabili pri ustvarjanju strateškega načrta za nadaljnje borbe in operacije za vso Jugoslavijo.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Preiskava

V POLICIJSKIH zaporih v Šentpeterski kasarni je bilo med italijansko okupacijo jetnikom strogo prepovedano kaditi, čitati, igrati karte itd. Skratka: veliko več je bilo prepovedanega kot dovoljenega. Jetniki so seveda znali kljubovati vsem preiskavam in so marsikaj vtihotapili v zapore. Tako je Ciril uspel skriti pred Italijani celo vžigalnik.

Nekoč, ko so se jetniki sprehajali po ozkem dvorišču, se je siromak spozabil. Iz žepa je potegnil vžigalnik in si prižgal cigareto. Hitro jo je vtaknil v rokav, a prepozno. Opazil ga je karabinjerski capo posto in planil k njemu. Prisilil mu je tako zausnico, da je Cirilu zletela cigareta iz rokava.

»Vžigalnik!« se je zadržal capo posto.

»Kakšen vžigalnik?« je vprašal začuden Ciril.

»Kaj se delate neumnega? Saj sem vas videl, kako ste prižgali cigareto,« se je zadržal capo posto.

»Nimam vžigalnika,« se je izmikal Ciril.

Nazadnje je bilo capo posto tega dovolj. Poklical je dva kvestorina, ki sta obrnila Cirilu vse žepa in ga vsega pretipala. Celo usta je moral odpreti. Vžigalnika ni bilo. Capo posto je besnel. Nato sta policaja strgala s Cirila obleko in perilo. Ko je Ciril stal gol sredi dvorišča, sta ga vnovič pregledala in pretipala vso obleko. Zaman! Vžigalnika ni bilo. Da se ne bi pred podrejenimi preveč osmešil, je ubral capo posto druge strune. S sladkim glasom je znil:

»Kaj takega se mi še ni primerilo, čeprav sem že dvajset let policaj. Dajem vam častno besedo, da boste lahko obdržali vžigalnik in da ne boste kaznovani, če pokažete, kam ste ga skrili.«

Cirila je že močno skrbelo, kako se bo izteklo, zato je bil ponudbe vesel. Pomolil je capo

postu pest pod nos, razklenil prste in na dlani se mu je zablestel vžigalnik. Ko je capo posto opazil, da je imel Ciril vžigalnik ves čas med preiskavo v rokci, ga je skoraj zadela kap. Zaklel je in pozval oboja policaja, naj gresta z njim.

Drugi dan je prišel eden od tistih policajev k Cirilu in mu začel pihati na dušo. Pravil mu je, kako je vedel, kje je vžigalnik, ni pa ga hotel najti, ker mu je hotel pomagati iz zagate. Nazadnje je Cirila vljudno zaprosil, naj mu vžigalnik posodi. Ciril mu ga je izročil.

Policaja in vžigalnika pa ni videl nikoli več.

Neviden sovražnik

Pri Čukovih so imeli papagaja. Kdo ve, kje so ga dobili! Res pa je, da je bil ta papagaj — genij med svojimi vrstniki. Ne samo, da se je hitro naučil vsega, kar si ga hotel naučiti, temveč je bil tudi — samouk.

Neke noči je šel kurir Polde na javko, ki so jo imeli pri Čukovih. Ko je bil pri skednju, je zaslišal od hiše rezek glas:

»Ferma! Stoj!«

Polde je utegnil samo pomisliti: zaseda, in že je bil v bližnjem gozdičku. Niti ustavil se ni in celo svoje korake je zamenjal za italijanske. Prišedši ves zasopel v kurirsko postajo je pripovedoval, da so

v vasi Italijani in da jim je komaj ušel...

Ko so čez nekaj dni šli Polde in še trije kurirji k Čukovim, le-ti o Italijanih, ki naj bi bili pri njih, niso ničesar vedeli. Tedaj pa je priletel pred hišo papagaj in jim uganko razjasnil na sledeči način:

»Ferma! Stoj! Ferma! Stoj, banditi, stoj! Ferma! Svinja! Ferma!...«

Partizani so se sprva nekoliko prestrašili, misleč, da so jih Italijani presenetili, potem pa so spoznali nevidnega sovražnika — papagaja. Toda le-ta, ko so ga zmerjali, ni molčal, temveč je svoje, »samoučne« besede neprestano ponavljal.

Neznanec

V zimi 1943-44 je imel sanitetni oddelek Glavnega štaba postojanko najprej tam nad Travnikom in Štalami. Ker pa se je izkazalo, da stoji baraka na nekdanji stezi, najkrajši med Rajhenauom in Črmošnjicami, v Rajhenauu, pa so bili Nemci in ni bilo med nami in Nemci nič partizanov, smo zgradili novo postojanko na bolj zakonspiriranem mestu ob vznožju Gač. Bili smo torej na nekaki mrtvi straži za sam Glavni štab, ki je bil dobro uro hoda od nas. Luka je znal napraviti tako, da smo pod enim ali drugim vzrokom neprestano križarili daleč naprej, na desno in levo, včasih skoraj vsa naša mala posadka. Po raznih znakih smo dognali, da imamo v svojem okrožju nekaj nevidnih sosedov, skrivavev.

Nekoč sva prikorakala jaz in tovariš R. na strme travniške goličave onkraj porušene Ponikve in se zagledala čez zapuščeno polje. Nepričakovano sva zagledala neznanca, ki je stopil na polje tam od rajhenavske smeri in hitro koratil čez njive. Nemogoče, da bi bil neznanec partizan, sva rekla, saj so bili onkraj vse smeri sami gluhi gozdovi. Sumljiva stvar je to! Ali je skrivac (malo verjetno, da bi šel v polnem dnevu po čisti-

nah), ali je kaka špijunska nemška izvidnica, ali je kak begunec, ki beži k nam? »Morava ga ujeti,« sem rekel. »Živega?« — »Na vsak način živega, saj ne veva, kdo je.« — »Kaj pa, če bo streljal?« — »Ne bo, saj nima puške.« — »Pa če ima revolver?« — »Se ne bo upal proti dvema puškama!«

Sedaj je tudi neznanec zagledal naju. Nekaj hipov naju je motril, potem pa začel urno hiteti proti gozdovom na severni strani, ki so mu bili najbližji. R. jo je ucvrl z velikanskimi koraki, da bi mu prestregel pobeg v gozd, jaz pa od druge strani proti neznanecu. Neznaneč se je začel vrteti v krogu in končno obstal. Ko sva dospela k njemu, sva spoznala v njem uslužbenko kuhinje na sanitetni postojenki Planina. Revica je drgetala in tresoča se kolena je tiščala skupaj. Končno se je umirila in mama z blagim smehljajem kazala napotnico za Črmošnjice, kamor bi morala po narcilu. Revica je na križišču na zahodnem sedlu Mirne gore zašla na levo in se končno zavedela, da jo maha proti severozahodu namesto proti severovzhodu. Hudo bi bilo zanjo v tistih neizmernih gozdovih, če ne bi pravočasno spoznala, da je zgrešila pot, dosti bolj hudo, kot da je naletela na naju, v začetku prepričana, da je naletela na dva strašna skrivača.

dr. Bogomir Magajna

Voščilo

Stjenka je bil strah in trepet italijanskih karabinjerjev. Ne-koč, pred prazniki leta 1942 je sklenil, da s svojimi ljudmi zagode maresalu v Komnu. Prebivalci vasi so mu namreč povedali, s kakšno vneto pita maresalo svojega prašiča za praznike.

»Kaj, ko bi ga pojedli mi namesto njega?« je sklenil Stjenka. In borci, ki so bili siti redkega močnika, so vsakakor pritrdili. Neopazno so prišli v Komen, našli svinjak in zaklali prašiča, da ni popolnoma nič zacvilil. Na »božično drevesce«, ki so ga prinesli s seboj iz gozda, pa so obesili pra-

šiče parklje in listek z naslednjim besedilom: »Vesele praznike voščiljo partizani! Stjenka.«

»Maledetto!« je zaklel naslednji dan maresalo, ko je videl prazen svinjak in partizansko voščilo. Vse to mu je vliko tolloko strahu, da si skora-raj ni več upal na cesto, dokler je še ostal v Komnu.

Bomba

Pri Bolteju iz Belih vod so imeli partizani skladišče streliva kar v kleti. Tu je imel Bolte spravljene vozove in sanke. Ko so Italijani zažgali vso vas, je šla rakom žvižgat tudi Boltejeva bajta. A njegova še bolj kot druge, kajti ko je ogenj zajel Boltejevo bajto, je eksplodiralo strelivo in od njegove bajte ni ostalo ničesar. Ko je vse to videl Bolte, ki ni vedel, da so imeli partizani tudi strelivo v njegovi kleti, je jezen godrnjal: »Ti vrag, italijanski! Je bomba vrigel, pa je sanke in kola vse skup zmešal...«

Ribničan in domobranci

Ko je 1944. leta Ribničan peljal voz škafov mimo domobranske postojanke v Velikih Laščah, ga je srečala straža. Ker stražar z večkratnim »stoj« ni mogel ustaviti Ribni-

čana, se je ta ustavil šele tedaj, ko mu je stražar nastavil puško na prsi, kričeč: »Zakaj ne stojiš? Kaj ne vidiš, da je tukaj naša oblast? Se nas nič ne bojiš? Ali ne veš, da ti lahko škafe prestrelimo?« Ribničan pa se oglasi: »E, kaj b te vi, k ste zenič!« Nato pa domobranci stražar: »Je že dobro, kar pelji te škafe naprej, če si toliko korajžen! Ali ne veš, da so tamle v Mokrcu partizani? Ti bodo pa oni škafe prestrelili!« A Ribničana tudi ta grožnja ni prestrašila. »Nč zetu,« pravi, »jih bom pa za rešeta predav!«

V umobolnici

V času italijanske okupacije je prišel kontrolirat neko bolnišnico višji fašistični funkcionar. V vsej bolnišnici niso mogli pripraviti bolnike, da bi pozdravili fašističnega funkcionarja z dvignjeno roko. Pač! Na oddelku za duševno bolne so »spoštovanega« gosta pozdravljali z dvignjeno roko, nekateri bolniki kar z obema rokama. Le nekdo, stišnjen v kot sobe, ni hotel dvigniti roke v pozdrav. Funkcionar stopi k njemu in ga začudeno vpraša:

»Zakaj pa vi ne pozdravite?«

»Jaz?« se je začudil vprašani. »Saj jaz vendar nisem norec, temveč strežnik!«

TEHNIKA IN VOJAŠKA VEDA

Metulji — »poskusni« zajčki

V Ipswichu v Suffolku (Anglija) so spustili v zrak metulje iz vrste velikih belih metuljev, ki so jih prej izpostavili atomskemu izžarevanju. Namen tega poskusa je ugotoviti, kako vpliva radioaktivnost na kožno barvilo ljudi. Metuljem, ki so jih uporabili v tem čudnem poskusu, so zadnje dele kril pobarvali z rožnato barvo, da bi jih lažje spoznali, ker znanstveniki pričakujejo, da bodo leteli prav do Francije. Dr. Edward Elmherst, ki vodi to znanstveno opazovanje, meni, da se bodo metulji normalno razmnoževali, da pa bodo imeli zelo »čudne potomce«. Dr. Elmherst se bavi s proučevanjem radioaktivnosti z medicinskega gledišča in je prepričan, da bo kmalu lahko dokazal, kako reagira človeška koža na radioaktivno izžarevanje in kakšne posledice utegne le-to imeti na potomstvo.

Čoln iz plastičnih snovi

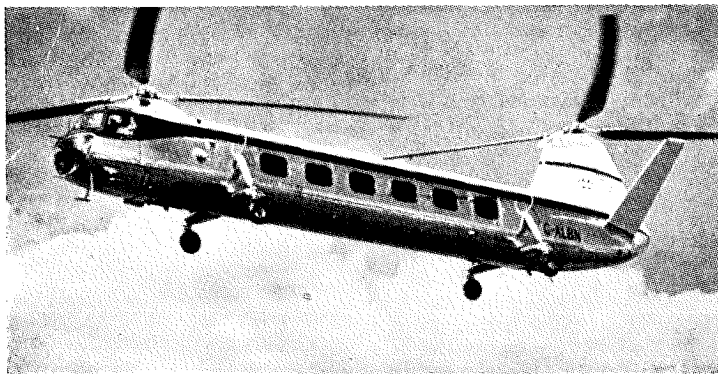
Splošno pozornost je vzbudil novi hitri motorni čoln, ki je bojda cenejši kot tako imenovani ljudski avtomobil, ki ga izdelujejo Nemci. Praviijo, da je to najnovejši uspeh spopol-

njene tehnologije plastičnih snovi in sodobne tehnične konstrukcije. Skrivnost novega čolna je v tem, da so ga zgradili iz posebne snovi, ki so jo dodali smoli, kar omogoča, da čoln sploh ne propušča vode. Snov, iz katere so čoln zgradili, je tikstotropična, se pravi, da je tekoča, kadar pomočite vanjo čopič, toda ne kaplja, kadar miruje. Preden so uvedli uporabo te snovi, je poliestrska smola odtekala s steklenih vlaken, ki so plastične snovi utrjevala, zdaj pa je tudi strah pred to pomanjkljivostjo minil. Na misel, zgraditi čoln iz plastičnih snovi, so prišli, ko so začeli v tekstilni industriji uporabljati steklena vlakna za izdelovanje tkanin. Prednost novega čolna je, da ga je moč hitreje zgraditi kot lesenega in da je zlasti pripraven za tropske kraje, ker ga ne more načeti nobena žuželka. Poleg tega je močnejši in lažji od lesenega. Kakšne prednosti ima novi »Moonfleet«, kakor so novi čoln iz poliestra imenovali, se je izkazalo tudi lani, ko je močan veter prevrnil tri jadrnice in nadaljnjim šestim polomil jambore. Nato so izplovili nekaj nad 4 m dolgi »Moonfleet«, ki se je sijajno obnesel. Trup čolna je ostal nepoškodovan, kljub viharju, ki je krivil podnožje motorja, in vzlic temu, da so popokala mahagonijeva

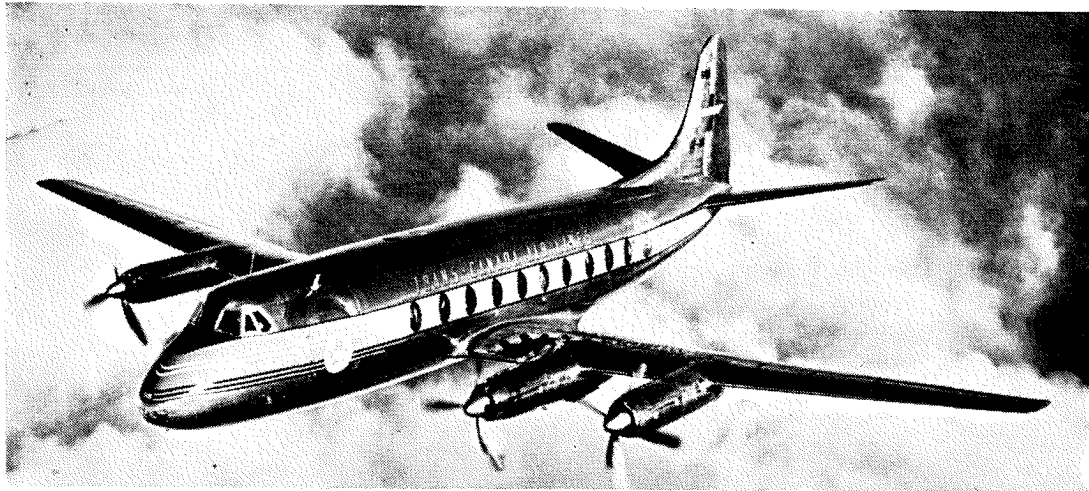
rebra kot lesena osnova čolnovega trupa. Prednost »Moonfleet« je tudi, da ne rjavi in da ga zlepa ne obrastejo školjke.

Čez desetletje dvakrat hitreje?

Čeprav je moralo miniti 50 let, odkar sta brata Wright letela s hitrostjo 48 km na uro, pa do današnjih dni, ko moderni pilot leti že z zvočno hitrostjo (1100 in več km na uro), so znaki, da bodo že čez pičlih 10 let letalski strokovnjaki mogli izdelati letalo, ki bo letelo z dvakrat večjo hitrostjo kot dandanašnji. Dasi se nam spriči splošno naglega razvoja tehnike zdi napredek letalstva razmeroma počasen, ne smemo pozabiti, da je bilo prvo letalo zgrajeno komaj pred 50 leti. Sodobno letalo je vrh tega treba graditi za posebne namene, katerim bo služilo in zato so tudi načrti zanje dolgotrajni in zamotani. Tako mora samo projekt lovskega letala za dnevne operacije do zgraditve držati okrog 12.000 do 15.000 načrtov, ki jih seveda skrbno preskusijo. Načrti za bombnike so še težji, saj se za eno samo letalo v konstrukcijskih birojih nagradi do 20.000 najrazličnejših načrtov. Bombnik ima, na priliko, okrog 135.000 sestavnih delov, teža radijskih in elektronskih instrumentov pa doseže malodane 4100 kg. Konec tridesetih let so ti instrumenti za letala tehtali komaj 68 kg. Veliko večja je tudi dolžina kablov v bombniku, ki se je proti koncu minule vojne povzpela od začetnih 12,5 na 30 km. Tudi število radijskih žarnic se je povečalo od 50 na 1000 kosov. Letalo, ki bo letelo dvakrat hitreje od današnjega, bo seveda terjalo še revolucionarnejše tehnične izpopolnitve, zlasti pa uspešnejše obrambno orožje. Znanost in tehnika bosta primorani zamašiti prenekatero vrzel, ki jih je danes še mnogo.

Helikopter »Bristol 173« z dvema motorjema

Novo britansko transportno-potniško letalo tipa »Viscount« s turbinsko propulzijo. Letalo nosi lahko 5443 kg težak tovor in preleti, ne da bi pristalo, 965 km dolgo pot

Ameriški snajperskop

Armada Združenih držav Amerike že nekaj mesecev uporablja nov snajperskop, veliko popolnejši od tistega, ki je bil v rabi med preteklo vojno. Z novim snajperskopom so ostrostrelci dobili zanesljivo orožje, ki s pomočjo infrardečih žarkov na elektronski napravi omogoča, da je cilj viden tudi ponoči, nakar je treba samo pomeriti in streljati. Prednost novega orožja je potemtakem v tem, da je z njim moč meriti in streljati na cilj, ki ni osvetljen. V merilni napravi novega snajperskopa je namreč nitni križ (kakor pri panoramah topa), ki ga infrardeči žarki osvetlijo, hkrati pa ti žarki s pomočjo teleskopa v istem trenutku prepotujejo pot do cilja in nazaj, nakar se spremene v svetlobno sliko cilja. Nekaj teh snajperskopov so uspešno preskusili, vendar se je izkazalo, da ima orožje le še nekoliko pomanjkljivosti, kot n. pr., da je precej težko, saj skupaj s karabinko, na kateri je nameščen teleskop, tehta več kot 14 kg. Vrh tega novo snajperskopsko orožje ne nese tako daleč, kot bi ostrostrelci želeli, pa tudi baterija, iz katere se reflektor napaja, traja le kratek čas.

Sladka voda iz slane?

Angleška vojna mornarica že dalj časa preskuša tako imenovano plovno destilacijo, s pomočjo katere dobivajo pitno vodo iz morske vode. Ta naprava spada v del vzgoje za oficirje in mornarje trgovske mornarice, ki temelji na prepričanju, da življenja brodolomcev ni moč podaljšati z zmanjšanjem obrokov vode. Omenjeno napravo so imenovali »sončna destilacija«, ker je njeno delovanje osnovano na izhlapevanju slane vode posebno v tropskem pasu, kjer močno sonce naglo pospešuje izhlapevanje slanice. Destilacija vleče za seboj čoln ali pa splav za reševanje. Naprava sestoji iz mehkega balona s premerom 60 cm in iz črnega filca. Sol morske vode se pri izhlapevanju nabira na filcu, na dnu balona pa ostaja pitna voda. Žal destilacija lahko proizvaja dnevno le 0,75 l pitne vode.

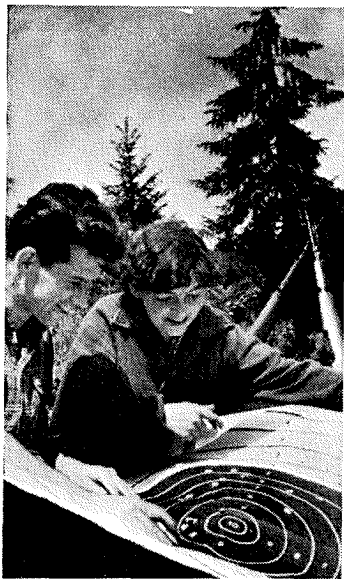
Avtomatski pilot — nadomestek človeka

Nedavno so Angleži vnovič poročali o avtomatskem pilotu, imenovanem »George« (Jurij),

ki varno upravlja letalo prav do višine tik nad zemljo. Hkrati z opisom delovanja tega nadomestka za človeške roke in razum so izdali tudi nekaj skrivnosti o mehanizmu tega avtomata, ki je pravzaprav elektronski aparat, nameščen v potniškem letalu. Kakor navajajo strokovnjaki, so poskusi zadovoljivo potekali in se je izkazalo, da se avtomatski pilot brez katerekoli pomoči lahko spusti do višine 56 m nad zemljo, nakar mora upravljanje letala prevzeti pilot sam. Avtomatski pilot izključuje vsako težnjo, da bi letalo krenilo iz odrejene smeri. Skratka, ta robot varno »drži« višino in smer. Če človek, ki pilotira, na določeni višini želi letalo odkloniti ali spremeniti njegov kurz, označi zaželeno razdaljo na elektronskem aparatu in poslej teče upravljanje letala povsem avtomatsko. Tudi premikanje krilc in krme posreduje elektronski aparat, ki mu zato pripisujejo sposobnost obračati letalo, kakor ga sicer lahko le človek. Vrh tega je avtomatskega pilota moč uporabiti tudi z zemlje, tako da uravnavajo njegovo delovanje iz letališkega stolpa in sicer v primeru uporabe naprav za spuščanje.

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Zbranost, preudarnost in samostojnost —
odlike, pridobljene s strelskim športom

Strokoven razgovor po streljanju

MED ORGANIZACIJAMI, ki gojijo šport, je Strelska zveza nedvomno najbližja izvenarmadni vzgoji. To lahko presodimo že iz pravil Strelske zveze, ki med drugim utemeljujejo namene in naloge svojih družin: »...da pri svojih članih razvijajo ljubezen do strelstva in orožja, da jih usposabljaajo v strelski veščini in spoznavanju vseh vrst orožja..., da z usposabljanjem in dviganjem kvalitete članov-strelcev pomagajo krepiti obrambno moč naše države...«

Spričo takšnega vsebinskega koncepta in namenov Strelske zveze smo se v razgovoru z njenim predsednikom, narodnim herojem Jožetom Klanjškom-Vasjo, tudi lahko dotaknili najbolj perečih izvenarmadnih vprašanj, kar nam je omogočilo obravnavanje problemov, kot so: sodelovanje članov Zveze borcev in Zdru-

ženja rezervnih oficirjev na izvenarmadnem področju, sodelovanje med organizacijami v pospeševanju disciplin, ki utrjujejo telesno kondicijo članstva teh organizacij in posredno njih obrambno sposobnost itd. Predsednik SZS Jože Klanjšek-Vasja se je naši prošnji za razgovor ljubeznivo odzval in odgovarjal na naša vprašanja.

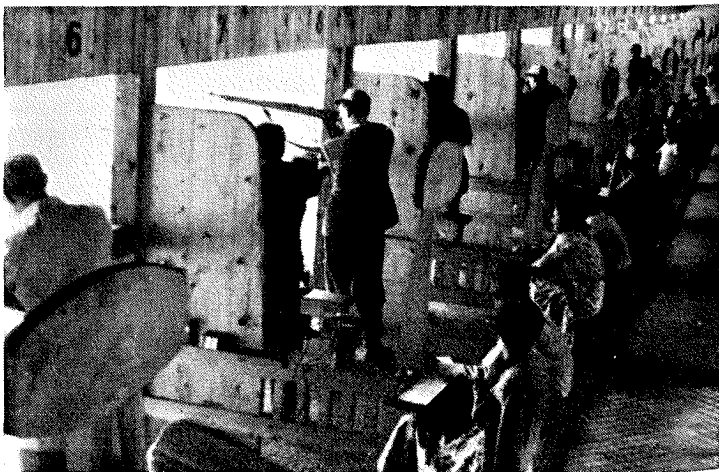
Prvo vprašanje: Koliko članov šteje Strelska zveza Slovenije, kakšna je socialna sestava članstva in če je mladina zastopana v zadostni meri?

— Naša organizacija šteje danes 17.040 članov in članic, med temi 14.540 odraslih in 2500 pionirjev obeh spolov. Socialna sestava članstva je zelo dobra: delavcev 42 %, kmetov 7 %, študentov 13 %, nameščencev 30 % in ostalih 8 %. Potemtakem je v strelstvu največ delavcev in nameščencev, občutno premalo pa kmečkega prebivalstva. Povprečna starost strelca je 27 let, kar nas nikakor ne zadovoljuje. Mladina ni zasto-

pana v zadostnem številu. Tu mislim predvsem na mladino iz nižjih srednjih šol, kakor tudi pionirje. To pa je tudi razumljivo, saj je vse do l. 1953 naša organizacija uporabljala le vojaško puško, ki je odločno pretežek rekvizit za šibko mladino. Drugega orožja, kot zračnih in malokalibrskih pušk, s katerim bi lahko pritegnili mladino, nismo imeli. Šele zadnji dve leti, ko smo pričeli uvajati v strelstvu zračno orožje, smo zabeležili večji dotok mladine, zlasti pionirjev. S tem se je odprla perspektiva, da se bo prihodnje leto število mladine lahko še povečalo.

Drugo vprašanje: Tovariš predsednik, kakšna je struktura vaše Zveze in ali se je le-ta spremenila glede na novo teritorialno razdelitev na komune oz. nove okraje?

— Osnovna enota naše Zveze je strelska družina, ki jih je v Sloveniji 380. To je popolnoma samostojna enota, formirana na teritorialnem ali proizvodnem principu. Družine, formirane na teritorialnem principu, imajo še manjšo enoto, sekcijo, nekatere družine pa tudi pionirske odrede. Priporočam, da so družine s

Na terasi ljubljanskega strelišča med streljanjem

Strelke na letošnji fizikturni paradi v Ljubljani

— Naša pravila predvidevajo za smoter in nalogo, da (poleg uvodoma opisanih osnovnih dolžnosti) vzgajajo svoje člane v duhu brezmejne ljubezni do domovine, dvigajo v njih zavest o veličini pridobitev NOB, razvijajo borbeni duh in pripravljenost braniti te pridobitve ter jih vzgajati v duhu bratstva in enotnosti naših narodov; da razvijajo pri svojih članih tovarištvo, prisebnost, vztrajnost, požrtvovalnost in močno voljo; da tesno sodelujejo z organizacijami SZDL, Ljudske mladine, Zveze sindikatov, ženskih društev, še posebno pa ZB NOV; da najtesneje sodelujejo z Jugoslovansko armado na področju strelstva, še posebno pa pri pripravljanju mladine za službo v armadi. Tako vzgojeno članstvo naučiti uporabljati puško in ostalo orožje, primerno za osebno oborožitev, je glavni smoter tako naše organizacije, kakor tudi izvenarmadne vzgoje. Glede sodelovanja z ostalimi športnimi organizacijami naj pripomnim, da se je zelo poslabšalo, kakor hitro so tako rekoč prenehali delovati koordinacijski odbori

sekcijami v glavnem na podeželju, kjer je naselitev redkejša, ter več vasi skupaj (sekcij) tvori strelsko družino. Vsaka družina ima svoj odbor s 5 do 15 člani, vsak odbor pa po en nadzorni odbor in tri komisije (tehnično, propagandno in materialno-finančno). Naš statut sicer predvideva na vsako občino po eno družino s sekcijami, vendar se tega ne držimo strogo, ker bi takšen princip z ozirom na neredke ozke lokalistične težnje utegnil škodovati razvoju organizacije. To se zlasti odraža v mestih, kjer ima vsako manjše podjetje samostojno, a maloštevilno družino. Vendar smo letos tudi glede tega precej napredovali, zlasti na Štajerskem in v ljubljanski okolici. Strelske družine združujejo strelski odbori, 12 po številu, ki obsegajo območje enega okraja. Vsak strelski odbor ima svoj najvišji organ, plenum, ki šteje do 35 članov. Njegovi organi so izvršni odbor (do 25 članov) in sekretariat s 5 do 9 člani, tajnikom

in predsednikom. Člani izvršnega odbora so poleg članov sekretariata obvezno vsi predsedniki Strelskih odborov. Poleg sekretariata so tudi iste komisije kot pri SD, le s to razliko, da ima SO še gradbeno komisijo in disciplinsko razsodišče. Kakor v okviru okraja, tako tudi v republiki obstaja kot najvišji organ plenum s 76 člani in izvršni odbor z 19 člani, ki ga sestavlja 12 predsednikov SO in sekretariat s 7 člani. Glede na novo teritorialno razdelitev se struktura naše organizacije ni bistveno menjala, le da so bili leta 1953 formirani okrožni strelski odbori z malodane istimi področji, sedaj preimenovali v Strelske odbore z nazivom mesta, kjer je njihov sedež.

Tretje vprašanje: *Kateri elementi izvenarmadne vzgoje vsebuje program vaše Zveze in ali v pogledu izvenarmadne vzgoje sodelujete z drugimi organizacijami? V katerih disciplinah se odraža to sodelovanje?*

Pionirji-strelci preizkušajo pred tekmovanjem proženje vojaške puške

Pokazovalci zadetkov v rovu

pri GO ZB in okrajnih odborih ZB. Vzroki pa so verjetno tudi v tem, da so se nekatere športne organizacije usmerile predvsem v vzgojo vrhunskih športnikov ter tako izvenarmadno vzgojo potisnile ob stran. Lahko in koristno pa bi bilo sodelovanje z ostalimi športi tako, kot je bilo organizirano pred leti s smučarji in kolesarji, ki so tekmovali kombinirano, v svojih panogah in streljanju vnaprej odredenih mestih.

Četrto vprašanje: Na kakšen odmev so med vašim članstvom naletele vaje, ki utrjujejo njegovo fizično kondicijo in obrambno sposobnost?

— Naši strelci sami skrbijo za svojo telesno vzgojo in krepitev s sodelovanjem v raznih športih. Posebno mladina je v velikem številu vključena v društvih »Partizan«. Znano je namreč, da fizično nerazviti ljudje ne morejo biti dobri strelci. Strelske vaje oziroma streljanje zahtevajo zbranega, mirnega, močnega in preudarnega človeka, ki se postopoma

vzreja v dobrega in samostojnega borca-vojaka.

Peto vprašanje: Kakšne so možnosti za bolj sistematično izvenarmadno vzgojo v vaši in drugih organizacijah?

— Z ozirom na pomoč, ki jo je letos prejela naša Zveza od oblasti in armade, bo moč uvesti streljanje z zračno puško za vse članstvo, kar vse doslej ni bilo mogoče zaradi pomanjkanja streliva in orožja. Je pa še vedno precej težav z vojaškim orožjem, ker nimamo zadosti strelišč. Vzemimo za primer občini Koper in Piran: tam ni niti enega strelišča, na katerem bi lahko streljali z vojaško puško, ne da bi bila ogrožena javna varnost. V takih pogojih seveda ni mogoče govoriti o rednih, sistematičnih vajah, kakor tudi ne o uspešni izvenarmadni vzgoji, ker smatram, da strelska organizacija šele tedaj lahko prispeva svoj delež k izvenarmadni vzgoji, ko nauči svoje člane streljati z vojaško puško. tudi z zračno puško se je moč marsikaj naučiti, ciljati in prožiti, vendar je med zračno in vojaško puško velika razlika. Zato zračno puško cenimo le bolj kot rekvizit za ustvarjanje družabnosti, za razvedrilo članstva in pridobivanje mladine.

Šesto vprašanje: Ali vaša Zveza prejema pomoč Zveze borcev in Združenja rezervnih oficirjev in če je po Vašem, tovariš predsednik, članstvo teh organizacij v dovoljni meri zastopano v vodstvih in članstvu Strelske zveze?

— Kar se pomoči tiče, moramo ugotoviti, da obstoja, vendar nikakor ne v zadovoljljivi meri. Precejšnje število članov Zveze borcev in Združenja rezervnih oficirjev je vključenih v našo organizacijo, vendar, če upoštevamo, da je v Sloveniji okrog 110.000 članov Zveze borcev in nekaj tisoč rezervnih oficirjev ter to število primerjamo s članstvom Strelske zveze, ugotovimo, da je delež le-tih v Strelski zvezi odločno prenižek. Prav tako ni čutiti dovolj agilnosti v osnovnih organizacijah, SD, kjer bi se vpliv članov ZB in ZRO moral močneje odražati. Tudi pravila naše organizacije, ki predpisujejo, kakšen mora biti strelec, bi nujno morala pritegniti veliko število še nevključenih bivših borcev in rezervnih oficirjev, ki v prvi vrsti lahko ocenijo, kaj lahko še stori naša organizacija za svojo utrditev in okrepitev obrambne moči naše države ter zavarovanje pridobitev naše narodnoosvobodilne borbe. Vsakdo, ki je rasel v naši ljudski armadi, bo znal ceniti dobrega in samostojnega strelca in to bi morali v prvi vrsti uvideti bivši borci in rezervni oficirji.

Zaseda v Predmeji, marca leta 1945

BOREC

1955 **12**

Člani Prešernove družbe

bodo prejeli najkasneje do 1. decembra 1956. leta za REDNO ČLANARINO 300 DIN in VPISNINO 20 DIN naslednjih pet knjig:

1. »KOLEDAR ZA LETO 1957«
2. France Bevk: »ISKRA POD PEPELOM«, zgodovinska povest
3. Beno Zupančič: »MRTVO MORJE«, povest
4. Ivan Ribič: »KALA«, mladinska povest
5. Dr. Miroslav Zei: »MORJA IN NJIHOVI ZAKLADI«, poljudnoznanstveno delo

ZA DOPLAČILO 50 DIN PREJME LAHKO VSAK ČLAN ŠE

6. knjigo: »OTROK OD SPOČETJA DO PUBERTETE«

ZA NADALNJE DOPLAČILO 130 DIN PA ŠE

7. knjigo: »POMAGAJ SI SAM«, zbirka tisoč praktičnih gospodinjskih nasvetov

Vsak član plača 20 din vpisnine, za kar prejme »Vpisnico«, ki je oštevilčena za

veliko nagradno žrebanje,

katerega se udeleži vsak član, ki se vpiše v Prešernovo družbo najkasneje do 5. aprila 1956 in plača članarino (in morda naročene dodatne knjige) najkasneje do 5. julija 1956. Z vpisnino 20 din so poravnani tudi stroški za odpremo knjig, zato poštnine ni treba več plačevati posebej

Za 500 din

(20 din vpisnina, 300 din članarina, 50 din za prvo dodatno in 130 din za drugo dodatno knjigo) lahko

**PREJME TOREJ VSAK ČLAN SEDEM KNJIG IN BO ŠE UDELEŽEN
PRI VELIKEM NAGRADNEM ŽREBANJU**

Naslovno stran sta izdelala akademska slikarja Ive Subić in Milan Bizovičar.

»BOREC« izhaja mesečno. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Stane Škrabar-Braškar in Jože Bertonec-Marjan. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. Telefon uredništva in uprave: 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, poštni predal 195. ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1/2 1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana 3180-000-74. Kličej, tisk in vezava: Tiskarna »Ljudske pravice« v Ljubljani.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 12 — Letnik VII — December 1955

ZORAN POLIČ:

Nove gospodarske mere in naša dolžnost

DRUGA polovica leta 1955 je bila na gospodarskem področju v znamenju razgovorov in priprav na nove gospodarske ukrepe. Uvod v priprave so bili razgovori pri tovarišu Titu, ki je z odgovornimi političnimi in gospodarskimi funkcionarji pregledal našo gospodarsko situacijo in skupno z njimi odredil nove naloge in ukrepe predvsem v zvezi z družbenim planom za leto 1956.

Osnovna misel tega posveta, ki jo je tovariš Tito v zadnjih letih ponovno poudarjal, da je namreč treba po uspeli izgradnji ključnih objektov, storiti vse za izboljšanje življenjskih pogojev, je postala sedaj glavna naloga delovnih ljudi pri nas. Povsem razumljivo je, da naloge ni mogoče rešiti s predpisi, s propagando in s samimi željami, temveč bo treba za njeno uresničitev še trdo delati. Zato je odgovorna dolžnost vseh delovnih ljudi, da krepko poprimemo za delo, ker samo tako bo mogoče povečati proizvodnjo in samo povečana proizvodnja pomeni izpolnitev naloge. Obveznost je

težka in odgovorna, toda uspehi bodo zato tem večji, ko bodo delovni ljudje ugotavljali, da niso zaman žrtvovali vse za izgradnjo naše osnovne industrije, saj prav ta bo sedaj olajšala pot k novim uspehom — pot v lepše življenje. Če bi ne imeli zgrajenih ključnih objektov, bi mogli le v popolni odvisnosti od tujine iskati boljših pogojev za življenje — pa še ti bi nam drago zaračunali in dajali le, če bi jim to ustrezalo, če bi nas potrebovali in če bi jim odstopljeno blago ne bilo potrebno. Tako pa si lahko sedaj sami krojimo usodo, kakor smo si jo pričeli s prvim udarcem zoper nasilnega okupatorja. Sami lahko odre-

dimo, kdaj bomo preusmerili svoje investicije, kdaj se bomo spopadli z novimi težavami, kakor smo tudi v narodnoosvobodilni borbi sami izbirali kraj, čas in način napada.

V času narodnoosvobodilne borbe je bil večkrat oz. skoraj vedno sovražnik premočan — pa smo ga vendarle zmogli. Tudi danes se nam zde težave v našem gospodarstvu včasih močnejše od nas. Zato pa

Vrhovni komandant JLA, Josip Broz-Tito, in predsednik Ljudske skupščine LRS, Miha Marinko

je potreben prav tak partizanski duh, borbeni duh, ki ne pozna omahovanja in dvomov, ker le potem bo zagotovljen uspeh.

Večkrat domnevajo stari, prekaljeni partizanski borci, da so že opravili svojo nalogo z zaključkom vojne. Toda vsi taki, ki tako mislijo, pozabljajo, da bi s tem opravili le majhen del svoje naloge. Nismo se borili le za osvoboditev izpod okupatorja in domačih izdajalcev, borili smo se tudi za gospodarsko in socialno svobodo — za socializem, to je za lepše življenje nas in naših otrok. Akcija se torej nadaljuje! Zahteva prave vojaške znanosti, dobrih taktičnih prijemov, borbenega duha, nepopustljivosti, pa tudi vedrine in šegavosti, ki je v še tako krvavih spopadih in hudih naporih zadnje vojne ni zmanjkalo. Zato so v naši gospodarski bitki potrebni prav vsi naši borci, zato so še prav posebno potrebni danes, ko gremo na nove položaje, izkoriščajoč vse dosedanje uspehe in z upoštevanjem dobrih in slabih izkušenj, ki smo jih pridobili v dosedanjem delu.

Naši novi gospodarski ukrepi seveda niso samo v merah, ki jih bo odredjal družbeni plan za leto 1956. Zatorej ne gre samo za zmanjšanje obsega investicij in spremembe njihove notranje strukture (ko je treba predvideti čimveč sredstev za proizvodnjo potrošne robe, za stanovanja in razne komunalne naprave, manj pa za potrebe bazične industrije), ne gre samo za zaustavljanje spremembe socialne strukture (ko mora biti zmanjšan priliv delovne sile z vasi v mesta in s tem zmanjšan pritisk na potrošne fonde in povečano število delovne sile v kmetijstvu), ne samo za povečan izvoz in zmanjšan uvoz (da s tem uravnotežimo našo plačilno bilanco in se čimprej otresemo naših finančnih obvez), ne le za ustvarjanje čim večjih blagovnih rezerv (ki naj nam omogočijo, da brez težjih pretresov pristopimo k potrebnim nadaljnjim gospodarskim ukrepom) in končno ne gre samo za spremenjen način delitve dobička (ko moramo zmanjšati odvisnost proračunov od podjetij in s tem preprečiti umetno vzdrževanje in celo dviganje cen pod pritiskom ljudskih odborov in ko naj bo pozornost podjetij osredotočena ne toliko na samem dobičku, kolikor predvsem na skrbno upravljanje vseh zaupanih naprav in objektov, na pravilno uveljavljanje plačnega sistema

na osnovi norm in normativov ter na največjo štednjo s surovinami, finančnimi in drugimi sredstvi), temveč gre še za mnogo več: uspeh novih gospodarskih mer je možen samo z nadaljnjim razvijanjem in utrjevanjem socialistične zavesti, z razvijanjem in utrjevanjem socialističnih odnosov na vseh področjih našega gospodarstva — torej tudi v kmetijstvu, z odločnimi spremembami v našem mišljenju, ko ne bomo dopuščali, da se ponekod uveljavljajo nesocialistični pogledi in posegi in ko taki negativni pojavi, brez naše ostre kritike in nasprotovanja, celo zavirajo našo socialistično rast.

Zato je dolžnost vsakega borca, vsakega komunista in člana Socialistične zveze, da se aktivno vključi v delo za nove gospodarske naloge, da se odločno bori za pra-

»BORČEVA« FOTOREPORTAŽA:

Vojaki na smučeh

VSAKA moderna armada mora biti tudi pripravljena na vojskovanje pozimi, ko je vsak premik v visokem snegu tako rekoč onemogočen. Iz druge svetovne vojne so znani primeri, da so n. pr. finske, nemške ali ruske smučarske enote odločile izid spopada s presenečenjem, ki so ga pripravile sovražniku. V narodnoosvobodilni vojni pa so zlasti naši kurirji na Jelovici, Koroškem in v Karavankah uporabljali smučke. Tudi naša Armada prireja v planinskih središčih vsako zimo smučarske tečaje, ki jih je doslej končalo na tisoče vojakov in oficirjev. Tečajniki so se naučili smučati, uporabljati orožje na smučkah in v snegu, vse to pa jim bo koristilo pri izpolnjevanju najtežjih vojaških nalog v primeru vojne.

*

Na desni strani objavljamo nekaj slik iz vojaškega smučarskega planinskega središča v Mojstrani: 1. Smučarska izvidniška patrolja v maskiranih oblačilih sprejema ukaz, naj se tajno infiltrira v sovražne vrste. 2. Vezisti sprejemajo radijsko poročilo, da je patrolja prispela na določeno mesto. 3. Na čelu kolone se merjajo najboljše smučarji, da bi ostalim utrlj gaz. 4. Še tako visoke planine, snežne strehe, prepadi in druge zapreke niso nepremostljive, če je smučarska enota dobro izvežbana.

vilno razumevanje novih ukrepov, da jih sam pogumno uresničuje in onemogoča vse, ki bi se hoteli boriti zoper nje.

Ko govorimo o novi gospodarski politiki, o novih merah, ki jih je treba podvzeti, seveda to ne pomeni spremembe dosedanje politike v tem smislu, da je treba staro zavreči, ker je bilo napačno in pričeiti z nečim novim. Ne, stara, to je naša dosedanja politika nam ravno omogoča, da napravimo korak dalje, da pričnemo z novimi merami uresničevati dolgoletne težnje delovnih ljudi ter pričeiti aktivnejšo bitko za zboljšanje življenjskih pogojev. Dosedanja politika, ko smo ogromno žrtvovali za ključne objekte in katero smo uspešno zaključili, nam to omogoča. Kakor je bil takoj po vojni nujen obvezni odkup, pa karte za preskrbo in obnova podeželja ter industrije, tako so bili potrebni ključni objekti, petletni plan in povečan izvoz tako na račun gozda kakor tudi široke potrošnje in je danes nujna in važna pot v povečano vlaganje za potrebe široke potrošnje.

Če govorimo o spremembah, ki bodo nastopile kot posledica novih gospodarskih mer — predvsem mislimo pri tem na izboljšanje življenjskih pogojev —, potem se moramo seveda zavedati, da spremembe ne bodo nastopile čez noč. Trdo bo treba delati, precejšnji bodo napor in le počasni uspehi. Najprej moramo s svojimi posegi preprečiti nadaljnji porast življenjskih stroškov, nato pa s povečano proizvodnjo bogatiti potrošne fonde, s tem povečavati vrednost dinarja in omogočiti, da za manj denarja prejme delovni človek več blaga. To je edina pot, po kateri se morajo večati prejemki delovnih ljudi. Če bi pa šli drugo pot, da bi namreč povečavali plače, potem bi bilo vedno več denarja v obtoku, blagovni fondi ne bi naraščali v skladu s tem povečanjem denarnih sredstev in dinar bi bil vedno manj vreden — standard pa vedno nižji.

Novih mer ne bo mogoče uresničiti s samim izvrševanjem predpisov. Za uveljavljanje novega bo treba aktivno delati — v podjetjih za povečano proizvodnjo, v kmetijstvu za višje donose, povsod pa za pravilno razumevanje novih mer in za njihovo dosledno uveljavljanje.

Kakor vedno, se bodo tudi sedaj naši ljudje, morda ponekod celo kolektivi, ki bodo skušali izigravati predpise, jih celo

onemogočati. Naša dolžnost je, da tako dejavnost preprečimo in sovražnike naše socialistične graditve onemogočimo.

Povsem razumljivo je, da ni mogoče izdelati sistema, zaenkrat predvsem ne finančnega sistema v našem gospodarstvu, ki bi vse točno predvideval in odredjal ter tako preprečeval neskladja. Zato bodo tudi novi predpisi povzročali težave, dajali bodo možnosti, da se najdejo posebne poti, ki na škodo skupnosti obidejo osnovne predpise, itd. Takih poti ne smemo dovoliti, predvsem pa sami ne smemo iskati teh možnosti, temveč opozarjati nanje in predlagati načine, da ugotovljene vrzeli odpravljamo in s tem izpopolnjujemo sistem, ki naj služi graditvi socializma, ne pa bogatitvi posameznikov na račun skupnosti. Zaenkrat seveda ni mogoče ugotavljati, kje so take pomanjkljivosti, ker sam sistem obračunavanja in delitve dohodkov za leto 1956 ni izdelan. Konec koncev pa za razumevanje poti, po kateri gospodarstvo razvijamo, ni najvažnejša tehnika obračuna, s katero se bomo hitro seznanili, ko bo družbeni plan objavljen, tudi ni važno, ali bo za ta ali drugi namen odredjena milijarda več ali manj, važna je zavest, s katero se lotimo naloge, važna je jasnost v namenu, ki ga imamo, važna odločnost, da od poti, po kateri edino lahko stopamo v socializem, ne odstopimo niti za korak in tudi drugim ne dovolimo, da nas s te poti odvrnejo.

Najvažnejši element, na katerem počiva uspešnost naše socialistične graditve in za čigar ohranitev se mora boriti vsak naš državljan, predvsem pa prekaljen član Zveze borcev, je neporušna enotnost naših narodov.

Vse naše gospodarstvo temelji na polnem upoštevanju gospodarske celote. Zato niso dopustne razne lokalistične tendence, ko vidimo le svoje podjetje, svoj kraj, ne ocenjujemo pa škode, ki lahko nastane za skupnost, če nismo upoštevali predvsem njenih potreb. Včasih se nam zde nujne investicije v neko lokalno podjetje, za cesto, šolo ali bolnišnico in je vse to za tak kraj tudi potrebno. Toda če ugotovimo, da s takim vlaganjem odtegnemo skupnosti sredstva za druge, bolj važne potrebe, da s tem povečujemo pritisk na potrošne fonde in podobno, ali se ne bomo raje odločili, da odložimo uresničenje svojih lokalnih potreb

na čas, ko bo gospodarska bilanca skupnosti pokazala, da jih izvršimo ne samo brez škode za važne potrebe skupnosti, temveč tudi najceneje in najhitreje.

V narodnoosvobodilni borbi smo bili močni, ker smo se vsi narodi Jugoslavije neprestano čutili kot nedeljiva celota. Ko je okupator najmočneje pritiskal v času IV. in V. ofenzive spomladi in poleti 1943 na jedro naših brigad, so na povelje tovariša Tita po vseh krajih širom po Jugoslaviji stopile v akcijo vse partizanske edinice. In te ofenzive, kakor tudi vse prejšnje in kasnejše, so bile zmagovite za partizane, ker je moral sovražnik deliti svoje sile na vsa področja, kjer so se pojavljale naše brigade in odredi. Spoznavanje važnosti

celote, borba za to celoto, zavest bratske povezanosti vseh naših narodov, to je bil soliden temelj vseh naših uspehov. Danes ni ta celota, bratska povezanost in medsebojna odvisnost nič manj pomembna. Samo, da se pojavlja na drugem področju, da zahteva novih sil in predvsem dobrega poznavanja vseh naših gospodarskih problemov. Vsi naši borci, člani Zveze borcev, so zato prav tako oz. celo v prvi vrsti pozvani, da se bore za uresničenje novih gospodarskih mer, da se bore za boljše življenjske pogoje, za izgradnjo socializma — torej za vse tisto, za kar so se tako odločno borili že v preteklosti in za kar so položili v prerani grob mnogo svojih najzvestejših tovarišev — partizanskih borcev.

Skrb za člane — ena najvažnejših nalog naših organizacij

VSESTRANSKA skrb za borce, o tem, v kakšnih pogojih delajo in živijo, kakšne težave jih tarejo, kako jim pomagati v posameznih primerih, je bila od vsega začetka ena od najvažnejših nalog naših organizacij Zveze borcev. Le-te so reševale vsakovrstne probleme in so na ta način posameznikom pomagale, kadar so se ti znašli v težavah. Tu so vprašanja, kot je, na primer, obnova, zdravljenje, zaposlovanje, pomoč pri strokovni izobrazbi, urejanje službenih let, pomoč pri uveljavljanju invalidskih pravic, pokojnin itd. Poleg tega so naše organizacije dajale izredne pomoči tako v blagu, kakor tudi v denarju, in so na ta način reševale posamezna pereča vprašanja naših članov, kadar so le-ti prišli v večje gmotne težave. Posebej je treba omeniti skrb naših organizacij za otroke padlih borcev, bodisi v pomoči najpotrebnejšim, običajno za Novo leto v obleki in drugih stvarih, bodisi s tem, da so poslale skoraj vse otroke padlih borcev na razna letovanje, ki so se zelo dobro obnesla. Ob taki priliki so bili vsi otroci temeljito zdravstve-

no pregledani; poleg tega pa so imela letovanja velik moralni in vzgojni pomen. Torej, z materialne strani je bila pomoč vsekakor razmeroma izdatna, saj je samo Glavni odbor ZB NOV Slovenije potrošil v zadnjih letih na račun pomoči članstvu skoraj 30 milijonov dinarjev. Pri tem niso všteta sredstva, ki so bila dodeljena otrokom padlih borcev kot štipendije, niti sredstva, ki so jih naše okrajne organizacije potrošile za pomoč članstvu. Drži, da je

bila vsaj z materialne strani zagotovljena učinkovita pomoč našim tovarišem v najnujnejših primerih.

Sčasoma pa se je pokazalo, da je treba reševati take in podobne probleme bolj organizirano, sistematično in stalno. Nujno je bilo ustanoviti posebne organe, ki naj se bliže ukvarjajo s temi problemi, da bi na ta način dosegli še boljše uspehe. Zato je bila že v začetku lanskega leta ustanovljena pri Glavnem odboru ZB posebna komisija za prošnje in pritožbe z nalogo, da stalno in sistematično proučuje te probleme, jih v okviru danih možnosti rešuje in tako Glavnemu odboru pomaga pri njegovem delu na tem področju. Glavni odbor pa je priporočil vsem okrajnim odborom Zveze borcev, da tudi ustanovijo take komisije. Te naj bi s pomočjo občinskih in krajevnih odborov Zveze borcev reševale konkretne primere, predvsem pa naj bi bile pri tem delu, za katerega je odgovoren ves okrajni odbor, njemu v pomoč.

Če danes, po več kot enem letu in pol, odkar te komisije obstoje, ocenjujemo njihovo delo, potem vsekakor ne mo-

Jesen (1944)

Sive megle
burja vozi
nad vasjo;
greje malčke
lačna mati
za pečjo.

Nima kruha,
nima sirka,
siv je glad.
— Mine zima,
cvet lapuha
bo zlatil pomlad. —

— Pride očka,
dragi očka,
ko zacvel bo vrt. —
Ali v dalji,
v bojni halji
hodi smrt...

remo biti povsem zadovoljni. O dosedanjem delu komisije pri Glavnem odboru ZB nekaj številki. Samo v času od začetka leta do 20. novembra 1955. l. se je obrnilo za pomoč na komisijo pri Glavnem odboru 2294 članov, od tega 881 pismenih prijav, ostali pa so se obračali na komisijo osebno. Vsi ti so se obrnili na komisijo v težjih primerih, kjer je bilo treba reševati posamezne konkretne zadeve, tako na primer: 184 za izredno socialno pomoč, 95 za zaposlitev, 78 za urejanje invalidskih vprašanj, 75 zaradi upravnopravnih zadev, 54 za kredite in obnovo, 36 v stanovanjskih zadevah, 20 za uređitev službenih let itd. Največje število, to je 425 primerov, ki jih je obravnavala komisija, je bilo zaradi zdravljenja, večinoma pa so bili to predlogi okrajnih odborov. Poleg tega se je več kakor 1400 naših članov obrnilo osebno na komisijo za razna pojasnila in manjše intervencije.

Ti podatki nam govore, da so okrajni odbori, zlasti pa njihove komisije, odločno premalo storile za reševanje posameznih konkretnih primerov. S tem vsekakor ne mi-

slim zanikati ogromnega dela, ki so ga naše organizacije napravile, opozoriti hočem le na slabosti, ki jih opazamo v delu komisij za prošnje in pritožbe, kakor tudi okrajnih odborov, zlasti zato, ker nič kaj ne kaže, da bi se položaj bistveno izboljšal, če ne bomo odločno prelomili z dosedanja prakso. Že pri površnem pregledu primerov, ki jih je obravnavala naša komisija, vidimo, da so le-ti večinoma taki, ki se jih da rešiti samo na terenu. To dokazuje, da jih na terenu niso rešili, nekateri pa so se mimo okrajnih odborov in komisij neposredno obračali na komisijo pri Glavnem odboru. To je precej otežkočalo delo naše komisije, rešitev pa se je marsikdaj zavlekla. Vsak primer je namreč treba preveriti in dopolniti s podatki iz naših osnovnih organizacij. Prošnje ali pritožbe so čisto pomanjkljive, ali enostranske, včasih pa tudi delno neresnične. V vsakem takem primeru je potem mnogo dopisovanja, marsikdaj pa moramo stvari ugotovljati in urejati osebno na licu mesta.

Katere so glavne pomanjkljivosti pri reševanju prošenj in pritožb naših članov? Prav gotovo je na prvem mestu površnost. Često moramo imeti mnogo potrpljenja in vztrajnosti, če hočemo dosledno in do kraja rešiti en sam zamotan problem. Ko smo preverjali posamezne primere, smo marsikdaj ugotovili, da so za-

devo rešili in jo odstranili z dnevnega reda, v resnici pa problem sploh ni bil rešen. Tako je bilo, recimo, z zaposlitvami. Posameznik je bil po zatrtjevanju okrajne komisije pravilno zaposlen, v resnici pa, ali sploh ni bil zaposlen, ali pa na zelo neprimernem delovnem mestu. V zadnjem času so problemi pravičnih zaposlitev, kakor tudi pridobivanja strokovnih kvalifikacij, najpogostejši. Strokovno izobraževanje je možno bodisi v podjetjih, v različnih tečajih ali pa tudi v posameznih za to ustanovljenih šolah. Čeprav je bilo od vsega začetka to postavljeno kot najvažnejše, smo za stvar premalo storili. Letos smo sicer odprli nekaj novih šol za ekonomsko in drugo izobrazbo, namenjenih prav članom Zveze borcev, toda to še vedno ne zadošča. Res je sicer, da na okrajnih marsikje primanjkuje sredstev, drži pa tudi, da smo pri tem zelo malo uspeli, zlasti v naših podjetjih. Če se človek bliže zanima, kako so videti stvari v posameznih podjetjih, marsikdaj naleti tam na partizane, ki niso zadovoljni s svojim položajem in zato kritizirajo, češ da podjetje nima razumevanja za njihove probleme. Toda v vseh organih družbenega upravljanja, zlasti v delavskih svetih, je zelo veliko članov Zveze borcev, ki pa tam, kjer se odloča, ne postavijo vedno teh problemov,

Tečaj za radiotelegrafiste v Črnomlju, spomladi 1944

Na sliki: 14. junija 1944 pred graščino Tustanj pri Moravčah, na poti iz IV. operativne cone v Črmošnjice. Na desni: Jože Klajnšek-Vasja, komandant XIV. divizije, zraven angleški oficir za zvezo pri coni

stojijo ob strani in čakajo, da bo nekdo drugi to vprašanje rešil. Isto velja, za primer, za organe socialnega zavarovanja, bodisi za skupščine, upravne odbore ali pa za posamezne komisije. O delu socialnega zavarovanja je dosti kritičnih pripomb, toda lahko se vprašamo: koliko so člani Zveze borcev aktivni povsod tam, kjer se odloča o posameznih vprašanjih, bodisi o pokojninah, invalidninah ali o zdravljenju? To se pravi: v prvi vrsti velja, da se organizacije Zveze borcev veliko aktivneje in konkretnije kot doslej zanimajo za delo vseh teh različnih organov (od delavskih svetov do posameznih organov socialne zaščite in podobno), saj je prav od dela članov Zveze borcev v teh organih odvisno, ali bodo pravice, ki jih imajo, pravilno in dosledno uveljavili ali ne. Čas je, da nehamo samo tarnati in godrnjati, kako nam posamezniki, ki nimajo nič skupnega z našo borbo in našo družbeno ureditvijo, delajo krivice! Bolj koristno pa bo, če vsak tak primer raziščemo in takoj na licu mesta napravimo red. S tem hočem reči, da je od nas samih odvisno, ali bomo znali popravljati krivice, ki se dogajajo, in pomagati našim lju-

dem, ali pa bo ostalo pri starem, mi pa bomo nezadovoljni godrnjali in kritizirali. Skrajaj je ni stvari, ki bi se rešila lahko in preprosto, kot bi mignil s prstom, pač pa je treba veliko požrtvovalnosti in prizadevanja. Naša slabost je tudi v tem, da v posameznih organizacijah nekaj ljudi dela na vso moč, nismo pa uspeli pritegniti k aktivnemu delu še ostalih. Požrtvovalnim tovarišem, ki nesebično delajo v korist svojih sotovarišev, ki žrtvujejo ogromno svojega prostega časa, smo dolžni dati vse priznanje in pohvalo, ker je prav njihova zasluga, da smo v našem dosedanjem delu, kljub pomanjkljivostim in slabostim, vendarle zelo veliko storili. Morali pa bomo temeljito potrkati na zavest naših bojnih tovarišev in zahtevati od njih, da z delom v naših organizacijah, ki mora biti prepojeno s pravim partizanskim tovarištvom, požrtvovalnostjo in nesebičnostjo, tudi danes, v času ogromnih naporov pri oblikovanju naše socialistične družbe, aktivno pomagajo pri praktičnem uveljavljanju resničnih, človeških, tovariških, to je socialističnih odnosov med ljudmi. Čeprav je organizacija Zveze borcev prva po-

klicana, da priskoči na pomoč sotovarišu, kadar je le-ta v težavah, pa bi bilo tudi prav, da ne mislimo nanjo samo takrat, kadar nas kaj teži ali kadar od naše organizacije zahtevamo pomoči, ampak da aktivno delamo takoj sedaj, ko je treba marsikakšen napor za to, da rešiš problem svojega sotovariša. V tem je tudi neprecenljiva moralna sila naših organizacij, ki nas mora združevati in vzpodbujati za aktivno delo povsod, kjer je potrebno. Saj nam najbolj kvarijo ugled tisti res zelo redki posamezniki, ki so pljunili na svojo partizansko čast, se izmikajo vsakemu resnemu delu, so zašli na stranpota, v alkoholizem in kriminal, pri tem pa se zelo radi trkajo na svoja prsa za zasluge, ki jih imajo, in govorijo o tem, da se nihče ne briga zanje. Imamo nekaj, sicer zelo malo, toda žalostnih primerov, ko smo posameznikom na vse načine pomagali, in to večkrat, poskušali, da bi jih spravili na noge, toda brezuspešno. V takih primerih seveda naša organizacija s temi ljudmi ne more imeti ničesar več skupnega.

Prepričan sem, da bodo naša nova okrajna vodstva vprašanjem, o katerih sem bežno in na kratko napisal teh nekaj vrstic, posvetila vso skrb, da se jih bodo lotila resneje, doledneje in z veliko večjim čutom odgovornosti, ker nam je to osnovno zagotovilo, da bomo v bodoče probleme naših borcev veliko uspešneje reševali.

Janko Rudolf

Poizvedba

Kostadinka Mitrović iz Beograda, cesta Dimitrija Tucovića 164, naproša vse bivše borce, ki kaj vedo o njenih sinovih Dragoljubu in Ratomiru, ki sta padla v borbah pri Ljubljani okoliroma pred Trstom, da to sporoče pristojnemu odboru Zveze borcev ali njej sami na v začetku navedeni naslov. Kot rečeno, je sin Dragoljub po vsej priliki padel v borbah za Ljubljano, a Ratomir v boju za osvoboditev Trsta, ker je poslej izginila za njim vsaka sled.

Tradicije NOB — moralna priprava na obrambo države

ZAL NE poznam tako dobro dela Zveze borcev NOV Slovenije, da bi mogel z zadostno mero gotovosti govoriti o nekem določenem problemu njene dejavnosti. Toda kot površen opazovalec sem lahko zapazil, da je ta Zveza zelo veliko storila za oživljanje tradicij narodnoosvobodilne vojne. To delo je nedvomno velikega moralnega pomena tako za sedanost, kakor tudi za prihodnost. Vsekakor je eden izmed glavnih ciljev Zveze borcev, da z vso svojo dejavnostjo moralno pripravlja ljudstvo za izgradnjo socializma, a v prvi vrsti za obrambo državne neodvisnosti. O tem drugem, namreč o moralni pripravi državljanov za obrambo države, bi rad sprožil nekaj načelnih misli.

Znano je, da je stopnja obrambne morale odvisna od obstoječega družbenega stanja, se pravi, od stopnje zanimanja, ki ga kažejo posamezni razredi in družbeni sloji oziroma ljudstvo v celoti za ohranitev takšnega stanja. Prav tako je znano, da različni družbeni sistemi kvalitetno različno vplivajo na stopnjo tega zanimanja.

Socialistična družba ima glede na kapitalizem pogoje za zadevne nove kvalitete. Če

pazljivo proučimo položaj delavcev, kmetov in izobražencev v naši družbi, potem lahko ugotovimo, da je njihovo zanimanje za obrambo neodvisnosti naše države kvalitetno mnogo močnejše kot pa je bilo v nekdanji Jugoslaviji. Ker je naša država v nenehnem polnem razvoju, prav tako ni težko predvideti, da bo to zanimanje stalno raslo.

Seveda je treba upoštevati, da družbeni sistem sam povsem ne odloča o tem vprašanju. V minuli vojni je bila na primer velika razlika med borbeno moralno francoske in nemške vojske, čeprav sta bili obe orodje kapitalističnih držav. Ni naključje, temveč pravilo, da namreč obstajajo v okviru enega in istega družbenega sistema manjše ali večje razlike v borbeni morali posameznih armad. To je skoraj reden pojav, odvisen v prvi vrsti od tega, da-li je v okviru obstoječega družbenega sistema neka država močan ekonomski, družbeni in državni organizem, ali pa je ta organizem šele v razvoju. Z druge strani pa je to v veliki meri odvisno od subjektivnega činitelja, to je od aktivnega dela pri reševanju tega problema. Pravilno in dobro organizirano delo lahko rodi boljše in večje plodove. To pojmovanje manjka sem pa tja posameznikom v praktičnem delu, pa čeprav jim načeloma ni moč odrekati prej omenjenih lastnosti. Seveda je od načela pa do njegove ostvartitve zelo dolga pot. Znano je, koliko naporov je bilo pri nas glede tega storjenih v povojnem razdobju. Del teh naporov je prevzela nase Zveza borcev s svojim organiziranjem in delovanjem. Doseženi uspehi so nedvomno veliki.

Toda zdi se mi, da je zaradi boljšega in uspešnejšega dela posameznikov treba posvečati več pozornosti proučevanju metod in sredstev za doseg omenjenega cilja. V ta namen uporabimo naše izkušnje, kakor tudi izkušnje drugih narodov. Le tako bomo namreč lahko spoznali nekatere zakonitosti tega problema. Vzemimo stare Črnogorce. Znano je, da se ta narod odlikuje z vojaškimi vrlinami, zdi se mi, bolj kot kateri koli drug narod v Evropi. Če hočemo ugotoviti vzroke, bomo spoznali, da je bil eden izmed poglavitnih razlogov za njihovo zadržanje ta, da je bil od tega odvisen njihov družbeni ugled do konca življenja. Seveda pa je to načelo v isti obliki danes iz več vzrokov nesprejemljivo. Če bi hoteli uveljaviti nekdanje merilo, bi le-to postalo zavora tudi samega moralnega razvoja. Pri Črnogorcih je v nacionalnem življenju dalj časa bilo težišče na vojni, medtem ko je danes narobe. Toda veljavne vojaške vrline so v dani obliki odraz tedanjega načina vojskovanja, za katerega je značilna velika vloga hladnega orožja in slaba moč ognjenega orožja. Pretirana starokopitnost v teh tradicijah je bila

Maskirani puškomitraljezec JLA

Planinec-vojak JLA

črnogorskim enotam v zadnjih vojnah zelo škodljiva. Vzemimo za primer samo borbo za Skadar v balkanski vojni ali napad na Plevlje leta 1941. Vrh tega je treba tudi ugotoviti, kako je bilo moč do takšne stopnje razviti posamezne vrline kot čast, hrabrost, tovarništvo itd. V čem je bila vzpodbuda, ki je v moralnem in materialnem smislu vplivala na oblikovanje teh vrlin?

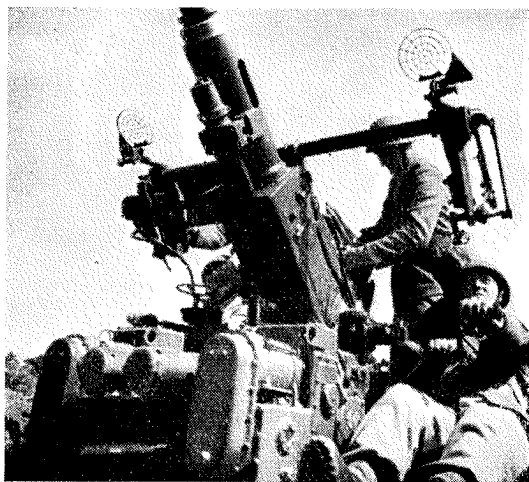
Znani so zadevni slabi vzgledi stare Jugoslavije. »Solunaštvo« se je do danes ohranilo kot zelo slab pojem. Toda resnici na ljubo je treba poudariti, da poznamo več vrst »solunaštva«. Eno »solunaštvo« je bilo opravičeno z narodnostnim zatiranjem. O njegovi negativnosti ni treba posebej govoriti. Drugo »solunaštvo« je bilo izraz odpora proti pokvarjeni smeri stare Jugoslavije v mnogih področjih življenja, a zlasti v vojski. Aleksander, na primer, ni mogel po mili volji ravnati z najboljšim delom oficirskega kadra bivše srbske vojske. Ni mu preostalo drugega, kot da jih je odstranil in nato vojsko spremenil v svoje osebno orodje. Moralne bede bivše vojske nikakor ni težko oceriti, če si predočimo, da je neki Peter Živković lahko postal armadni general in minister vojske, da, celo predsednik vlade. Od znanega solunskega procesa dalje je tekел proces uničevanja bivše srbske vojske, ki se je še izraziteje nadaljeval z ustanovitvijo jugoslovanske vojske. Tretje »solunaštvo« pa je bilo v precenjevanju lastnih vojnih zaslug in iz tega izvirajočih zahtev po posebnih priznanjih te ali one vrste, ki niso bila niti upravičena niti uresničljiva. Ta zadnji primer je bil v neki meri značilen tudi za neznanost število naših tovarišev po minuli vojni. Vzlic

temu »solunaštvo« pri nas ni postalo nekaj družbeni problem, ki bi ga kazalo posebej obravnavati. Toda naš odpor proti takšnemu pojavu, kot je »solunaštvo«, nas ne sme odvrniti, da ne bi v njem videli odraza neke zakonitosti sodobne vojne. Tudi vojna ima namreč svoje zakonitosti v moralnem smislu. Če na primer ugotavljamo, da je za hitrejši razvoj proizvodnih sil v socialistični družbi moralno pomemben močnejši stimulans v proizvodnji, potem je treba priznati, da se to še v večji meri naraša na vojno. Kajti vojna oziroma vojskovanje je najtežje delo, ki terja največje napore tako v fizičnem kakor moralnem pogledu; v vojni množično ginejo življenja. Če se v mirnodobnem življenju dajejo za vsako delo ustrezna priznanja, mora biti to tembolj v vojni, a zlasti v moralnem pogledu. Seveda so možnosti za takšno vzpodbudo tako moralno kakor materialno omejene z ozirom na moč neke države. Vsaka država se ustrezno svojemu položaju trudi zagotoviti čimbolj učinkovita sredstva za moralno in materialno priznanje. Moralna vzpodbuda je vsekakor pomembnejša, toda brez materialne osnove dandanašnji nestvarna.

Toda z druge strani niso zadostna le sredstva, ampak tudi njihova pravilna uporaba. Če je na primer odlikovan nekdo, ki ni zaslužen, to vsekakor ne krepi morale, temveč narobe. S tem v zvezi je prav tako znan problem »množičnosti« odlikovanj itd.

Je še nekaj problemov in praktičnih vprašanj s tega področja, katerih obravnavanje bi vsekakor preseglo okvir tega pisanja. Zdelo pa se mi je potrebno posvetiti nekoliko pozornosti načelni praksi nekaterih vprašanj, ki je med drugim tudi osnova za pravilno konkretno akcijo.

*Generalpodpolkovnik
Radiroje Jovanović*

Protiletalska topniška baterija JLA

Združenje rezervnih oficirjev ob prehodu v novo leto

ZDRUŽENJE rezervnih oficirjev je mlada organizacija, saj deluje komaj tretje leto. Toda vzlic temu je upravičila svoj obstoj kot pomemben činitelj v našem družbenem življenju in kot organizacija, ki je mnogo storila za usposabljanje svojih članov, rezervnih oficirjev. Zlasti viden napredek je Združenje rezervnih oficirjev napravilo v izpopolnjevanju svojih članov v oborožitveni tehniki, taktiki in drugih vojnih veščinah. Po svoji sestavi je ZRO ena naših najmočnejših organizacij, saj so v njej včlanjeni vsi rezervni oficirji tja do generalov, ki so na najodgovornejših položajih v našem družbenem, gospodarskem, kulturnem in političnem življenju. Pomembno vlogo je ZRO odigralo tudi zato, ker je svoje člane, ki že dalj časa niso bili na orožnih vajah, spoznavało s sodobno oborožitvijo in omogočilo izpopolnjevanje vsem tistim oficirjem, ki so se udeležili NOB in prav tako niso poznali sodobne oborožitvene tehnike.

Če hočemo oceniti napredek Združenja rezervnih oficirjev, ki je bil viden zlasti v tekočem letu, moramo upoštevati predvsem te činitelje: ustanovitev Glavnega odbora ZRO Slovenije, ki je združenje organizacijsko utrdil; uvedbo centralnega študijskega programa z izdelanimi temami za predavanja, ki je omogočil kvalitetno pripravo predavanj

iz splošnih predmetov in po rodovih vojske; reorganizacijo z ozirom na novo upravno-teritorialno razdelitev, ki je ZRO utrdila navzdol; bližnjo izdajo Priročnika za rezervne oficirje, ki bo omilil pomanjkanje vojne literature in omogočil rezervnim oficirjem individualni študij ter priprave na ustanovitev odborov ali komisij, ki bodo združili podoficirje in skrbeli za njihov strokovni dvig.

Posebej je treba naglasiti pomoč, ki jo daje Združenju Jugoslovanska ljudska armada. Ta pomoč se je zlasti izražala v pripravi Priročnika in centralnih tém za predavanja, saj je pri tem delu sodelovalo okrog 16 višjih aktivnih oficirjev. Veliko pozornost izkazuje Združenju tudi komandant korpusa generalpodpolkovnik Jovanović, ki je med drugim dal tudi navodilo vsem operativnim enotam, naj rezervnim oficirjem nudijo vso podporo v utrjevanju organizacije, pripravi predavanj in posredovanju kvalitetnih predavateljev.

Zasluga organizacijske utrditve je nedvomno porast članstva za 10 % v primerjavi z lanskim letom. Trenutno je v ZRO včlanjenih 12.500

rezervnih oficirjev (82 do 83 %; vseh rez. oficirjev v Sloveniji je okrog 15.000). Zanimivo je, da prednjačijo predvsem manjši, večidel kmetijski okrajci (Koper, Ptuj, Murska Sobota, Kočevje), v katerih so včlanjeni vsi rezervni oficirji. Stanje v Ljubljani in drugih večjih mestih je manj zadovoljivo, vendar se je zlasti letos znatno popravilo. Medtem ko je bilo lani v Ljubljani v ZRO včlanjenih le 70 %, je letos ta odstotek dosegel 80 % vseh rezervnih oficirjev. Porast članstva je pripisati delavnosti novega odbora, kvalitetnejšim predavanjem in ne nazadnje vplivu lista »Rezervni oficir«. Pri tem je omeniti tudi delež reorganizacije v skladu z novo upravno-teritorialno razdelitvijo. Medtem ko je ZRO po prejšnji razdelitvi imelo svoje odbore oziroma pododbore le na sedežih okrajev in v večjih centrih, je po novem organizacija segla navzdol, prav do občin, pri katerih so bile v glavnem že upostavljene osnovne celice, občinski odbori. Inicijativni odbori za združevanje odborov po novih okrajih so večidel že imeli skupne konference. Takšne skupščine bodo imeli konec leta le še v Gorici, Novem mestu in Kranju, s čimer bo reorganizacija v celoti zaključena. Povsod so bile izvedene tudi občinske skupščine. Pripomniti je treba, da kljub navedenim spremembam v strukturi Združenja delavnost organizacije ni šepala. Delavnosti so bili celo občinski odbori v okrajih, ki se še niso zdru-

žili in iniciativni odbori še niso imeli skupščin. V okviru nove razdelitve je še nekaj nejasnosti, ki pa bodo prej ko slej odpravljene. Za zdaj še ni točnega pregleda nad delom nekaterih odborov, ki se še niso združili, prav tako pa bo v kratkem odločeno, h katerim občinskim oziroma okrajnim odborom se bodo priključili člani, ki jih ni dovolj, da bi osnovali svoj občinski odbor. Hkrati pa bo skupščina odločala tudi o morebitni ustanovitvi grup ali pododborov v občinah, ki imajo mnogoštevilno članstvo. Stara razdelitev na sekcije po rodovih vojske v večjih občinah bo ostala nespremenjena.

Predavanja so dosegla zadovoljivo raven zaradi že omenjenega centralnega programa, ki ga izvajajo povsod. Manj kvalitetna so predavanja v nekaterih okrajih, kjer

ni regularnih enot JLA in ni dobrega predavateljskega kadra. Vendar se tudi tod obeta izboljšanje, saj je bilo 1. 1955 upokojenih mnogo oficirjev, ki bodo kot novi člani Združenja lahko vsestransko pripomogli k utrditvi organizacije in izboljšanju predavanj. To velja zlasti za odbore na Primorskem, kjer je pomanjkanje predavateljskega kadra najboljčutnejše. Podobno kot glede članstva, je tudi glede predavanj omeniti, da so številno obiskana v manjših krajih, zlasti v Kopru in drugod na Primorskem.

Članstvo je z odobravanjem sprejelo novico, da bo v kratkem izšel Priročnik za rezervne oficirje, ki bo obsegal 600 do 650 strani normalne knji-

ge in bo stal 420 do 450 din. Cena pa bo verjetno za polovico nižja, ker bo precejšnjo vsoto za znižanje prispeval Glavni odbor ZRO Slovenije. Priročnik bo članom v veliko oporo in bo obsegal malone vse, kar potrebuje rezervni oficir, razen dopolnilne teme o sodobni oborožitvi.

Novost, ki se obeta bržkone v prihodnjem letu, je tudi nova organizacija podoficirjev, ki so jih v nekaterih okrajih že vključevali v ZRO. Vendar še ni odločeno, če naj imajo podoficirji svojo organizacijo, ali naj bodo še nadalje vključeni v ZRO. V ta namen bodo, kot rečeno, kmalu upostavljeni odbori oziroma komisije, ki bodo skrbeli za strokovni dvig podoficirjev.

Med perspektivami za nadaljnje delo naj naštejemo še prizadevanje Združenja, da

bi pritegnilo še nevčlanjene oficirje, dalje uvajanje novih oblik, s katerimi bo moč poživiti delo in družabnost (skupne vaje, seminarji, tabornjenja, streljanje s puškami in pištolami, ogledi orožja, filmov itd.) ter ustanavljati klubov s knjižnicami, zbirkami orožja, kart, busol itd., kjer se bodo člani lahko spopolnjevali in družabno izživljali. V klubih bo med drugim moč tudi poslušati predavanja, gledati filme in prirejati klubske večere. V nekaterih okrajih, kjer so člani precej oddaljeni od svojih središč, se rezervni oficirji shajajo večkrat na leto na dvodnevni srečanjih, na katerih prvi dan prirejajo predavanja, ogleda orožja ali filma, drugi dan pa praktične vaje na terenu. Tako so posrečeno dosegli večji učinek ob manjših stroških.

Še en poziv k razsodnosti

Vzevi z napovedanim procesom v Vidmu, ki naj bi se začel proti velikemu številu bivših borcev Briško-beneškega odreda, je predsednik Zveze borcev NOV Jugoslavije, Aleksander Ranković, izjavil naslednje:

»Ti procesi v celoti, videmski pa še posebej, dokazujejo, da imajo v Italiji nekateri elementi še zmeraj moč, da delujejo in se maščujejo borcem proti fašizmu. Ni dvoma, da skušajo tako preprečiti splošni proces normalizacije stikov med Italijo in deželami, ki so bile žrtve fašistične agresije. V vsem tem predvsem ni težko videti njihove želje, da bi preprečili nadaljnji razvoj prijateljskega in tvornega sodelovanja med Italijo in Jugoslavijo. Čeprav se konstruktivni krogi v Italiji bore proti takšnim težnjam in poskusom, ker vedo, da je vse to naperjeno predvsem proti koristim italijanskega naroda, ne moremo zamaščati dejstva, da ta boj doslej ni bil uspešen. Protidemokratski elementi so izkoriščali svoj vpliv v italijanski javnosti, da so s takšnimi procesi razvneli protijugoslovansko gonjo.

Težko je z besedami izraziti ogorčenje, s katerim so

bivši borci NOV Jugoslavije sprejeli vest o pripravljanju sodne obravnave v Vidmu,« je nato rekel tovariš Ranković. Med drugim je tudi omenil, da so osnovne organizacije ZB, kakor tudi posamezniki zahtevali, naj Centralni odbor ZB javno povzdigne svoj glas proti dogodkom v Vidmu, hkrati pa zaprosi Svetovno federacijo bivših borcev za moralno zaščito obtoženih partizanov. »To je povsem razumljivo,« nadaljuje Ranković, »saj se pripravlja v Vidmu protidemokratski proces, ki naj v nasprotju z izrecnimi določbami mirovne pogodbe z Italijo posadi na zatožno klop kakih 50 bivših partizanov, pripadnikov protifašističnega gibanja, ki so se z orožjem v roki borili skupaj z zavezniškimi vojaškimi formacijami, v tem primeru v okviru narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.« Potem ko je tovariš predsednik dejal, da se je videmski proces pojavil v času, ko izginja maščevalnost celo nad vojnimi zločinci, ki so sejali smrt in opustošenje v okupiranih deželah Evrope, je obsodil proces v Vidmu kot poskus moralne obsodbe vsega boja jugoslovanske narodne

manjšine v Italiji. Rekel je tudi, da so naši državljani do zadnjega upali, da procesa ne bo in da bodo vodilni italijanski činitelji našli način in sredstva in preprečili zlasti v sedanjem času nespametno gonjo. »To naše pričakovanje je slonelo na dejstvu, da smo na splošno poti popuščanja mednarodne napetosti, zlasti po odstranitvi tržaške krize, dosegli ugodne uspehe tudi v jugoslovanskem sodelovanju.«

Svojo izjavo je Aleksander Ranković zaključil takole: »Mi obžalujemo, da so se stvari razvile tako in zato lahko ob sodni obravnavi proti videmskim borcem, partizanom in protifašistom v Vidmu samo še enkrat izjavimo, da videmski proces kaže, da lahko v italijanskem javnem življenju še zmeraj pridejo do besede tisti činitelji, ki neradi vidijo sedanji ugodni razvoj stikov med obema deželama. Tem ljudem je menda bolj pri sreju nedavna minulosť in politika nasproti Jugoslaviji, ki je prišla zlasti do izraza v drugi svetovni vojni, kakor sedanjost in perspektiva prijateljskih stikov v prihodnosti, za katero se zavzemajo zdaj v Italiji vsi, ki žele dobro svoji domovini in ki resnično žele prijateljstvo z narodi Jugoslavije.

V odgovoru na mnoge naše ukrepe in prijateljska opozorila argumenti z italijanske strani o neodvisnosti italijanskih sodišč in nemožnosti, da bi vplivali na njihovo delo, niti najmanj ne bodo mogli zmanjšati mučnega vtisa, ki ga bo napravil ta proces na naše borce in naše narode.

Prepričani smo, da je v korist uspešnega razvoja stikov med Italijo in Jugoslavijo, hkrati pa tudi v korist samega italijanskega naroda in boja za zmago načel medsebojnega razumevanja in sodelovanja, da se vodilni činitelji in vse demokratske sile v Italiji zavzamejo za to, da do tega in podobnih procesov ne bo prišlo in da oprostite takšnih obtožb borce, ki so s svojim sodelovanjem v protifašističnem boju v minuli vojni storili svojo dolžnost do domovine in do skupne zavezniške stvari.«

Bazoviška brigada sprejema novo zastavo (22. IX. 1944)

Torinski časopis »Incontro« obsoja proces proti partizanom BBO

Napredni torinski mesečnik »Incontro«, ki ga urejuje odv. Bruno Segre, je v svoji zadnji številki objavil pod naslovom »Proces proti partizanom Beneške čete« članek, ki ga v celoti objavljamo.

V zadnjih polemikah, ki so se nanašale na jugoslovansko-italijanske odnose, je bil pogosto citiran videmski dnevnik »Il Messaggero Veneto«, ki je znano glasilo zloglasnega fašističnega in republikanskega hierarha Oceania, ki so ga nacisti po 8. septembru, ko sta bili Julijska Benečija in Furlanija priključeni k Hitlerjevemu rajhu pod imenom Küstenland, postavili za tržaškega prefekta. (Naj omenimo, da je direktor tega časopisa Carlo Tigoli, ki je bil med vojno funkcionar v propagandnem sektorju pri komisarju »Ljubljanske pokrajine«, Grazioliju, v Ljubljani. Vse kaže, da tedaj pridobljenih fašističnih izkušenj v borbi proti NOV še vedno ni pozabil! — Opomba uredništva revije »Borec«). Povsem je razumljivo, da se je časopis take osebnosti že dalj časa specializiral v protislovnski gonji v upanju, da bi dobro podneteno sovraštvo v danem trenutku moglo vžgati ogenj maščevanja in povzročiti

ponovno prelivanje krvi ob naših mučenih mejah. To, kar je ostalo od fašizma, se namreč lahko ohranja in poživilja edinole s podžiganjem nacionalizma in s slepim povzdigovanjem šovinizma. Navidezna dejstva »Messaggera Veneta« in ton njegove gonje so znaki, ki se v tej zbegani Italiji, polni protislovja, v kateri prekipevanje nacionalizma predstavlja postopni napredek reakcije, ne morejo pustiti ob strani. »Messaggero Veneto« namreč piše glede obtožbe 57 partizanov neke partizanske formacije, kateri so danes nadeli ime »Beneška četa« in ki se je v resnici imenovala »Briško-beneški odred«, sledeče: »Je to 57 italijanskih državljanov, ki so se z orožjem borili proti svoji lastni domovini, da bi iztrgali Italiji ozemlja čedadске pokrajine, ki so italijanska. Gre za Furlane, ki so izdali Furlanijo, za Italijane, ki so izdali Italijo, za italijanske državljanke, ki so izdali svojo domovino... Ti ne bodo celo niti zaprti, kajti velika večina pripadnikov in voditeljev in vsi tisti, ki so najbolj odgovorni za storjene zločine, so že več let v Jugoslaviji, kjer uživajo sadove izdaj-

stva... Edino kazen, ki jo bodo morali prenašati, bo glas vesti zaradi storjenega izdajstva — seveda v kolikor kaj vesti še sploh imajo — in pa domotožje po Furlaniji, ki je ne bodo videli nikoli več.«

To so dejstva »Messaggera Veneta«, ki pa jih je treba podrobneje obrazložiti. V Nadiški dolini, ki je bila skupno z Benečijo leta 1866 priključena k Italiji, se že stoletja govori neko slovensko narrečje in prebivalci te doline se povsem zavedajo svoje narodnostne pripadnosti. To je pokrajina, ki se je imenovala »Beneška Slovenija«. Ko so se leta 1944-45 zgodili dogodki, zaradi katerih je prišlo do obtožbe 57 partizanov, je bila Italija razkosana. Južna kraljevina, ki se je postavila na stran zaveznikov, je mobilizirala svoje sile v italijansko osvobodilno vojsko (Corpo italiano di liberazione) in spodbujala Italijane Severne Italije, naj primejo za orožje proti nacistom in fašistom. Tako imenovana Socialna republika (Mussolinijeva Savojska republika, op. ur.) pa je zatrjevala svojo zvestobo nemškemu zvezniku in s svojimi črnimi brigadami in Grazianijevimi bataljoni divjala po Severni Italiji, medtem ko nacisti izkoristili razsulo in si priključili Južno Tirolsko, Trentinsko, Julijsko Benečijo in Furlanijo.

Medtem so po radijskih valovih zavezniških radijskih služb priha-

Beneški borci proti fašizmu pozimi 1944/1945 v Zahodni Benečiji

BENEČANI!

Poslušajte radio! Čitajte časopise!

Vsi pišejo in govorijo o partizanih!

Jugoslovanski partizani, italijanski partizani, francoski partizani, poljski partizani, bolgarski, rumunski, madžarski in "nemški" partizani! Da, tudi že nemški partizani! V Avstriji in že celov Nemčiji sami! Danos so vsi evropski narodi proti Hitlerju in proti njegovim krvavih pomagačem!

In vi, Benečani, kaj čakate?!

Da pridejo Nemci in vam oni poročejo, da pojdite k partizanom?

Ali ne vidite, da nam oni, naši sovražniki, sami pomagajo, da se vojna čim prej zaključi?!

Zakaj je nemško poveljstvo izključilo naše občine iz njihove mobilizacije? Ker je bilo gotovo, da se ni ne bomo javili!

Zakaj? Ker smo mi njihovi sovražniki, ker jih nočemo v naši zemlji?

Samo Hitlerjev teror drži še nemško vojsko pokonci. Toda njihova morala je pod ničlo!

Samo nacistični zločinci, SS in Gestapo hočejo še vojno, ker vejo, da za njih ne preostaja drugo kot uničenje!

Nemški vojak, ki se mora že pet let boriti za Hitlerja, je že naveščen in brez vsake volje!

Sovražnik se nas boji, ker ve da smo močni!

ZDRUŽIMO SE V BENEŠKI BATALJON IN USTVARIMO BENEŠKO BRIGADO!

S to našo brigado bomo za vedno onemogočili nemškemu roparjem dohod v naše doline!

Smrt fašizmu!

Svobodo narodu!

jali Italijanom in Slovencem pozivi in spodbujanja, ki niso prikrivala svojih načrtov, da bodo zavezniki po svoji zmagi korenito pregledali vzhodne italijanske meje. Med zaveznike sta spadali — pa naj si o tem »Messaggero Veneto« danes misli, kar hoče — tudi ZSSR in Jugoslavija in to ti sta Jugoslavija, ki jo je fašistična Italija tako sramotno napadla in priključila vso Slovenijo šepavemu cesarstvu Viktorja Emanuela III. ter vsilila spoletskemu vojvodu ponižanje, da je bil kot v zasmeih in samo na papirju z imenom Zvonimira II., proglašen za kralja fantomatičnega hrvaškega kraljestva, ki so ga Paveličevi ustaši prepojili s krvjo.

Menimo, da se je v tej povojni dobi z naše strani pokazala prevelika naklonenost k temu, da bi te krvave in ponižujoče dogodke pozabili, in prav zaradi tega jih ponovno omenjamo. To omenjamu zato, da bi v naši deželi nihče ne mogel danes hliniti ogorčenja zaradi dejstva, pa naj bo to resnično ali samo navidezno, da so se v Furlaniji, ki je bila tedaj pri-

ključena tretjemu rajhu, Slovenci Nadiške doline odzvali klicu svojega jezika, svoje narodnostne pripadnosti, svoje domovine in prijeli za orožje proti nacističnemu osvajalcu in se povezali z jugoslovanskim IX. korpusom, ki je vedno bolj od blizu pritiskal na meje Furlanije.

Kasnejši dogodki so znani in zato ni potrebno, da bi jih ponovno pojasnjevali. Razne krone kralja in cesarja so se zrušile v prah skupno s papirnato krono kralja Zvonimira. Italija je izgubila predfašistične kolonije, Etiopijo, Hrvaško in Slovenijo, Albanijo, Dodekanez in Julijsko Benečijo. Ona je danes pred novim političnim in zgodovinskim dejstvom in če to dejstvo zbujajo zagrenjenost, odgovornosti za katastrofo ne moremo pripisovati le fašizmu, ampak milijonom Italijanov, ki se niso znali in ne hoteli upreti Mussolinjevi diktaturi.

Danes nam preostaja le eno, kar se da rešiti: če drugo ne, naš ponos, tako da se ne bi popolnoma osmešili. Obtožba dolži »slovenske« partizane Nadiške doline,

da so se uprli zato, da bi odtrgali svojo dolino državnemu ozemlju in jo izročili Jugoslaviji. Toda ta obtožba ni utemeljena. Briško-beneški odred so sestavljali partizani tako slovenskega kot italijanskega jezika, ki se prav gotovo niso uprli zaradi prevladujočih nagibov slovenskega nacionalizma, ampak zaradi navadnega in čiste- ga antifašizma in antinacizma.

Sodni postopek, ki je v teku v Vidmu, je torej samo ena epizoda tistega obsežnega reakcionarnega posega, ki se podrazumeva pod imenom »obtožba odpora«. Toda vzemimo, pa čeprav kot absurd, da bi si bili Slovenci iz Nadiške doline zares postavili za cilj priključitev njihove doline k Jugoslaviji; tudi če bi bilo to dokazano, bi obtožba 57 partizanov ne bila prav nič manj absurda in protizgodovinska. Če se hočejo namenoma prezreti okoliščine in zgodovina in če se hoče držati samo »črke« pisanega zakona, zakaj se ne bi potem začel proces za izdajstvo tudi proti Slovencem »Ljubljanske italijanske pokrajine« in proti bivšim državljanom

Slovincem in Hrvatom Julijske Benečije in Dalmacije, ki so se odzvali pozivu Tita in se lotili orožja proti fašističnim in nacističnim četam? Čemu ne bi sodili celo vseh Hrvatov, ki so se uprli poglavniku in kralju Zvonimiru?

Na vsak način je bila večina partizanov Nadiške doline Slovencev in ne Italijanov, pa čeprav so bili formalno podložniki bivšega italijanskega kraljestva. Te danes ščiti člen 16 mirovne pogodbe, ki določa, da se ne sme sodno postopati proti tistim, ki so se v Italiji borili za vojne cilje zaveznikov. Slovenci Nadiške doline so bili povsem upravičeni verovati, da je bila med temi cilji tudi priključitev njihove doline k jugoslovanski domovini. Kot Italijani s temi težnjami lahko ne soglašamo, kot ne soglašamo z nesmiselno izjavo Molotova, ki je hotel postaviti našo vzhodno mejo na Tilment, toda to še ne pomeni, da je tudi to eden izmed »pravih« videzov te zadeve. Pač pa je nekaj, kar mnogo prekaša hladne črke zakonikov, zakonov in pogodb, in to je nezastarela pravica narodnostnih manjšin, od katerih se ne more zahtevati, naj ljubijo določeno domovino, ki ni in ki ne more biti njihova, in to predvsem v okoliščinah, v katerih so se leta 1944 in 1945 znašli Slovenci Nadiške doline.

Uredniki, ki jih plačuje Coceania, pa niso tega mnenja. Očitno je, da oni mislijo, da državne

meje avtomatično nalagajo dolžnost patriotizma vsem onim, ki iz ljubezni ali po sili žive v okviru teh meja. Za Coceania in njegove tovariše je torej samo ob sebi razumljivo, da morajo Italijani, ki so v smislu mirovne pogodbe postali jugoslovanski ali francoski državljani, s tem trenutkom izkazovati najglobljo ljubezen njihovi novi domovini... Iz tega sledi med drugim, da so si Oberdank, Battisti in Sauro kot izdajalci svoje zakonite domovine zaslužili vešala. To je način sklepanja, ki nas privede lahko daleč, in čudno se nam zdi, da »Messaggero Veneto« ni iz tega izvajal posledic in na primer predlagal, da naj bi begunce iz Jugoslavije brez vsakega obotavljanja ponovno vrnili njihovi »zakoniti« domovini.

Proces proti 57 partizanom

»Briško-beneškega odreda« ni na mestu, predvsem če pomislimo, da žive danes v Italiji povsem nemoteno ministri in generali tako imenovane Socialne republike, ki so izročili Hitlerjevemu rajhu ne le Julijsko Benečijo in Bocen, ampak celo Trident, Videm in Belluno. Kaj naj bi bile rekvizicije, ki so jih vršili partizani Briško-beneškega odreda, in onih deset fašistov, ki so jih postrelili, v primerjavi z neštetimi zločini proti italijanski domovini, ki so jih izvršili ljudje tako imenovane Savojske republike?

S tem, da se preneha ponovno obujanje žalostnih dogodkov najbolj tragične zgodovine, bodo Italijani samo pridobili. Upamo, da se bo nekdo v Vidmu ali v Rimu o tem prepričal in ustrezno s tem ravnal.

Josip Broz in John Foster Dulles na Brionih

ZENEVSKI SESTANEK zunanjih ministrov, ki je sledil jubilejskemu srečanju »velike četvorice«, je končan. Šefi štirih držav so se julija načelno sporazumeli, da je treba ustvariti vzdušje medsebojnega zaupanja in v tem vzdušju reševati vsa sporna vprašanja, težaško delo, t. j. »materializacijo« teh zamisli, znanih pod splošnim imenom »ženevski duh«, pa so prepustili svojim zunanjim ministrom, da jim v medsebojnih razgovorih dajo »materialno obliko«.

Zaključni komunike, ki so ga izdali na zadnjem sestanku zunanjih ministrov, je dokaj skop; vendar tistih, ki niso pričakovali od Ženeve mnogočesa, ni razočaral. Ministri v treh tednih intenzivnega dela sicer niso razvozlati nobenega izmed treh gordijskih vozlov, ki so bili na dnevnem redu konference — Nemčija in Evropska varnost, razorožitev in odnosi Vzhod-Zahod — toda vzpodbuden je duh, v katerem so o teh problemih razpravljali, in pripravljenost, da to razpravo nadaljujejo v istem tonu. »Ženeva je samo prvi korak na dolgi poti k sporazumu«, je ob slovesu dejal ameriški zunanji minister Dulles, Molotov pa je rekel: »Razgovori nam niso pokazali samo tega, kje se razhajamo, marveč tudi to, kaj je moč napraviti, da ta razhajanja premostimo.«

Kakšna je pravzaprav slika z ozirom na glavne tri probleme, ki so bili na dnevnem redu?

NEMČIJA IN EVROPSKA VARNOST: o Nemčiji niso dosegli nobenega napredka, kajti Rusi niso privolili v to, da bi se Nemčija združila s svobodnimi volitvami in bi potem, združena, okrepila Atlantski pakt, kar bi v Evropi pomenilo rahel premik ravnotežja sil, pa tudi krepitev blokvske koncepcije v mednarodnih odnosih. Zahodne države pa po svoji strani niso privolile v dejansko uzakonitev nemške razdeljenosti, kar bi praktično pomenilo priznanje obeh nemških vlad, kot so to

zahtevali Sovjeti. Članstvo obeh nemških vlad v Evropskem varnostnem paktu bi namreč omogočilo nevtralizacijo združene Nemčije, ali pa njeno razdelitev v nedogled, kajti po ruskem načrtu bi imeli odločilno besedo pri združevanju obe nemški vladi. Spričo »soglasno ugotovljenega nesporazuma o Nemčiji« tudi zbližanje gledišč o Evropski varnosti nima praktične vrednosti, ker je ta problem vezan na nemški in pogojen z njegovo rešitvijo.

RAZOROŽITEV: o tej točki dnevnega reda so najmanj govorili, a največ dosegli — ne sicer dokončnega in konkretnega sporazuma, pa vendar le toliko, da bo razgovor o razorožitvi v razorožitvenem pododboru OZN tekel bolj gladko.

ODNOSI VZHOD-ZAHOD: vsi so pričakovali, da bo žetev na tem področju najbolj bogata, a začudo, ministri so s skrajnimi naporji preprečili le odkrit nesporazum in — polom. Molotov je presenetljive svetovno javnost s formulacijami o »vmešavanju v notranje zadeve«; povzročile so toliko bolj neprijeten občutek, ker je uporabljal isto besedišče — špijoni, diverzanti, saboterji, zarota proti SZ — kot takrat, ko je bil še Staljinov zunanji minister. Staljšči o tem vprašanju sta si popolnoma nasprotni. Zahod meni, da je moč odstraniti medsebojno nezaupanje s svobodno izmenjavo turistov, umetnikov, znanstvenikov, izkušenj, z izmenjavo informacij in idej, ter seveda z ukinitvijo cenzure. Molotov pa je povedal, da je ukinitve prepovedi izvoza strateških surovin v SZ in vzhodne države bistveni element zbližanja Vzhod-Zahod, zahodni načrt pa je na kratko odpravil z »ugotovitvijo«, da pomeni »vmešavanje v notranje zadeve SZ«...

Kljub vsemu pa so se zunanji ministri razšli vedri, polni upanja za prihodnost. Način, kako so tokrat obravnavali reči, ki »vise v zraku«, zmeren ton, ki je bil karakterističen, trdna odločenost, da je treba v bodoče reševati spore s pogajanjem, in soglasna ugotovitev, da je povratek k »hladni vojni« nemogoč, vse to nam daje pravico, da z mirno vestjo zapišemo: »Ženeva je bila kljub Ženevi plodna in zelo koristna.«

NORMALIZACIJA TEČE... s Sovjetsko zvezo hitreje, z nekaterimi vzhodnoevropskimi državami počasneje in težavneje. Minuli mesec so obiskali Jugoslavijo sovjetski novinarji, ki so prepotovali našo državo po dolgem in počez; imeli so priložnost, da vidijo kar hočejo in se seznajajo s čimerkoli hočejo... Naše realnosti ne prikrivamo nikomur in ponosni smo na to!

Toda če prebiramo sovjetski tisk, ki poroča o tem obisku, dobimo neprijeten občutek, da sovjetski kolegi niso pravilno razumeli beograjske deklaracije Tito-Bulganin. Sicer se ne bi moglo dogoditi, da je »Pravda« med domala vsiljivo laskavimi priznanji naši državi »ugotovila«, da sta rast in krepitev socialističnih sil v Jugoslaviji prvenstveno odvisna od prijateljskih stikov med Jugoslavijo na eni ter Sovjetsko zvezo in vzhodnoevropskimi državami na drugi strani. Medtem ko v stolpcih ruskih časopisov nenehno beremo o »brezprimerni ljubezni, ki jo Jugoslovani goje do Sovjetske zveze«, pa ne najdemo besedice, niti pohvalne niti kritične, o

PO SVETU

druženih odnosih pri nas, o delavskih svetih in delavskem samoupravljanju, o komunah. Občutek, da je temu krivo predvsem napačno razlaganje vsebine in duha beograjske deklaracije, najbrž ni napačen!

Prav tako si le na ta način moremo razlagati pisanje sovjetske ekonomske revije, ki je razvila nam že znano tezo, da se je Jugoslavija dvignila iz povojnih ruševin le ob »bratski pomoči iz Sovjetske zveze« do leta 1948; ko je ta »pomoč« prenehala, je — po pisanju te revije — za las manjkalo, da Jugoslavija ni zdrknila v močvaro kapitalističnega izkoriščanja; sedaj, ko so »stvari spet na svojem mestu«, pa ob sovjetski pomoči znova gradi socialistično družbo. Ob vsem tem je komentar odveč! Kvečjemu kratka pripomba: deklaracija Tito-Bulganin je in bo edina osnova za nadaljnji razvoj sodelovanja med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo ter ostalimi vzhodnoevropskimi državami.

POZORNOST NAŠE in svetovne javnosti sta pritegnila minuli mesec dva obiska: prihod ameriškega zunanjega ministra Dullesa, ki je na Brionih koristno in plodno izmenjal misli o najvažnejših mednarodnih vprašanjih s predsednikom Titom, ter obisk podpredsednika Izvršnega sveta Edvarda Kardaľja v Londonu, kjer je z britanskimi državniki razpravljal o važnih političnih in gospodarskih problemih, ki zanimajo obe državi. Zaključna komunikacija kot komentarji v svetovnem tisku kažejo, da sta bila oba obiska priznanje teže, ki jo ima mnenje in beseda Jugoslavije v mednarodnem svetu, hkrati pa seveda tudi dragocen prispevek k tistemu, kar imenujemo »utrjevanje ženevskega duha«...

»Ženevski duh« je — drastično povedano — najbolj neboljšen na Srednjem vzhodu. Prodaja sovjetskega oziroma češkoslovaškega orožja Egiptu je sprožila na tem področju oboroževalno tekmo — Izrael zahteva novo orožje v ZDA — v svetu pa razburjenje in povod za obtožbe, češ »Rusi povzročajo vojno nevarnost, ker so porušili ravnotežje sil med Arabci in Izraelom«, »sovjetski poseg v arabski svet« i. pd. Skratka, položaj, v katerem izredno dobro uspeva skepticizem in nezaupanje v popuščanje mednarodne napetosti...

Res je sicer, da »vzhodno« orožje arabskim deželam ni balzam za napeti položaj na Srednjem vzhodu, ki že leta niha med »hladno« in »vročo« vojno. Toda bistvo stvari ni v porušenem ravnotežju med Egiptom in Izraelom, kajti le-ta ima dvakrat močnejšo armado kot vse arabske države skupaj, marveč v porušenem ravnotežju med vellesilami. Zahodne velesile namreč smatrajo Srednji vzhod za domeno svojih, sicer različnih, a do neke meje vendarle identičnih interesov; v to področje so s spretno potezo dregnili Rusi, bolj izkoriščajoč nerealistično zahodno politiko do arabskih držav, ki so izredno ljubosumne na svojo suverenost in neodvisnost, kot pa trenutni položaj zaradi izraelsko-egiptovske napetosti. Pomanjkanje »ženevskega duha« se torej manifestira bolj v nadaljevanju zakulisne igre o interesnih sferah kot v trenutnih sporih med Izraelci in Arabci — ta nesoglasja bi bilo namreč moč ob dobronamerni mednarodni pomoči, ki bi spoštovala težnje po suverenosti in neodvisnosti enih in drugih, v doglednem času rešiti.

* * *

Če bi morda hoteli izmeriti »poženevsko temperaturo«, bi lahko dejali: nobeden izmed vzrokov hude bolezni — »hladna vojna« — ki jo je svet preživljal povojna leta, sicer še ni odstranjen, toda konsilij četvorice je vsaj soglasno ugotovil diagnozo in potrdil odločenost, da se bo s konstruktivnimi sestanki potrpežljivo prizadeval najti tudi recept, ki ga bodo vsi podpisali...

Morda bolj konkreten zaključek brez prisodob. Velika četvorica je julija v Ženevi v splošno olajšanje zaustavila nevarno gibanje našega planeta, ki je po zdričavi poti oboroževalne tekme in »hladne vojne« nezadržno drsel nizdol, »vroči vojni« nasproti. Gibanje v tej smeri je zaustavljeno — Dulles je to jasno povedal, ko je prečne pesimiste zavrnil z izjavo, da povratka k »hladni vojni« ni več — sedanjí ženevski sestanek pa je bil samo eden izmed mnogih, na katerih bodo državniki štirih velikih držav skušali najti pot, ki bi brez prevelikih notranjih pretresov popeljala človeštvo iz mračne globeli na robu, ki deli mir in vsesplošen razvoj od vojne in popolnega uničenja.

Kratka sinteza: status quo brez neposredne nevarnosti za poslabšanje in z vzpodbudnimi perspektivami za prihodnost!

Zahodnonemški minister Von Brentano (levo) v razgovoru z ministri treh zahodnih držav

„Sod smodnika“ na Srednjem vzhodu

PRED NEKAJ tedni je na izraelsko-egiptovski meji prišlo do hudih oboroženih spopadov. Čeprav so se vse od leta 1948 naprej na tej začasni meji ponavljale praske, obstreljevanje, prehodi čez mejo in podobno, vendar nobenega med temi dogodki ni mogoče ne po obsegu ne po načinu bojevanja primerjati z dogodki zadnjih tednov.

Ta obmejni spopad se je končal brez rešitve, toda zahteve, ki jih v tej zvezi postavljajo tako na tej kot na drugi strani, povzročajo, da napetost narašča, da se večja razburjenje in da je zato prihodnost hudo nejasna. Egipčani hočejo namreč Žide »pognati v morje«, Židje pa želijo razširiti svojo državo.

V sedanjem razdobju velja ves Srednji vzhod za neuravnovešeno področje; te razmere so do neke mere povezane tudi z nerešenimi problemi, s katerimi se ubada »stara« Evropa, vendar pa je treba iskati prave vzroke v nestabilnih političnih razmerah v arabskih državah, v fevdalnem družbenem ustroju, ki prevladuje v arabskih državah, in predvsem v zaostalosti tamošnjega gospodarstva.

Prav v to okolje pa je stopila nova država — Izrael, ki jo imamo že danes za polindustrializirano in ki razpolaga s precejšnjimi denarnimi sredstvi (denar prihaja seveda iz tujine, ker Židje z vsega sveta podpirajo svojo »domovino«), s strokovnjaki vseh vrst in seveda tudi z orožjem. V teh razlikah med arabskim svetom in novim Izraelom je morda mogoče poiskati ozadje sedanjega spora.

Napetost, ki je nastala med Izraelom in njegovimi sosedmi, zlasti pa Egiptom, ki hoče veljati za voditelja vsega arabskega gibanja, se je razširila že na različna področja: spor je namreč verski, politični, gospodarski in poleg vsega tudi — vojaški.

Ta spor ni nov! Najprej je kazalo, da so za te razmere krivi Britanci — in kakor bomo videli, so sedanje razmere le dediščina njihovega gospodarstva nad tem področjem — in da bo zato umik Velike Britanije s tega področja, predvsem z območja ob Sueškem prekopu, utrdil mir. Toda zgodilo se je prav nasprotno in napetost med Izraelom in Egiptom, ki hoče svojo narodno revolucijo usmeriti

predvsem na zunanje dogodke (Suez, Sudan, Izrael), je močno narasla.

Tako Izrael kot sedanji Egipt trpita na pretiranem nacionalizmu in obe državi se borita za premoč na tem področju. Nekaj časa je bila premoč Izraela očitna; Židje so imeli denarna sredstva in mogočne prijatelje, ki so jim omogočili vzorno oborožitev. Egipt si je prav tako prizadeval kupiti orožje, toda ni imel sredstev. Do prevage je prišlo šele pred kratkim, ko je egiptovska vlada sklenila pogodbo s Češkoslovaško, in v Egipt je prišlo orožje, po katerem so tako zelo hrepneli mladi voditelji Egipta.

Izrael živi v strahu in njegovi voditelji si prizadevajo dobiti še več orožja, kajti okrog Izraela stojijo arabske države: te države imajo skupaj 41 milijonov 600 tisoč prebivalcev, Izrael jih pa šteje komaj dober milijon in pol. Edina sreča za Žide je v tem, da Arabci niso enotni, kajti med njimi so še močna nasprotja, ki jih znajo spretno izkoriščati v tujini. Toda brž ko bi med Arabci zavladala sloga in bi dobili orožje, potem bi Židom trda predla. Prav zaradi tega je mogoče reči, da se je

Srednji vzhod spremenil v zelo nevarno področje, kjer lahko vsak hip izbruhne velika vojna. Vzdevek »sod smodnika«, ki je svoje čase veljal za druge dežele, pristaja zdaj prav dobro temu področju...

Nihče ne ve, kako se bo sedanji spor končal, vemo pa, kako se je začel. Nekateri podatki znajo osvetliti sedanjo napetost in tudi pojasniti vzroke...

Leta 1517 je Palestina postala pokrajina v turškem cesarstvu. Čez štiri stoletja (1917) so se Palestine polastili Angleži, ki so imeli na tem področju strateške interese, zlasti so hoteli biti neomejeni gospodarji nad Sueškim prekopom, ki je glavna žila Britanskega imperija.

Prav leta 1917, najbrž zato, da bi nekoliko prikrili svoje prave interese, je britanska vlada objavila znano Balfourjevo deklaracijo, s katero je britanska vlada podprla težnje cionizma, se pravi mednarodnega židovskega gibanja za ustanovitev »države za židovsko ljudstvo v Palestini«.

Ko je Velika Britanija dobila mandat za upravo nad Palestino (1922), je še enkrat ponovila obljube cionistom in Angleži so Palestino odprli Židom, ki so se začeli počasi vseljevati. Ze tedaj je med Arabci nastal preplah in slišali so se protesti. Arabci so nam-

Pogreb egiptovskih vojakov, padlih v obmejnih spopadih z Izraelom pri El Auji. Na sliki: spreved se pomika po glavnih ulicah Kaira

Mlada Izraelka Deborah iz vojaškega taborišča Beer-Ora blizu Eilata, na meji na najbolj izpostavljenem izraelsko-egiptovskem področju, se pripravlja na strel

reč trdili, da je vlada Velike Britanije že 1. 1915 obljubila tedanjemu šerifu iz Meke, Huseinu, da bo Palestino vključila v veliko arabsko državo, ki naj bi obsegala vso Arabijo, Sirijo, Palestino in Mezopotamijo. Angleži so to Arabcem res obljubili, ker so potrebovali njihovo pomoč v vojni proti Turkom. Toda te velike arabske države prav Angleži niso pustili ustanoviti, poleg tega pa so se izgovarjali, da naj bi arabska država na zahodu ne segala dlje od črte Damask—Aleppo, se pravi, da bi Palestina ostala v britanskih rokah.

Angleži so se znašli med dvema ognjema — med Arabci, ki so jih hoteli imeti na svoji strani, in med Židi, za katerimi je stalo vse cionistično gibanje. Zato so si iz kaše, ki so si jo sami skuhal, poskušali pomagati, kakor so vedeli.

Leta 1923 so izločili Transjordanijo, ki je prišla formalno pod nadzorstvo Društva narodov (leta 1946 je Hašemitska kraljevina Jordanija postala samostojna), hkrati pa so Židom prepovedali vstop v Palestino.

Leta 1929 je bilo v Palestini komaj 200.000 Židov, kajti le s težavo se je komurkoli med njimi posrečilo priti v »obljubljeno deželo«.

Položaj pa se je močno spremenil, ko je v Nemčiji prišel na

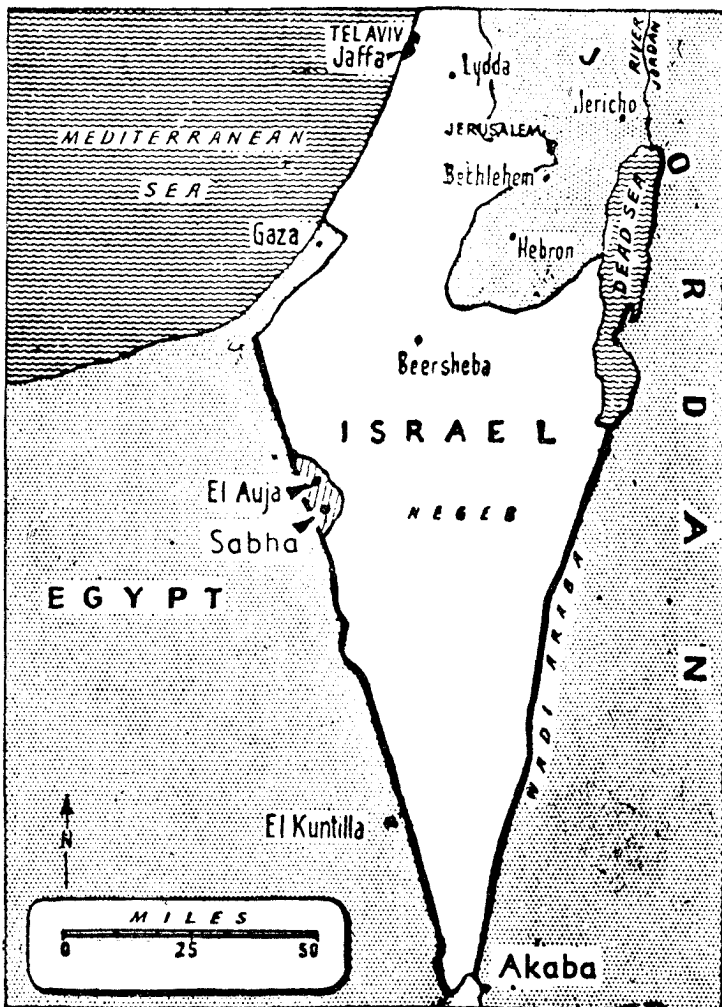
oblast Hitler in se je začelo množično preganjanje Židov. Tedaj so Židje bežali in iskali zatočišče v Palestini. Angleži tega sicer niso videli radi in so se celo upirali priseljevanju Židov, vendar so pod pritiskom svetovnega javnega mnenja morali popustiti. Tako se je leta 1934 priselilo v Palestino 42.359 Židov, naslednje leto pa že nad 60.000. Hkrati s priseljenci je prihajal tudi židovski kapital in Židje so z neštetimi investicijami resno začeli popravljati »zapuščeno hišo svojih pradedov«.

Že 1. 1936 pride do hrupnih in krvavih neredov, kajti Arabci niso mirno gledali, kako si prišleki la-

stijo nekakšne posebne pravice. Arabci so se pač v Palestini počutili gospodarje, saj so na tej zemlji živeli že stoletja in stoletja.

Angleži so bili v škripcih. V Palestino so poslali posebno komisijo, ki ni vedela povedati drugega, kot da je treba Palestino razdeliti na arabski in židovski del.

Leta 1939 je britanska vlada izdala »Belo knjigo«, v kateri je zanimala, da namerava v Palestini osnovati židovsko državo. Ta izjava je dvignila val prahu med cionisti, ki so Angleže označili za verolomneže. Angleži so odgovorili s poostrejitvijo nadzorstva nad priseljevanjem in zaradi tega so

Mejno področje Sabha — prizorišče pogostih spopadov med Egiptom in Izraelom

se dogajali strahotni prizori pred obalo, kamor so prihajale ladje z begunci, katerim pa britanske oblasti niso dovolile, da bi se izkrcali. Zaradi tega je naraščala napetost med Zidi in Angleži.

Britanske oblasti so hotele s policijskimi akcijami preprečiti Zidom, da bi se ne vtihotalpjali v Palestino, poleg tega pa so na različne načine preganjale židovsko prebivalstvo, ki je zahtevalo svojo neodvisno državo. Zidje so posegli po skrajnem sredstvu: s terorizmom, podtalno borbo, bombnimi atentati in sabotažami so se borili proti Britancem. Na čelu teh akcij sta bili dve radikalno-nacionalistični organizaciji: Irgun Zvai Leumi in skupina Stern. S svojim delovanjem so Zidje Britancem povzročali dan na dan hujše skrbi in pripadniki britanskih oboroženih sil in policije niso bili več varni.

Leta 1947 je vlada Velike Britanije izjavila, da je pripravljena vrniti mandat nad Palestino. Novembra istega leta so v OZN razpravljali o vprašanju Palestine in sklenili razdeliti Palestino na dva dela: na arabskega s 600.000 ljudmi in na židovskega s 500.000 ljudmi.

Brž ko je do tega prišlo, so Zidje (1948) razglasili svojo neodvisno državo Izrael. Ta razglasitev pa ni mogla mimo Arabcev, ki so se združili, da bi s skupnimi močmi napadli novega, nezaželenega sosesa. Iz vseh strani so Arabci vdrl v komaj nastalo izraelsko državo. Toda Zidje so nakupili orožje, in to predvsem v vzhodnoevropskih državah, imeli so dobro organizirano vojsko, ki je nastala iz prejšnjih udarnih in terorističnih oddelkov, in brez posebnih težav so potolkli nesložne Arabce. Tudi egiptovska vojska, ki je med arabskimi veljala za najboljšo, ni ušla porazu (oddelek, ki ga je vodil major Naser, sedanji predsednik egiptovske vlade, je bil obkoljen) in revolucija, ki je nastala potem v Egiptu, je bila vsaj deloma tudi posledica nezadovoljstva med oficirji, ki niso soglasili z načinom vojskovanja proti Zidom in so hkrati obtoževali vlado v Kairu, da jim ni priskrbel niti orožja. Odtlej je tlel v Egiptu duh »revanže« ...

Zidje so pregnali arabske vojake s svojega ozemlja, z njimi pa so pregnali tudi skoraj vse arabsko prebivalstvo. S tem je nastal nov problem: begunci iz Palestine. Ti ljudje so ostali brez

domovine in živijo samo od miloščine, ki jo dobijo iz tujih držav, kajti niti Egipt niti druge arabske države, kamor so se zatekli, jih ne morejo prehraniti ne zaposliti, kaže pa tudi, da jih ne vidijo preveč radi. Nekateri so predlagali, naj bi to vprašanje, ki zastruplja ozračje na Bližnjem vzhodu, rešili s tem, da bi vsaj del beguncev spet naselili na njihovih domovih v Izraelu; temu predlogu pa so se odločno uprli Izraelci, ki nočejo nič slišati, da bi »jim še kak Arabec uničeval zemljo«.

Leta 1949 je sicer prišlo do premirja med Izraelom in sosednjimi arabskimi državami. Nekateri, na primer Libanon in Jordanija, gledajo precej blago na nastali po-

ložaj, medtem ko sta Egipt in Sirija najostrejša nasprotnika sedanjih razmer in židovske države.

To premirje so na obeh straneh večkrat kršili in nadzorna komisija za premirje, ki so jo imenovali Združeni narodi, je imela čez glavo dela.

Zadnje čase pa so se razmere na tem področju hudo poslabšale in zaostriale do skrajnosti, tako da mnogi že ne vidijo druge rešitve kot — vojno. Egipt se naglo oborožuje, orožje pa iščejo tudi druge arabske države, hkrati pa povečuje svojo že tako ali tako popolno oborožitev tudi Izrael; zato pa se vsi sprašujejo, kam lahko ta tekma pripelje ves vzhodni del Sredozemlja ...

D. S.

ORGANIZACIJE — ČLANICE FMAC

HOLANDIJA

Na Holandskem imajo več bojovniških organizacij, vendar po številu članov in popularnosti nobena ne dosega Zveze bivših borcev in žrtev vojne. Kakor je znano, so Holandijo okupirali Nemci 10. maja 1940. To je bila hkrati prva okupacija po 150 letih, ker se toliko let Nizozemska ni z nikomer vojskovala. Prva svetovna vojna je Holandiji prizanesla, njeni prebivalci pa so poznali vojno le iz knjig. Problemi v zvezi z vojnimi žrtvami so bili Holandcem potemtakem čisto neznani. Strahotni dnevi maja 1940 so zahtevali na tisoče žrtev. V borbi proti Nemcem je padlo mnogo državljanov, veliko število pa jih je bilo onespособljenih. Dotedanji zakoni, nanašajoči se na vojne invalide in njihove družine, so bili preslabotni, da bi mogli nuditi učinkovito pomoč invalidom iz druge svetovne vojne in njihovim družinam. Zato so bivši borci čutili potrebo po združenju in je bil aprila 1944 ustanovljen Komite za zaščito žrtev vojne. Glede na to, da je bil Komite osnovan pod okupacijo, so si ga Nemci prizadevali razbiti, vendar jim to ni uspelo, ker se je organizacija umaknila v ilegalo. V tem času je bila naloga Komiteja, skrbeti za invalide in njihove družine. Brž po osvoboditvi, 26. avgusta 1946, je bila uradno ustanovljena Zveza bivših borcev in vojnih žrtev Holandije, ki je združila v svojih vrstah vse bivše borce. Program organizacije je naslednji: dajanje pomoči članstvu v pravnem, zdravniškem in socialnem pogledu; aktivno sodelovanje v načrtu rehabilitacije in važnejših invalidskih ter splošnih članskih vprašanjih z državnimi organizacijami. Zveza bivših borcev in vojnih žrtev Holandije se je udeležila ustanovne skupščine Svetovne federacije bivših borcev novembra 1950 v Parizu. Te ustanovne skupščine so se udeležili tudi predstavniki naših borbenih organizacij. Tedaj je bil upostavljen tudi naš prvi stik s holandsko organizacijo. Nadaljnji stiki so bili čedalje pristrčnejši, tako da je že lani prišlo do obiska jugoslovanske delegacije bivših borcev in invalidov v Holandiji, letos pa so Holandci ta obisk vrnili. Ko je holandski narod leta 1953 pretrpel precej škode zaradi poplav, sta Zveza borcev in ZVVI dodelili poplavlencem v Holandiji 800.000 din.

Ranko se ni bal smrti

PRED trinajstimi leti... Pred fašističnimi cevmi je ponosno, z visoko dvignjeno glavo stalo petnajst ljudi. Ljudi? Da! Samo petnajst pretepenih in izmrcvarjenih! Z zvezanimi rokami! Da, da ne bi pustili na vratovih svojih rabljev krvave sledove, kajti duh borca proti fašizmu jim tudi z žarečim železom niso mogli izžgati.

Puške so zagrmle... Petnajst teles je začelo padati. Vendar eden še stoji. Iz oči mu grozeče sije plamen maščevarjanja in prezira. Zbral je poslednje kapljice moči in globoko iz dna duše zavpil: »Smrt fašistom! Živela Partija!« — z glasom, ki je prevpil odmeve strelav. Potem se je zgrudil in telo mu je zadnjikrat zadrhtelo...

Prvi jutranji žarki so obsijali Gramozno jamo s petnajstimi mrtvimi telesi. Ne prvič, niti zadnjikrat...

Tako je končal svoje mlado, a borb in trpljenja polno življenje naš nepozabljeni tovariš Ranko Velebit¹.

Leta so minila, a spomin nanj mi ni zbledel...

*

Po rodu je bil Srb in najmlajši sin siromašnega, a na-

¹ Ranko Velebit, rojen 14. januarja 1916 v Ravnom Rašiću, srez Glina, LR Hrvatska, Srb. Diplomiral za rudarskega inženirja na ljubljanski univerzi 2. aprila 1941. Ustreljen 13. junija 1942 ob 5.30 uri v Gramozni jami.

prednega vaškega učitelja na Baniji. Doma je zaradi številne družine že v zgodnji mladosti občutil krutost življenja. Vendar ni obupal. Sestradan in z žuljavimi rokami je nekaj dni pred zlomom stare Jugoslavije diplomiral na ljubljanski univerzi.

Naporno delo je začrtalo njegovo življenjsko pot. Kot skojevca in aktivnega borca v vrstah delavskega razreda proti buržuaznim petokolonaškim režimom in fašizmu ga je zahtevala kapitulacija popolnoma pripravljenega. Njegovo življenje je pripadalo Partiji in borbi za svobodo naroda. Po prihodu italijanskih okupatorjev je ostal v Ljubljani, zavedajoč se, da je sovražnik eden in isti na Slovenskem kot v Hrvaški, Srbiji in drugod.

Orožje, organizacija mladinskih aktivov, akcije, to je bilo njegovo vsakdanje delo v okupirani Ljubljani. To je bilo delo člana Komunistične partije Slovenije...

Kot takšnega sem ga spoznal poleti leta 1941 v Akademskem kolegiju v Kolodvorski ulici. Postala sva nerazdružena prijatelja. V našem skojevskem in mladinskem aktivu je bila njegova beseda direktiva za akcijo, a on vzgled tovarštva, odločnosti in borbenosti. V borbi je koval nerazdruženo bratstvo in edinstvo med srbskim in slovenskim narodom. *

Konec avgusta so po Ljubljani začeli formirati udarne grupe VOS. Z Rankom sva bila skupaj v eni petorki. Na prvem sestanku grupe je bilo postavljeno, da si v najkrajšem času nabavimo pištole. Ko sva se vračala s sestanka iz Bežigrada, so se prižigale prve luči po ljubljanskih ulicah. Meni pa je šla tedaj po glavi samo misel na pištolo. Kako neoborožen razorožiti oboroženega Italijana? Vedel sem, da Italijani niso junaki, ali vendar... Rekel sem to Ranku.

»Še danes bova imela pištolo,« je veselo dejal in mi razložil načrt. Zavrtel sem z glavo, a šel sem z njim. Namesto v Kolegij, sva se napotila proti Belgijski kasarni. Do policijske ure je bilo samo malo časa. Pred plinarno sva obstala in prižgala cigarete, ko je mimo nas šla grupa italijanskih vojakov. Čakala sva na »žrtev« in kmalu je

13. VI. 1942.

Obojici namumim, ureg enemu,
tvojnemu pošljal

Ranko

To je Ranko napisal na hrbtu slike, ki je prikazovala njega in njegovo mater v objemu. To sliko je poslal Janežičevi, naj jo vrne materi

G. Janeržič, Tržaška c. 26/II
Prosim izročite te slike možima!
Poslednjič vam vsem hvala.
Danes, 13. VI. 1942 sem
ustreljen ob 6^h. —
Vse pro zdravlja Ranko

Sporočilo, zahvala in pozdrav — vse napisano pred ustrelitvijo

prišla. V bližini ni bilo nikogar. Nasproti nama je prihajal podoficir s pištolo. Približala sva se mu na pol metra, ko mu je Ranko zavpil: »Altro le mani!« in mu na prsa prislonil — navadno kmečko fajfo. V istem trenutku sem v svojih rokah že držal pravo pištolo. Nekaj je zasmrdelo, ko je »junak« smrtno preplašen brez besed jadrno odkoracal, a midva vsak po svoji strani — v Kolegij. V sobi sva veselo ogledovala Bereto, kateri sva drugi dan opoldne na dvorišču starega Figovca »kupila« par. Tako je Rankova fajfa oborožila ne samo naju, ampak še mnoge druge.

V Ljubljani je pokalo... Padali so fašisti in izdajalci slovenskega naroda. Rankova pištola je porabila precej streliva, a ne v prazno!

»Smrt izdajalcem!« je bilo geslo, s katerim je odhajal na akcije, ne boječ se za svoje življenje.

Naša grupa je dobila nalogo, da kaznuje znanega vohuna NN. Lovili smo ga precej časa, aš na muho nam ni prišel. »Vsak dan njegovega življenja pomeni — nove desetine naših v zaporu,« so javljali iz centra.

Ranko je odločil, da ga »obiščeva« na stanovanju, ki je bilo nasproti uradov ustaškega konzulata. NN je nekega dne le prišel na kosilo in se pred stopniščem poslovil od svojih zaščitnikov. Spogledala sva se z Rankom in po nekaj trenutkih krenila za njim, prepričana, da nama to pot ne bo ušel.

Ranko je potrkal. »Wir haben einen Brief für den Herrn NN gebracht,« je odgovoril ženskemu glasu na drugi strani vrat, ki je spraševal, kdo je. Ključ je zaškrtal, verižica je zarožljala in starejša ženska nama je odprla vrata. Osupljena je zagledala dve napeti pištoli. Skočila sva v kuhinjo, a izdajalca ni bilo. Ranko je preiskal vse stanovanje, toda zaman.

»Kje je NN?«

»Kosilo mu nosim tja,« je dejala in pokazala na vrata konzulata.

Komaj sem ga zadržal, da ni planil skozi vrata, izza katerih se je slišalo glasno govorjenje. »Jaz ali on!« je škripajoč z zobmi dejal, ko sva se vračala po stopnicah. In to je tudi izvršil.

Nekaj noči ga je Ranko skupaj s Frenkom »lovil« po ljub-

ljanskih ulicah. Lovila sta ga ponoči, ker se je NN samo ob tem času pod varstvom policijske ure in močnih patrol upal na ulico. Vendar ga tudi to ni rešilo! Polnoč je odbila in po ulicah se je slišal samo korak patrole, ko sta Ranko in Frenk odpeljala ujetega izdajalca zvezanih rok in zamašenih ust »na varno«. Sprejel je zasluženo plačilo in naloga je bila izvršena.

Takšen je bil naš Ranko še mnogokrat.

*

Stopili smo v leto 1942. Italijani so povečavali teror: racije, blokade, preiskave so bile vsak dan. Ranko se je skrival danes tukaj, jutri tam, nekaj v bolnišnici pa tudi kanali so mu bili skrivališče.

V februarju sva se ob slovesu objela in si zaželela srečnice, snidenje v partizanih. Težkega srca sem ga zapustil. Ostal je v z žico ograjeni in s krvjo napojeni Ljubljani. Še z večjo vneto je izvrševal svoje naloge, kajti izdajalci so še bili.

Tudi za njega je sedemnajstega marca sprejel eden izmed njih tujčeve lire, ko ga je na cesti Sv. Petra ob neki akciji predal fašistom. Odpe-

ljali so ga v kasarno. Vendar mu je bilo dokazano samo to, da je sodeloval tistega dne v nemirih in neredih. Na zaslišanju so ga pretepali, a on ni ničesar »vedel«. Kot takšnega so ga osemindvajsetega aprila internirali v Gonarsu.

Vendar ga v Gonarsu, v tej mučilnici Slovencev niso dolgo kot številko 2479 obdržali! Izdajalec se je polakomnil okupatorjevih bankovcev, in Ranka so pripeljali nazaj v Ljubljano.

Sporočilo, da se vrača v Ljubljano, ga ni presenetilo in vedel je, da se vrača v gotovo smrt.

Pred odhodom se je s pis-mom² poslovil od svoje ljubljene mame in svojcev. V tem pismu je izrekel besede, katere bodo še naši potomci čitali z solzami v očeh.

»... pripravljen sem tudi na to, da vas nikoli več ne bom videl. Mili moji, naj vas to ne ustraši, naj vas to ne razžalosti, naj vas to ne boli... Spomnite se na žrtve, katere smo dali in z isto močjo in ponosno podnesite vsako drugo. Ne pozabite, da se do boljšega in srečnejšega življenja pride samo preko žrtev, pa makar najtežjih. Ne pozabite, da sem samo edinica ogromnega števila — milijona, onih, kateri so že prelili svojo kri...« To so bile besede Ranka.

Tudi od svojih soborcev se je poslovil in med drugim dejal: »Nisem kriv, da nobenega v Ljubljani ne poznam, zato tudi ne morem in ne bom povedal, da koga poznam!«³

Pripeljali so ga v Ljubljano. Krvniki so ga »obdelovali«. Ali njegova usta so molčala, čeprav so mu grozili s smrtjo. Smrti se ni bal. Bil je nanjo pripravljen, ker se je zavedal, zakaj polaga svoje življenje na oltar domovine.

Preden so ga odpeljali na morišče, je izročil zadnje po-

zdrave svoji mami in hrbtu slike, kjer sta bila skupaj slikana »...13. VI. 1942. Svoji mami, pred smrt poslednji pozdrav, Ranko...«, in svojim tovarišem: »...Poslednjič vam vsem hvala... Danes, 13. VI. 1942, sem ustreljen ob 6. uri. Vse pozdravlja Ranko...«

Te zadnje svoje besede je napisal z mirno roko.

Tako se je Ranko hrabro in ponosno poslavljaj in poslovil od svojega mladega življenja,

poslovil od svojih najdražjih.

Smrt Ranka mi ni ostala prikrita. Kmalu sem v »Sloverskem poročevalcu«⁴ čital objavo o njegovi smrti. Hudo mi je bilo pri srcu...

Vendar smo Ranka tisočkrat maščevali in njegova kri ni bila zaman prelitá. Njegov življenjski cilj je uresničen.

Ivan Tlaker-Luka

⁴ »Slovenski Poročevalec«, od 1. julija 1942, štev. 26.

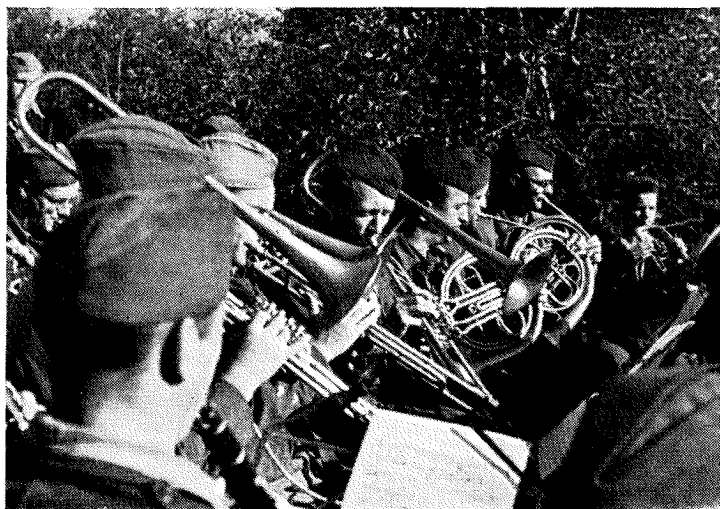
Nove knjige

V založbi revije »Borec« je izšla zbirka 26 partizanskih pesmi za harmoniko z naslovom: »Partizanske koračnice za harmoniko«. Pesmi je zbral in priredil za harmoniko profesor Janez Kuhar. Vsekakor je s to zbirko izpolnjenar vrzel, ki jo je bilo čutiti zaradi pomanjkanja tovrstne pesmarice.

*

Konec oktobra je izšla zbirka »Guslarske narodne pesmi iz NOB«, ki jih je med ljudstvom zapisal in za tisk priredil asistent beograjske univerze Peter Š. Vlahović. Gre za zbirko epskih pesmi o dogodkih iz druge svetovne voj-

ne, ki je prva te vrste v naši povojni muzikološki dejavnosti. V obširnejšem predgovoru, ki ga je h knjigi napisal avtor sam, je opisan razvoj naše epike, a zlasti pogoji, v katerih so nastajale novejšje narodne pesmi. Zbirka obsega 22 pesmi, ki jih je Vlahović zapisal v raznih krajih naše domovine. Opaziti je prevladujočo težnjo, da bi bile zbrane le splošnejše pesmi, razdeljene nekako na tri skupine. V prvi so pesmi, ki pojejo o propadu kraljevine in pozivu Partije k vstaji. V drugi je obseženo razdobje oboroženih bojev od začetka do osvoboditve, a v tretji povojni do-

Godba GSS pri vaji (poleti 1944 na osvobojenem ozemlju v Beli krajini)

² Pismo je napisal v internaciji 1. junija 1942 in ga naslovil na rodbino Janežič R., Tržaška cesta 26/II, Ljubljana, da ga pošlje bratu Nikoli Velebitu v Beograd, Pirot-ska 1.

³ Pismo je napisal v internaciji na istem papirju kot pismo svojemu, datirano v Gonarsu 30. maja 1942, a naslovljeno »Dragi prijatelj!«

Božidar Jakac: Porušeni most v Otovcu 1944 (linorez)

godki. Avtor se je trudil doseči neko celoto, kar pa se mu je posrečilo le deloma, ker ni zajel in tudi ne bi mogel zajeti vsega, kar se je pri nas dogodilo v malodane petnajstih letih. Kljub tej pomanjkljivosti, ki pa je ni moč šteti avtorju v škodo, pomeni zbirka guslarskih pesmi iz NOB pomembno pridobitev zlasti v oživljanju intimnih stvaritev neznanih pesnikov, ki so dali narodnemu kulturnemu zakladu bogat prispevek. Na drugi strani pa bo ta zbirka nedvomno koristila prosvetnim delavcem, zlasti učiteljem, da bodo svoje gojence spoznavali s posebno vrsto sodobne književnosti, temelječe na prvobitnih tradicijah.

*

Pogosto se pripeti, da izide kakca dobra knjiga, ne da bi jo omenila in ocenila kritika ali vsaj zabeležil dnevni tisk. Takšno »usodo« je doživela tudi dobro opremljena Pavešičeva **»Pesem na morišču«**, posvečena »materam, ki so vzgojile otroke, hrabre borce in maščevalce, padle na moriščih in bojiščih naše domovine«. Toda kritika je zagrešila veliko napako, kajti delo Ljube Pavešiča nima le literarne vrednosti, ampak tudi precejšnjo dokumentarno vred-

nost. Vrh tega razodeva iskrenega in čustvenega pisca, ki ume neposredno opisovati dogodke izza vojne, strahote življenja v zaledju, na bojišču in v revoluciji Istre in Hrvaškega Primorja. Zanimivi so viri, ki jih navaja Pavešič in o katerih pravi, da jih je iskal pri borcih, grobarjih in očividcih mnogih strahot, ki jih je doživela njegova ožja domovina. Teh dogodkov in pripovedovanja o njih ni bilo treba napihovati in jih na silo dramtizirati, ker so bili sami dovolj velika drama. Skratka: avtor pesmi je prisluhnil narodu in njegovi še nepozabljeni bolečini ter vse to izpovedal neponarejeno in s silo umetnika. **»Pesem na morišču«** je nekakšna kronistična zbirka novel in se odlikuje z izredno kratkim, učinkovitim slogom, ki fragmentarno označuje čas in dogodke izza vojne.

*

Povod za izdajo knjige **»Posledi drugega Južnomoravskega odreda«** je dalo odkritje spomenika padlim borcem v Črni Travi. To delo na kratko opisuje borbe in trpljenje ljudstva na operativnem področju 2. Južnomoravskega odreda. Črna Trava je kraj v Makedoniji, prek katerega so

vodile mnoge važne vojaške poti v Grčijo in na Balkan in iz katerega so domačini odhajali v svet, v »pečalbo« in se tam seznanjali z borbo delavskega razreda za boljšo družbeno ureditev. Zato ima NOB in naša socialna revolucija stvarne socialne in politične osnove v tem osamljenem kraju, ki se je boril proti okupatorju daleč od glavnih sil NOV, tako rekoč golorok in brez neposredne oslombe na pomembne vojaške akcije jugoslovanske in makedonske NOV. Zrelost ljudi iz Črne Trave, njihova zavednost in odločnost, so osrednje moralne prvine, na katerih sloni koncept te knjige, posvečene 1200 padlim borcem, pečalbarjem in zidarjem, ki so bili že v najtežjih časih diktature pred vojno organizirani v URS sindikatih. Žal je knjiga porušeno pripravljena, sestavljena in opremljena. Tako v njej ni niti ene slike ali skice, ki bi bralca poučila, kje je pravzaprav Trava in kje so drugi kraji, ki jih izdajatelj (Zveza borcev Vlasotince) omenja in opisuje.

*

»Pisma iz ječe« je naslov knjige znanega italijanskega pisca Antonia Gramscija, ki jo je pred kratkim izdala »Cankarjeva založba« v Ljubljani. Knjigo, ki objavlja pisma v okupatorskih zaporih zaprtih ljudi, je prevedel v slovenščino Smiljan Samec, uvod zanjo pa je napisal Ivan Regent.

*

»Spominski zbornik ob desetletnici osvoboditve Prlekije« je naslov knjige, ki jo je pred kratkim izdal Prleški študentski klub, uredil pa uredniški odbor (Zdravko Tomažej, Kajetan Kovič in Vlado Šandor).

*

Že sredi meseca novembra letos so izšle letošnje Prešernove knjige. Letošnja redna zbirka obsega sledeče knjige: Ivan Potrč: **»Zločin«**, Anton Ingolič: **»Deček z dvema imenoma«**, Vekoslav Kaleb: **»Čudoviti prah«**, Gustav Šilih: **»Vzgoja naših otrok«** in knjigo: **»Zdrav človek v zdravem okolju«** (to sta dve razpravi

iz naše zdravstveno-higienske službe). Naj omenimo, da sta knjigi obeh slovenskih pisateljev originalni deli. Vsebinsko Potrčevega »Zločina« je pravzaprav nakazal že avtor sam, ko je napisal v opombi sledeče: »Ta kritičen kronistični popis zadnje poti dveh revolucionarjev (Đura Đakoviča, sekretarja Partije, in ilegala Selimoviča, op. ur.) hoče biti zgolj verna podoba in pričevanje, ali težko je biti pravičen do živih, še teže do mrtvih — naše zmožno dleto upodablja njihova obličja.« Ingoličeva knjiga »Deček z dvema imenoma« pa je nekak dokument o usodi Ivana Pirečnika, in sicer dečkova ugrabitev med vojno, njegovo življenje v Nemčiji, razprave pred zavezniškim mednarodnim sodiščem, intervencije jugoslovanske javnosti za njegov povratak in slednjič Pirečnikova vrnitev v domovino. Šesta knjiga letošnje zbirke Prešernove družbe je **»Koledar Prešernove družbe za 1956. leto«**. Na 152 straneh koledarja je objavljeno dokaj pestro in zanimivo gradivo, med njim precej potopisov, se razume, originalnih. Tudi slikovno gradivo, ki je deloma tiskano v bakrotisku, zelo popestri ostalo vsebino. Če na splošno ocenimo letošnjo žetev Prešernove družbe, lahko rečemo, da je le-ta bogata. Velja pa tudi omeniti, da je Prešernova družba na dobrem glasu tudi zaradi tega, ker pravočasno razpošlje svojim naročnikom knjige. Tako so letos te knjige prejeli naročniki v glavnem že do 1. decembra.

*

Mestni odbor ZVVI mesta Zagreba je izdal zanimivo knjigo z naslovom: **»Otroci Hrvatske in narodnoosvobodilna borba«**. To je knjiga ozir. dokument o otrokih v zadnji vojni. In čeprav knjiga ni imela pretenzije, da prikaže popolno sliko o deci in njihovi usodi v vojni — niti ne na ozemlju Hrvatske — je knjiga uspel prikaz dokumentov in fotografij o vzbudljivih, veličastni in tragični notranjosti otrok. Knjigo so uredili Duško Roksandič, Blaž Mesarič in drugi člani odbora.

ČRTOMIR ŠINKOVEC:

Vihar

(Simonu Kosu*)

Šumot dežja in šum vetrov,
od hiš zavija lajež psov.

V globeli reka klockotá
in noč kot črna je gospá.

— Se kdo je utopil, joj, prejoj!
Se kdo obesil je nocoj? —

In dež čez vas vsebolj vihrá
in skozi uro čas trkljá.

O, čas trklja čez polnoči —
še mati s Simonom bedi.

— Je pozno, sin moj, pojdi leč,
ne straši bičev se in ječ! —

Odbil se v zid je zven besed,
nekje je kriknil glas ujed.

In udarci puškinih kopit
vzbobnè na vrata v prvi svit.

— Ne boj se, mati, teh ljudi! —
de sin, ki s Speransom** bedi.

— Kdo me fašistom je izdal? —
od Speransa je Simon vstal.

Kot bi nosila pol sveta,
odpret je mati z lučjo šla.

In krvoločni trop volkov
pridrl je pod slamnat krov.

Režé cevi se, sij bodal —
pred njimi je kot jagnje stal.

Uklenjen šel je Simon Kos
po blatni poti v zoro bos.

Od rok kapljá na zemljo kri
in Soča mu v slovo šumi...

Ko tam na Opčinah je pal,
življenja luč je luči dal...

* Simon Kos, doma iz Nemškega ruta, je bil zaradi protifašističnega delovanja obsojen na smrt in ustreljen dne 15. decembra 1941 skupno s Tomažičem in tovariši na Opčinah pri Trstu.

** »Sperans« — Edvard Kardelj: »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

VDOLINI je počilo nekaj strelav... Četno taborišče je bilo na gozdnatem gričku. Partizani so prisluhnili. Komandir je odredil, naj gre v dolino bojna patrola. Medtem so borci zasedli položaje.

Patrola se je vrnila čez nekaj minut. Z njo sta bila dva partizana iz patrole, ki je šla zjutraj v vas po hrano. Eden je bil ranjen. Tretjega ni bilo.

»Še včeraj smo bili pri Lučovniku,« je dejal Čiko, partizan iz patrole, ki je šla po hrano. »Dali so nam vse, kar smo prosili. Danes zjutraj pa so začeli iz oken streljati na nas. Rado je padel, Muha je ranjen.«

Komandir in komisar sta se umaknila na posvet.

Proti večeru je imela vsa četa konferenco. Komisar je vstal in začel: »Tovariši! Do sedaj na našem terenu ni bilo organiziranih in oboroženih tolpe bele garde. Bili so posamezni italijanski ovaduhi. Zjutraj so bili naši napadeni. Rado je bil prva žrtev domačih izdajalcev. Moramo ga maščevati. Napadli bomo tolpo, ki se je vgnezdila v hiši kmečkega mogotca Lučovnika. Že dolgo smo sumili, da nekaj pripravlja. Kazal nam je prijazen obraz. Sedaj je pokazal pravo barvo.«

Vsi partizani so dobro poznali okolico. Zato komandirju ni bilo težko razporediti desetini v zasede in povedati patrolam, kam naj gredo. Iz čete so izbrali bombaše, ki naj bi napadali hišo.

Iz skrivališč v gozdu so izvlekli kup bomb, pobranih z nemške meje. Vsak bombaš jih je dobil polno torbico. Desetar Janez si je izbral več kilogramov težko neeksplozirano letalsko bombo, opremljeno z vžigalnikom in koščkom vžigalne vrvice.

V mraku so se spustili v dolino.

Do Lučovnika je bilo nekaj manj kot pol ure. Medtem se je popolnoma znočilo. Ostali so robu gozda in se razgledovali.

Hiša je bila zidana v eno nadstropje, pokrita s škrljajcem. Zraven je stalo gospodarsko poslopje, potem kašča in svinjaki. Okna so bila temna.

Patrole in zasede so odšle na svoja mesta.

Hiša je stala v plitvi dolinici med dvema hriboma. Dno dolinice je bilo ravno. Po-bočja so bila pokrita z gozdovi. Med travniki in njivami se je vila h kmetiji bela, z apnenčevim peskom posuta pot.

Razdelili so se v dve skupini in obkolili hišo. Korak za korakom so se približevali.

»Stoj!« je nekdo tiho kriknul. Istočasno je že počila bomba. Skozi okna so švigali bliski. Prve svinčenke so zažvižgale partizanom nad glavami. Polegli so po tleh. Ogenj je prenehal.

»Vdajte se!« je zaklical komisar, »zahtevamo le vaše orožje. Potem pojdite, kamor hočete.«

Namesto odgovora je treščilo v bližini nekaj bomb.

»Imejte pamet, ljudje! Če se ne vdaste, vas bomo pobili. Več nas je in bolje smo oboroženi. Pomislite, kaj bo, ko bodo Italijani in Nemci izgubili vojno.«

»Auf biks, svinje komunistične!«

»Vsaj ženske in otroke spravite iz hiše, da ne bodo nesrečni zaradi vas.«

»Kaj te briga, svinja brezverska.«

»Pali!«

Partizani so začeli obstreljevati hišo. Zoropotal je mitraljez. Iz oken so se vsule črepinje. Nekdo je bolestno kriknil. Streljanje iz oken je za hip utihnilo.

»Vdajte se! Saj vidite, da smo močnejši. Izpustili vas bomo, ko nam oddaste orožje.«

»Živel Kristus! Smrt komunistom!«

Znova so začele pokati okoli hiše bombe.

»Tu se ne da nič več narediti!« je rekel Ivan komisarju čete.

»Bombaši naprej!«

Mitraljezec je pošiljal kratke rafale v okna. Nekaj puškarjev mu je pomagalo.

Janez se je plazil po trebuhu. Za svinjakom je prižgal cigareto, jo dal v usta, potegnil nekaj dimov in jo skril v dlani. V drugi roki je držal letalsko bombo.

Stisnil se je k zidu pod oknom v pritličju. Prižgal je s cigareto vžigalno vrstico na bombi. Pridržal jo je z obema rokama nad glavo in jo sunil med križi skozi okno. Čakal je sekundo, dve.

V hiši je zagrmelo. S strehe se je vsula opeka, prah in treske. Z zidu je odpadel omet. Z okna je pometlo cvetlične lončke. Za vratom je imel polno drobcev stekla. Iz hiše se je zaslišalo stokanje in klici na pomoč.

»Vdajte se! Še je čas!«

»Komunistom nikoli! Živel Kristus krajlj!«

Spet je skozi okna počilo nekaj strelav. Bombe so s kratkimi bliski osvetljevale prostor okoli hiše. Na Vrhnikih so zagrmeli topovi. Granate so padale po okoliških grebenih.

Od nekod so prinesli dolgo lestev. Pristavili so jo k zidu. Ivan je poleg svoje vzel še eno torbico bomb in se povzpел na streho. Izginil je v odprtini. Odrival je prašno in pajčevinasto šaro po podstrešju. Kmalu je začutil pod nogami stopnico. Nekje je bil strop podrt. Skozi luknjo je slišal, kako nekdo v sobi stoka, drugi pa rožlja z zapiračem na puški.

Vzel je bombo in potegnil varovalko. Vrgel jo je v sobo. Takoj za njo drugo. Pod njim je zagrmelo. Strop se je posipal. Malo je manjkalo, pa bi še sam padel v temo. Tako je drugo za drugo zmetal vse bombe. V hiši je začelo goreti. Ivan se je povzpел nazaj na streho in skočil na tla. Malo je manjkalo, da ga ni ustrelil tovariš, misleč, da je belogardist.

Iz hiše se je začel valiti dim. Skozi okna se je videl že plamen. Čulo se je pokanje gorečega lesa.

»Ženske in otroci naj pridejo ven!«

»Vsi naj pridejo. Saj vemo, da ste zapeljani.«

»Ti si zapeljan, komunist hudičevi!«

»Saj Lučovnik ni imel otrok. Štiri odrasle sinove in ženo,« je dejal partizan.

Plamen je že silil skozi okna, objemal vrata in ostrežje. »Orožja je škoda,« je dejal Ivan. »Kaj orožja! Ljudi! Umrli bodo zaradi zaslepljenosti. Premalo smo delali z njimi.«

»Kaj boš govoril. Mar ni to dosti, da smo jim vsak dan nosili naše časopise, vsak dan govorili? Mar smo mi krivi, če poslušajo župnika bolj kot nas?«

Proti jutru je ostalo na mestu, kjer je še zvečer stala ponosna in mogočna Lučovnikova kmetija, samo še pogorišče z okajenimi zidovi. Četa se je vrnila v taborišče. Utrujeni so bili, izmučeni...

»To je podoba starega sveta,« je dejal Janez, ko je z vrha griča gledal kadeče se razvaline v dolini...

Naši aktualni razgovori

Ze dalj časa teče v naši javnosti polemika o partizanski literaturi, ki se je zlasti razvnela ob letošnji desetletnici naše graditve. Naši časniki in revije so soočili mnenja vidnejših literarnih delavcev, dokaj različna mnenja o tem, kako bomo Slovenci prišli do velikega narodnoosvobodilnega teksta, kako bomo premostili literarno krizo in se slednjič dokopali do dobre izvirne literature. Tudi s tem namenom, a hkrati s težnjo, da podamo skromen bibliografski pregled letošnje partizanske literarne žetve, obenem pa prispevamo nekatere napotke za tiskanje dokumentarne literature, objavljamo razgovore z uredniki širih slovenskih založb. Preostale založbe bomo prav tako v obliki razgovorov obravnavali v 1. številki prihodnjega letnika naše revije. Prepričani smo, da zlasti v pričujočih razgovorih načeta mnenja ne bodo izzvenela v prazno, ampak da jih bo kdo izmed naših bralcev dopolnil ali drugače prispeval k njihovi razbistritvi.

SLOVENSKI KNJIŽNI ZAVOD

INTERVJU z M. Kranjcem, direktorjem Slovenskega knjižnega zavoda, ni bil dolg. Zato, ker ga je »čas lovil«. Z ozirom na to sem moral že nekaj vnaprej pripravljeneh vprašanj izpustiti. Med drugim tudi to, če SKZ pri sestavljanju letnega knjižnega programa ne zapostavlja tiskanja knjig s partizansko oziroma narodnoosvobodilno temo. Končno pa sem spoznal, da bi bilo to vprašanje odveč. Zakaj? Mar ni jamstvo, da SKZ, ta ena izmed največjih slovenskih knjižnih založb, ne more in ne zapostavlja partizanske literature, sam njen direktor? Resnično: Miško je sam pisatelj in še aktivni udeleženec NOB, pa je potlej razumljivo, da mu je ta zvrst tako kot ostala napredna literatura pri srcu. Vse to je preletelo moje misli, ko sem tovariša Miška kar naravnost vprašal:

»In vendar, kot praviš, sta pri SKZ izšli letos samo dve knjigi z narodnoosvobodilno tematiko, in to Karla Grabeljška-Gabra: 'Dolomiti se krušijo' in Vlada Habjana: 'Pomlad vnukov'. Mar se ti ne zdi to premalo za založbo, ki je v desetih letih izdala pet sto knjig?«

Pa sva bila z Miškom takoj v »elementu«, čeprav mu sprva moje vprašanje, ki je izhajalo nekako iz moje nepovedane misli, ni bilo razumljivo.

»Premalo se ti zdi? Toda: ali zna kdo iz nič nekaj na-

praviti? Ni, preprosto povedano, ni in ni rokopisov, vsaj takih, ki bi jih bilo vredno natisniti. Pravzaprav, saj je nekaj rokopisov. Toda, mar naj zdaj izdajamo slabe knjige iz NOB? Prvič, s tem bi bil korak nazaj, predvsem pa — kdo pa bi kupoval in bral take knjige? Menim, da je bolje slabe tekste obdržati kot rokopise, ne pa jih tiskati. Mimogrede se namreč spominjam številnih debat o partizanski literaturi. Pravijo, da ljudje takih knjig ne bero. Vendar sta tu dve strani: eni tako literaturo odklanjajo zato, ker so bili nasprotni NOB, in drugi, ker se jim zdi, da tovrstna literatura ni napisana tako, kakor je bila NOB v resnici. Zlasti aktivni udeleženci NOB imajo mnogo pripomb, ki so največkrat upravičene. Pri tej literaturi je še več stvari: ali je knjiga strogo dokumentarna, kronistična, spominska ali pa literarno obdelana. Največkrat pa dobivamo rokopise, v katerih je oboje združeno, žal pa je literarna obdelava slaba. In zaključek tega? Resnično nimamo dobrih rokopisov, obdelanih literarno, a tudi rokopisov, ki bi vsebovali dobro in verno spominsko vsebino. Menim pa, da je doslej najboljši roman iz NOB Gabrov: 'Dolomiti se krušijo'.«

»Kakšne načrte imate za leto 1956?« me je zanimalo.

»Zaenkrat je v programu samo ena knjiga, in to prevod 'Viharne pomladi' Mihajla Laliča. Doslej nismo uspeli dobiti kaj drugega. Upamo pa, da bo med letom kdo predložil kak rokopis.«

»Tovariš Miško, ker je, kot lahko razberem iz tvojega pripovedovanja, dokajšnja suša dobrih rokopisov, kako sodiš, bi se dalo pridobiti, dobre oziroma sploh kaj rokopisov s snovjo iz NOB?«

»Že letos smo o tem mnogo razmišljali. Kaže pa, da teh razprav še nismo pripeljali do prave poti. Moj osebni predlog bi bil naslednji: Glavni odbor ZB NOV Slovenije bi moral ustanoviti kako posebno založniško telo, v katerem naj bi sestavili posebno uredništvo. Naloga tega bi bila, da bi sprejemalo rokopise, jih ločilo po vsebinsko obdelani platit (literarno, dokumentarno, spominsko) in potem ali tiskalo v svoji, ali pa jih oddajalo drugim založbam. Se več! Kazalo bi ustanoviti tudi poseben sklad, iz katerega bi subvencionirali taka dela, istočasno pa — morda ob 22. juliju, 22. decembru ali kakem drugem večjem spominskem prazniku iz NOB — najboljša dela nagradilo. Mar ne bi bilo dobro, če bi tak sklad — kako bi ta sklad prišel do finančnih sredstev, je drugo — imenovali po kakem v NOB padlem zaslužnem književniku ali borcu? Nedvomno bi se tako iz leta v leto nabralo dokaj rokopisov, nagrade pa bi tudi po svoje vzpodbudile partizane, da bi pričeli pisati. Zlasti gre pri tem za dobre spominske rokopise. Zakaj čas se odmika, naši ljudje pa umirajo...«

Ker je čas tovariša Kranjca skoraj »ujel«, sem mu prav previdno zastavil še vprašanje, kakšne osebe načrte ima za pisanje partizanske literature. »Že več časa pišem roman o XIV. diviziji, knjigo v treh delih: pohod na Štajersko, osvobodeno ozemlje 1944 v Zg. Savinjski dolini in konec vojne na Štajerskem in Koroškem. Prvi del tega romana bo izšel leta 1956 pri Državni založbi Slovenije. Zaenkrat, kot vidiš, intenzivno pišem samo to knjigo...«

Za konec novico: tovariš Miško Kranjec je obljubil, da bo za prihodnje leto odstopil odlomek iz te svoje knjige za revijo »Borec«.

MLADINSKA KNJIGA

PARTIZANŠČINA čedalje bolj dobiva pripovedno obliko,« je dejal pisatelj Ivan Potrč, urednik »Mladinske knjige«. »Podoba je, da so v ljudeh dozorela doživetja in morda ni daleč čas, ko bomo tudi Slovenci dobili svoj veliki roman o narodnoosvobodilni borbi.«

Mladinska knjiga skoroda ni več v škripcih za tekste z narodnoosvobodilno tematiko. Merila za posamezne književne zvrsti so sicer dovolj široka, vendar ne pod običajno ravni.

»Med partizanskimi pripovedniki mi je najbolj všeč Daki. Preprost je, prav nič narejen, nima literarnih ambicij in zato pripoveduje, kakor je doživel. Mladina najrajši bere resnične zgodbe in ne take, ki si jih pisci izmišljajo. Zato objavljamo oziroma tiskamo tudi knjige mladih avtorjev, kakršna je, postavim Vladimirja Kavčiča 'Vaška komanda', zelo iskrena na otroška izpoved mladeniča, ki bi ga 'bilo greh siliti, da bi si svoje zgodbe izmišljal. Morda se bo komu zdelo, da to ni mladinska literatura: Morebiti to celo drži, kajti njena vrednost ni v dognani literarni obdelavi, marveč v iskreni izpovedi.«

»Vaša založba ima glede na to, da je namenjena mladini, poseben odgovorne naloge. Kakšen program ste si začrtali?« sem vprašal.

»Upoštevati je treba, da so naši čitalci najrazličnejše starosti in da so zategadelj tudi njihove zahteve različne. Zato smo za najmlajše osnovali knjižno zbirko 'Čebelica', doraščajoči mladini pa namenili knjižnico 'Sinji galeb', v kateri izide vsako leto osem knjig, skrbno izbranih med deli domačih in tujih avtorjev. V 'Čebelici' je n. pr. letos izšla Vide Brestove partizanska pravljica 'Ptica in grm', dalje vrsta kratkih partizanskih zgodb iste pisateljice z naslovom 'Orehovo leto', ki so bolj ali manj umetniško dognane ali anekdotične in so jih mladi bralci z navduše-

V Črnomlju 23. februarja 1945 pred vilo »Podsmreka«. Od leve proti desni: Miško Kranjec, ko je prišel iz Štajerske, in dr. Aleš Bebler

njem sprejeli. Branka Jurca je za to zbirko napisala 3 zgodbe o fantih in dekletih v okupirani Ljubljani, tri občutene zgodbe, ki jih je mogel napisati le človek, ki je kot partizanski kurir v okupiranem mestu užil dovolj strahu in doživel dokaj nenavadne pripetljaje. Ivana Bratka knjiga 'Teleskop', ki opisuje beg slovenskih internirancev iz italijanskega taborišča Gonars, je pri doraščajoči mladini in odraslih doživela tak sprejem, kot ga doživi morda le kaka fantastična zgodba Julesa Vernea. Za to knjigo se zanimajo tudi Hrvati, saj so jo v podlistkih ponatisnili v 'Narodnem listu', zdaj pa se pripravljajo na ponatis prevoda v knjigi. Velik uspeh je doživela tudi Franceta Bevka knjiga o Titu, ki jo je založba tiskala v 10.000 izvodih. Vsi primerki so razprodani. Izšla je v založbi 'Sinji galeb' in obsega več zgodb iz Titovega življenja, ki jih je avtor črpal iz raznoterih biografij o maršalu Titu. To knjigo je France Bevk sprva pripravil za Srbe in je tudi izšla v beograjski založbi 'Dečja knjiga'. Dalje je treba omeniti delež znanega mladinskega pisatelja Toneta Seliskarja, katerega izbor kratkih humonističnih partizanskih zgodb iz zbirk

'Mule' in 'Liščiki' bo tudi izdala naša založba. Ta Seliskarjeva knjiga bo hkrati deseta med vsemi partizanskimi knjigami iz naše letošnje zetje. S tem je partizanska književnost med izvirnimi slovenskimi, pri nas založenimi deli, dosegla polovičen delež. Sem spadajo še tele letos tiskane knjige: Josipa Ribičiča 'Rdeča pest', povest o zaroti pionirjev, ki pomagajo partizanom, Saše Vuge domiselna izvirna povest o Škorenjčku Matevžku, s katero je avtor debituiral v slovenskem književnem svetu, dalje Seliskarjeva 'Posadka brez ladje' (Sinji galeb), Semičeva toplo pripovedovana zgodba 'Partizanček' (Čebelica), Venčeslava Vinklerja povest za odrasčajočo mladino 'Dreje z višave' in Ceneta Vipotnika pesem 'Zelen grobek' (v Čebelici). Zadnja tri dela sodijo sicer že v program za prihodnje leto, pripravljena pa so bila konec leta 1955.«

Takšna je torej partizanska literarna zetje »Mladinske knjige«. Dovolj bogata in uspešna, da jo kaže še nadaljevati. Morda bodo prav v tej založbi — kdo ve, če ne — kdaj tiskali tudi naš veliki roman, o katerem je govoril Ivan Potrč? Roman slovenskega Tolstoja o vojni in narodnoosvobodilni borbi...

OBZORJA

UREDNIK in predsednik Umetniškega sveta založbe »Obzorja« v Mariboru je Jože Košar. Obenem je tudi direktor državne klasične gimnazije in ker je bil ravno dopoldan, sem ga našel v šoli. Visok, temen, prijetno nasmejan in prijazen človek. Živeč v dveh svetovih, ki sta si blizu, v šoli in med knjigami, prenaša svoje znanje v enega in drugega. Bržda zato, ker je literat in pedagog hkrati, »Obzorja« posvečajo dokaj pozornosti mladinski literaturi s tematiko iz NOB. Tu je zbirka »Pravljice«, katere stalni in neutrudni sodelavec je partizanski mladinski pisatelj Oskar Hudales. Mladina jo rada prebira. Dalje bodo »Obzorja« nalašč za šole začela izdajati zbirko »Bilo je nekoč«, nekakšno pomožno čtivo za dijake nižjih razredov srednjih šol. Tudi za to zbirko bo največ prispeval pisatelj Oskar Hudales. To so povestice, v katerih avtor domišljiji ne pušča proste poti, ampak jo podreja zgodovinskim in drugim dejstvom. Z zbirko »Bilo je nekoč« bodo šole dobile delno nadomestilo za zgodovino NOB, ki je, žal, Slovenci še nimamo.

K sreči je urednik »Obzorij« imel v svoji pisarni v šoli knjižni program, tako da sva se lahko izčrpno pomenila o knjigah s partizansko tematiko, ki jih je založba dosihmal izdala in jih namerava izdati prihodnje leto. Naj pomnim, da je mariborska založba »Obzorja« pred kratkim hkrati z desetletnico svojega obstoja praznovala še en pomemben jubilej. Dotiskala in izročila je namreč svojim bralcem stoto knjigo, s katero dostojno stopa prednje in pred vso slovensko javnost. Med doslej izdanimi knjigami zavzema narodnoosvobodilna literatura naših narodov občuten delež. Naj omenim le nekatere: Ingoličev »Sončno reber«, Laličev »Svato«, Pera Budaka »Metelj«, Franceta Filipiča »Pohorski bataljon«, dalje broširano knjižico »Rab«, ki opisuje življenje naših intermirancev v proslu-

iem rabskem taborišču, dramo Branka Hofmana »Življenje zmaguje« in vrsto knjig, ki obravnavajo sodobne teme iz povojne graditve socializma. Mednje lahko prištejemo dve povesti Miška Kranjca, ki sta izšli s skupnim naslovom »Nekoč bo lepše«.

Morda še letos, zagotovo pa prihodnje leto, bo založba v prevodu ponatisnila delo Branimirja Čosića »Pokošeno polje«, še vedno aktualen roman o srbski generaciji po prvi svetovni vojni. Seveda ne smemo pozabiti še domačih tovrstnih tekstov, ki so letos zagledali beli dan in med katerimi zavzema dokaj vidno mesto prekmurskega rojaka Ferda Godine »Krivda Jarčkove Kristine«. V načrtu pa ima založba še roman Manice Lobnikove, partizanke iz Jarenine, z izrazito narodnoosvobodilno tematiko, za katerega še niso izbrali naslova, a bi ga lahko imenovali »Zgodba o partizanu Borisu Gačniku«. Ime Manice Lobnikove naši povojni književnosti ni popolnoma tuje, saj se je že pred leti kot štajerski literarni samorastnik oglasila v Obzorjih z neko dobro črtico, dokler se ni po večletnem premoru spet uspešno uveljavila s sodelovanjem na natečaju Državne založbe Slovenije, na katerem si je v ostri konkurenci osvojila eno izmed nagrad. Podobno je, da je z omenjenim delom, ki ga trenutno še popravlja, vidno napredovala. V »Zgodbi o partizanu Gačniku« je Manica Lobnikova posegla v zagrenjeni miselni in čustveni svet vojačka, ki so ga osebni nagibi, predvsem navlačenost, da bi še služil Nemcem, napotili k partizanom. Lobnikova se je v tej svoji zgodbi otresla črno-belega opisanja junakov, ki je značilno za mnoge tovrstne naše spise in jim vdahnila podobo resničnih štajerskih ljudi z vsemi dvomi in čustvovanjem, ki jih v kritičnih trenutkih puščajo na cedilu in jim branijo, da se ne morejo dvigniti v premi črti, ampak se oblikujejo v prepričane borce šele po mnogih preskušnjah in dolžnostih, ki jim jih nalaga jo borbe. Z zaupanjem, ki mu ga izkazujejo tovariši v do-

brem in hudem, ter potem, ko se končno dokoplje do spoznanja, da njegova borba ni zgolj spopad s tujcem, ampak hkrati tudi borba za pravičnejšo ureditev in lepše odnose med ljudmi, se naposled junak te zgodbe, Boris Gačnik, znebi svojih dvomov in se v družbi svojih tovarišev počuti čedalje bolj srečnega. Boris Gačnik na koncu pade, potem ko je izvršil dolžnost, ki mu jo je naložilo poveljstvo. Zgodba je dovolj prepričevalna, toplo človeško opisana in kolikor moč nepretenciozna. Z njo bomo Slovenci nedvomno dobili nov dober partizanski tekst.

KMEČKA KNJIGA

UREDNIK »Kmečke knjige«, Ignac Koprivec, je po poklicu pisatelj. Letos je v njegovi založbi izšla knjiga »Nevidna steza«, katere avtor je on sam. Naši prošnji za razgovor se je ljubeznivo odzval. Predlagal nam je več koristnih napotkov, kakor n. pr., kako pospešiti izdajanje partizanske literature, kakšne so možnosti, da bi vzbudili k pisanju bivše borce, ki so večji dokumentarne obdelave narodnoosvobodilnih sižejev, hkrati pa prispeval obilo dragocenih misli, ki bodo nedvomno pomagale razčistiti mnoga založniška in publicistična vprašanja v zvezi s tiskanjem in izdajanjem partizanske literature.

»Časopisi,« je dejal, »dajejo prednost razvlečenim podlistkom, večidel literaturi, ki je dvomljive umetniške vrednosti, a hkrati naši miselnosti dokaj tuja. Istočasno pa mnogokje z nasmeškom odpravljajo mnoge pisce, ki obravnavajo svoja medvojna doživetja bodisi v dokumentarni ali literarni obliki. Gre predvsem za preproste ljudi, bivše borce, ki se pogosto ne morejo uveljaviti spriču poplave dvomljivih in nespretno obdelanih partizanskih tekstov in so jih uredniki odpravljali v bojazni, da bodo bralci pod dojmom objavljene slabe tovrstne literature odklanjali vsako delo z narodnoosvobodilno tematiko.«

»Ali gre za ljudi, ki so tudi vam kot uredniku »Kmečke knjige« predložili svoje spise, ali to trdite na splošno?«

»Menim, da se je v teh nekaj letih pojavilo več piscev, kot na primer Mile Pavlin, Jožica Veblje ali Ivan Jan, katerih spisi bi vsekakor zaslužile tiskanje. Morda bi prav zaradi teh samorastnikov, ki so kronisti, nekateri izmed njih pa se nagibajo k literaturi, potrebovali kak konzorcij, ki bi vzdrževal stike z njimi. Ustanovitev takšnega konzorcija (morda pri Glavnem odboru ZB) pa bi bila konec koncev vzpodbudna za vse tiste, ki so že obupali, da bodo lahko kdaj videli svoje spise nastisnjene.

»Že dolgo me preganja tudi misel, kako priti do sredstev za podpiranje tiskanja literature iz NOB. Naša podjetja in tovarne trošijo toliko denarja tudi za takšne oglase, ki jih nihče ne bere in ki so za razvoj podjetja popolnoma nepomembni. V podjetjih in tovarnah imamo partizane in bivše internirance, ki so zdaj tam na vodilnih mestih. Menim, da bi bilo moč doseči, da bi pritekal del teh sredstev v sklad za podpiranje partizanskega dokumentarnega tiska. Za upravljanje tega fonda naj bi se osnoval že omenjeni konzorcij, ki bi takšno literaturo izdajal in vzdrževal stik s pisci. Poleg denarja, ki bi se tako stekal v fond, bi konzorcij lahko poiskal še druge vire. Menim, da bi ne bilo nič napačnega, če bi priredili veliko tombolo. Lahko bi izdajali tudi razglednice, čisti dobiček pa porabili za dotiranje dokumentarne literature. Potlej so še prostovoljni prispevki, darovi in volila. Mnogo je možnosti, kako priti do potrebnega denarja. Škodljivo in nedopustno je samo čakanje in odlaganje.«

»Kakšen delež zavzema partizanska literatura v vaši letošnji književni žetvi in koliko tovrstnih knjig ste pripravili v vašem programu za prihodnje leto?«

»Kljub temu, da ima naša založba sprčo mnogih nalog le omejene možnosti za izdajanje takšne literature, smo v

tekočem letu posvetili partizanskim knjigam veliko pozornosti. Dve tretjini knjig, ki so izšle v naši založbi, obravnavajo medvojne teme. Tako sodi sem zbirka novel izpod peresa pisatelja Ivana Ribiča z naslovom »Gozdovi so mi povedali«, Zormanova knjiga »Trije Borjani« in že omenjena »Nevidna steza«. Pripomnim naj še enkrat, da je naša založba mlada, da si šele utira pot na vas, med kmete in da so sprčo tega naše možnosti, izdajati več partizanske literature, zelo omejene. Subjektivnih težav za razširjanje tovrstne literature ni, ker jo ljudje radi bero, le da je dobro in zanimivo napisana. Dokaz za to je

dejstvo, da so bile vse omenjene knjige v običajni nakladi kmalu razprodane. Za prihodnje leto nimamo še nič pripravljenega, ker nam nihče ni predložil kakšnega partizanskega teksta. Kar pa smo dobili, ne ustreza merilom, ki veljajo za posamezne književne zvrsti. Najavila pa sta svoje prispevke Ribič in Zorman. Prvi bo menda napisal duhovito povest, ki bo prikazala šegave prigode iz partizanstva, drugi pa ni omenil niti naslova niti vsebine. Vrh tega je težko govoriti o našem prihodnjem programu, ker došlih in najavljenih rokopisov še ni pregledal nedavno od Sveta za prosveto LRS potrjeni Založniški svet.«

Nekaj besed o partizanski literaturi

TELE MISLI oziroma vprašanja se mi porajajo pri tem: Je to posebna zvrst literature? In hkrati: Je to literatura o vojni? Kaj ima partizanska literatura skupnega z vojno literaturo, če naj jo tako imenujemo? Pri tem se spomnim knjig: Henrik Barbusse: »Ogenj«, Remarque: »Na zahodu nič novega«. Ob teh pa še: Jaroslav Hašek: »Dobri vojak Švejk«. Čeprav je Hašek opisal vojno oziroma dogodke okrog vojne in njeno vzdušje veselo, ironično, Barbusse in Remarque pa z vsemi njenimi grozotami, je Haškovo obsojanje vojne prav tako odločno kakor Barbussovo in Remarquovo. Vsi trije (in tudi drugi) avtorji odklanjajo vojno, se s svojim peresom bore proti nji. V Barbussovem »Ognju« je neke stavek: »Nikoli več vojne.« Tudi iz grozot, ki jih popisuje Remarque, zveni to in iz Haškovega smeha. Osnovna poanta skoraj vse literature, ki piše o prvi svetovni vojni je prav ta: Nikoli več vojne.

Kaj pa partizanska literatura? Pri tem se mi vzbuja še ena primerjava. Iz Barbussovega pripovedovanja (pa tudi iz Remarquovega) in iz

Haškovega smeha čutiš še nekaj, da so ti avtorji, ki so v tem primeru samo glasniki milijonov udeležencev prve svetovne vojne, z vojno vred zasovražili tudi vojni stroj, katerega člani so bili. Prisilno so jih pritegnili v vojno, jih uklenili v militarističen jarem, zato je razumljivo, da so ti glasniki milijonov vstali zlasti proti temu jarmu, ki je njihovo življenje spravil na stopnjo živali, in zavedajoč se, da brez tega tudi vojne ne bi bilo. Partizani (tedaj so bili tudi današnji partizanski pisatelji samo partizani) so se prostovoljno in zavestno odločili, da se udeležijo vojne. Ne smemo pa misliti, da so bili to ljudje posebnega kova, ki bi ljubili vojno. V njih je bilo najbrž še več tistega Barbussovega, ali še boljše, splošno človeškega duha: Nikoli več vojne, kakor v drugih. Toda zavedali so se, da tega ni mogoče doseči samo z gesli in vdanim čakanjem, temveč da je tudi mir mogoče doseči samo z orožjem. Tudi partizanski pisatelji so samo glasniki udeležencev partizanskega boja, in, ker so se partizani z vsemi silami borili za svet, v katerem ne bo več vojn, zato iz partizanske literature

prav tako zveni obsodba vojne kakor iz literature prej omenjenih avtorjev, ali pa še bolj, čeprav avtorji z ljubeznijo in spoštovanjem pišejo o partizanih in njihovih bojih. Partizani so bolj kakor kdor koli sanjarili o mirnem civilnem življenju in hrepeneli po njem. Toda vse te sanje so bile usmerjene proti najsvetlejšemu cilju, o katerem so se nenehoma pogovarjali: ko bo svoboda. Pri tem pa niso mislili samo to, da se bodo smeli vrniti domov, kjer bi zaživeli svoje staro življenje, temveč so si pod pojmom svobode predstavljali neko novo, boljše življenje ne samo zase, temveč za vse male ljudi. Kakšno bo pravzaprav to novo življenje, niso imeli naddrobne predstave, a kljub temu so bili za to novo življenje pripravljeni žrtvovati tudi svoje življenje in vojna se je po njihovem mišljenju mogla in smela končati samo s tem velikim ciljem: ko bo svoboda. Literatura, ki tega razpoloženja ne daje, ni resnična partizanska literatura.

Toda literatura, ki bi podajala samo to, tudi ne bi bila prava partizanska literatura, ker ne bi risala celotnega partizanskega življenja, bila bi le bled surogat, na stopnji propagandne brošure. Saj so bili partizani živi ljudje, po poklicu, starosti, izobrazbi, življenjskih navadah, deloma tudi po svetovnem nazoru (vsaj v začetku in v kolikor se ta nazor ni razhajal s skupnim ciljem: boj za svobodo v prej omenjenem pomenu) zelo različni. Težave partizanskega življenja so jih sicer združevale bolj, kakor je bil slovenski človek kdaj koli povezan s svojimi rojaki. Beseda tovariš tedaj ni bila samo zamenjava za besedo gospod, kakor je danes že v mnogih primerih, temveč je tedaj pomenila res to, kar si pod to besedo predstavljamo. Marsikomu je bil v tistih časih tovariš več kakor brat, sestra, starši. Ta medsebojna povezanost pa ni izključevala raznolikosti partizanov kot ljudi s svojimi individualnimi potrebami, navadami, lastnostmi. Vsakdo je že iz prejšnjega življenja pri-

nesel v sebi svoj duševni svet, ki ga je skozi vse boje nosil s sabo, doživeti dogodki so ga sicer oblikovali naprej, toda vendarle na tisti premisi, ki je že bila v njem. Razen tega ne smemo pozabiti, da je bil partizanski boj tudi revolucija, štiri letna, krvava revolucija. Šlo je na nož ne samo v boju proti okupatorju, temveč tudi proti tistim, ki so se zaradi svojih razrednih interesov povezali z njim. Tak krvav boj pa vpliva tudi na človeški značaj, na tega bolj, na drugega manj, marsikomu je pri tem mehkejša stran njegove duše otopela, mnogokrat je bilo nujno to s silo zatreti v sebi, nobeno čudo ni bilo, če je kdo pri tem tudi posurovel in se vdal svojim najnižjim gonom. Če partizanska literatura vsega tega ne zajame, ne podaja partizana v vsej njegovi resničnosti in zato trpi njena umetniška kvaliteta.

Naloga vsake umetnosti, književnosti pa še prav posebno je, da nam riše človeka v njegovi celovitosti. Tudi partizanska literatura mora vrtati v takratnega človeka, zato ne more opisovati zgolj zunanjih dogodkov, temveč mora iti globlje, poiskati mora notranje vzrode poedinih dejanj posameznikov, pa nam bo tudi celotno dogajanje bolj razumljivo. Cilj vse partizanske borbe je bil človek, ki je bil od fašizma ogrožen kakor malokdaj v zgodovini. Zato se mora partizanska literatura baviti s človekom bolj, kakor se je kaka književnost poprej.

Morda je naša dosedanja partizanska literatura premalo vrtala v tega človeka. Preveč smo se vrteli okrog zunanjih dogodkov. Tudi tu bi veljale Cankarjeve besede: Prijatelj, globlje poglej. Zdi se mi pa, da bi bilo tudi to napačno, če bi se tem zunanjim dogodkom izogibali, če bi jih opisovali, kakor se niso mogli dogajati, če bi zašli zgolj v nekakšno psiholiziranje, če bi opisovali zgolj iz sebe in pri tem pozabili, kaj je možno in kaj ni. Taka književnost bi bila književnost neresničnosti. Tudi tega imamo že nekaj v

naši partizanski literaturi. Omenimo samo Kocbeka. Saj so se take stvari dogajale, ki jih on opisuje. Toda ne tako, kot jih opisuje. Res, ne tako. Pa ni zgolj Kocbek. Tudi drugod smo še kdaj pa kdaj brali, ko smo morali reči: Saj ni bilo tako, res ni bilo tako.

So ljudje, ki partizanske literature ne marajo. Nekateri res zaradi tega, ker mnogo te literature opisuje partizansko življenje ali takratno dobo sploh prebledo, premalo doživeto, preslabo umetniško pregneteno. Drugi pravijo: Dovolj je te partizansčine, štiri leta smo uživali vojne strahote, potem smo leta in leta brali o teh strahotah, zdaj pa bi se radi malo odpohili, pozabili. Nekoliko so upravičeni, ničesar se človek tako hitro ne naveliča, kakor bojev in krvi. Toda danes partizanska literatura ne opisuje več samo bojev. Ali se ti, ki so se partizansčine že naveličali, ne približajo tretji skupini, ki partizansčine nikdar niso marali, so jo sovražili in jo še danes sovražijo? Sovražijo zato, ker je to revolucija. Sovražijo revolucijo, toda ne zaradi svojih mehkih čustev, ker je vsaka revolucija pač krvava, temveč ker je revolucija prinesla nov svet, oni pa so bili na starega navezani z vsemi vitrami svoje duše, čeprav morebiti materialne škode niso utrpeli (da ne govorimo o tistih, ki so zgubili razredne predprave, materialne in družbene).

Jaz pa mislim, da bo partizanska literatura dala še mnogo tekstov, da bomo še mnogo pisali o naši veliki osvobodilni vojni. Če še nikoli, sedaj smo dobili snov za naš veliki tekst. Naš človek se še nikoli ni tako izpričal, kakor v tistih težkih dneh. Prej ubog delavec, ki se je sicer dvignil v kak štrajk, a ga je njegova lastna neodločnost in nesolidarnost navadno kaj hitro zlomila, ali pa ubog kmetič, ki je bogu vdano ril v svojo zemljo, hodil v cerkev, odraščal bero in davke, edina njegova revolta je bila, da je včasih preklel gospodo, sicer pa je ponizno klonil hrbet pred bičem, nenadoma pa je zagrabil za

Ali smo res zaman sanjali o velikem, svetlem Domu...?

V »NAŠI sodobnosti« štev. 7-8 (letnik 1955) je bila objavljena pesem Ivana Minattija »Sinetu«, o kateri sta kritika »Ljudske pravice« in »Ljubljanskega dnevnika« napisala dokaj pohvalni oceni. Tako na primer pravi ocena v »Ljudski pravici«, objavljena v okviru ocene celotne omenjene številke »Naše sodobnosti« in podpisana s psevdonimom TOP, da je Ivan Minatti v svoji pesmi »Sinetu« »pretresljivo človeško izpoveden, iskren in odkrit, kljub žalostni resnici, ki sicer ne gre rada z jezika«.

Kakšna je ta žalostna resnica, ki ne gre rada z jezika? Po pesmi sodeč, je Ivan Minatti eden izmed tistih 15 tisoč prebivalcev Ljubljane, katerih prošnje ležijo že dalj časa nerešene na stanovanjskem uradu. In ker mora zaradi tega živeti v »podstrešnem blugu, kjer vera v ljudi umira in trka obup na prag«, se je pesnik ob sinovem rojstnem dnevu vdal melanholični resignaciji, v kateri se spominja na tiste dni, ko je »v hostah sanjaril o velikem svetlem Domu, ki zraste iz muk in ran...« Njegove sanje pa so bile zaman in njegov sin komaj še ve, kdo sta mu oče in mati, ker mora — kakor

deseti brat — jesti za tujimi mizami. V bojazni, kakšna bo nadaljnja sinova usoda, pravi Ivan Minatti sinu: »Nekoč bo vse prav, vse dobro, le ti boš falot in capin.«

Ne nameravam napisati literarne ocene te pesmi, ker se z literarno kritiko nisem nikoli ukvarjal. Rad pa bi povedal nekaj, kar bi ob tej pesmi lahko povedal vsakdo izmed zavednih državljanov, bržkone tudi večina tistih, ki prav tako kakor Ivan Minatti že dalj časa čakajo na rešitev prošnje za dodelitev stanovanja. Povedal bom torej nekaj kot navaden državljan, ne kot kritik, zato bi bila odveč morebitna pripomba, da »le čevlje sodi naj kopitar«, dasiravno menim, da bi lahko kaj podobnega povedala tudi prej omenjena kritika, če bi bila strogo objektivna in če bi se malo premaknila z linije površnega, familiarno-laskavega ocenjevanja ter analizirala

pesem z gledišča naše družbene stvarnosti.

Izlivi obupa, resignacije in obtožbe neusmiljene usode niso nič novega v naši literaturi. Prešeren je v »Sonetih nesreče« zapisal, da je »življenje ječa, čas v njej rabelj hudi«, Cankar je pisal o hlapcu Jerneju in drugih sirotnikih, ki zaman iščejo pravice po svetu, pa tudi dela mnogih drugih naših pisateljev in pesnikov so marsikje prepletena z resignacijo in pretresljivo tragiko. Ti izlivi so izvirali ne le iz osebne tragike piscev, ki so morali vse življenje bedno životariti in leči prezgodaj v grob, ampak predvsem iz doživljanja krute resničnosti v življenju naroda, iz katerega so izšli, iz ponižanja in hlapčevstva, iz družbenih odnosov, v katerih so tuji in domači izkoriščevalci delovnemu človeku mačehovsko krojili usodo. Prešeren je bil glasnik svobode, bratstva, enotnosti in nacionalne neodvisnosti, kar je jasno in prepričljivo izrazil zlasti v svoji »Zdravljici« — toda strahoten je bil prepad med idejo, ki jo je neustrašeno izpovedoval, in med tedanjó družbeno stvarnostjo, katere geslo je bila hlapčevska pokornost Metter-

puško in vzel svojo usodo v lastne roke. Na življenje in smrt se je boril za cilj, ki ga je prej poznal komaj iz sanj. In ni ga plašila ne smrt tisočev, ne požigi vasi, ne internacije in zapori. Ni se borila peščica idealistov, ves narod je sodeloval v tem boju.

In o tem slovenski pisatelji ne bi pisali?

In da slovenski ljudje tega ne bi brali?

Samo globlje, še globlje bomo morali iti.

Karel Grabeljšek-Gaber

Književnik Tone Seliškar (na sredi), vodja propagandnega oddelka Cankarjeve brigade. Na desni strani mulovodec z mulo, o kateri je napisal Seliškar znano povest »Mule«

nichovemu policijskemu sistemu, izražena z besedami »Vse za vero, dom, cesarja«. Cankar je pisal, da se bo naš narod-proletarec »Iz ponižanja, iz hlapčevstva, iz sramote in bede... vzdignil v novo, svetlo življenje, očiščen in pomlajen« in da si bo nekoč »pisal sodbo sam«, saj si je »s svojim delom, s svojim umom zaslužil sončno življenje« — toda vstajenje je bilo še daleč, tako daleč, da ga je Cankar lahko le napovedal, doživeti ga pa ni mogel, saj je delal v času, o katerem je zapisal, da »s silnim korakom hodi smrt po okrvavljeni zemlji in kosi in žanje brez usmiljenja«. Prepad med idejo, za katero so živeli in umirali, in med kruto, neusmiljeno resničnostjo zatiranega naroda — to je bila tragika, ki je odmevala v besedah naših velikih mož, tragika ljudi, ki niso imeli velikega svetlega Doma.

Zdaj pa obrnimo nekaj strani zgodovine in se ustavimo tam, kjer se je naš narod skupno z drugimi jugoslovanskimi narodi začel z orožjem v rokah boriti s temnimi silami preteklosti, ko je postal iz naroda hlapcev narod junakov, da bi nekoč zaživel lepše, svobodno življenje, v katerem ne bo prostora za izkoriščevalce. Po dolgih stoletjih trpljenja in ponižanja so se izpolnile Cankarjeve besede, da si bo narod pisal sodbo sam; narod je vstal očiščen in pomlajen in si začel na razvalinah starega sveta graditi novo življenje pod streho federativne, demokratične Jugoslavije. Prišel je čas, ko svoboda, bratstvo in enakost niso več prazne besede, prišel je čas, ko je naš delavski razred lahko dokazal svojo ustvarjalno sposobnost. V desetih letih svobode — ko so začeli delavci sami upravljati tovarne in ko je začelo vse delovno ljudstvo sodelovati v našem demokratičnem družbenem sistemu — smo si zgradili z lastnimi rokami in s skupnimi napori temelje velike bodočnosti. Mar je Ivan Minatti, ko je pisal pesem »Sinetu«, pomislil na vse te revolucionarne spremembe in

pridobitve? Mar si z našim bojem, graditvijo in revolucionarnimi pridobitvami nismo ustvarili velikega svetlega Doma, o katerem so sanjali Prešeren, Levstik in Cankar? Mar se res boji, da bo v tem velikem svetlem Domu, kjer je za vzgojo mladine poskrbljeno tako kakor malokje na svetu, ostal njegov sinček falot in capin? Mar je pomislil na enakost pred zakonom, na pravico do dela, na socialno zavarovanje in druge pridobitve, mar je primerjal današnje stanje s stanjem v stari Jugoslaviji, ko je bilo nešteto ljudi brez kruha, ko so hlapci Jerneji zapuščali domovino in odhajali s trebuchom za kruhom po svetu, ko so bila neštetim mladim ljudem zaprta vrata do izobrazbe in ko bi se bili mnogi izmed njih zadovoljili tudi s podstrešnimi sobicami, če bi jih imeli?

Ne, Ivan Minatti ni pomislil na to, ni pomislil na naš skupni, veliki svetli Dom. Mislil je le na svoje osebne trenutne težave — na to, da še nima udobnega stanovanja, ne da bi se pri tem zavedal, da se tudi mnogo drugih ljudi še vedno stiska v tesnih, neustreznih sobah in kuhinjah. Vzroki takega, trenutnega stanja, so nam dobro znani in ni potrebno, da bi jih podrobno našteval. Vsako industrializacijo spremljajo težave, ki se med drugim zrcalijo tudi v pomanjkanju stanovanj v mestih — in čudno bi bilo, če tudi pri nas ne bi

bilo takih težav, saj smo v desetih letih industrializirali deželo ter zgradili temelje nadaljnega razvoja, za kar so bila potrebna tudi sredstva, ki bi jih sicer lahko porabili za družbeni standard. Ta faza izgradnje je zdaj zaključena — in zato so tem bolj čudne besede v pesmi Ivana Minattija, da zaman sanja o domu in da mora čakati kakor Job v gnoju, da mu poslednjo milost izkaže vrag ali bog...

Ivan Minatti je torej napisal pesem »Sinetu« zato, ker nima ustreznega stanovanja in ker v »podstrešnem brlogu« ne more živeti skupaj s svojim sinčkom, saj mora le-ta jesti za tujimi mizami in spat, kjer sen ga premaga. S tem, kar sem zapisal v prejšnjih poglavjih, pa seveda ne mislim reči, da je prav, ko pesnik zaman čaka na rešitev prošnje za stanovanje, ne mislim reči, da je delo naših stanovanjskih uradov vedno pravilno. Ne, v tem delu je bilo doslej mnogo nepravilnosti, mnogo krivic, in zato ne bo odveč, če se vprašamo, zakaj Ivan Minatti in mnogo njemu enakih, ki so bili prav tako kakor on borci narodnoosvobodilne vojske, zaman čaka na dodelitev stanovanja, medtem ko je dobilo stanovanja mnogo manj potrebnih in manj zaslužnih ljudi. Ne bo odveč, če se ob tem vprašanju zamislijo tudi organizacije Zveze borcev, ki jim ne sme biti vseeno, kako živijo njihovi člani.

Gr.

Kdo je bil bolj upravičen...?

ZADEVA, o kateri hočemo napisati nekaj besed, se je začela že lani meseca oktobra, končala pa letos meseca novembra. Kakšen je bil začetek te zgodbe?

Lani, 10. oktobra, je Svet za prosveto in kulturo LRS objavil v dnevnem časopisu naslednje sporočilo (navajamo samo odlomke):

»...Svet za prosveto in kulturo LRS razpisuje dve eno-, dve dvo- in dve trimesečni

štipendiji za strokovno izpopolnjevanje v tujini v letu 1955... Pravico udeležiti se natečaja imajo predavatelji na visokih šolah in akademijah, znanstveni in strokovni delavci na drugih ustanovah ter aktivni delavci na raznih področjih kulture in prosvete, ki želijo dokončati določeno raziskovalno delo ali pridobiti višjo specializacijo v stroki in ki so izčrpali že vse možnosti specializacije v FLRJ...

Prošnja naj vsebuje poročilo o znanstvenem ali drugačnem strokovnem uveljavljanju...»

Koliko interesov je vložilo prošnje za omenjeni »Natečaj«, tega ne vemo. Končno to v zadevi, ki jo hočemo nekoliko razčleniti, niti najvažnejše ni. Vemo le to, da sta se tega »Natečaja« udeležila tudi dva kiparja, katerih pota, da sta si pridobila akademski naslov v tej umetniški stroki, so bila popolnoma različna. Prav to pa nas zanima podrobneje...

Prvi udeleženec tega »Natečaja« je bil rudar. 1943. leta je stopil v borbene partizanske enote na Štajerskem. Do konca vojne — v partizanih je opravljal tudi politične funkcije — je bil večkrat ranjen in je bil po osvoboditvi demobiliziran kot poročnik. Tedaj je začel študirati na Akademiji za upodabljajočo umetnost in po uspelem študiju tudi prejel prvo diplomu. Kot študent se je udeleževal tudi številnih delovnih akcij mladinskih brigad. Pred leti se je posvetil še dvoletnemu specialnemu študiju za kiparstvo (pri kiparju Francišku Smerduju), za kar je tudi prejel posebno diplomu za kiparstvo, kar je v Jugoslaviji najvišja diploma. Še v času študija in kasneje pa je izdelal številne spomenike NOB in priredil več uspešnih umetniških razstav. Njegovo ime je danes znano ne samo v Sloveniji, temveč tudi v državi...

Drugi udeleženec tega »Natečaja« je v začetku okupacije študiral v Ljubljani. Ob racijah v Ljubljani so ga Italijani internirali v taborišče. Po vrnitvi iz taborišča v Ljubljano je nadaljeval študije, kmalu po kapitulaciji Italije pa ga najdemo v taboru, ki je bil nasproten OF in naprednemu revolucionarnemu gibanju. Ob koncu vojne je bil celo v domobranski uniformi. Po vojni — v svobodi, katero so izbojevali tisti ljudje, ki so se borili s puško v roki tudi proti sovražnemu taboru, katerega uniformo je nosil ob koncu vojne ta človek, drugi udeleženec tega

»Natečaja« — je začel študirati na Akademiji za upodabljajočo umetnost. Diplomiral je in se vpisal tudi v specialno šolo za kiparstvo, katere pa doslej še ni dokončal. O tem, da bi se v preteklih letih, ko je tako delavska kakor študentska mladina z velikim požrtvovanjem pomagala dvigati domovino iz ruševin, da, o tem, da bi ta drugi udeleženec »Natečaja« v katerikoli izmed teh akcij sodeloval, ni govora. Res pa je, da je on v tem času študiral, svoja umet-

niška dela pa tudi razstavljal. Priznamo: tudi njegovo ime ni znano v naši javnosti!

In tako sta ta dva reflektanta za omenjeno štipendijo vložila prošnji. Razumljivo: vsak zase. Ne vemo sicer tega, kako sta jo oba, vsak po svoje, utemeljila z ozirom na upravičenost. Toda v teh obeh primerih ni niti potrebno kdo ve kaj posebnih utemeljitev. Kajti vsakdo bi rekel, da je normalno, logično in pravično, da se dodeli štipendijo prvega udeleženca »Natečaja«, aktivnemu partizanu. Žal temu ni bilo tako! Res ne! Prvi udeleženec »Natečaja« je namreč prejel od Sveta za prosveto in kulturo LRS pismo s sledečo vsebino:

»Prejeli smo Vašo prošnjo za dodelitev štipendije za strokovno izpopolnjevanje v tujini v letu 1955, ki ste jo vložili na osnovi razpisa v

Slovenskem poročevalcu z dne 10. oktobra 1954, in Vam sporočamo, da žal to pot Vaši prošnji ni moglo biti ugodeno.»

Kakšen odgovor pa je dobil drugi udeleženec »Natečaja«? Pismenega odgovora, poslanega njemu, ne poznamo. Vemo le to — da je dobil odobreno štipendijo in 80.000 francoskih frankov za dvome-sečni študij v Londonu oziroma Parizu...

Pravzaprav, kakršenkoli komentar k vsej tej zadevi bi bil odveč. Predvsem zato, ker kaže ta primer, da tisti, ki so pretresali, recimo, ti dve prošnji, niso upoštevali poleg umetniških tudi določenih političnih kvalifikacij obeh reflektantov, sicer se ne bi moglo zgoditi, da bi odobrili štipendijo tistemu, ki ne samo, da v času vojne ni prispeval nobenega deleža za osvoboditev, temveč je s svojo opredeljenostjo in vstopom k NOB sovražnemu taboru celo omadeževal svojo čast. Mar je pri naših narodih vse to res že vse pozabljeno? Pozabljeno tisto gorje, ki so ga v veliki meri povzročali NOB sovražni elementi? Ne, to ni pozabljeno in tudi ne bo, čeprav so udeleženci NOB pokrili s plaščem pozabe vse zločine in grozodejstva okupatorjev in domačih izdajalcev. S tem pa seveda ni rečeno, da bi smeli vsi nekdanji okupatorjevi podrepaniki delati tako in to, kar bi škodovalo našemu sedanjemu položaju, a tudi ugledu naše borbe in posameznikom. Kaj preprosta je namreč resnica: vsekakor ima tisti, ki se je s puško boril proti okupatorju in domačim izdajalcem, več politično-moralnih kvalifikacij v naši stvarnosti, kot pa tisti, ki je tej borbi nasprotoval.

In vsega tega — vse tako kaže — tisti ljudje na našem najvišjem organu slovenske prosvetno-kulturne dejavnosti, Svetu za prosveto in kulturo LRS, v odločanju, komu izmed obeh omenjenih reflektantov za štipendije bi le-ta bolj pripadala — niso upoštevali. Ne gre za to, da bi kogarkoli obdolževali, a dejstva, ki tega ne morejo zanikati, govore tako.

Udarec po naših pridobitvah

DOSTI je pojavov, ki jih kljub naši vsestranski demokratičnosti ni mogoče z ničemer opravičiti. Bolje rečeno: prav zaradi te demokratičnosti ne moremo mimo njih, kajti ti pojavi sami so največja nevarnost za našo demokracijo. Vzemimo primer, da neki občinski ljudski odbor za štipendiranje predlaga tudi 60 do 80 otrok bivših belogardistov, medtem ko je v njegovem območju veliko socialno šibkih otrok padlih borcev, ki te pomoči niso deležni ali pa prejemajo le pičle učne podpore, no, potem se je treba resno zamisliti, da-li niso ljudje, ki sestavljajo štipendijske komisije, sami pljunili na naše pridobitve, ker pozabljajo na svoje mrtve tovariše in dolžnosti do njihovih otrok. Dogodilo se je celo, da so med otroci padlih borcev za učno podporo predlagali deco padlih belogardistov in to ob navzočnosti članov komisije za štipendije, ki so jih imenovala množične organizacije, kot Socialistična zveza, Zveza borcev itd., česar ne moremo imenovati drugače kot posmeh narodnoosvobodilni borbi, njenim ciljem in pridobitvam. O takšnih ljudeh in njihovem soglasju z reakcijo

lahko rečemo samo, da so ali zaslepljeni ali pa nasprotni naši ureditvi. V takšne in podobne komisije, kjer se odloča o življenju in bodočnosti naših ljudi in njihovih otrok članov Zveze borcev, vsekakor ne spadajo!

Bodimo jasnejši: tisti, ki je predlagal otroke padlih belogardistov za štipendiranje oziroma učne podpore, je bil bivši občinski odbor Krka na Dolenjskem, odbor, v katerem so bili poleg članov Socialistične zveze tudi bivši borci, člani Zveze borcev. Med predlogi za učne podpore, ki so jih člani tamkajšnje komisije za štipendiranje priporočili v rešitev bivšemu ljubljanskemu okrajnemu odboru, so bili tudi taki, ki so predlagali izdatno denarno pomoč za otroke kmetijskih družin z 10 do 16 ha zemlje in 3 do 4 ha ornice. Hkrati pa so za socialno šibke otroke padlih borcev predlagali znatno nižje podpore za šolanje. Mar ni zanimivo, da so si v Krki na Dolenjskem reakcionarne politične in socialne težnje podale roke? Kot kaže, so o štipendijah (kakor morda tudi o drugih življenjsko važnih stvareh) tamkaj odločali, ali pa vsaj vplivali na odločitev vaški mogotci in

bivši belogardisti. Torej je bila tedaj v Krki demokracija očitvidno na umiku.

Opisani pojav zasluži vso pozornost kljub temu, da ni imel kvarnih posledic, ker se je komisija za štipendije pri bivšem odboru v Ljubljani pravilno postavila na drugo stališče. Učne podpore je dodelila v prvi vrsti socialno šibkejšim otrokom padlih borcev in šele nato ostalim proslcem. Dodati moramo, da gre v našem primeru le za učne podpore, ki se ne glede na otroške dodatke, štipendije in drugo dodeljujejo socialno šibkejšim proslcem in da so sredstva precej omejena ter namenjena le nujnejšim primerom.

Člani komisije za učne podpore so v svoji vsakdanji praksi nadalje naleteli tudi na druge pojave, ki pričajo, da so nekateri ljudje izgubili čut za presojo in mero, kaj je primerno in kaj ne ter do česa so upravičeni. Tako je na primer neka tovarišica, vdova, za svojega otroka zahtevala učno podporo, češ da jo je skupnost dolžna dati, čeprav imajo trije družinski člani (vštevši otroka) skupaj 32.000 din mesečnih dohodkov. Odveč je pripomba, da ima malokateri član Zveze borcev takšne prejemke in da potemtakem prosilca nikakor ni bila upravičena zahtevati podporo, ki je namenjena le socialno šibkim otrokom.

Ob vsem tem bi bilo še več problemov, ki se jih bo treba slej ko prej vnovič dotakniti. Tako je na primer treba revidirati štipendije in učne podpore zlasti glede višine teh prejemkov, ki pogostoma dosegaajo začetno plačo uslužbenca ali delavca (tudi do 9000 din). Prav tako bo treba omejiti ali ukiniti učne podpore proslcem s podeželja, ki premorejo 3, 4 in več ha obdelovalne zemlje, svoje otroke pa šolajo za obrtnike, čeprav jim na posestvu primanjkuje delovne sile. Takšna politika štipendiranja oziroma podpiranja vsekakor ni v skladu z našimi splošnimi gospodarskimi težnjami in se bo slej ko prej izkazala za neprimerno in škodljivo.

V Črnomlju 1944. leta

OD KDAJ VEMO ZA PRVE VAJE NA MORJU? Od začetka XIX. stoletja, ko so prvič streljali z ladij na cilje, navadne posode z zastavicami na vrhu. Ko so topovi dlje streljali, so posode zamenjali splavi, na katerih so razpeli platno ali mreže. Med obema vojnama so se pojavile prve ladje kot cilji, ki so jih upravljali iz daljave s pomočjo radija. Z izpopolnitvijo ladijskih topov in naprav za usmerjanje ognja pa so strelske vaje prenehale biti le kontrola izvežbanosti merilcev. Na teh vajah so namreč začeli tudi nadzorovati delovanje strelskih naprav, kot daljinomerov, računarjev itd. Stremeti so začeli, da bi se strelska vaja čim bolj približala resničnosti, pravi borbi na morju. Najnovejši cilji za strelske vaje z ladij so opremljeni z napravami, ki beležijo zadetek in celo javljajo posadki, za koliko je zgrešila cilj. Namesto iz platna, je cilj izdelan iz jekla. V jekleni škatli je nameščen mikrofoni, ki natanko in posamič zabeleži tudi do sto zadetkov v sekundi, razlikovaje med polnimi in »rikošet« zadetki.

ZA JUGOSLOVANSKA ODLIKOVANJA, namenjena udeležencem NOB? Vrstni red teh odlikovanj je sledeč: Red narodnega heroja; Red svobode; Red partizanske zvezde I. stopnje (OPZ I.); Red narodne osvoboditve (ONO); Red zasluge za narod I. stopnje (OZN I.); Red bratstva in enotnosti I. stopnje (OBJ I.); Red partizanske zvezde II. stopnje (OPZ II.); Red zasluge za narod II. stopnje (OZN II.); Red bratstva in enotnosti II. stopnje (OBJ II.);

Red partizanske zvezde III. stopnje (OPZ III.); Orden hrabrosti (OH); Red zasluge za narod III. stopnje (OZN III.); Medalja hrabrosti (MH) in Medalja zasluge za narod (MZN).

ZA PRVE VOJNE ŠOLE PRI NAS? Do leta 1848 v Srbiji ni bilo stalne vojne šole za šolanje oficirjev. Na predlog Ilije Garašanina so takrat ustanovili »Topolivnico«, ustanovo za vzgojo in izobrazbo fantov v izdelovanju topov in topovskih krogel. Da bi bili gojenci deležni čim temeljitje vojaške izobrazbe in da bi se izšolali za poveljnike v vojni, so »Topolivnico« z odlikom Državnega sveta leta 1849 spremenili v Artilerijsko šolo. Načrt je v začetku določal, da se bo šolalo samo 20 gojencev. Po besedilu načrta so sprejemali

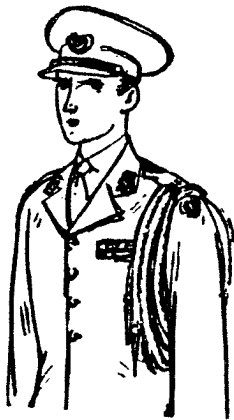
ŠE NE VESTE?

v šolo »fante lepega vedenja, ki so končali filozofske ali gimnazijske študije v tujini ali doma z dobrim uspehom, da bi lahko v tej ustanovi dobro uspevali«. V šoli so poučevali artilerijsko vedo, matematiko, topografsko risanje, fiziko, posebno kemijo, poljsko fortifikacijo, vojno zgodovino, francosčino, artilerijske vežbe, jahanje, plavanje, sabljanje in telovadbo. Šola je začela delati septembra 1850 pod upravo artilerijskega kapetana I. klase Franje Zaha, Čeha po narodnosti. Gojenci so se razlikovali od ostalih vojakov po tem, da so imeli modre uniforme in da so nosili na ramah zlate epoletle z znakom prekrizanih topovskih cevi. Njihova plača je znašala 8 evancikov (kakih 100 din mesečno). Prvi razred Artilerijske šole, ki je trajala pet let, je dovršilo deset gojencev. Tako je srbska vojska prvič dobila doma izšolane oficirje. V isti šoli so se šolali pozneje sloveči srbski vojskovodje Putnik, Mišić, Stepanović in Bojović. Leta 1880 so šolo preimenovali v Vojno akademijo in jo razdelili v Višjo in Nižjo šolo. Oficirji iz Črne gore so se do leta 1904 šolali v Srbiji, Italiji in Rusiji. Istega leta so na Cetinju odprli Pehotno oficirsko šolo, v kateri je trajal pouk dve leti. Takoj potem so ustanovili Artilerijsko oficirsko šolo, v kateri je trajal pouk tri leta. Za podoficirje so imeli šolo v Podgorici (Titograd). Razen teh šol so imeli tudi posebne učne bataljone.

DA SO SLAVONSKI BORCI leta 1943 z vinogradniškimi brizgalkami uničevali sovražne bunkerje? Marsikdo bi se čudil zahtevi štaba IV. divizije, naj »narodnoosvobodilni odbori organizirajo zbiranje vinogradniških brizgalk«. Le-te so namreč sprlo pomanjkanja sodobne oborožitve slavonski borci uporabljali za metalce plamena, ki so se izredno dobro obnesli zlasti na oddaljenosti 5 do 10 metrov od sovražnega bunkerja. Borec je brizgalko nosil na hrbtu, cev je držal v levi roki, z desno pa uravnal curek zažigalne mešanice, bencina, nafte ali podobno. Po tej preprosti iznajdbi se sovražnik ni počutil več varnega niti v železobetonskih bunkerjih, ker so partizani in borci s »slavonskimi metalci plamena« uničevali cele posadke.

ODKOD NARAMNE VRVICE V VOJSKI? Naramne vrvice ali »akselbenderji«, kakor jih imenujejo v vseh svetovnih vojskah, se sprva niso pojavile kot okras k uniformi, ampak kot izhod iz sile. V začetku 18. stoletja so v mnogih evropskih armadah vrhovni komandanti diktirali svoje ukaze adjutantom kar na bojišču. Zategadelj so pridojenci morali imeti pri sebi zmerom dobro osiljene svinčnike. Toda svinčniki so se čisto lomili ali izgubili v žepih in nesrečni adjutanti so morali požreti dosti grenkih na račun svoje »malomarnosti«. Sila kola lomiti in

pribočniki so kmalu iznašli pripomoček, ki jih je rešil jeze njihovih komandantov. Izdelali so valjasti tok, nekakšne pipce, podobne današnjim patentom, v katerih so hranili svinčnike. Te etuije so potem privezali k vrvcu, obešeni prek ramena, tako da je bil svinčnik zmerom pri roki.

Kmalu nato je vrvica s svinčnikom v toku postala službeni znak adjutantov v vseh evropskih armadah. Nosili so jih tudi dežurni oficirji v visokih stebah ali oficirji v službi visokih vojnih in državnih osebnosti. Tudi v naši armadi nosijo naramne vrvice gardni oficirji, toda ne več kot službeno nujo, temveč kot okras k uniformi.

DA SO PODMORNICE V VEČJEM OBSEGU začeli uporabljati v prvi svetovni vojni. Ob začetku te vojne je Anglija imela 60, Francija 35, Rusija 24, Italija 21, Nemčija 21 in Japonska 14 podmornic. Med vojno so proizvodnjo podmornic naglo povečali, pri čemer so prednjačili Nemci. Nemške podmornice so zelo ovirale trgovske poti Anglije z Ameriko in zato sta tudi Anglija in Francija v dobri med dvema vojnoma posvetili vso pozornost gradnji podmornic, ki bi bile po oborožitvi enake križarki s topovi večjega kalibra. Toda tovrstnih uspehov ni bilo. Hitrost prvih podmornic je bila pod vodo 5, a nad vodo 10 vozlov. Kasneje so podmornice naglo razvijale svojo hitrost. Motorji z 2000 do 5000 KS so razvijali hitrost 14 do 20 vozlov na površju in 8 do 12 vozlov pod vodo. Ne da bi se vrnile v matično lukso, so podmornice vzdržale dvajset do trideset dni površinske plovbe, pod vodo pa vsega 12 ur. Seveda je podmornica lahko ponovno plula pod vodo 12 ur, če je med tem dlje plula na površju. Tudi glede oborožitve so podmornice naglo napredovale. Od 4 torpedov so sčasoma prešli na 12, prav tako pa je bil dosežen tudi napredek glede daljave, iz katere torpеды izstreljujejo proti cilju. Za defenzivno borbo so podmornice dobile topove in mitraljeze, zlasti proti letalom. Ostalemu orožju so se pridružile še mine, ki jih podmornice polagajo v odrejenih pasovih.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Edo Turnher:

Za pravo delo in vlogo muzejev NOB

(Nadaljevanje in konec)

IZ 1942. LETA: ponazoritev pomoči prebivalcev Novega mesta partizanom v zimi 1941—1942, ustanovitev II. grupe odredov (slika Simonove čete 1. bat. II. grupe odredov na Kremenku), področja partizanskih odredov v italijanski pokrajini, prikaz velike italijanske ofenzive poleti 1942, roški cikel ofenzive, prikaz z maketo bunkerja 42 pri Kraljevem kamnu na Rogu, prikaz utrditve partizanskih enot v času ofenzive (prve 4 slovenske brigade), represalije (požigi in internacije, kopije orig. ital. fotografij). 1942.—1943. leto: protiofenziva partizanskih brigad (grafično prikazana na zemljevidu), ustanovitve in akcije prvih slovenskih divizij (Žužemberk), pojav belogardizma (nekaj fotografij), kapitulacija Italije (prikazana z zemljevidom — manjkajo fotografije), volitev poslancev za Kočevski zbor, prikaz 6. nemške ofenzive v Sloveniji. Leto 1944: glavna baza na Rogu (v maketah in fotografiji), najvažnejše akcije na Dolenjskem od Zdenske vasi do Tržišča, originalni načrt za obrambo Novega mesta. Leto 1945: nemški poraz, osvoboditev s posebnim poudarkom na Novo mesto in skica prodora IX. korpusa ter IV. armade v Trst.

Ko bodo v poročilu naznačene vrzeli v zbirki NOB spoštnjene in bo muzej dobil omenjeni dve sobi, ga bomo po pravici lahko šteli med najbolj smotrno urejene muzeje v Sloveniji.

Metlika: Tamkajšnji oddelk NOB Belokranjskega muzeja je pod vodstvom prof. Jožeta Dularja zbral 132 razstavnih predmetov, 18 kosov partizanskega in okupacijskega denarja, 382 fotografij, 4050 dokumentov, 235 neperiodičnih tiskov, 37 periodičnih tiskov in 48 lepakov. Duplikati niso všteti. Vse fotogra-

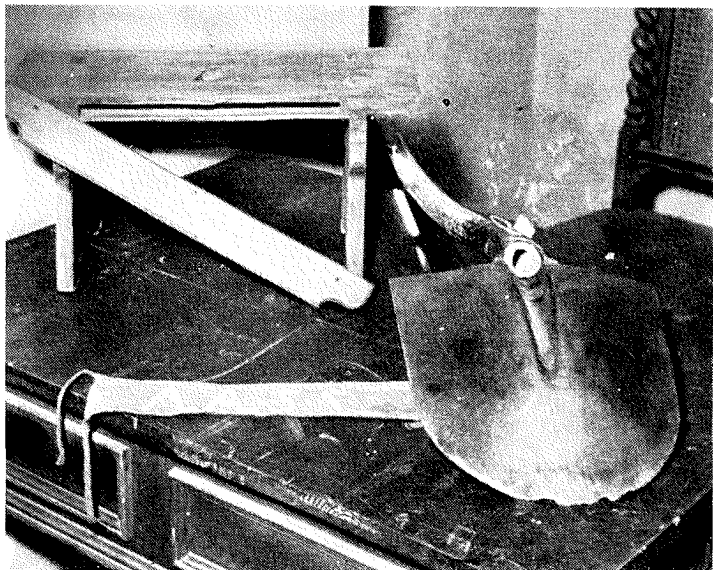
fije in arhivalije so v dobrem stanju. Zbirko so namestili v Metliškem gradu. Pri pisanju gradiva sodelujejo v prvi vrsti bivši belokranjski borci in aktivisti: Janez Vitkovič, Regina Fir, Niko Belopavlovič, Janez Zunič, Martin Žugelj, Janko Jarc, Ivo Pinkovič in drugi.

OLO Črnomelj se je za Belokranjski muzej zanimal in ga v okviru možnosti tudi podpiral. Doslej je bilo zanj porabljenih 450.000 din okrajnih sredstev (Črnomelj) in 500.000 din kot prispevek Glavnega odbora ZB NOV. Oddelk NOB je razmeščen v dveh sobah z 80 m². Omogočena je zatemnitev prostorov, kar je posebne važnosti za ohranitev muzealij in arhivalij.

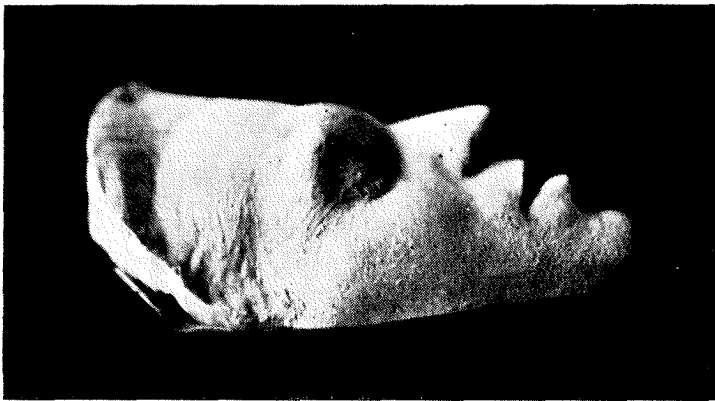
Dogodki iz NOB so v zbirki podani le v obrisih, in sicer: prva akcija partizanov pri

Avramovičih na italijansko stražo, napad partizanske skupine na nemško preseljitveno komisijo nad Semičem, skupna akcija na Bučko, italijanski napad na Debelem vrhu, 3. bataljon Dolenjskega odreda, množični odhod k partizanom leta 1942, napad na Italijane v Starem trgu, internacija, italijanska ofenziva, sodelovanje hrvatskih in slovenskih brigad, Suhor, vdor Italijanov iz Vivodine v Metliko, napad na Metliko marca 1943, vaška zaščita, ljudska oblast, razpad Italije, nastanek osvobojenega ozemlja, osvobodjena Bela krajina, sedež vojaških in oblastvenih organov, ljudskoprosvetna dejavnost, razne institucije in ustanove, dva sovražna poskusa, da to dejavnost uničita (napad na Metliko julija 1944 in novembra na Črnomelj).

Dosedanja muzejska zbirka je le majhen del tega, kar bi morala predstavljati, zlasti za obdobje 1943—1945. Potrebno bi bilo še nadaljnje zbiranje

Dva zanimiva predmeta, ki ju hrani Notranjski muzej — oddelk NOB — v Postojni. Lopata (na desni) z izdolbljenim ročajem, v katerem je cestar Miro Debevec iz Slavinj prenašal od 1943 do 1945 partizansko pošto. Na levi je pručica z votlim sedežem, v katerem je mizar Ivan Turk iz Predjame hranil važne dokumente iz NOB. Pručico je imel kar pred hišo.

Posmrtna maska (odlil jo je Nikolaj Pirnat) komandanta GŠS, Franca Rozmana-Staneta, ki je bil 7. novembra 1944 pri Lokvah v Beli krajini smrtno ranjen (slika je iz Muzeja NO v Ljubljani)

gradiva v Beli krajini in ukreniti vse potrebno, da Metliški muzej dobi vrnjene v izvirnikih ali vsaj kopijah predmete, značilne za Belo krajino, ki jih hranijo drugi muzeji NOB v Sloveniji.

Muzeju manjkajo makete, grafikoni in druga ponazorila. Oddelek NOB v Metliki napravi lep vtis, ker je bogat s predmeti in je zbirka estetsko urejena. S posebnim ozirom na vlogo Bele krajine pa je za dokončno in kronološko podano ureditev muzeju potreben strokovnjak, zgodovinar, ki naj bi šel skozi šolo Centralnega muzeja.

Kočevje: Tamkajšnji muzej NOB prikazuje med drugim predvojno dobo (statut in program KP, tiskan leta 1920 v Kočevju in nekaj dokumentov o delavskih štrajkih), vdor Italijanov v Ribnico, Šeško, Majnik, Tekavec, odhod Kočevarjev, sliko prve tiskarne v Mahovniku, sliko rajonskega odbora Mozelj, Kočevski bataljon, dokument o delitvi zemlje, osvobodeno ozemlje, prvega »Poročevalca«, tiskarnega v Taborski steni, akcije, ustanovitev brigad (Cankarjeva, Tomšičeva), italijansko ofenzivo, belogardizem, Jelenov žleb, Pugled, kapitulacijo Italije, zbor odposlancev, AVNOJ, Grčarice, Turjak, Kočevski proces, nemško ofenzivo, napad na Kočevje, porast vojske, razvoj ljudske oblasti, gospodarske odseke, OF, mla-

dino, KP, gospodarsko dejavnost, osvoboditev.

Muzej ima precej arhivalij, muzejskih predmetov in literature. V zbirki niso prikazani Sodražica, Loški potok in Ribnica v NOB. Zbirka je nestrokovno urejena. Muzej upravlja Muzejsko društvo. Zgodovinska komisija pri okrajnem odboru ZB zbira material za življenjepise, manj pozornosti pa posveča muzeju.

Muzej obsega le en prostor v lastni stavbi, potreboval pa bi ga najmanj štirinkrat več. Soba je vlažna, izgledi za boljše prostore pa so minimalni.

OLO se za muzej zanima (letni proračun znaša 400 tisoč dinarjev) in ga vsesplošno podpira.

Koper: Tamkajšnji oddelek NOB deluje v okviru Okrajnega muzeja in zavzema eno sobo. Okrajni zbor ZB muzeju NOB doslej ni posvečal pozornosti.

Zbirka prikazuje glagolske napise iz Gregorijskega glagolskega samostana v Kopru (napis: »Naj prosijo za brate, ki so v ječah«), kulturnoprosvetno življenje za časa stare Avstrije do leta 1905 (arhivi iz kasnejših let so bili v 57 zabojih med zadnjo vojno odpeljani v San Daniele del Friuli, severozahodno od Trsta. Ta material je verjetno sedaj v Benetkah). V kulturno-prosvetni dejavnosti je zajeta predvsem dramska dejavnost

s šolstvom, dobo italijanske okupacije po letu 1918 (proces v Trstu, pisma iz koperskih zaporov, prikaz potujčevanja priimkov, iredentizem, časopisi), pričetek oborožene uporabe (zelo pomanjkljivo), organizacijo terenskih in rajonskih odborov v zaledju leta 1945, nekaj propagandnega materiala, prve partizanske akcije, osvoboditev Kopra.

Muzejska zbirka je zelo pomanjkljiva; med razstavljenim gradivom so predmeti, ki ne spadajo v oddelek NOB.

OLO se zadnje čase zelo zanima za razvoj muzeja NOB. Tako je bilo sklenjeno, da bo muzej dobil 10 sob in dvorano v palači de Beilli, vendar k ureditvi muzeja ne bodo pomagali še tako lepi in številni prostori, če OLO ne bo našel za muzej primerne kustos.

Nova Gorica: Vsa zbirka je doslej razstavljena v dvorani kromberškega gradu, vendar je povsem neurejena. Zbirka prikazuje: obdobje med obema vojnama (fašizem, fašiz-

Intendant XV. divizije na Trebelnem, 15. avgusta 1943. Od leve proti desni: Tilen, Dimež, Čampa (slika je iz Muzeja NO v Ljubljani)

stovska uniforma, bodalo, kovinski bič in nekaj arhiva), odpor proti okupatorju, zastave partizanskih enot in organizacij, žige, fotografije, zaplenjeno orožje, zastave in prapore domoljubnih organizacij iz avstrijskih časov, razno partizansko orožje, denar, potrdila o posojilih, zelo bogato šolsko gradivo iz NOB s slikami padlih učiteljev. Muzejsko zbirko sta pripravljala Dominko in Maks. Svet za prosveto in kulturo pri OLO Nova Gorica posveča muzeju zlasti zadnji čas mnogo pozornosti.

Škofja Loka: Tu imajo lokalni muzej splošnega tipa. Gradivo iz NOB je bilo prvič razstavljeno leta 1946. Decembra 1954 je bil oddelek NOB prenesen iz Pušalskega gradu v novi Dom Zveze bor-

cev in svečano odprt 19. decembra 1954. Muzej NOB zavzema vseh šest sob v prvem nadstropju Doma. Zbirka obsega 884 fotografij, 40 muzealij, 4440 arhivalij in 188 knjig ter brošur. Stanje predmetov je zadovoljivo.

Muzej v Škofji Loki je uredil upravnik Plestenjak ob pomoči arhivarke Doroteje Goriškove.

Muzejski material je razporejen v vsebinsko zaokroženih celotah po tablah in v vitrinah. V prvi sobi so: slike Borisa Zihlerja in njegove matere, plakati (Volkswohlfahrt), fotografije razrušenih mostov, fotografije loških gestapovcev (župana Kollerja in drugih), lisica za vklepanje, fotografija Franca Fajfarja, enega prvih organizatorjev KP v Škofji Loki, Kavčičeva hiša,

v kateri je bil 27. julija 1941 ustanovni sestanek OF, predmeti iz taborišč itd.

V drugi sobi: Tomažev bataljon, mitraljezi, puške in drugo.

V tretji sobi: razglasi o streljanju talcev, streljanje talcev iz Škofje Loke, Hitlerjeva zastava.

V četrti sobi: fotografije petih padlih partizanov, poljski belogardisti, požgana poslopja, Vesterski mlín, v katerem je zgorelo nekaj partizanov itd.

V peti sobi: Gorenjski odred, mladinska konferenca škofjeloškega okrožja l. 1944, slike partizanov, komandni kader XXXI divizije, literatura NOB (gorenjska izdaja), maketa partizanske tehnike na Martinj vrhu, okrajni odbor OF za Poljansko dolino, mladina iz Sel pri Žireh, dela umetniškega kluba, Prešernova brigada gre na Primorsko, skupina borcev Gradnikove brigade, Dolomitski odred v borbah v Stari Oselnici leta 1944 itd.

V šesti sobi: 44 uokvirjenih fotografij iz NOB, loški obveščevalci, obveščevalna poročila, zbirka pečatov NOB, zbirka partizanskih dokumentov, partizansko orožje.

Zbirka NOB v Škofji Loki je zelo pregledna in skrbno urejena. Vendar NOB tudi na tem področju ni zadostno proučena, na kar nas opozore zlasti skromno pojasnjevalni teksti. Zato jo je treba z marsičem dopolniti. Zlasti pogrešamo prikaz delovanja dveh vodilnih gorenjskih osebnosti, Žagarja in Gregorčiča. Hitlerjevska zastava ne sodi v zbirko in na tako vidno mesto.

Celje: Oddelek NOB ustanovljen leta 1951 v tamkajšnjem Mestnem muzeju, zavzema le eno sobo. Zgodovinska sekcija pri Mestnem odboru ZB se za muzej ni mnogo zanimala. Tudi ta muzej NOB nedvomno potrebuje strokovnjaka, ki bo nadaljeval zbiranje, proučevanje in urejanje materiala iz NOB. Prav tako bo treba rešiti vprašanje prostorov, ker dosednji prostori onemogočajo razvoj muzeja NOB. Nekateri menijo, naj bi muzej NOB namestili v Starem Piskru.

Kartoteka zgodovinskih objektov

Zgodovinska komisija pri Glavnem odboru ZB NOV v Ljubljani je že pred meseci poslala Okrajnim odborom navodila za popis spomenikov, spominskih plosč in obeležij, na osnovi katerega bo pri Glavnem odboru ZB sestavljena republiška kartoteka zgodovinskih objektov iz NOB. Odveč bi bilo utemeljevati pomembnost take kartoteke, saj je vsakomur znano, da je zbiranje podatkov o zgodovinskih objektih potrebno zaradi evidence, kakor tudi zastran kontrole in splošne ocene njihove kvalitete in estetske vrednosti. Kakor vemo, morajo popisi spomenikov in drugih obeležij obsegati predvsem nekatere splošne podatke kot čas in kraj postavitve, ime projektanta itd. Vrh tega je primerno zlasti za spomenike navesti vsebino napisov, za grobišča pa, komu so posvečena, talcem ali padlim borcem. Če v njih počivajo ustreljeni talci, je treba omeniti njihovo število, datum, kraj in povod ustrelitve, če pa gre za borce, je navesti iste podatke in še pripadnost partizanski oz. narodnoosvobodilni enoti. V obeh primerih pa ne smemo pozabiti označiti kraja oz. občine, iz katere so bili padli domoljubi doma. Prav tako dragocen je podatek, kdaj je bilo grobišče urejeno in kdo ga je urejal oz. oskrboval, in ali je bilo urejeno trajno s spomenikom, s plosčo, ali le začasno oz. ali je sploh zanemarjeno. Kadar gre za raztresena grobišča v bolj oddaljenih krajih, zavzema Glavni odbor stališče, naj se le-ta ohranijo, če so kraji dostopni s ceste ali kako drugače, v nasprotnem primeru pa je treba tam pokopane talce oziroma borce prekopati. V primeru, da je občinski ljudski odbor sprejel odlok, da se borcev ali žrtev fašističnega terorja ne sme prekopavati, je treba to posebej naznačiti, prav tako pa tudi podatke, ali gre za skupna, posamezna oziroma tačšna grobišča, ki jih nahajamo izven pokopališč. — Vse zgoraj navedene objekte je treba fotografirati (fotografija 14 × 10 cm) in fotografijo z nekaj negativni priložiti podatkom, ki jih potrebuje Glavni odbor. Priporočati je, da si občinski oziroma okrajni odbori ZB priskrbe kvalitetne fotografije; Glavni odbor je v ta namen pripravljen okrajne odbore podpreti z določenim zneskom.

kjer bi z izselitvijo nekaj strank bilo zadosti primerne-ga prostora. K temu predlogu ni drugega pripomniti, kot da naj Celjani to čimprej store.

Celjska zbirka NOB prika-zuje z diagrami in slikami: ilegalno delo Partije v stari Jugoslaviji, Celje leta 1941, pohod na Kozjansko, parti-zanske borbe in sabotažne ak-cije leta 1941 v celjskem ob-močju, partizanske borbe leta 1942, sabotažne akcije istega leta, pohod XIV. divizije na Štajersko, sile NOB na pod-ročju IV. Operativne cone, politično-upravno razdelitev te cone, partizanske tehnike in tiskarne na tem ozemlju, šol-stvo na osvobojenem ozemlju od 1944. do 1945. leta.

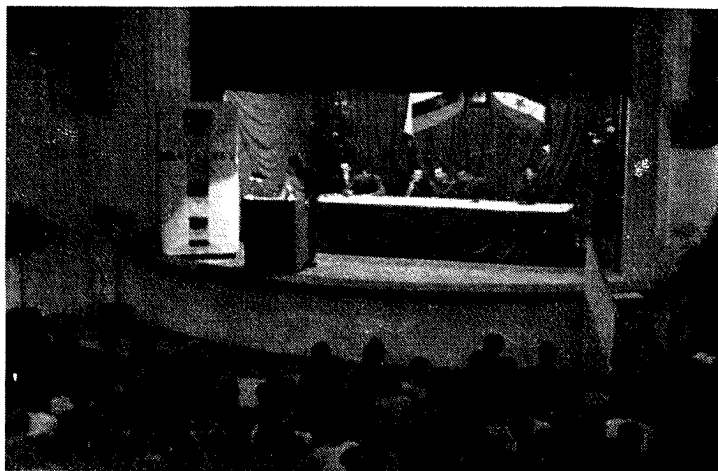
V stranskih vitrinah: tro-silne akcije leta 1941, 1942 in 1943, Kajuh, ciklus s pohoda XIV. divizije na Štajersko, partizanski tisk in pozivi IOOF.

V prosto stoječih vitrinah: okupator v Celju leta 1941, iz-seljevanje, internacija, Stari Pisker, Dachau, tehnike na Štajerskem, partizansko šol-stvo itd.

Zbirka ima poleg navede-nega še te umetnine: poprsje maršala Tita (Stoviček), Ma-tijo Gubca (Dolinar), Talca (Napotnik), Stovičkove pla-kete prvoborcev Slavka Šlan-dra, Zidanska, Staneta Roz-mana in drugih, Jakčeve ris-be (pohod XIV. divizije — 7 listov, Kajuh, Maščevalec in talka, V zapore, Internacija).

Oddelek NOB v celjskem muzeju ima precej ponazoril, arhiva, literature in fotogra-fij, a muzejskih predmetov sorazmerno malo. Zbirka učin-kuje estetsko, zlasti spričo številnih umetniških del, trpi pa na nepravilnem časovnem vrednotenju in zaporedju do-godkov. Kip Matije Gubca bi lahko odpadel.

Maribor: Tamkajšnji odde-lek NOB pri Pokrajinskem muzeju je bil osnovan l. 1947 in je v prvotni obliki ostal vse do danes. Razmeščen je v dveh prostorih mariborskega gradu, kjer pa nima razvojne možnosti. Zaradi tega so mu-zeju NOB dodelili drugo stavbo, ki jo že preurejajo. Od 1. maja 1953 vodi oddelek

Posnetek z zasedanja SNOS v Črnomlju (19. do 20. februarja 1944). Slika je iz Muzeja NOB v Metliki

NOB referent za NOB France Filipič v tesnem sodelovanju z Zgodovinsko sekcijo MO ZB NOV. Doslej je bilo zbranih 190 muzealij, 384 kosov me-moarnega gradiva (spomini in izpovedi) iz dobe 1919—1945, 973 letakov, razglasov, brošur in tiskov partizanskega in so-vražnega izvora, 220 tiskanih poročil raznih forumov in ob-veščevalnega značaja iz NOB, 2171 fotografij in fotokopij. Fototeka obsega 1120 kosov.

Dosedanja, brez kronološke osnove prikazana zbirka je podana predvsem s tiskanim gradivom. Zlasti likovni pred-meti so premalo zastopani. Manjkajo tudi ponazorila. V zbirki očitno prevladuje orga-nizacijska dejavnost NOB v času 1944/45. Zbirko motijo slabe oljnathe slike narodnih herojev Slavka Šlandra, Sla-ve Klavora in drugih.

Ptuj: Tamkajšnji oddelek NOB Mestnega muzeja je bil odprt 1. maja 1949. Oddelek preurejajo in bo spet odprt v treh lepih, suhih prostorih ptujskega gradu. Oddelek je s prizadevnostjo ZB v Ptuj in na terenu zbral 40 muzealij, 261 arhivalij ter 130 fotogra-fij. Vodi ga referent za NOB, ob tesnem sodelovanju rav-natelja Mestnega muzeja, Zgodovinske sekcije Zveze borcev v Ptuj in okrajnega ljudskega odbora Ptuj.

Še nekaj splošnih pripomb

Nekateri menijo, da sta mu-zejsko delo in služba manj važna od drugih. Posledica ta-kega mišljenja je, da se aktiv-ni ljudje muzejskega dela po-navadi izogibajo in da na drugi strani krajevne oblasti s premajhno odgovornostjo urejajo personalna muzejska vprašanja. Proučitev stanja muzejskega gradiva NOB pa kaže, da so najboljši delavci komaj dovolj dobri za uspeš-no opravljanje nalog muze-jev NOB. Eden izmed pogo-jev za smotrno proučevanje spomenikov NOB in za stro-kovno oblikovanje muzejskih razstav je načrtna povezava krajevnih muzejev z republi-škim muzejem NOB, sosednjih krajevnih muzejev med seboj in vseh muzejev NOB z ustreznimi organizacijami Zveze borcev, ki morajo v muzejih NOB gledati eno izmed svojih trajnih nalog. Zatorej je zmotno precej uveljavljeno mnenje, da je z otvoritvijo muzeja delo omenjenih orga-nizacij končano. Nova odprta razstava mora biti izhodišče za nadaljnje delo, za spopol-njevanje zbirke in populariza-cijo podobe NOB, pri čemer mora Zveza borcev opravljati vlogo iniciatorja, pospeševalca in podpornika.

Inozemske založbe se v zadnjih mesecih zelo zanimajo za stvaritve jugoslovanskih književnikov, katerih najboljša dela bi rade prevedle v svoje jezike. Praška založba »Naše vojsko« in brat-slavska založba »Sloven-ski spisovatelj« se zanima-ta za roman Dobrice Čosića »Daleč je sonce«. V neki varšavski založbi bo v kratkem izšel An-dričev roman »Most na Drini«. Budimpeštanska založba »Szirka« je prav tako pred kratkim zaprosila jugoslovansko avtor-sko agencijo v Beogradu, naj ji pošlje izčrpen pre-gled jugoslovanskih del, v katerih so obdelani moti-ivi iz narodnoosvobodilne vojne jugoslovanskih na-rodov. Vse kaže, da bodo prevedli v madžarščino nekaj del naših avtorjev.

Znanemu makedonske-mu kiparju Jordanu Gra-buloskemu so poverili iz-delavo spomenika padlim borcem, ki bo stal pred Zgodovinskim muzejem Makedonije na trdnjavi Kale v Skoplju. Kakor poročajo, je delo, ki bo prispevalo občuten delež k ureditvi skopljanske trd-njave, spremenjene v mu-zej, znatno napredovalo.

Tudi na Hrvatskem so lani osnovali več posebnih tečajev za otroke padlih borcev, ki so za-mudili redno šolanje. Teh tečajev je bilo 11, do-vršilo pa jih je 500 otrok. Tiste, ki so opravili tečaj s prav dobrim ali odlič-nim uspehom, so poslali v industrijske šole, ostale pa v obrtni uk. Vendar je na Hrvatskem še mno-go otrok, ki jim bo treba zagotoviti bodočnost s po-sebnim šolanjem. Zato so tudi letos odprli nekaj posebnih razredov, kot n. pr. v Virginmostu in Zadru, ki jih obiskuje od 40 do 60 otrok padlih borcev. Poskrbeli so tudi za oskrbo teh otrok in so deco iz Virginmosta na-stanili v internatih in letoviščih, ki čez zimo in spomladi tako nimajo go-stov, otroke iz Gline pa so napotili v Crikvenico, kjer so prav tako osno-vali zanje poseben tečaj.

Na zadnjem zboru vo-livcev v Tacnu pri Ljub-ljani je govoril tudi pred-sednik Izvršnega sveta LRS Boris Kraigher. Med drugim je omenil, naj bi danes gradili v počastitev spomina žrtev NOB namesto doslej obič-ajnih tipov spomenikov raje kulturne domove, šole, zdravstvene domove ali tem ustrezajoče ob-jekte. Tovariš Kraigher je

namreč menil, da bodo take vrste spomeniki imeli za naše bodoče ro-dove še posebno vrednost. V Tacnu so namreč na tem zboru volivcev raz-pravljali tudi o postavitvi spomenika padlim bor-cem na kraju, kjer je 1941. leta počil prvi strel proti okupatorju.

Kakor že dvakrat, lani in predlanskim, so Se-vničani tudi letos prazno-vali svoj občinski praznik. V njegovo počastitev so v nedeljo, 6. novembra, odprli veliko medzadruž-no kmetijsko razstavo, ki so se je udeležili zadruž-niki iz Sevnice, Boštanja, Tržišča, Blance, Zabu-kovja in Studenca. Obi-skovalci so si imeli pri-ložnost ogledati polje-delsko razstavo, prikaz-reje čebel, razstavo kme-tijskih strojev in razstavo sadja, za ljubitelje vin pa je bila prirejena pe-skušnja. Razstava je pri-kazala tako razvoj kme-tijstva na tem področju, kakor tudi napredek se-vniškega zadrugništva. Pri-rejena je bila tudi živo-rejska razstava, v okviru katere so rejci najlepše živine prejeli nekaj lepih nagrad. Če upoštevamo, da je bilo v okviru praz-novanja tudi nekaj šport-nih in drugih prireditve, lahko zaključimo, da so v Sevnici dostojno mani-festirali i narodnoosvobo-dilno borbo i povojni raz-voj, ki je mogel biti uspešen le zaradi zmago-vito zaključene borbe in izvojevanje svobode.

redi meseca novembra sta bili v Orehovski grapi na Cerkljanskem dve po-membni svečanosti, obe v okviru desetletnice osvoboditve. Tako so na kraju Nemci vrh Roden odkrili spomenik prvim štirim partizanom na Cerkljan-skem, ki so decembra 1942. leta padli na Rodnah v neenakem boju s fašisti. Ti partizani so bili: Bog-dan Jeram, Peter Čelik, Valentin Eržen in Gabri-jel Pajtnar. Istega dne so pred domačijo Petra La-pajne-Obrama odkrili spominsko ploščo v spomin na partizansko javko številka 4 in na tehniko »Porezen«.

Kolikokrat zasledimo v časopisju ali sploh v ti-sku razne nesmisle, da je prav, če se dotaknemo enega izmed njih, ki je zelo pogost. Gre namreč za občinske praznike in njihovo praznovanje. »Zi-vel tretji občinski praz-nik« beremo na slavo-

kih in stokrat in stokrat slišimo iz referatov. Ka-kor da bi bilo, denimo, v Sevnici več občinskih praznikov in ne en sam! Praznovanj pa je seveda več: prvo, drugo, tretje itd. Torej: »Živelmo naše tretje praznovanje«, ali »Tretjič slavimo svoj občinski praznik« in ni-kakor ne »Prvi, drugi ali tretji praznik«, ker bi nam potemtakem ne pre-ostalo drugega, kot da se trikrat na leto obležemo v praznje in praznujemo tri občinske praznike.

Novozelandska služba za rehabilitacijo je pred krat-kim sporočila skupščini, da se ji kljub vsestranskemu prizadevanju še zmerom ni posrečilo za-poslitati oziroma prekvalifi-cirati 1565 bivših borcev. Glede na to, da je ta britanski otočni domi-nion večidel kmetijski, bo treba bivše borce za-poslitati na poljedelskih po-sestvih. Doslej je v Novi Zelandiji zadovoljivo za-poslili 16.606 bivših bor-cov in invalidov.

Svetovna federacija biv-ših borcev je že večkrat na mednarodne politične forume naslovlja pozive za okrepitev miru na svetu. Tako je tudi v Ze-nevi zasedajočim mini-strom velikih sil poslala pismo z najlepšimi želja-mi, da bi njihovo delo obrodilo sadove v prid 18 milijonov bivših bor-cov in vsega človeštva. V pismu je med drugim rečeno, da bi se koeksi-stenca med narodi sčas-oma morala pretvoriti v širše sodelovanje na po-litičnem, gospodarskem in kulturnem področju, kar bi zanesljivo utrdilo mir na svetu.

Med prvimi občaninami, ki so izvedle letošnji občni zbor Zveze borcev je bila hrastniška. Udele-žilo se ga je nad 250 članov. Iz objavljenih letnih poročil predsedni-ka Jožeta Jerića-Mihe in obširne razprave lahko povzamemo, da so hrast-niški člani ZB največ po-zornosti posvečali skrbi za otroke padlih tovari-šev (štipendije, letovanja, sestanki s starši in skrb-niki otrok), za počastitev padlih (spominske plošče, oskrbovanje grobov), manj pa udeležbi na spominskih svečanostih in skrbi za vgljedno mo-ralno življenje. Zlasti žalostni so primeri, ko nekateri možje v pijano-sti pretepajo vdove pad-lih borcev, ki so se z

njimi poročili in jih za-postavljajo. Slabo ravna-jo tudi z otroki iz prvega zakona. Med sklepi hrast-niškega občnega zbora so tile: da bodo člani ZB posvečali še več skrbi otrokom, ki v šoli slabo napredujejo, prav tako pa se bodo bolj zavzeli za pevski zbor otrok padlih borcev (68 po številu), ki ga vodi požrtvovalna učiteljica Urbajsova; šole ali posamezni razredi pa bodo prevzeli patronate za krasitev posameznih spomenikov in grobišč.

V Krupnju (Srbija) so pred kratkim odprli spominski objekt posebne vrste, namreč nov sode-ben hotel, ki se lahko meri z najmodernejšimi, prvorazrednimi obrati te vrste v državi. Postavili so ga v spomin na prvo vojno posvetovanje, ki je bilo v Krupnju 26. sep-tembra 1941.

Posvetovalna skupščina Sveta za Evropo je ne-davno potrdila program o izmenjavi obiskov med invalidi evropskih držav. Prav tako je bilo pou-darjeno, da je treba čim-prej dokončati izmenjavo tehničnih informacij v zvezi z zdravljenjem, ki je bila predvidena z med-narodnim sporazumom. Po tem sporazumu so raz-širjene na vse vojaške vojne invalide razne olajšave, kot n. pr. mož-nost, da se zdravijo s sredstvi svetovne organi-zacije invalidov, v kolik-or jim zdravljenja ne omogoči lastna organiza-cija oziroma država.

Prvič od ustanovitve, pred več kot enim sto-letjem, so v Dom bivših borcev ZDA za člana sprejeli žensko, vojnega invalida. Gre za 47-letno Regino Jones, ki je po-polnoma oslepla v mi-nuli vojni kot pripadnica pomožnih oddelkov suho-zemne vojske.

V Srbiji, a zlasti v Beo-gradu, so sredi novembra priredili več razstav v okviru tedna zbiranja zgodovinskega gradi-va. Tako je Zgodovinski arhiv Beograda odprl razstavo »Beograd skozi arhivske dokumente«, ki z raznimi listinami, pečati, odloki, proglašaji itd. kronološko prikazuje zgodovino našega glavnega mesta. Raz-stava obsega prikaz socia-lističnega gibanja v Sربي od l. 1871 do revolucije, dalje starejšo zgodovino mesta (prvo in drugo vstajo, Miloševo dobo), razvoj socialističnega gi-banja v Beogradu in do-godke izza obeh svetov-nih vojn.

Izdelana je prva krajevna kronika

V dejavnost zgodovinskih komisij pri občinskih odborih Zveze borcev spada tudi zbiranje gradiva za življenjepise padlih borcev in žrtev fašističnega divjanja, kakor tudi za pisanje občinskih oziroma krajevnih kronik. Dosti takšnega gradiva so zbrali celjski, ljubljanski, sežanski, trboveljski in drugi okraji in treba je reči, da so to napravili vestno in marljivo. Glavni odbor ZB je dokaj takšnega gradiva že zbral, zdaj pa se člani zgodovinske komisije pripravljajo, da bodo dobre kronike hkrati z življenjepisi prenesli v lične albume z usnjenimi platnicami. Teksti bodo tipkani s pisalnim strojem in kolikor mogoče ohranjeni oziroma verni svojim izvirnikom. Tako je bila pred Novim letom izdelana krajevna oziroma občinska kronika za občino Senovo. Le-ta kot kronika zgodovinsko razgibanega industrijskega oziroma rudarskega kraja vsebuje tudi predvojne dogodke iz revolucionarne dejavnosti tamošnjega delavstva. Hkrati bo izdelanih še več kronik in življenjepisov, ki je gradivo zanje popolno in potemtakem pripravljeno za čistopis. Pisanje občinskih kronik oziroma življenjepisov bi namreč dosti bolj napredovalo, če bi bile nekatere občine vestnejše pri zbiranju gradiva. Tako so n. pr. mnoge občine predložile pomanjkljive življenjepise, zelo malo fotografij padlih borcev in žrtev fašizma, skope opise njihovih moralnih vrednot itd. Iz Rečice pri Laškem, ki ima nedvomno pestro zgodovino, kronike sploh niso poslali, napisali so le tri življenjepise in priložili samo tri fotografije, medtem ko bi jih lahko z malo več dobre volje zbrali najmanj 70 do 80 od 80 padlih v tem kraju. Tudi iz Griž v Savinjski dolini niso poslali kronike, zbrali pa so gradivo za 125 življenjepisov in 43 fotografij padlih. Vrh tega niso zbrali gradiva za kronike v Štorah, Vojniku pri Celju,

Žalcu in Dobrni. V vseh teh krajih prav tako niso zbrali fotografij, medtem ko so napisali le del življenjepisov. Prepričani smo, da bi bilo z malo več marljivosti in dobre volje moč spopolniti življenjepise, zbrati fotografije padlih in napisati kronike. Tako pa iz nepopolnega gradiva ni mogoče kaj napraviti. Očitek pa bo konec koncev padel na občine oziroma kraje same, kajti svojci padlih zbiralcem ne bodo mogli odpustiti, da so pozabili ra njihovega padlega sorodnika in to kljub temu, da hranijo njegovo fotografijo, so nedvomno pripravljeno sodelovati pri zbiranju gradiva o njihovih svojcih, kakor tudi o zgodovinskih dogodkih svojega kraja in drugače pomagati zgodovinski komisiji. Saj gre končno za sloves njihove občine, njihovega kraja in za priznanje deleža, ki so ga sami prispevali za osvoboditev izpod fašizma. Podoba je, da zbiralci ali niso znali izkoristiti njihove pripravljenosti, pomagati, ali pa je temu kriva njihova površnost oziroma malomarnost.

Vsekakor bolje so se odrezali nekateri drugi kraji oziroma občine, kot Šmarje pri Jelšah, kjer so zbrali gradivo za 40 življenjepisov in 37 fotografij ter napisali svojo kroniko, ki posega v medvojne dogodke in tudi v čas pred njimi. Predelave je potrebna kronika, ki so jo napisali vneti zbiralci narodnoosvobodil-

nega gradiva iz Štanjela na Krasu, ki so zbrali tudi 102 življenjepisa in priložili 96 fotografij padlih domačinov. Iz drugega materiala, ki so ga poslale nekatere občine iz okolice Ljubljane in od drugod, je videti, da so pri zbiranju življenjepisov in pisanju kronik sodelovali le maloštevilni člani Zveze borcev. Zlasti pogrešajo sodelovanje mnogih borcev in aktivistov, ki bi lahko s svojim poznavanjem NOB, partizanskih enot, zgodnjih časov iz nastanka narodnoosvobodilnega gibanja in drugače pomagali razjasniti, dopolniti in preveriti marsikateri dogodek in podatek, ki je ostal nezadostno dokumentiran. Če tega sodelovanja ne bo, ni moč pričakovati, da bo kronika tistega kraja kmalu zagledala beli dan, kakor tudi ne, da bodo življenjepisi in kronike v resnici veren odraz narodnoosvobodilnega boja in ljudi, ki so ta boj začeli in ga vodili ter ga kakorkoli podpirali. Konec koncev pa zgodovinska komisija pri GO ZB NOV ne bo mogla nepopolnih rokopisov sprejeti za čistopis in jih bo vrnila v dopolnitev. To pa zavlačuje delo in povzroča zastoj, ki je nedvomno nepotreben. Če upoštevamo še, da bodo občinske oziroma krajevne kronike tista osnova, na katero se bodo nedvomno oslonili pisci zgodovine NOB Slovenije, sta vestnost in marljivost pri zbiranju zgodovinskega gradiva še toliko bolj potrebni in upravičeni!

Kolona ...

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Začudenje

Sercerjevec John Denvir-Frenk je leta 1942 partizanił tudi na Notranjskem. Tako je nekega dne prišel s skupino partizanov v neko notranjsko domačijo. Ob zapečku je sedel stari mož in zibal dojenčka v zibelki. Razumljivo: dojenček je bil na vrhu zibelke prevezan, da ne bi ob ućkanju padel iz nje. Frenk, začuden nad zibelko in dojenčkom v njej, je vzel svoj blok in svinčnik in ves prizor narisal. Ko so ga čez nekaj časa, ko je vedno bolj zmajeval z glavo, vprašali, zakaj se čudi, je Frenk resno dejal:

»Zakaj ste malega otroka tako zvezali? Saj je še majhen, in ne vem, če vam je res kaj takega naredil? In dalje, zakaj ga stari venomer ziblje, da revež se zaspati ne more? Ej, preveč ste ga kaznovali...!«

Razumljivo: navzoči so se začeli glasno smejati. Nasmeljal pa se je kasneje tudi Frenk, ko so mu povedali, da to ni nobena kazen za otroka. In Frenk je končno priznal, da je to prvič v svojem življenju videl, kajti pri njih, v Novi Zelandiji, ne poznajo zibelk...

Zamenjava

Nekaj dni po ustanovitvi Sercerjeve brigade je leta odšla na prehranjevalno akcijo v Bistvo. Vsega je bilo po akciji, med tem tudi velik vol. Le-tega je vodil neki starejši partizan, železničar iz Štajerske. Pot se je vila čez progo, nato pa navkreber. Zadaj, tik za volom je »grizel« kolena tudi John Denvir-Frenk. Le vol se je nekoliko zadrževal in mu pot po klancu ni prav nič dišala. Tema je bila... Železničar, ki je vodil vola, se je slednjič naveličal ga vleči po klancu. Zato je nekoliko zaostal in krepko udaril po zadnji strani vola. Žal, tedaj ni zadel vola, temveč Frenka po rami. Frenk je bil, seve, močno presenečen nad udar-

cem, a zaradi stroge konspiracije, ki jo je dal Tone Vidmar-Luka, je samo nekaj zamrmral v svojem jeziku...

Vol kljub vsemu ni hotel naprej. Zato se je železničar še bolj razjezil in krepko zamahnil proti volu... Pa ni zadel vola, temveč je z vso silo priložil Frenku močno zaušnico. Frenk, še bolj presenečen nad dobljeno klofuto, pa je tokrat pozabil na vso konspiracijo in glasno zakričal:

»Hej, tu ni krava, tu mož!«

Kolona je obstala in ko so izvedeli, kako je železničar namesto vola tepel Frenka, so se začeli prav vsi smejati...

Luka se je naspal

Štirinajsta divizija se je na svojem pohodu na Štajersko ustavila tudi v osvobodjeni Čazmi. Na veselem mitingu se Luka ni upiral gostoljubju domačinov — vsaj, kolikor se »mokrote« tiče. Zakaj pa naj bi se, saj je bilo žlahtne kapljice na škafe.

Zjutraj, ko je bil napovedan odhod divizije, se Luki ni in ni dalo, da bi se dvignil. Imel je občutek, da mu bo glavo razneslo.

K Luki je seveda prišel zdravnik Žiga. Bil je zelo v skrbeh, kajti Luka je bil član štaba divizije. Sukal se je okoli njega, ga pregledoval, mu tipal žilo in poslušal bitje srca...

Vtem je bolničarka prinesla vročega čaja, zdravnik pa je potisnil pod Lukovo pazduho toplomer. Nato sta oba odšla, zdravnik v ambulanto, bolničarka pa v kuhinjo in pustila Luko za trenutek samega. Bolnik je to priložnost izkoristil, da dokaže, da je res bolan.

Ko se je Žiga vrnil, je potegnil izpod Lukove srajce toplomer in ostrmel. Zaskrbljeno je gledal zdaj Luko, zdaj toplomer, tipal bolnikovo čelo in premišljeval, kako je mogoče, da se je živo srebro v tako kratkem času tako dvignilo.

Zdravnik se je napotil h komandantu Vasji. V štabu je nastal nekak nesporazum: Žiga je trdil, da je treba Luko pozdraviti, komandant pa je vztrajal, da mora divizija brezpogojno naprej. Vtem je Luka vstal iz postelje, se odpravil v štab divizije in dejal:

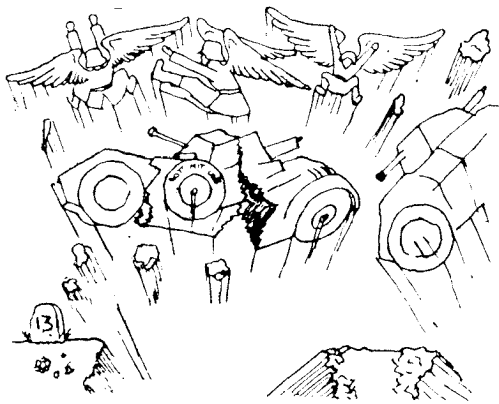
»Fantje, ne kregajte se, Luka je že ozdravel!«

Toda Luki zdaj ni nihče verjel, da je res zdrav. Vsi so trdili, da se mu na obrazu čita, da je hudo bolan. Luka se jim je seveda smejal, povedati pa jim le ni hotel, da je vtaknil toplomer v vroč čaj. Šele potem, ko so Luki ponovno zmerrili temperaturo in ugotovili, da je stanje normalno, jim je Luka posmehujoče dejal: »Dolgo ste me prebujali!«

Rafali brez mitraljeza

Decembra 1944 so se Nemci ves dan pripravljali za napad na partizansko bolnišnico v Jagersčah nad Želinom. Osebuju in ranjenecem, ki so proslavljali poroko svojega bolničarja, to ni bilo nič kaj pogodu. Tem manj, ker tedaj ni bilo v bližini nobene partizanske enote, ki bi jim utegnili pomagati. Čeravno ni bolnišnica imela nobenega mitraljeza, nihče ni izgubil glave. Nasprotno, domislili so se, da zagodejo Nemcem!

Vsi, ki so lahko hodili, so si oprtali puške ter se kobacali naravnost proti Švabom. Kakih sto metrov iznad ceste so se ustavili. V največji tišini so opazovali Švabe ob pripravljanju dveh težkih vozov za prehod preko Idrijce, ki je vsa razpenjena valovila. Ranjeni partizani in ostali iz bolnišnice, ki so jih nameravali »svečano« sprejeti, jih pri tem delu niso motili. Počakali so vse dotlej, dokler se niso Švabi spravili na vozove ter se s tremi pari konj pognali v valove Idrijce, misleč, da jo bodo tako prešli brez mokrih hlač. Ko so se znašli sredi dročice Idrijce, je komisar bolnišnice Tonček počasi odšel

Iz »Tišine«,
humorističnega
lista Cankarjeve
brigade

do tri. In takrat je kakor iz mitraljeza izletelo 20 svinčenk, ki so se zarile v nemška bedra. Tonček je znova štel, vsaka puška je iskala novo žrtev in po nekaj »rafalih« je polovico Švabov s konji vred že odnesla Idrijca. Šele takrat so Švabi, ki so stali v zaščiti, pogodili, od kje prihajajo streli. A preden so utegnili naravnati svoje puške, jih je presenetil pravi mitraljez Škofjeloškega odreda, ki se je medtem slučajno pomikal iz Cerknega ter z vso silo navalil na zadnje ostanke Švabov.

Partizani iz odreda so se zelo čudili, ko so v rokah nasmejanih ranjencev zagledali italijanske puške, češ mi smo pa mislili, da ste jih z mitraljezom. »Vi bi jih še z repo!« se je dobrodušno zarekel neki Poljančan.

Borci imajo prednost

Pozimi 1944 je prišlo sporočilo, da pride skozi vas 60 partizanov in da je treba zanje pripraviti kruha. Večerjali pa, da so že nekje drugje. Mladinke so prinesle polne košare kruha, ga razrezale na enake dele in ko so se na dvorišču postavili partizani v vrsto, so, kot bi mignil, prišli prvi štirje na svoj račun. Vsi štirje so bili oficirji, kar so dekleta spoznala po zlatih našitkih na rokavih. Dekleti, ki sta delili kruh, sta si pomežiknili v znak, da se je treba malo posaliti.

Ko je prišel na vrsto peti, sta ga zavrnili: »Ti, tovariš,

malo počakaj! Danes so borci prvi in oficirji zadnji!« Ta je malo čudno pogledal, nato pa se je vdal in stopil na stran. »Vojaki imajo prednost!« sta klicali mladinki. »Če že hočete napraviti izbiro,« se je nekdo oglasil z repa vrste, »potem vzemite tegale dečka, ki je tih in skromen.« In porinili so naprej mladeniča v belem ogrinjalu, s kapuco, ki se je venomer smejal, sicer pa molčal. »Največji hleb mu dajte, ker je fejš fant!« so vpili ostali v vrsti. Dekleta so ga nago-varjala, ko se je približal, fant pa se je sramežljivo smehljal in nič govoril. »Anglež je,« so pojasnjevali tovariši, »sramežljiv je, ker se še ni navadil na našo enakopravnost.« Dekleta so se spričo teh besed namrdnili. Zvenelo pa je več kot naklonjenost iz tega, kar so dodale: »Vzemi, Anglež, pa še drugič pridi! Za našo vojsko in zaveznike se pri nas ne manjka belega kruha, čeprav je vojna!«

In kot zakleto, je bil oficir tudi šesti, sedmi in osmi, tako da sta se dekleti, ki sta delili kruh, na videz razjezili in rekli: »Kje, vendar, pa ste danes borce pustili?«

Tedaj so se vsi zasmeli. Prej jima niso hoteli pojasniti, da so sami oficirji, ki so se vračali iz oficirske šole v svojo brigado.

Heda v zadregi

Zasavski bataljon je julija 1943 pri Moravčah napadel nemški avto. Matija med borbo sploh ni začutil, da je ra-

njen. Ko je bilo vozilo uničeno, Nemci pa potolčeni, si je z ranjeno roko obrisal znoj s čela in se seveda pošteno namazal s krvjo.

Med umikom na Les se je Matiji približala bolničarka Heda. Zelo zaskrbljeno mu je velela, naj sede na bukov štor, da ga bo obvezala. Matija jo je ubogal in molčal, ko mu je z drhtečo roko umivala kri s čela, nato pa mu začela povijati glavo s povojem. Ko ga je nato pobožala po licu, ga potolažila, da ne bo hudo in hotela oditi, ji je nasmejan pokazal ranjeno roko in jo prosil:

»Heda, snemi z glave povoj in mi z njim obveži roko!«

Zagovor

Izreden primer partizanskega »zabušanta« je bil Korl. Ne samo, da je rad lenaril, temveč je za svoje »zabušantstvo« vselej našel primeren zagovor.

Nekoč sta bila on in partizan Srna določena, da nosita v kuhinjo vodo iz bližnjega studenca. No, Srna je hkrati nosil po dve vedri vode, Korl pa samo eno. Pa mu slednjič reče kuhar Luka:

»Čuj, Korl, zakaj ne nosiš tudi ti po dve vedri hkrati, kakor to dela Srna?«

»Seveda,« je odgovoril Korl, »ko je pa prelen, da bi hodil po dvakrat!«

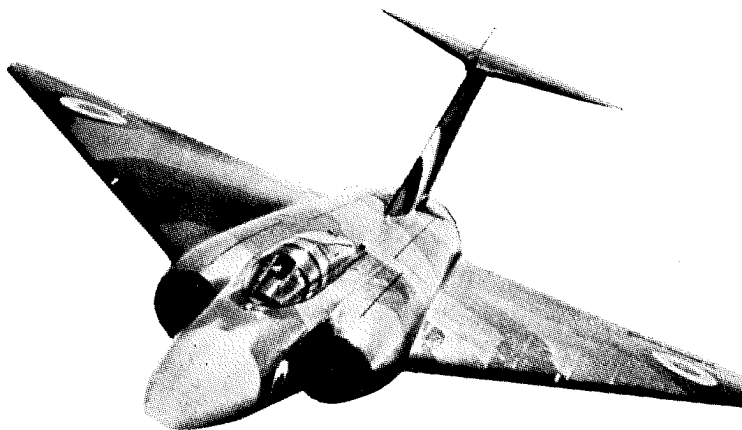

Reaktivni lovci

Britanci poročajo, da so začeli izdelovati reaktivne motorje, ki so kot nalašč primernejši za izdelavo po licenci. Priporočajo jih zlasti industrijsko nerazvitim državam, ki imajo malo sredstev za razvoj lastne letalske industrije. To naj bi bili lahki, ekonomični

Angleži najsodobnejše naprave za proučevanje atomske energije. Povabilu se je odzvalo 150 učenjakov, med njimi tudi predstavniki Sovjetske zveze in Kitajske. Strokovnjaki so se zlasti pohvalno izrazili o varnostnih ukrepih, ki jih podvzemajo v Harwellu za zaščito prostorov inštituta pred zastrupitvijo z radioaktivnim

mornica ne more več dvigniti na površje. Prednost te naprave za reševanje je, da jo mornarji lahko uporabijo vsak zase, ne da bi pričakovali pomoči od »zgoraj«. Uporaba komore temelji na preprosti metodi, po kateri mornar zajeame zrak v pljuča, preden zapusti podmornico. Komoro, ki to metodo izboljšuje, so predhodno preizkusili v 30 m visokem stolpu za vojaško vzgojo podmorničarjev. Napovedujejo, da bo komora učinkovita tudi pri reševanju podmorniških posadk iz globine 100 m.

Dvosedežno lovsko letalo z deltastimi krili, opremljeno z radarjem

lovci, nekakšna kombinacija šolskega in bojnega letala. Tako so angleški inženirji izdelali verzijo Follandovega »Gnata«, ki je najuspešnejše ugodil zahtevam po lahkem in ekonomičnem letalu. Značilno je, da motor tega letala razvija precej večjo moč, kot pa bi pričakovali glede na njegovo majhno težo. Licenco za izdelavo letal te vrste je odkupila Indija, ki ima slabo razvito lastno letalsko industrijo in zelo omejena tehnična sredstva.

Obisk v Harwellu

Znanstveniki iz 32 držav, ki so se udeležili ženevske konference o mirnodobni uporabi atomske energije, so bili povabljeni v Harwell, kjer imajo

prahom. Izrazili so se tudi, da je Harwell nedvomno največji radiokemijski laboratorij trajne konstrukcije na svetu.

Reševanje podmorniških posadk

Na jezeru Loch Ewer so pred kratkim preizkusili novo napravo za reševanje mornarjev iz potopljenih podmornic. V ta namen so podmornico »Solent« spustili na dno in ukazali posadki, da se je šestkrat »reševala«. Pri tem so uporabili posebno komoro za posamezna reševanja mornarjev, enkrat iz globine 24, a drugič iz globine 39 metrov. Strokovnjaki britanske vojne mornarice menijo, da bo omenjeno komoro moč uporabljati v primerih, ko se pod-

Podmornica bodočnosti

Londončani so nedavno imeli priložnost videti eno izmed najnovejših angleških poskusnih podmornic. To je bila podmornica »Termopile«, ki po vnanjem videzu spominja na fantastične ladje iz pustolovskih romanov. Njena paluba je nazobčana, nadgradnja pa ima obliko polkrogle. Podobno kot na ameriški podmornici »Hunter Killer«, so tudi na tej v polkrogli nameščene naprave za prisluškovanje, najnovejši elektronski aparati in naprave za odkrivanje zvoka. Mnoge podmornice te vrste so zgradili v minuli vojni, sedaj pa jih v glavnem uporabljajo za preskuševanje naprav, ki so jih vanje vgradili. Komandant podmornice »Termopile« je kapetan korvete W. D. S. Scott, ki je poveljeval podmornici »Andrew«, o kateri je bila javnost obveščena, da je preplula Atlantski ocean, ne da bi se enkrat samkrat dvignila na površje.

Radar napoveduje nevihte

V Angliji so začeli izdelovati novo vrsto radarskih naprav, ki napovedujejo nevihte in druge vremenske nepravilike. Nekatere države in dominioni so novi radar že vključile v svojo vremenslovsko službo. Doslej so novi radar uporab-

ljali za odkrivanje sovražnih letal, sčasoma pa se je pokazala tudi njegova vrednost za mirnodobne namene. Tako so na primer ugotovili, da se signalni na določenih visokih frekvencah ne morejo prebiti skozi deževne oblake, ampak se odbijajo od njih. Te signale oziroma odmeve je moč videti na katodni cevi in jih okrepiti. Osnovni deli radarja za odkrivanje neviht so močen prenosni aparat z največjo silo 50 kW, sprejemni aparat, skupna antena za oba aparata in naprava, ki daje sliko vremenskih prilik s katodno cevjo oziroma indikatorjem. Signali se s prenosnega aparata prenašajo na anteno, ki jo je moč ne samo neovirano obračati, temveč tudi nagniti od -2° do $+12^{\circ}$ z ozirom na vodoravni položaj, to pa omogoči pregled nad vsem nebom pod katerim koli kotom. Signali se od deževnih oblakov odbijajo na daljavo 370 km,

njihova slika pa se na radarju odraža v obliki svetlosivih pack v velikosti, ki je sorazmerna z velikostjo oblakov, ki jih je snop signalov zaznamoval. S pomočjo razmerja med oddaljenostjo oblaka od radarja in oblaka (packe) na sliki od središča cevi, na kateri se svetlostne pege pojavljajo, ljudje pri radarskih napravah izračunajo oddaljenost in položaj oblakov. Nagib antene nadalje omogoči oceno višine oblaka, s čimer so že dani elementi za vremensko prognozo v dosti širokem prostoru. Meteorologi menijo, da je radar, ki napoveduje nevihte, za meteorološkimi metodami zaznavanja vremena iz letal, najpomembnejša naprava meteorološkega znanstvenega raziskovanja. Zanimivo je, da nove radarje za odkrivanje neviht izdelujejo kot stalne naprave, nameščene v meteoroloških postajah, ali pa kot prenosne aparature, ki

jih je moč poljubno prenašati in pritrditi na poltežke tovorne avtomobile, ki delujejo kot samostojne enote.

Največji dobavitelj urana

Britanska skupnost narodov bo imela nedvomno veliko vlogo v razvoju atomske energije prihodnjih deset let, saj večina svetovnih zalog urana leži v njenih dominionih in drugih polsamostojnih državah britanskega imperija. Tako premorejo velike zaloge te pomembne rudnine Kanada in Južna Afrika, a zlasti Avstralija, ki ji zastran tega pripisujejo veliko bodočnost. V Kanadi so pomembna ležišča urana našli blizu jezer Athabaska in Saskatchewan, kakor tudi na področju Slepe reke v Ontariu. Toda s kopanjem urana so v omenjenih pokrajinah začeli šele nedavno, zaradi česar še zdaleč ni mogoče oceniti vseh zalog.

PODROČJA IZVENARMADNE VZGOJE

Več sodelovanja v strokovnih svetih civilne zaščite

ČETRTRA organizacija, katere izvenarmadno dejavnost nameravamo prikazati, je tako imenovana civilna zaščita. Ta organizacija, kot vemo, ni prostovoljna, temveč osnovana na osnovi zakona o civilni zaščiti. Po svoji vsebini, kakor tudi namenu in ciljih, je med vsemi pod to rubriko doslej obravnavanimi društvi oziroma organizacijami izvenarmadni vzgoji najbližja. Ena izmed njenih dejavnosti je Protiletalska zaščita, katere cilji so vsem državljanom dobro znani. V civilni zaščiti so dolžni sodelovati vsi državljani FLRJ razen vojnih obveznikov v starosti od 18. do 55. leta. Mladina je v njej zastopana le v majhni meri, v glavnem dekleta. Zato o njej v pričujočem sestavku ne bomo posebej govorili. Prav tako za-

radi neprostopolnosti te organizacije ne bomo navajali podatkov o socialni sestavi njenih pripadnikov.

Najprej si oglejmo strukturo organizacije civilne zaščite. Pri tajništvih za notranje zadeve pri okrajih so referenti za civilno zaščito in gasilstvo, ki so odgovorni za delovanje organizacije po zakonski oziroma državni liniji. Vrh tega je na področju slehernega občinskega ljudskega odbora tudi občinski odbor civilne zaščite, ki vodi organizacijo civilne zaščite v svojem območju. V večjih mestih so bile ustanovljene mobilne enote civilne zaščite oziroma naslednje njihove službe: sanitetna, tehnična, kemična in veterinarska. Slovenija šteje skupaj 7540 članov mobilnih enot. Odbori civilne zaščite so

Posnetek prikazuje enoto civilne zaščite pri vaji: bolničarki obvezujeta »ponesrečenca«

»Gašenje« požara v industrijskem objektu

istočasno upostavljeni v večjih industrijskih podjetjih, kjer so prav tako formirane enote civilne zaščite. V manjših krajih in po vaseh so bile osnovane vaške enote civilne zaščite, ki štejejo 7420 članov.

Ker ima civilna zaščita namen seznaniti široke sloje prebivalstva z načini in možnostmi zaščite pred morebitnimi napadi iz zraka, so tudi posamezne njene službe temu prilagojene. Sodelovanje z drugimi organizacijami, ki goje elemente izvenarmadne vzgoje, je zato nujno in se odraža zlasti v prirejanju

raznovrstnih sanitetnih, kemijskih in drugih tečajev. Odbori civilne zaščite uspešno sodelujejo z odbori Rdečega križa, Zveze borcev, gasilci in pripadniki oziroma predstavniki predvojaške vzgoje.

Kakor v mnogih drugih organizacijah, so tudi v okviru civilne zaščite predvidene različne praktične vaje, ki so precejšnje vrednosti za krepitev obrambne sposobnosti njenih pripadnikov. Zadnje čase so bile sicer te vaje manj pogoste, ker je primanjkovalo neke določene formacijske opreme. Na teh vajah se pripadniki ne utrjujejo fizično v športnem smislu, ampak si pridobivajo izkušnje, ki so praktične vrednosti za obrambno sposobnost. Te vaje, ki so zdaj vse česče, so zelo koristne tako v propagandnem smislu, kakor tudi zaradi praktičnega preskušanja posameznih enot in celokupne organizacije. Vsa vzgoja v okviru civilne zaščite temelji na določenih učnih programih, ki so tako prirojeni, da si z njimi članstvo pridobiva teoretično in praktično znanje iz tistih disciplin in predmetov, ki jih zajema služba civilne zaščite. Ti programi v celoti, kakor

tudi vsa vzgoja civilne zaščite je tako rekoč najidealnejša izvenarmadna vzgoja.

Glede pomoči organizacije Zveze borcev ali Združenja rezervnih oficirjev predstavniški civilne zaščite pravijo, da ni organizirana, da pa se sodelovanje članov ZB in ZRO kaže na terenu v najrazličnejših oblikah. Zlasti prizadevni so člani Združenja rezervnih oficirjev, ki mnogi izmed njih predavajo na tečajih civilne zaščite. V kolikor pa je članstvo oproščeno vojne obveznosti, je tako vključeno v vrste civilne zaščite. Sodelovanje pa se kaže tudi drugače, saj so v strokovnih svetih civilne zaščite tudi vojni obvezniki - strokovnjaki, ki mnogo pripomorejo k razvoju posameznih služb civilne zaščite. Želeti je, da bi bilo bolj pogosto in številno sodelovanje zlasti strokovnjakov, kemikov in tehnikov iz vrst rezervnih oficirjev, ki bi lahko mnogo pripomogli k izboljšanju strokovne vzgoje civilne zaščite v okviru posameznih panog oziroma služb.

Razkuževanje s plini zastrupljenega zemljišča

Harmonikarji!

Uprava revije »Borec« je založila zbirko 26 partizanskih koračnic za harmoniko. Izvod zbirke stane samo 200 dinarjev in jo interesi lahko naroče pri upravi revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16, p. p. 195. Ker je zanimanje za zbirko veliko, naklada pa nizka, pohitite!

Uprava
revije »Borec«

